

શુદ્ધાદ્વૈતપુષ્ટિમંત્રદાયઞ્ચાપક
અભિલભૂમંડલાચાર્ય
જગદ્ગુરુ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી.

॥ श्रीमदनमोहनो विजयते ॥

अर्पणपत्रिका.

निगिंलभूमंडलाचार्यचक्रयूडामणि-श्रीहरिवदनवैश्वानर
भक्तिमार्गाभ्युन्नतमार्तवृड-भायावाहनीहारसहस्रांशु

श्रीवज्रपतिरतिपथप्रवर्तक-

श्रीमद्वल्लभाचार्यचरणकुमलभां-

कटिघः दण्डवत्प्रणुतिपूर्वक, ज्योत्स्नाश्रीनाज अनुग्रह-
साजन, ज्योत्स्नाश्रीनीज कृपाकलिकायी न दिगंतवि-
सारियशस्, परम महागुणावी, गुर्जरभूम्यवतंस

लगवदीय श्रीदयारामभाधनां पुष्टि-

भक्तिना रसथी परिपूर्ण आ उत्तम

काव्योने सभपीने ज्ये लगवदीयने।

शिष्यपौत्र अने ऋणी अनुचर

कुं कृतकृत्य थाडं पुं.

श्रीवल्लभाग्निदासानुदास,

नारायणुदास परमानंददास शाह.

શ્રેયો મળવાનાં ઠેકાણાં

નારાયણદાસ પરમાનંદદાસ શાહ ડબોઈવળા. ઠે. માધવગામમાં
પાંજરાપોળ ઓફીસ સામે, પાંજરાપોળની ચાલી-મુંબઈ.

"ગુજરાતી" પત્રની ઓફીસ, સામુન બીહીંગ, સરકલ, કોટ,
મુંબઈ ૧

મેસર્સ એન એમ. ત્રિપાઠીની કું. છુકસેલર ઠે. પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ-મુંબઈ.
જીવનલાલ એન્ડ સન્સ છુકસેલર ઠે. કાલ્યાદેવી રોડ, મુંબઈ ૨

નારણજી મુગજી " " " " " " " " " " " "

ચુનીલાલ કીશ્વરશંકર " ઠે મોડું મંદિર-ત્રીજો બોધવાડો-મુંબઈ

પંડિત ગદુલાલાજીની લાયચેરી ઠે. જુલેથર કેથીડલ સ્ટ્રીટ-મુંબઈ

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુટે છુકસેલર ઠે. તથુ દરવાજા-અમદાવાદ

લક્ષ્મીભાઈ જગનલાલ દેસાઈ " ઠે રીચીરોડ નં. ૧૧૦ અમદાવાદ

રણછોડલાલ મોતીલાલ " " " " " " " " " " " "

દલમુખજાઈ પરમાનંદદાસ શાહ ઠે. પોસ્ટ પાસે-ડબોઈ (વડોદરા)

શ્રીપ્રદિપગોળીય પ્રસ્તકાલય નદીઆદ.

દા. ગેચર મેલજી ઠે. પુરાબજાર-રાજકોટ.

કરસનદાસ નારણદાસ છુકસેલર. (નાણાવટ,) સુરત.

દેસાઈ બ્રધર્સ " ઠે કતોપોર બજાર-ભરૂચ.

ગોપાલદાસ ગિરધરદાસ પરીખ મોડું મંદિર-સુરત.

મકનજી જોડાલાઈ મુગટવાલા ઠે. શ્રીનાથજીનું મંદિર-વડોદરા.

આ સિવાય બહારગામના જાણીતા છુકસેલરો.

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

સત્તર વર્ષના લાંબા સમય પછી આ ગ્રંથની બીજી આવૃત્તિ કરવાનો સુમંગલ અવસર પ્રાપ્ત થાય છે. આ ગ્રંથની પ્રથમાવૃત્તિ એ. ૧૯૭૦ માં છપાઈ હતી. તે વખતે ગુજરાતી સાહિત્ય-ક્ષેત્રમાં કવિશ્રી દયારામભાઈનાં અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથો તથા પદ્યો છપાવીને પ્રકટ કરવાનો મારો પહેલો પ્રયાસ હતો. પ્રથમ પ્રયાસનાં ફળરૂપ આ પહેલો ભાગ જે કે એકદમ શુદ્ધ સ્વરૂપમાં ન હોય છતાં સાક્ષરોએ તથા ભક્ત વાચકોએ તેને અપનાવી લીધો અને પ્રથમાવૃત્તિની તમામ પ્રતિઓ ખરીદી લીધી. આ ભાગની ધણી માગણી આજે વર્ષોથી ચાલુ રહી છે, પણ કવિશ્રીના ગ્રંથના બીજા ભાગો તથા જીવનચરિત્રના ભાગો પ્રકટ કરવા પાછળ ધણો સમય અને ધનનો વ્યય કરવો પડ્યો તેથી બીજી આવૃત્તિ ઉતાવળથી પ્રકટ કરી શક્યો નહિ. આ આવૃત્તિનું કાર્ય પણ સં. ૧૯૮૪ ની સાલમાં પ્રારંભ્યું હતું તે આજે ત્રણ વર્ષે પૂર્ણ થયું છે ! આવી ધીમા ગતિએ ચાલતા પણ આ ગ્રંથ છપાવવાને આવર બનેલા વાચકોના હાથમાં જવાનો જે સુયોગ પ્રાપ્ત થયો તે થોડો દર્પનો વિષય ન જ ગણાય.

પહેલી આવૃત્તિ કરતા આ આવૃત્તિમાં ધણો સુધારો કર્યો છે. પરમ ભગવદીય સદ્ગત શ્રી. નાથજીભાઈજીએ જે ટીકા લખેલી તે ફરીથી મૂળ ગ્રંથ સાથે સરખાવી છે, અને જ્યાં એકતી એક વાત વારંવાર ટીકામાં વિસ્તારાતી હતી તેમાં ઘટાડો કરવો પડ્યો છે. વળી મંજલાપાના ગ્રંથોમાં શુદ્ધ મંજલાપાનાં ધોરણ ગુજ્જ સુધારો કર્યો છે. જેમ બને તેમ આ આવૃત્તિ શુદ્ધ રીતે છપાય તે માટે ધણી કાળજી રાખી છે. આવું કદિન તથા શ્રમજન્ય કાર્ય કરી આપતા માટે મારા રનેહી શાસ્ત્રી વર્મતરામ હરિજીભુનો હું આ તકે આભાર માનું છું.

આ અંચમાલાના પાચ ભાગો પ્રકટ થઈ ગયા છે ભગવાને ગીતામાં બતાવેલો મહાન્ ભક્તિયોગ જેની અદર અને બહાર બાપી રહેલો છે, એવા પ્રાત રમરણીય મહાનુભાવ ભક્તારત્ન કવિશ્રી દયારામ-ભાઈનું હૃદય સમજવા માટેના સાધનો જ ઉત્તરોત્તર ‘મણિમાલા’ રૂપે પ્રકટ કરવામાં આવે છે કોઈ પણ વિવેકશીલ વાચક આ અંચો પરથી હવિહૃદય પીછાણી શકે છે છતાં કવિશ્રીના ભાવનાપૂર્ણ ભક્ત હૃદયમાંથી પ્રવાહિત થયેલા અતિનિર્મલ ભક્તિરસપ્રવાહમાં કોઈ દષ્ટિ મલિન કચરો જુએ અને તે પરથી કવિશ્રીનાં પવિત્ર હૃદયને કલુષિત બનાવવા માટે વળખાં મારે તો તે પામરનો હીન ભાગ્ય જ ચલાય. બાકી આટલા દાર્શનિક પુરાનારૂપ મહાસાહિત્ય પ્રકટ થયા પછી પણ મંદેહ રહી જતો હોય તો અમારે તો પ્રભુની પ્રાર્થના જ કરવી રહી કે “હે પ્રભો ! તું અમારા આ સાક્ષર બધુઓને સુમતિનું દાન કર ” અમારાથી વિશેષ શુ બની શકે ?

આ આવૃત્તિ પ્રકટ કરવા માટે મુમાર્ષિના જાણીતા વૈષ્ણવ સદ્ગૃહસ્થ અને શ્રીકૃષ્ણભક્તિમા અતિ અનુરાગ ધરાવનારા શેઠ દારકાદાસ કલ્યાણદાસ ખી. એ એ ઉત્તેજન આપ્યું છે શ્રીકૃષ્ણ-પ્રેમરસમાં મગ્ન સુપ્રસિદ્ધ બગાલી મહાત્મા શ્રી હરનાથ પાગનના સમાગમથી અને એ મહાત્માના પ્રેમરસપૂર્ણ હૃદયમાંથી પ્રકટ થતો સુમધુર સુધારૂપ ધ્વનિ શેઠ દારકાદાસભાઈએ વર્ષો સુધી કર્ણદારા હૃદયમાં ઝીંક્યો છે પરિણામે તેમનું હૃદય પણ શ્રીકૃષ્ણભક્તિરસથી આર્દ્ર બનેલું છે કવિશ્રીનાં કાવ્યોના તો તેઓ એક રસઝ અબ્યાસી છે ઉપરાત સુબઈની કેરપોરેશનના તેઓ ચુટાયના સભાસદ છે. એક નાગરિક તરીકે નગરસેવા તથા અનેક પરોપકારન કાર્યોમાં તેઓ પાત્રી પાત્રી કરતા નથી આ તકે એમનો આભાર માનીને વિગ્રમ હુ કુંજ એકાદશી, સં. ૧૯૮૭ } નારાયણદાસ પરમાનંદદાસ શાહ
અમદાવાદ } હસોઈવાળા.

॥ श्रीमद्वैद्यानराचार्या विजयन्ते ॥

પ્રકાશકની પ્રસ્તાવના,

(પ્રથમ આવૃત્તિની)

પ્રાતઃસ્મરણીય, કવિકુલકમલદિવાકર, શ્રીકૃષ્ણચંદના પરમ ભક્ત શ્રીદ્યારામભાષાઈના નામ અને તેમની રસમય અલૌકિક વાણીથી ભાગ્યે જ કોઈ ગુર્જર અચાત હશે. કવિવરનાં નીતિ અને ભક્તિના—દિવ્ય શૃંગારનાં દર્શન કરાવનારાં કાવ્યોએ અમંખ્ય દેવી હૃદયોને રસાદં બનાવ્યાં છે, એમાં કોઈ પણ સંશય નથી. પાંડિત્યથી ઉદ્ભવેલી કવિત્વશક્તિ અને પરાત્પર પૂર્ણ પુરુષોત્તમના અનુગ્રહથી જ પ્રકટ થયેલી કવનશક્તિમાં શું વિલક્ષણુતા છે, એની ઝાંખી કરવા ઇચ્છનારે એકવાર અવરય કવિવર ભક્ત-રાજની વાણીનો આસ્વાદ લેવો. પૂર્વે થઈ ગયેલા મહાકવિઓના મન્યો જોઈને, તેના સારી પેઠે અભ્યાસ કરીને સાહિત્યક્ષેત્રમાં ઉપસ્થિત થયાય તો સત્કારપાત્ર મણાવામાં કોઈ વધી નથી, પરંતુ નૈસર્ગિક ઇશ્વરદત્ત દિવ્યશક્તિ અને અલૌકિક પરાક્ષ પદાર્થોનો સાક્ષાત્કાર વગેરે સાધનમંપત્તિનો સહભાવ જોડેલો માનપ્રદ છે, જોડેલો ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કરવામાં હેતુબૂત છે, તેટલો પૂર્વોક્ત અભ્યાસ નથી કવિશ્રી દ્યારામભાષાઈમાં. મૂલ સો દેવી હૃદય, મહાન્ પુરુષોનો સમાગમ, અલૌકિક ગુરુનો અનુગ્રહ વગેરે જગમોત્તમ પદ મેલવનારા હેતુઓ પ્રત્યક્ષ જણાતા હોવાથી તેમની વાણી ભક્તિથી અંકિત થયેલાં સહૃદયહૃદયોને હૃદયંગમા થાય, તેમાં કોઈ પણ આશ્ચર્ય નથી.

કવિથી ૧૨ વર્ષ ઉપર ગુર્જરભૂમિને અલંકૃત કરતા હતા. તે વેળાએ જ તેમનાં દિવ્ય પારિજાતક કુસુમરૂપ કાવ્યોનો સુવાસ સમગ્ર ગુજરાતમાં એક સરખો મહેકી રહ્યો હતો. મનોહર માર્મિક વાણીથી ગુથેલાં, મંગીતના માધુર્યથી સુકત, કવિનાં અનેક ભક્તિવિષયક પદોએ આખાવૃદ્ધ ગુર્જરોના મનને વ્વાકર્ષ્યું હતું. તે સમયમાં મુદ્રણકલાનું સાધન જેવી જોઈએ તેવી સ્થિતિમાં નહિ હોવાથી, તેમ જ અધિકારી વિના રસ પ્રકટ થવા દેવો નહિ, એવા ખાસ સદાચર્યથી માન તે કાવ્યો લખાતાં અથવા તેા ભક્તોના હૃદયોમાં જ રહેતાં, અને અધિકારિપરત્વે તે પ્રકટ પણ થતાં. પરંતુ સમયના વહેવા સાથે, અન્ય દેશોનો સમાગમ વધવાથી આપણા દેશમાં પણ અનેક સામયિક પ્રગતિઓ સર થઈ અને મુદ્રણકલાનો વિકાસ થયો. ગુર્જરસાહિત્યની વૃદ્ધિ તથા તેના મંરક્ષણ તરફ અનેક જનોનું લક્ષ્ય જોવાયું. આઘ કવિ નૃસિંહમહેતાથી પ્રારંભીને થયલા અનેક કવિઓનાં કાવ્યો પ્રસિદ્ધિમાં આવવા માંડ્યાં. એ પ્રમાણે એ પ્રગતિ પ્રતિદિન વધતી જ ગઈ, અને અત્યારે તદ્દન પાછળ પડેલા ગણાતા ગુર્જરસાહિત્યમાં સારું જ ભંડોળ બહાર પ્રકટ થયું છે એમ કહેતા અચકાઈશું નહિ.

કવિવર દયારામભાઈનાં કાવ્યો મુદ્રણ કરવાનો પહેલો પ્રયાસ મંવત ૧૯૨૫ની સાલમાં મુંબઈના ગોપાલ પાંડુ શેઠ તરફથી શિક્ષા છાપમાં થયેલો હતો. ત્યારપછી સ્વર્ગસ્થ કવિ નર્મદાશેઠે પણ એક મહાન સંગ્રહ કરીને છપાવેલો હતો વડોદરાના ના. ગાયકવાડ સરકાર, જેઓ ગુર્જર સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ માટે સારો પ્રયાસ કરે છે, તેઓના આજ્ઞયથી હુણવાડા સ્ટેટના માણ દિવાન રા. બ. હરગોવિંદલાલ કાંટાવાલાએ, પ્રાચીન કાવ્યમાળાની સિરીઝમાં તથા ત્રૈમાસિકમાં કેટલાંક કાવ્યો છાપ્યાં ત્યારપછી 'ગુજરાતી' પ્રેસના આદ્યતંત્રી મરદુમ સદ્ગત સાક્ષર રા. ધંન્જીરામ, સર્વરામ દેસાઈએ નર્મદના જ પુસ્તક ઉપરથી 'દયા-

રામકૃત કાવ્યસંગ્રહ' પ્રકટ કર્યો. અને તે પછી છેલ્લે હરિભાઈ પટેલ તથા હરિગોવિંદદાસ હરજીવનદાસ બુકસેલર અમદાવાદવાળાએ કેટલાંક પદો પ્રકટ કર્યા. આ સર્વ પ્રયાસો જેવા જોઈએ તેવા ફલીભૂત થયા નથી, એમ મારું માનવું છે.

પ્રથમના મુદ્રિતાના સમયમાં તો મુદ્રણકલાની ખીલવણીનો જ અભાવ હતો, તેથી સ્વાભાવિક રીતે તેમાં દોષો રહે જ. પરંતુ નર્મદે તો કવિના કાવ્યોનું મુદ્રણ કરવામાં બિલકુલ કાળજી રાખી નથી. રા. બ. હરિગોવિંદદાસે નર્મદ કરતાં કાવ્યો સારી સ્થિતિમાં છાપ્યાં છે, પરંતુ તે કાવ્યોનું રહસ્ય સમજી શકવાની શક્તિના અભાવે કેટલીક ગંભીર ભૂલો તેમણે પ્રકટ કરેલા પુસ્તકોમાં રહી ગઈ છે. જેનું દર્શન કરવા ઇચ્છનારને આ મન્યમાલાના હવે પછી પ્રકટ થનારા ખીળ ભાગમાં અવગાહન કરવાની રૂચના છે. નર્મદના જ સંગ્રહ ઉપરથી 'ગુજરાતી' પ્રેસે મંગડેલા મંગદમા નો ભૂલોતો મંભાર ભરેલો છે. જેમ કે—

‘કોટી ઉપાસન મલીનનું,’ ‘કંચન મોહાર વહુહું હીરો,’

‘કળી રૂડી આશયમાં’ ‘સ્વસ્તી અષ્ટકાણુ અંબુ ફળ,’

‘જવપત્રી ધ્વજ ઉર્ધ્વરેખ વિદ્યાત; ક્ષાત અંકુશ અંબુજ મત્સ્ય વ્યોમ,’
ભક્તિપોષણ.

ઉપર બતાવેલા ફકરાઓમાં મોટા ટાઇપોમાં મુકેલા શબ્દો તદ્દન અશુદ્ધ જ છે. આવી રીતે ગુજર સાહિત્યની સેવા ઇશ્વર ન કરાવે તો જ સારું એમ વિદ્વદ્ગંતી માન્યતા છે.

ઉપરનાં કાવ્યોના ફકરા શુદ્ધ રીતે આવા છે.

“કોટી ઉપાસન મલિનનું; કંચન મોહાર વ્યહ હરિ હીરો;

કલિશ્પી આશયમાં.” “સ્વસ્તિક અષ્ટકાણુ, જંબુફલ, યવ,

પત્રિધ્વજ, ઊર્ધ્વરેખ વિખ્યાત; પ્યાત અંકુશ અંબુજ મત્સ્ય વ્યોમ,”

કવિવરના કાવ્યોની આવી રિયતિ જોઈને મને ધણો જ ખેદ થયો તેમજ કવિશ્રીના જીવનચરિત્રો પણ અનેક તરફથી માત્ર અટકોને આધારે જ લખાયેલા વાંચીને પણ હું દીનગીર થયો, અને જીવાસ્વભાવતો દુષ્ટા. એ શ્રીવલ્લભાધીશ્વરની આગાને અનુભવવા લાગ્યો.

શ્રીદયારામભાઈના શિષ્ય ભગવદીય જોષી ગિરિજાશ કરભાઈના આત્મજ, કવિશ્રીના સપૂર્ણ ભક્ત, ભગવદનુગમી પરમ ભગવદીય જોષી છોટાનાલ ઉદે નાથજીભાઈ, જેઓ કોમોષના નિવાસી ઔદિચ્ય ટાનકીઆ ખાલણુ છતાં એક અનન્ય પુષ્ટિમાર્ગીય વેણુવ છે, તેઓએ પોતાના પિતા કાકા પાસેથી મળેના અંગ્રહ ઉપરાત કવિશ્રીના ગ્રંથોના લેખક ઘેલાભાઈ અમીને કરી રાખેલા સંગ્રહને ભિન્ન ભિન્ન રચને અસ્તવ્યસ્ત થઈ પડેલો જોઈને તેને એકત્ર કરીને અતિસ્તુત્ય પ્રયાસ કરીને જે સેવા પ્રાપ્ત થઈ છે, તે શબ્દોથી હું વ્યક્ત કરી શકતો નથી આ સર્વ સંગ્રહને યોગ્ય સ્વરૂપમાં પ્રકટ કરનામાં આવે તો હું ધારુ છું કે આ ગ્રંથ જેવા લગભગ ૩૦ થી ૪૦ પુસ્તકો થના જાય. |

પરમ ભગવદીય જોષી નાથજીભાઈ મારા ઉપર ધણો જ સ્નેહ તથા કૃપા રાખે છે તેઓને મેં અશુદ્ધ રીતે છપાયેલા કાવ્યો શુદ્ધ રીતે પ્રકટ કરવાની કરેલી વિનંતિનો તેઓએ સ્વીકાર કર્યો, એટલુંજ નહિ પણ તે કાર્યમાં દરેક સહાયતા કરવાનું કબૂલ્યું અને અપ્રસિદ્ધ કાવ્યો પણ પ્રકટ કરવાની રજા આપી આ ઉપરાત કવિશ્રીનું શુદ્ધ જીવનચરિત્ર પણ લખવાની યોજના કરી છે, જે થોડા સમયમાં વાંચકો સમક્ષ મુકવામાં આવશે એમની મારા પ્રત્યેની આ શુદ્ધ સ્નેહની મમતાભરી લાગણીથી હું તેમનો નસણી છું.

સદર કાવ્યસંગ્રહમાંથી નહિ છપાયેલાં કાવ્યો રા જોષીજીની અનુમતિથી આ પ્રથમ ભાગમાં છાપવામાં આવ્યાં છે કાવ્યો અતિકઠિન

હોવાથી સમજણ ન પડે તેવી જગ્યાએ પ્રાચીન કાવ્યમાળામાં છપા-
યલા ગ્રંથોની માફક રા. જોષીજીએ લખેલો સ્પષ્ટ અર્થ નીચે ટીકામાં
આપ્યો છે.

રા. જોષીજીની ટીકાનું વાંચન દયારામભાઈનું હાર્દ સમજવાને અતિ
ઉપયોગિ છે. કવિશ્રીનાં અપ્રસિદ્ધ કાવ્યોને વાંચકો ચોખ્ખા લાગે આશ્રય
આપશે તો હવે પછી કવિશ્રીના જીર્ણ અપ્રસિદ્ધ કાવ્યો જેવા કે, શ્રી-
મદ્ભગવદ્ગીતા, શ્રીમદ્ભાગવત, ભક્તિવિધાન, વજ્રવિશ્વાસામૃત, પિંગળ-
સાર, પુષ્ટિપથસારમણિદામ, પુષ્ટિમકતરૂપમાલિકા, સિદ્ધાંતસાર, માયા-
મતખંડન, રસિકરંજન તથા પ્રબોધરમાલિકા, શુરશિલ્પમંવાદ, હરિદા-
સમણિમાલા, શ્રીકૃષ્ણસ્તવનચંદ્રિકા વિરમિવિશ્વાસ, અક્ષયચરિત્રચંદ્રિકા,
શિક્ષાસાહિત્યવિહિતપ્રશ્નોત્તર ગ્રંથ, પ્રશ્નોત્તરવિચાર વગેરે કવિશ્રીના
ઉત્તમોત્તમ અને અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથો સર્વે અનુક્રમે પ્રકટ કરવામાં આવશે.

આ ભક્ત કવિશ્રીના કાવ્યોનો અભ્યાસ કવિ નર્મદાશંકર લાલ-
શંકરના માતૃશ્રીને ધણો હતો, તે હંમેશાં પોતાને ત્યાં ગાતાં તે સાંભળી
તેપર પ્રીતિ થવાથી કવિ નર્મદાશંકરે એ કાવ્યો બેગા કરવાનો નિશ્ચય
કર્યો અને ડોહાછ વગેરે ટેકાણે જ્યાં આ ભક્ત કવિશ્રીના શિષ્યોની
બેઠક વગેરે હોય ત્યાં જુદા સાંભળીને ઉતારી લીધાં. એ પ્રમાણે તેમણે
મંગલ બેગો કરી શ્રીદયારામકૃત કાવ્યસંગ્રહના રૂપમાં પ્રથમ છપાવ્યો
જેની કિંમત રૂપીઆ દશ રાખી હતી. તે પછી ગુજરાતી પત્રના આદ્ય-
તંત્રી સ્વ. ધર્મજીરામ સર્વરામ દેસાઈએ તેનો હકક રાખી છપાવ્યો છે.
જેની આજે ચોથી આવૃત્તિ થઈ છે. આ ઉત્તમ સુવિખ્યાત કવિરત્નના
કાવ્યો ગુજર પ્રજા એકી અવાજે વખાણી ઘેરઘેર ગાય છે એજ
તેની ઉત્તમતા દર્શાવી આપે છે. સદર કાવ્યસંગ્રહ કવિ નર્મદે સાંભળી
ઉતારી લેષ છપાવેલો જેથી તે તદ્દન અશુદ્ધ છપાયેલો છે.

ભક્ત કવિશ્રી સાથે પરિચય પડેલા વૃદ્ધ પુરુષો સાથે ચપલી વાતચીત ઉપરથી એક અમૂલ્ય ઉદાહરણ શ્રવણે પડ્યું છે તે વાચકવર્ગના હિત ખાતર નીચે લખ્યું છે

એક સમયે કવિશ્રીની દષ્ટિ એક માટીની ઈંખના કટકા ઉપર પડી તે પડતાની સાથે જ કવિશ્રીના નેત્રામાંથી અશ્રુનો પ્રવાહ નીકળ્યો પછી તેનું કારણ પુછતા જવાન મળ્યો કે જેવી રીતે આ ઇંટ સાથે હતી ત્યારે તે કેટલીબધી ઉપયોગી હતી ? તેના હાન કાળે કરીને કટકા થતા (રિડા) ના રૂપમાં આવી અને હજુ પણ એના ભાગીને ચૂરા થશે અને અંતે ઇંટના નામનો વધ થઈ તે ધૂળની સાથે મળી જઈ ધૂળમય બનશે તેનીજ રીતે મારા કાબોનો તથા મારા ગ્રન્થોનો પણ અંતે લય થશે. એમ કહી શ્વાસ મુકી હા નાથ, એવો ઉચ્ચાર કર્યો હતો, વળી કંઈ કે મારા કાબોને જેવો તમને હાથ હું સ્પુટ પ્રકાશિત અર્થ સિદ્ધાંત સમજાવી દીધા, પ્રમાણરૂપ દાખનાથી ઠંસાવી આપુ છું તેવું મારા પછી જે કોઈ આ ગ્રંથ શુદ્ધ જેવાને તેવો અક્ષરે અક્ષર લખી રાખી મૂકશે તો વિદ્વાનો કે પડિતોને અને ભગવદ્ભક્તોને મારો આશન સમજશે અને અશુદ્ધ લખવા તથા ખોનવા ઉપર અત્યંત ત્રીડ છ માટે જેને શુદ્ધાક્ષરનું શબ્દ હોય તેવું જ આ મારા ગ્રંથો લખી રાખના, વાચના અગર મારા કાબોના અનુભવી પાસે જઈ અભ્યાસ કરવો

આ મુદ્રણ માટે ભગવદ્ભાસ્વનિષ્ણાત શાસ્ત્રી મયલાન ગણપતિ રામ M. A તથા રા રા મૂનયદ્ર દુનસીદાસ તેનીવાલા B A, LL B તથા રા વસંતરામ હરિકૃષ્ણ શાસ્ત્રી, એએએ જે યોગ્ય સલાહ આપી છે, તે માટે હું તેમનો આભાર માનું છું.

પ્રેસ શોધવાના કાર્યમાં રા વસંતરામશાસ્ત્રીએ જે સહાયતા કરી

ઠ, તે માટે તેમનો ઉપકાર માનતાં જણાવવું પડે છે કે આ અન્ય મૂળ જેવો પ્રાચીન કાપીમાં ઉતારેલો તેવો જ, તેમ જ રા. જોષીએ—લેખક કહેવા મુજબ તેમના જ લખવા પ્રમાણે છપાવેલો છે, તેમાં કાદપણ ફરફાર કર્યો નથી. તો પણ સ્વાભાવિક રીતે દોષ રહી ગયેલા હોવાથી તેને માટે છેવટે શુદ્ધિપત્રક આપેલું છે.

હવેથી જે ભાગ બહાર પડશે, તે નવી જ પદ્ધતિથી બહાર પાડવાનો વિચાર છે. મજલાપાના અન્વેષણે તેના સાતતાની સદાયતાથી તેને શુદ્ધ કરીને, તેમ જ ગુજરાતી અંગ્રેજી પણ તેવીજ રીતે સંસ્કૃત પદ્ધતિથી શોધી શુદ્ધ રીતે, ઉપયોગિ જ દિપ્તિથી સાથે બહાર પડશે. આ કાર્ય પહેલું જ હોવાથી જોષીએ તેટલું ધ્યાન અપાવેલું નથી, તેથી વાચકોની ક્ષમા યાચું છું.

કવિશ્રીનું શુદ્ધ જીવનચરિત્ર રા. જોષી ઊદાલાલભાઈએ લખ્યું છે તેનું શુદ્ધિપ્રકાશના સારા વિદ્વાન લેખક તથા વિદ્વાન ટ્રેનમુએટ પામે સંશોધન કરાવેલું છે તે પણ થોડા વખત પછી ગુજર પ્રજા સમક્ષ મુકવામાં આવશે.

આ અંગેને થોડા અત્રય મળેથી હું એક પછી એક કવિશ્રીના અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથો છપાવીશ. છપાવવાં કાવ્યો શુદ્ધરૂપે છપાવી તેમને થયેલો અન્યાય દૂર કરવો તે એ મારું કર્તવ્ય છે એમ હું સમજું છું.

આ કાર્ય કરવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ દયારામભાઈના સર્વ પ્રસિદ્ધ અને અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથો એક પછી એક મુદ્રિત થાય અને કવિશ્રીને થયેલો અન્યાય દૂર થાય તે છે. હું આશા રાખું છું કે આ મારો ઉદ્દેશ લક્ષ્યમાં લેઈ પ્રભુ પ્રેરણાથી ગુજરાતની રસિક પ્રજા આ મારા શુભ પ્રયત્નને ઉત્તેજન આપી સફળ કરશે.

વિજયાદશમી

નારાયણદાસ પરમાનંદદાસ શાહના

, સંવત ૧૯૭૦

સર્વ વાચકોને સરોહ ભગવત્સમરણ.

ગ્રંથપરિચય.

કવિનર શ્રીધારામભાઈના સર્વ ગ્રંથોમાં શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદ અને પુષ્ટિમાર્ગનું રહસ્ય જ્ઞાતપ્રેત યદને રહેલું મર્મજોને બાસે છે, એમા કાંઈ પણ મંથન નથી એક અક્ષર પણ એ ભન્ત કવિવરે એવો નથી લખ્યો કે જેમા પ્રજુભકિતને જૂલી જવામાં આવી હોય. એ જ ભગવદ્ગુરુબ્રહ્મ, અલૌકિક સામર્થ્ય અને દિવ્ય શક્તિ પોતાના ગુરુદેવ, બ્રહ્મર્મમધ કરાવનાર ગુરુ શ્રીવલ્લભજી મહારાજની સંપૂર્ણ કૃપાથી કવિશ્રીને પુષ્ટિમાર્ગનું લક્ષ્યબિંદુ ઉત્તમોત્તમ રીતે સમગ્રપદ્ય હતું વળી આધુનિકોની પેઠે તેમને ચાંદિક યાન ન હતું, પણ સર્વ વિષયોના એમને અનુભવ હતો. પુષ્ટિમાર્ગની રસાત્મકતા, સર્વાત્મભાવરૂપ રસ-રૂપતા વગેરેના એમને સાક્ષાત્કાર થયેલો હતો.

તેઓએ અધિકારી સમુદાયનો વિચાર કરીને અનેક ગ્રંથો લખ્યા છે શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદ અને પુષ્ટિમાર્ગના માર્મિક તત્ત્વોની જાખી કરાવનારા આદર્શરૂપ ગ્રંથો રસિક-નહસલ તથા પુષ્ટિપથરહસ્ય છે, એ બંનેને સાર એવીને તૈયાર કરાવવામાં આવેલો, પ્રતિદિન સિદ્ધાન્તોનું સ્મરણ તાજું જ રહે એવા મુખ્ય ઉદ્દેશથી લખાયેલો ભકિત-પોષણુ ગ્રંથ પણ અવશ્ય મનન કરવા યોગ્ય જ છે આ ગ્રંથો મુદ્રિત થયેલા છે. પરંતુ હજુસુધી અપ્રકટ સાહિત્ય તરફ ન્યારે દષ્ટિ-પાત કરીએ છીએ, ત્યારે નિશ્ચય થયા વિના નથી રહેતો કે મુદ્રિત થયેલા ગ્રંથો તો માત્ર મહાસાગરના નિન્દુરૂપ જ છે. રસિકવલ્લભાદિ ગ્રંથો મુદ્રિત થયેલા છે, પરંતુ તેમાં મુદ્રણમા નિમિત્તરૂપ બનેલા ગૃહરૂપો પુષ્ટિમાર્ગના રહસ્યથી વાકેફ ન હોવાથી ધણે ઠેકાણે તેમને

હાથે કવિના વિશુદ્ધ અર્થનું પણ ખૂન ચમકું નજરે નિહાળતાં જોઈ જાય છે. આ ગેરવ્યવસ્થાને સુધારવાને અમે આ યોજના ધરી છે. તે પહેલાં દર્શાવ્યું છે.

આ ગ્રન્થમાં અત્યારસુધીમાં અપ્રસિદ્ધ રહેલાં કાવ્યોનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે.

પહેલો ગ્રન્થ સંપ્રદાયસાર છે. આ ગ્રન્થ સર્વ સંપ્રદાયોનાં તત્ત્વો સમજાવીને તેની શિથિલતા અને સ્વમાર્મની દૃઢતાનો નિશ્ચય કરવાને લખાયેલો છે. સંપ્રદાયના વિલામ કવિ આ ગ્રંથો કરે છે.

કોષ્ટક

સંપ્રદાય.

વૈષ્ણવ (૪)

શૈવ (૧)

ધીસદ્ગ્રી, બ્રહ્માજી, સનકાદિક, શિવજી.

(રામાનુજ)(મધ્વ)(નિખાર્ક)(વિષ્ણુસ્વામી)

ઉપરના સંપ્રદાય આદિ અનાદિથી ચાલતા આવેલા છે, એમ કવિ જણાવે છે. શંકરાચાર્યના માયાવાદને તો નાસ્તિક જ માને છે, અને તેની મજાના આસ્તિક સંપ્રદાયમાં ન કરતાં બૌદ્ધજૈનવત્ તે નિરર્થક જ છે, એમ કવિનું સચાસ મતવ્ય છે. વાસ્તવિક પણ તેમ જ છે. બૌદ્ધમતને જ જુદા શબ્દોમાં સમજાવતાં જે મત નિકસે, તે જ આવ શંકરાચાર્યનું મત છે એ સત્ય આધુનિક પ્રૌદ્યેશ, જેઓ ચુસ્ત ચાંદર હોવાનું માન ધરે છે, તેઓને પણ કબજાનું પડે છે જ.

શ્રીવલ્લભાધીશ્વર ‘વિષ્ણુસ્વામિપથ’ના ઈશ-નિયંતા માત્ર છે, એમ કવિવર કહે છે. ‘વિષ્ણુસ્વામિપથ ઈશંહે’ એ ઉક્તિથી એમ જ જણાવે છે કે, ઉચ્છિન્નપ્રાય થયેલા વિષ્ણુસ્વામીના માર્ગના યોગ્ય-લથી પ્રાણુ ટકાવી રાખીને રહેલા બિલ્વમંગલ નામના છેલ્લા યોગીની વિનતિથી તે સંપ્રદાય પોતે ચલાવાની તેને કષ્ટતાત આપી, અને પ્રેત-યોનિમાંથી તેનો ઉદ્ધાર કર્યો. આ ઉપરથી એમ સમજાવેલેસવાનુ નથી, કે શુંદરાદૈત બ્રહ્મવાદ અથવા પુષ્ટિમાર્ગ વિષ્ણુસ્વામીના મંપ્રદાયમાં હતા તે આપે પ્રવર્તાવ્યા.

“ શુદ્ધ કહનકો હેતુ યહ, સોચો ચિત્ત બિચારી;
મિથ્યારૂપ મલિનતા, શંકરિ શકે ઉચ્ચારિ
નિરાકાર શકર કહે, બ્રહ્મરૂપ કહે આપ,
અંશી બ્રહ્મ જીવ અંશ હે, સમતા ચોંઢી અપાપ.
બ્રહ્મ શુદ્ધ સાકાર ઈક, સોઈ કૃષ્ણ લે જાન;
નિત્ય પરમ જ્ઞાનંદનિધિ, શ્રુતિ સ્મૃતિ કરત જખાન. ”

અર્થ સ્પષ્ટ છે. પરિપૂર્ણ પુરુષોત્તમ નંદરાજકુમાર જ મૂળ કાર-ણરૂપ પરબ્રહ્મસ્વરૂપ છે. તેઓ રમણાર્થ પોતાના અનેક સ્વરૂપો પ્રકટ કરે છે. પોતાનામાં રહેલા અગણિતાનંદને કાષ્ઠક ન્યૂન કરીને અક્ષર-બ્રહ્મ પ્રકટ કરે છે. કવિ કહે છે કે—

‘તેજોમય માની કહે, સો અક્ષર નિજધામ.’

અક્ષરબ્રહ્મ ભગવદ્દામરૂપ છે. પુરુષોત્તમ અક્ષરથી પણ પર છે. “ અક્ષરાદપિ ચોત્તમઃ ” એ ગીતાવાક્ય ઉપરના સિદ્ધાંતને અનુમેદે છે. પ્રભુનું સ્વરૂપ અને અન્ય લીધાર્થક સ્વરૂપો ગણાવતા કવિ કહે છે કે,

“ ધર્મી નિત્ય કિશોર, બપુ, અદ્ભુત અગમ અપાર:
સત્યિત્વ આનંદ અમિત બ્હે, કીડત સખ સંસાર.
આદિ પુરુષ અવતારિ બે, શેષધામી બપુધારી:
સો જનહિત અવતાર ધરી, શુવકો ભાર હિતારી. ”

ઉપર પ્રમાણે સ્પષ્ટ વિવેક દર્શાવીને ઉપસંહાર કરે છે—‘તા તે’
અધિક પ્રકાર હે, તાકો નાહિ ન પાર; કેન કથે? અરુ કેા સુને ?
કાકો હે અધિકાર ?’

ઉત્તરમીમાંસાકાર શ્રીવ્યાસજીના અક્ષવાદને વિશદ કરીને કવિશ્રી
પૂર્વમીમાંસાકારજૈમિનિમતાનુયાયીઓના ‘કર્મ’ જ સ્વતંત્ર દેશદાતૃ છે ”
એ સિદ્ધાંતને ખંડે છે. છેવટે લખે છે કે,

“ કબ્જુ કૃષ્ણ ઇચ્છા બિના, કેસે નહિ ઇક પ્રાત,
પેહી દંડ ચિત્ત રાખીઓ, લક્ષ બાતકો બાત. ”

આગળ ચાલતાં કવિવર રામાનુજચાર્યના વિશિષ્ટાદૈતની સમીક્ષા
કરતાં તેના સિદ્ધાંતનો સંક્ષેપમાં સાર વર્ણવે છે, અને કહે છે કે—

“ રામાનુજકી ગમ્ય હે, નારાયણ કે રૂપ;
તિન કે કારણ રૂપ હે કૃષ્ણાક્ષર કે ભૂપ. ”

રામાનુજચાર્ય નારાયણ સ્વરૂપ, શેષશયિકૃપ આગળ જ આવીને
અટકે છે, તેથી પર અક્ષરબ્રહ્મ અને તેથી પણ પર પૂર્ણ પુરુષોત્તમ
સુધી તેમની ગતિ નથી,

અધ્વાચાર્ય દૈતવાદી છે. તેમના મતમાં જીવ અને ભગવાનની
એકતા ઠોઠ કાલે સંભવતી જ નથી. તેથી કવિ ખંડે છે—

“ દુમ જી કહત હોં બ્રહ્મ પે, દૈત સુ એકમિરુદ્ધ;

*

*

+

અંશી અંશોઁ મૂલ હે, યદ્ બિધિ જનિ બિનેક;
 અંશરૂપ હ આપ હે તાસો દદિયે એક.
 ઇદાં સમજ અતિમુદ્ધમ હે, ચૂકત ગોથા ખાધ;
 મુદ્ધમ દદિ સોયે નહિ, સો સંકર મિધિ જાપ "

નિર્બાકીયાર્થ દ્વૈતાદ્વૈત મતને માને છે. કવિ કહે છે કે દ્વૈત અને
 અદ્વૈત બન્ને માનનાં તો મંદયાત્મક મન થયું, સિદ્ધાંત ન કહેવાય.]
 તેમજ નિર્બાકીયાર્થજીએ અદ્વૈત ઉપર બાધ્ય નથી કર્યું, તેથી આચાર્ય-
 યજીની ગણનામાં નિર્બાકીને ગણવા ઉચિત નથી.

ઉપર પ્રમાણે મનં અંપ્રદાયોની ખીમાંસા કરીને અંતમાં પણ
 સ્વસિદ્ધાંતનું તાત્પર્ય ગ્રખમાણુ કહે છે. સ્વમાર્ગનો પ્રથમ સિદ્ધાંત
 એ જ છે કે શ્રીવક્ત્રબાધીશ્વર અને શ્રીવિકૃતેશ્વરચરુણે શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપ
 માનવા. તેમને જ નહિ, પરંતુ તેમના સમમ વંશને શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપ
 માનવો, એ સ્વમાર્ગનો પ્રથમ સિદ્ધાંત કવિ વર્ણવે છે —

‘ પિતા સરીખો પુત્ર નહિ, કહા રંક કહા ભૂપ;
 જે શ્રીવક્ત્રજ કે બંસમે, સજ હી બંધવભરૂપ "

અત્યંત સ્વમાર્ગીય પવિત્ર જીવનના અભાવમાં ઉપરનો સિદ્ધાંત
 જો કે આધુનિકોની દષ્ટિમાં ખુંચશે જ. પરંતુ કવિ તો કહે છે કે—

‘ મેં મુજ મન પ્રજોષ થવા આ ગ્રંથ રચ્યો છે;
 અવર તેહના કાજ જોહને રચ્યો પચ્યો છે, ”—પુષ્ટિપદરહસ્ય.

હપર્મહારમાં કાંઈક સ્વાદ થવા માટે માયાવાદના સિદ્ધાંતામાસોનું
 ચોક્કસપણું કવિએ તેના મુખ્ય સિદ્ધાંતોને ખંડીને પ્રકટ કર્યું છે. ભક્તિ-
 ભેદના કથનપૂર્વક સ્વપરિચય કરાવીને ગ્રંથ સમાપ્ત કર્યો છે,

બીજો ગ્રન્થ અન્નમિલાખ્યાન જે.

શ્રીમદ્ભાગવતના પદ સ્કંધમાં વર્ણવેલા અન્નમિલનના ચરિત્ર વર્ણનનો પ્રસંગ લખતે કવિએ અનેક દૃષ્ટિ તથા પ્રમાણોથી ભગવન્નામમાહાત્મ્ય વર્ણવ્યું છે. વેદાદિકમાં નિર્દિષ્ટ પ્રાચિન્ય તો દેશકાલાદિને અનુસરીને અસાધક છે એમ સચોટ રીતે ઉપદેશ છે અને તેવા સાધનોમાં સપડાયલા પ્રાચીનઋષિષ, વૃત્ત, વગેરેની સ્થિતિનો ચિતાર આપતાં છેવટ નિશ્ચય કરે છે કે —

‘ એકવાર શ્રીકૃષ્ણ નામ કોઈ પ્રાણી વદન આલાપે;

તો તેહેને સ્વપ્ને યમચર કદા ન દર્શન આપે. ’

વગેરે વાક્યોથી અદ્ભુત દૃષ્ટિ અને સિદ્ધિતીથી ભગવન્નામમાહાત્મ્ય બહુ જ સચોટ રીતે વર્ણવ્યું છે, જેનો વિસ્તાર કરવાનું આ સ્થલ નથી. સંપ્રદાયની દૃઢતા સિદ્ધ થયા પછી ભગવન્નામસેવાથી થતા ઉદ્ધારનું દર્શન આ ગ્રન્થ સારી પેઠે કરાવી આપે છે.

તૃતીય ગ્રન્થ કલેશકુહાર છે

નામથી જ તેમાંના બાવાચની અને ઉદ્દેશની ઘણક ખબર પડી આવે તેમ છે. ગ્રંથના પ્રારંભમાં જ બીજી કડી પછી ગદ્યમાં જ કવિશ્રી ગ્રંથનું મર્મ કહી જાય છે. શ્રીહરિરાવજીનાં શિક્ષાપત્રો તથા નવરત્નગ્રંથ કે જેમાં ચિન્તાના નિવારણાર્થ અનેક ઉપાયો દેખાડેલા છે, તેના મુખ્ય બાવાચનું દોહન કરીને કવિશ્રીએ ગદ્યનાં ચાર પૃષ્ઠો લખ્યાં છે. આ ઉપરથી કવિશ્રીની ગદ્યલેખનપદ્ધતિ પણ સ્પષ્ટ થાય છે. ચિંતાની નિવૃત્તિ માટે કવિશ્રી લાખ વાતની એક વાત કહી દે છે. તે એ જ કે—

‘ મૂલ કૃષ્ણ ઇચ્છા બિના, કોલે નહિ છક પાત.

ચેહી દહ ચિત્ત રાખિયો, લક્ષ બાતકી બાત. ’

ચિંતાની નિવૃત્તિ થવા માટે નહ, ભરત વગેરે મહાપુરુષોએ ભોગવેલા દુઃખોનો લંબાણથી ચિતાર આગે છે. તેમ જ લગવન્નામમ્-હાત્મ્યની રમૃતિ પણ ચિંતાના નાશમાં કંઈ હેતુશ્રૂત હોવાથી તેનું પણ વર્ણન સુકતા નથી. વર્ણવે છે કે—

સાપ સુને પગે ઉરતે, ગતિ ઘ્રાણુ ગહે કરિ ઓર ન કાઇ,
પુત્ર પિયે જલ પાઉં બપે, ગુલ મહેરી અજળ અમીક ન સોઈ;
અશ્રુદિતે ઉત્પત્તિ મધૂરકી, ખીછુ ડસેં પુછસોં જમ જોઇ.
નાથ દયા સધરી બિધ મંત્રથ કૃષ્ણ કરે તજ કા નહિ હોઈ !

ચિંતા થવામાં કારણ અદંતામમતા પણ છે, તેનો સંવંધ ત્યાગ કરવાનો કવિ ઉપદેશ કરે છે:—

‘ કાઇ બરતુ અપની ન હૈ, સજકે ધની ધજરાય;
જળ લગ જ્યોં રાખે રહે, ફિર પઠવે વહાં જાય.
ફિર પઠવે વહાં જાય. કહુ કુ અપની ના લહાયે;
મમતા દુઃખકો મલ, સુ બિહુરત મહાદુઃખ પાયે;
કહે દયો હરિદાસ રહો સાખીવત્ કાઇ;
આયે હર્ષ ન લહો ગયે તજ સોચ ન કાઇ.

આત્મનિવેદન જેનું થયેલું છે, તેને પોતાનાં ભરણપોષણની પણ ચિંતા કર્તવ્ય નથી, એમ જણાવતાં કવે છે કે—

‘ અજગરકો અનાયાસ અહાર દેત હૈ દયાલ;
શૂનિશૂન દુમ જ પોણે, એસી જાહે મહેર હે;
હવમ તે આજ લીયો હોત હી પયપાન દિયો,
બિનુ માગે જાને દોષ દેખે નહિ જહર હે,

બ્યામ યે સ્વદેહસ્વર્ગ, પૂતનાદે અંબગેતિ;
 તિન દ પે દ્યા દેખો કિયો જાને કહેર હે,
 વિશ્વકું ભરત દ્યા નાય નામ વિશ્વંભર;
 ખિસરેગે તો કું એક, તોપે કા બેર હે ?

પ્રભુ જોનો અંગીકાર કરે છે, તેનું અર્થિત કદી પશુ કરતા નથી
 જો કે પ્રભુ સર્વસમર્થ છે, તથાપિ ભક્તનું અર્થિત તો તે કરતા જ
 નથી. હેવટે ગ્રંથકાર કહે છે કે—

‘ અહ, મમ, અસહન. જલ્પ અતિ, અતીતિ, હરિ ન અનુકૂલ
 પ્રપંચરહિત હરિભજનનાં, દુઃસંગ નો (૯) દુઃખમૂલ.

એ નવ દુઃખનાં મૂલ છે, તેથી સાવધાન રહેવાનું કવિ સ્પષ્ટ
 વર્ણવે છે. દરેક ભક્તનાં મનમાં આવેા દૃઢ વિશ્વાસ હોવો જ જોઈએ
 એમ કહી તે ગ્રંથ સમાપ્ત કરે છે.

‘ સવ્ય કષ્ટ કરતા શ્રીહરિ, કરે ચાહિસો કામ;
 ભક્ત અર્થિત કષ્ટ ના કરે, દૃઢ પ્રતીતિ ભજ નામ.
 ‘ સકલ દોષથી માત, ચિંતા ચિત્ત જ્યહાં ભગ બસે;
 વહાં ભગ નહિ અવદાત હરિ બસવે ભાયક હિયો.

અતુલ્ય ગ્રંથ કાલજ્ઞાનસારાંશ છે. તેનો ઉદ્દેશ કવિ પોતે જ
 કહે છે—

“ કુર્લભ મનુષ્યદેહ છે, આવે કાષ્ટકવાર;
 તે પામ્યાનો લાભ એ ભજવા નંદકુમાર.
 જન્મ્યું તેને મરણુ તો જ્યારે ત્યારે યાય;
 પશુ તેને ધન્ય જોનો, હરિ ભજતાં દિન જાય.
 તેમ સંસારી હવથી સદા ભજન કયાં યાય ?
 પણ અંતે સધળું તથા ભજવા શ્રીવજરાય. ”

મરણે યા મતિઃ સા ગતિઃ એ મહાસિદ્ધાંતને પોષવાને આ એક આવશ્યક પ્રયત્ન છે. મરણ સમયે ભગવાનના ચરણારવિંદમાં ચિત્ત યોદ્યું રહે અને મનુષ્યદેહની સાર્યકના થાય એટલા માટે આ ગ્રંથ કવિએ નિર્માણ કર્યો છે.

ઉપરે કવિશ્રી અવબોધે છે કે—

‘ આયુધ્ય એજે સદુ ગયું ભક્ત્યા ન ક્ષણું ભગવંત;

તેનું પણ કલ્યાણુ છે, જો સમરે હરિ અત.

આમાયં પ્રજુ સરીખ્યા તેને જનું ચરણ;

નિત્ય રહેવું સત્સંગમાં, તજવાં દુષ્ટાચરણ.

જો દિન દોય પહોચના, તો જન્મદાવન ભય;

નહિ તો ધંધો સદુ તજ, ન્યા ત્યા જોવિંદ ગાય ’

x x x

‘ નિત્ય પ્રતિ રહેજો નિરખતો, ક્યાં તેટલાં ચિન્દ;

મરણ જણાયે સવારું, હરિપદ ધરજો મન.

પ્રથમ ગ્રંથ દસમસ્કંધથીવાનુક્રમણિકા છે, તે શ્રીવલ્લભાધી-
શ્વરના જ ગ્રંથ ઉપરથી રચાયેલો છે.

આ સિવાય બીજા અનેક અસરકારક નીતિ, ભક્તિના મુંદર મનોહર પદોના પણ અંગ્રહ ઉપરે છાંયે છે.

આ ગ્રંથનો યોગ્ય અધિકારીઓ આદર કરેજા એમ અમને નિશ્ચય થયેલો જ છે, તો હવે પછી કવિશ્રીના ઉત્તમોત્તમ મુંદર ગ્રંથો નવી જ પદ્ધતિ ઉપર પ્રકટ કરવામાં આવશે.

વસંતરામ હનિશ્ચુ શાસ્ત્રી.

શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ.

મક્ત કવિ શ્રીદયારામભાઈ.

શુજ્ઞરસાદિત્યને મનમોહન કસુભોધી શૃંગારનાર અન્તિમ કવિવર
ભક્ત શ્રીદયારામભાઈ છે. કાલિદાસવત્ શુજ્ઞર સાદિત્યમા જો કોઈ
પશ્ય કવિ સ્ત્રીહૃદયગુની ઉપમાને યોગ્ય હોય તો તે ભક્ત કવિવર
દયારામભાઈ જ છે આ કવિવરના પરલોકગમનને હજુ શત વર્ષ તો
પૂર્ણ થવા નથી, તેટલામા તો એમનું નિર્મલ ભક્તિમય જીવન અને
જ્ઞાનોના હસ્તોગી કલકિત ચક્ર છે દયારામભાઈના જીવનમંર્મથી અન્ય
લેખોનું સમીક્ષારથાન અત્ર નથી, તે તો અન્યત્ર છે, કવિવરના સંપૂર્ણ
જીવનચરિત્રમા, અત્ર તો ભક્તકવિવરના શુદ્ધ જીવનની રેખા દોરવામા
સંતોષ માનવો ઉચિત છે

દયારામભાઈ મંવત્ ૧૮૩૩ના બાદપદ શુકલ એકાદશી-વામનદ્વાદ-
શીને દિવસે સ્વમાતૃમૃદુભા દર્બાવતીમાં (ડબોઈમાં) જન્મ્યા હતા એએ-
શ્રીના પિતાનું નામ પ્રજુરામ બદ્ધ અને માતૃશ્રીનું નામ રાજકોર અથવા
મહાલક્ષ્મી હતુ કવિવરને શ્રીરોષથામી પ્રતિ બકિનું કારણ એએશ્રીનાં
માતૃશ્રી હતાં હિણ ચાના પિતા કવિના બાવપણથી જ પરચોકાસી
થયા એટલે ત્યાર પછી કવિ સ્વમાતૃલને ત્યાં ડબોઈમાં આવીને રહ્યા.
આ જ કારણને લીધે બાવપણુમા કવિશ્રીનો વિદ્યાબ્યાસ કાંઈક શિથિલ
રહ્યો હશે તે સમયે કવિશ્રીનું જીવન કેવા પ્રકારનું હશે તે નિર્ણય
કરવાની સામગ્રી નૂન છે શુરુશિષ્યર્મવાદનામક અન્યમા કવિશ્રી સ્વ-

જીવન 'અન્તર્વૃત્તિસમેત' વર્ણવે છે તે પ્રમાણુભૂત ગણી શકાય. ઉક્ત ગ્રન્થના આરંભમાં ઉત્થાનિકામાં કવિવર સ્વદીનતા વા હીનતા નીચલા શબ્દોમાં પ્રકટ કરે છે.

લક્ષ ચોરાશી રક્તઝ્યો પ્રકૃતિ કરે મંગ,
ભોગ વિવિધ ભોગવ્યા તે રોગ વ્યાધ્યા અંગ,
ત્રિવિધ તાપે પરાભવ્યો, આંખ્યો તાહારે પાસ;

વધી તે જ ગ્રન્થમાં,
રોગીઓ રોગે ગ્રસ્થો દુર્બલ થયો દેહ,
શુદ્ધ વૈદ્ય ઉપચારતાં સમાધિ થાયે તેહ.
તું વળાવો, તું નિગ્રાઓ, વૈદ્ય તું માળાપ;
આ હીનને દયા કરી ટાળો ત્રણે તાપ.

આ પંક્તિઓ અનીવ અર્થસૂચક છે. ઇચ્છારામભટ્ટજીના સમાગમમાં કવિશ્રી આખ્યા ત્યારે આ પૂર્વ જીવનનું ખેદયુક્ત સ્મરણ છે. પણપિ કહેવું જોઈએ કે આ ગ્રન્થ કવીશ્રીની પ્રૌઢવરચના છે, જે સમયે અતિશય પવિત્ર જીવનને લીધે પૂર્વજીવનમાં જે બિન્દુરૂપે દોષ હશે તે અતિશય ભક્તિમય જીવનના સૂક્ષ્મદર્શક યન્ત્રથી અવલોકતાં કવિશ્રીને પર્વતરૂપે ભાસ્યા હશે. શ્રીચૃદાંસજી, શ્રીનંદદાસજી, શ્રીહરિ-રાયજી વગેરે મહાનુભાવીઓના ગ્રન્થો ઉપરથી પણ આ અનુમાનને પુષ્ટિ મળે છે. વધી, દયારામ, ઇચ્છારામ, ભટ્ટજીને મળ્યા ત્યારે એમનું વય ૧૩ કે ૧૪ એક વર્ષનું હતું. તે પહેલાં પણ કવિશ્રીનું જીવન ધાર્મિક વૃત્તિઓમાં ગ્રસ્ત હતું. ખીતાનું પદમંથ બાપાન્તર તો કવિ-શ્રીએ છેક 'બાલવયે કંધિા મતિમંદ' બાલવયમાં કર્યાનું જણાવે છે, અને તે પછી શ્રીમદ્ભાગવાનું બાપાન્તર પણ બાલવયમાં આરંભ કર્યાનું જણાવે છે. શ્રીઈચ્છારામ ભટ્ટજીના સમાગમમાં આખ્યા પહેલાં

કવિશ્રી કવચિત્ મનુષ્યની આસુર સંપત્તિથી પરાભવ પામ્યા હશે; જેનું ખેદયુક્ત સંસ્મરણ કવિશ્રી હમ્પારામ બદ્દલ સન્મુખ નિર્ભયતાથી કરે છે. આથી સમજાશે કે દ્યારામભાઈને ફક્કડ, છેલ્લ ઇત્યાદિ શબ્દોથી વિષયાસક્ત વર્ણવવા એ કવિશ્રીનાં જીવનનું, અને તેમનાં કાવ્યોનું ગાઢ અગાન જ સિદ્ધ કરે છે. આસુર સમ્પત્તિનો સકલ જીવનમાં સ્પર્શ જ ન થયો હોય એવા મહાનુભાવીઓ તો અત્યન્ત વિરલ જ હોઈ શકે. દ્યારામભાઈ વિષયાસક્ત હતા, કે અનીતિમાન હતા, કે એમનાં કૃષ્ણ-લીલાવિષયક કાવ્ય રવાનુભવનું પરિણામ હતું ઇત્યાદિ સર્વ અનુમાનો કપોલકલ્પિત અને અસંગત છે. જ્ઞાનમંત્ર યથા પછી તો દ્યારામ-ભાઈનું સકલ જીવન કૃષ્ણસેવા અને કૃષ્ણકીર્તનમાં સદા સર્વદા નિરત હતું.

સર્વાત્મનિવેદન કર્યું સર્વ સમર્પ્યું કૃષ્ણ,

આ લોક ને પરલોકની છૂટી ગર્થ સહુ તુજી.

xxx

xxx

હવે રહી નહિ કેા કામના એક ઇષ્ટ શુરુ પ્રતિ હેત,

દ્યે વર્ણવી નિજકૃતિ અન્તર્જાતિ સમેત.

દ્યારામભાઈના પોતાના જ શબ્દો ઉપર્યુક્ત અનુમાનને પ્રુટિ આપે છે.

દ્યારામભાઈના માતા પિતા શ્રીશેષશાપીના આરઠ ભક્ત હતા. કવિશ્રીની વૈષ્ણવ (ભાગવત) મતપ્રતિ પ્રીતિ તેમનાદ્વારા જ પ્રાપ્ત થયેલી કવિશ્રીને બાલનયમાં જ, છેક અઘ્ધ વયમાં નામકરણ ગોરવામી શ્રીદેવકીનન્દલાલજીદ્વારા પ્રાપ્ત થયેલું, (?) પરન્તુ એમનાં જીવનને આરઠ પ્રુટિમાર્ગીય વૈષ્ણવ યવામાં કારણભૂત તો એમનો કાકિરવાલા શ્રીમદ્-વલ્લભાચાર્યજીના શ્રીમદજ્ઞાપ્ય ઉપર પ્રદીપનામક સંસ્કૃત ટીકા યોજનાર બદ્દલ શ્રીહમ્પારામનો સમાગમ જ હતો. કવિશ્રીની યાત્રાનું.

વિદ્યાનું, કવિતાનું, કીર્તનનું અને ઐદિક પાઠ્યૌદિક સકલ ઉત્તતિનું
કાળે શ્રીધૃત્તારામભટ્ટજી જ દત્તા દયારામલાઇનું બાલપણમાં વિદ્યા-
બ્યયન શિયિય હતું, ધૃત્તારામભટ્ટજીના સમાગમથી એમને વિદ્યાભ્યાસ
એમના અઘાપિ પર્યન્તના દીકામરો કરતા ચતુષ્કુ વિશેષ હતો, તે
એમના નીચેના ઘણેલી જણાય છે આપાનત ઘેના શ્રીગિરિધરજીના
પિતામહ ગોસ્વામી શ્રીવલ્લભજીમહારાજવારા કવિથીને વિદ્યા પ્રાપ્ત
યષ એમ બામે છે

એ વેદ ને ષ' શાસ્ત્ર વડી, ભાખ્યા પુરાણ સમસ્ત,
ઉપનિષદ્ તો માત્ર બાવન મુદ્ધા મત્ર રદસ્ય પ્રથસ્ત
ત્રિગુણ બેદ પુરાણ સ્મૃતિનો, ને મહાગમાયણ સાર,
મહાભારત ઇતિહાસની પણ કથા કહી વિસ્તાર
બ્યાસમુત્રનું બાબ્ય કહી તત્ત્વસારોદાર,
તેણે કરી મદેહ હેવા, ન રહી સમ લખાર

x x x x

એ મપ્રદાય જે બખ્તિ કેરા તેના ભાખ્યા બેદ,
શુદ્ધાદૈત બલવાદનું પ્રતિપાદન મ્યું સવેદ
વેતર્થને વૃદ્ધિ પમાડે એવા સર્વ સાદિત્ય,
જોષ પ્રસન્ન મયુ અન્તર મહાર ખીતી શુદ્ધિ અન્ય
વડી શિષ્ટ પુરુષના ૭ સમાચાર વિચાર.
વિવેક નીતિ ને ધર્મના સમગ્રના મુસાર
મતિ રંગી શ્રીકૃષ્ણચરણે વાખ્યો અત્માનન્દ,
નિર્મલ ધી શુદ્ધ વૃત્તિ યષ પરમાનન્દ

x x x x

બ્યાકરણ પિંગલ છંદ સુતના કાવ્ય અપરંપાર.
મર્મ તત્ત્વ પ્રભોધીને, પ્રભુ શું કરાવ્યો ખ્યાર.

આ ટાંકેલી ગુરુશિષ્યમંવાદની પંક્તિઓ કવિથીના વિદ્યાભ્યાસની વિશાલતા સૂચવે છે. તદુપરાંત ભારતવર્ષમાં સર્વત્ર યાત્રા કરવાથી પ્રાપ્ત થયેલો વિશાલ મનુષ્ય જાતનો અનુભવ અને વિવિધ ભાષાઓનું જ્ઞાન પણ દ્યારામભાઈએ પ્રભુકીર્તન ગાવાને સંપાદન કરેલી યોગ્ય સામગ્રીનું સચ્ચં કરે છે. ગુર્જરભૂમિમાં જે જે કવિઓ થઈ ગયા, તે પછી અખો હોય, કે પ્રેમાનન્દ હોય, શામલ હોય કે બાલજી હોય, ગમે તે હોય, તે કોઈના કરતાં દ્યારામભાઈનું પડિત્ય જો એમના પ્રતિ-પક્ષીઓ અધિક ન સીકારે, તો પણ કોઈપણ અંશે સર્વથી ન્યૂન તો ન જ હતું. ઉક્ત પાંક્તિની ન્યૂનતાને લીધે દ્યારામભાઈના દીકાકારો અધિકારમાં પડ્યા છે, પણ તે નાથાસંકર શાસ્ત્રી હોય કે રા. ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી હોય. આ કથનની પ્રુષ્ટિમાં ઉભયનું એક એક દૃષ્ટાન્ત બસ થશે.

ગસિકવલ્લભમાં ‘શુદ્ધાદૈત’ શબ્દ ઉપર દીકા યોજતાં પ્રથમ દીકાકાર લખે છે કે, ‘જે ગ્રન્થની રચના શુદ્ધાદૈતમતના પ્રતિપાદનથી ભરેલી છે. કર્તા અને કાર્ય, સ્વામી અને સેવક, જીવ અને હૃદયર, ઇત્યાદિ દૈત (એનું જોકું) કહેવાય છે. જેની એકતાને દૈત કહે છે.’ એ જ ગ્રન્થની પ્રસ્તાવનામાં રા. હરિગોવિન્દસસ ‘શુદ્ધાદૈત નામથી જોળખાતા દૈતમાર્ગનું આવા નાના ગ્રન્થમાં સ્થાપન થાય’ ઇત્યાદિ લખે છે. આ વિવેચન વાંચીને અમને એક રીતે ખેદ થાય છે અને બીજી રીતે દીકાકારના અજ્ઞાનની વ્યા આપે છે, તો ‘કોઈ વખત અન્ધેન નીચમાના ચચાન્ધા;’ એ શ્રુતિવચનનું સ્મરણ યત્ના હાસ્ય

આવે છે. શુદ્ધ અદ્વૈત મલીને શુદ્ધાદ્વૈત શબ્દ થયો છે તેનું પણ દીકા-
કારને જ્ઞાન નથી તો શુદ્ધાદ્વૈત અલિવાદ સંગ્રાપાંગની ઝાંખી તો સુદુર્લભ
જ હોય, એમાં શું આશ્ચર્ય! ઉકન મત કર્તા (કારણ ?) કાર્યની
સ્વામી સેવકની, શ્રવ ધ્વનિની ધર્મી ધર્મની-ધર્માદિનું માયાસંબંધરહિત
સ્વરૂપબલથી-ભગવત્સ્વરૂપથી જ અદ્વૈત પ્રતિપાદન કરે છે. માયાનો
સંબંધ નથી માટે જ અદ્વૈત શુદ્ધ કહેવાય છે.

રસિકવલ્લભના પદ ૫૭,૬,૭ ઉપર દીકા કરતાં રા. ગોવર્ધનરામ
નીચે પ્રકારે કવિશ્રીને દ્વયજ્ઞ દે છે:—દયારામને જેમ વર્ગીકરણની
શુદ્ધતા ઉપર દષ્ટિ નથી તેમ જ કમશુદ્ધિ ઉપર દષ્ટિ થતી નથી.
એકવાર આસક્તિ, વ્યસન અને તન્મયતા એવો કમ (૨, વ. પદ
૫૭.૬) દર્શાવી તરત જ એ ત્રણનાં પહેલાં પ્રેમાવરણ મૂકે છે. (અક્ષર
દેહ. ૫૭) અન્યત્ર એજ લેખક લખે છે (અક્ષરદેહ. ૭૨.) આસક્તિ,
વ્યસન અને તન્મયતા એવા ત્રણ, દર બકિત પ્રકારોમાં વર્ગ છે. આ-
સક્તિ વ્યાધિ, પ્રભાપ અને આશાપ, એવા ત્રણ પ્રકાર છે. વ્યસનમાં
પાદસેવન અને અર્ચનકાસે જડના અને મૂર્છના છે. વ્યસનાવસ્થામાં
અભિમાય બીજી રોપાય છે, ધર્માદિ. આ દીકા વાચના એમ સિદ્ધ
થાય છે કે રા. ગોવર્ધનરામને દયારામભાષિનાં વર્ગીકરણની શુદ્ધતા
ઉપર દષ્ટિ નથી તેમજ કમશુદ્ધિ ઉપર પણ દષ્ટિ થઇ ન હતી, તેમ
બકિતપોષણ જેવા પ્રસિદ્ધ ગ્રન્થનું પણ અનુસંધાન ન રહ્યું,
અથવા તો એમનાં જ્ઞાનની વિશાલતામાં એનું વાચન વિસ્મરણ.
બકિતપોષણના ૧૧માં ચન્દ્રાવલમાં નવધા બકિત ગણાવી દરમી બકિત-
ને પ્રેમલક્ષણ કહે છે.

{શ્રવણ કીર્તન શ્રીકૃષ્ણનું સ્મરણ સેવન અર્ચન,
વદન ઘસત્વ સખ્યતા વળી આત્મનિવેદન,

આત્મનિવેદન નવધા કહીએ પ્રેમલક્ષણા દશમી લહીએ.

આ પ્રકારે ભક્તિના પ્રકારો દર્શાવી ૧૨માં પ્રત્યેક ભક્તિ કયા ભક્તને પ્રાપ્ત થઈ તે જણાવે છે.

શ્રવણ મરીક્ષિત, શુક કરી કીર્તન, સ્મરણ પ્રહ્લાદ,
શ્રી સેવન, પૂજન પૃથુ વંદન અદૂર અહ્લાદ,
આહ્વાદ માન્યો કપીસ કિંકરતા, સખ્યતા ભક્તિ સુભદ્રાજતાં.
આત્મનિવેદન. બલિએ કીધી, ગોપીજને પ્રેમલક્ષણા લીધી

આ પદ્યો સમગ્રનો કે શ્રીગોપીજનોની ભક્તિ નવધા પ્રકારની નથી. પરંતુ નવધાથી અતીત પ્રેમલક્ષણા છે. આ પ્રેમલક્ષણાની ત્રણને બદલે ચાર અવસ્થા કવિશ્રી વર્ણવે છે.

પ્રેમ આસક્તિ વ્યસન એ ત્રણે રૂપ સ્નેહનાં લહીએ,
તે ઉપર ચોથી તન્મયતા તે ચક્રી કાષ્ઠએ ન કહીએ.

આ પ્રકારે ચાર અવસ્થા વર્ણવી પ્રત્યેકનું લક્ષણ આપે છે:—

કહીએ પ્રેમનું લક્ષણ એહ, જ્યારે ગળે સારે તેના તે સ્નેહ,
વિયોગ થાય સારે તપે તન ત્યાંનું ત્યા વળગ્યું રહે મન.

એકનાર પણ આખા દિવસમા મલ્યા વિના નવ રહેવાયે,
જો ન મળે તો વિકલ થાય આસક્તિ એ કહેવાય.

કહેવાય વ્યસન આવું જ્યાંએ સામસામી રૂપ આવી ધાએ
તન્મયતા મૃત્યુસમાન એ એ ચારે આવે આપે હરિદાન

પ્રથમની નવધા ભક્તિ જીવકૃતિસાધ્ય સાધનરૂપ છે, જ્યારે પ્રેમ, આસક્તિ, વ્યસન અને તન્મયતા જીવકૃતિસાધ્ય નથી, પણ પ્રસૂત છે, ફલરૂપ છે. કવિશ્રી અહિં શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના ભક્તિ-વર્ણનો અન્ધને અનુસરે છે. નવધા ભક્તિ આધ્યાત્મિક છે, ને દશમી

ભકિત અને તદન્તર્ગત પ્રેમ, આસકિત, વ્યસન, અને તન્મયતા પુષ્ટિ છે. પુષ્ટિમાર્ગ એ પ્રેમમાર્ગ જ છે.

અવ્યાવૃત્તો મજેત્ કૃષ્ણ પૂજયા શ્રવણાદિભિઃ
 વ્યાવૃત્તોપિ હરો ચિત્ત શ્રવણાદો યતેત સદા ।
 તત્ત. પ્રેમ તથાસત્તિર્વસન ચ યદા મયેત્ ॥

પ્રથમ ૭૪ શ્રવણાદિ નવધા ભકિતમા પ્રવર્તે છે, તે સિદ્ધ થયા પછી પ્રભુ પ્રેમ, આસકિત ને વ્યમનનું દાન કરે છે. કવિશ્રી તન્મયતા ઉમેરે છે પરંતુ તે વ્યસનનો એક પ્રકાર જ છે. મેઘદૂતાદિમાં, કાદ-જ્યારી વગેરેમાં દર્શાવેલી પ્રેમની દશ અવસ્થાઓ કવિ પછી ગણાવે છે આ સર્વ અવસ્થાઓ પ્રેમાવસ્થા પ્રાપ્ત થયા પછીની છે તેથી રા. ગોવર્ધનગમનો બાનો નવધાભકિત મહ મંત્રમ તે પણ બિન્ન ખંક હોવા છતાં, અચાનકું કાર્ય લાગે છે.

પ્રેમલક્ષણા વધી દમ્ભિ, રમૃતિ, અભિવાયા ઉદ્વેગ ચાર,
 વ્યાધિ પ્રભાપ ને ઉન્માદ ત્રણે આસકિતના પ્રકાર,
 પ્રકાર વ્યસનનણા મે કહીએ જડતાને વગી મૂર્છના લહીએ.
 તન્મયતાનું લક્ષણ એક મૃત્યુ સદૃશ પણ મરણ નહિ છેક,

આની સાથે કવિશ્રીનું પદ અને પદ મું પદ રસિકવલ્લભનું
 સરખાવો તો માલુમ પડશે કે દયારામબાઇને વર્માકરણ અને કમરુદ્ધિ
 એના દીકાકાર કરતાં વિશેષ પ્રિય હતાં.

આસકિત રાખી શરણ કરે છે શરણ પહેલો ભકિત,
 કીર્તન રમરણ પછી પાદસેવન અર્ચન વંદન વ્યકિત,
 દાસત્વ ભકિત સખ્યતા આત્મનિવેદન નામ,
 તે ઉપર દશમી પ્રેમભકિત અતિપ્રિય ધનસ્થામ.

પરીક્ષિત શુક પ્રત્લાદ શ્રીપૃથુ અકૂર ને હનુમાન,
 અર્જુન બલિ શ્રીગોપીજન અનુક્રમે ભક્તિ દાન.
 તે ઉપર આવે આસક્તિ પછી વ્યસનાવસ્થા યાપ,
 તે ઉપર તન્મયતા ખરી વળતી ન કાંઈ કહેવાય.
 પ્રેમની અવસ્થા ચાર છે, આસક્તિ ત્રણુ વિવેક,
 ૧ વ્યસનની એ અવસ્થા પછી તન્મયતાની એક.
 એ દશ અવસ્થા યદ્ય તેનાં પ્રકટ ભાષુ નામ,
 જન દયામિતમ કૃષ્ણહિતુ ભોજવી છે વ્રજવામ.
 દગ્ધિ રમૃતિ અભિલાષોદ્વેગજ પ્રેમ અવસ્થા એ ચોનેગજ,
 આસક્તિ તિ વ્યાધિ પ્રલાપજ, ઉન્માદ ત્રીજ આસાપજ.
 વ્યસન અવસ્થા જડતા એકજ, અપર મૂર્છતા રહિત વિવેકજ,
 તન્મયતાની અવસ્થા એકજ, મૃત્યુસદૃશ પણ છૂટે ન દેહજ.

આ ઉપરથી સમજશે કે કવિવર ભક્તિપોષણમાં જે ક્રમને
 અનુસરે છે તે જ ક્રમને રસિકવલ્લભમાં અનુસરે છે. સાંપ્રદાયિક
 જ્ઞાનના અભાવમાં અન્ય રીતે વિદ્યાન હોવા છતાં પણ કવિશ્રીનું હાર્દ
 સમજવું સુદુર્લભ છે. જોવાર્ધનરામના ‘અક્ષરદેહમાં’ આવા અનેક
 દૃષ્ટાન્તો ૧૧ જેમાં કવિશ્રીનું વિપરીત સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે. અક્ષરદેહના
 અવલોકનમાં અને રસિકવલ્લભમાં તેનાં સવિસ્તર નિરૂપણનાં
 સ્થાન છે.

દયારામભાષણું પાંડિત્ય એમના પોતાના જ શબ્દોથી જાણી હવે
 ખીજી વાત ઉપર આવીએ.

દયારામભાષણે પાંડિત્યાદિની પ્રાપ્તિ એમને અભ્યસંબંધ કરાવનાર
 શુરુ શ્રીમદ્વલ્લભાલયજીદ્વારા જ થઈ હતી, એમ કવિશ્રી સ્પષ્ટ રીતે

જણાવે છે, અને એ પાંડિત્યના કારણસૂત સમાગમનું કારણ એમને થયેલો ઇચ્છારામજીનો સમાગમ હતો. દયારામભાઈના ૨૫૪ શબ્દોનો અનાદર ન કરીએ તો એક બે વાત બીજી સમજાય છે ૧. તે સમયના ગોસ્વામીઓ વિદ્વાન હતા એટલું જ નહિ પણ નીતિમાન અને કૃષ્ણસેવકનિરત હતા, આ જ કારણથી દયારામભાઈએ સ્વકાવ્યોમાં અસંખ્ય રહેલે ગોસ્વામિજાણકોને પૂજ્ય ગણ્યા છે એટલું જ નહિ પણ સર્વને ભગવદ્દર્શ માન્યા છે. સર્વ વાક્યોનું અવદંઠન અત્ર અનાવશ્યક લાગે છે, છતાં પણ ગુર્જર સાહિત્યમાં નર્મદાદિએ આ વિષયમાં અસંખ્યરૂપણ નિન્દા કર્યું છે, અને તે તદ્દનુસારી વર્ગે (અમને તો નિશ્ચય છે કે દયારામભાઈનું એક પણ કાવ્ય વાંચ્યા વિના જ) નેત્ર-નિમીલન કરીને સ્વીકાર્યું છે. જે શ્રીપુરુષોત્તમજી મહારાજના સંપર્ધમાં આ ગાપું નર્મદાદિએ માર્યું છે તેને જ વાસ્તે દયારામભાઈ સ્વકૃત અનુભવમંજરીમાં શું કહે છે તે એમને:—

શ્રીપુરુષોત્તમદાત્રી રીઝી મો ગમે દયાઈ,

શ્રીમુખ બોલે સખા હમારે હો સક નાહી.

જોર વચન છકે કલો અસંભવ કર્યો હૃદયાર્થ?

તુમરી કાવ્ય રસિક પર મેરો શ્રીઅંગ વાર. (૧૪-૧૫)(પ્રત્યક્ષાનુભવ)

x

x

x

ઈકદા પ્રત્યક્ષ શ્રીપુરુષોત્તમજી ગોસ્વામી,

હિત સો ઇતને વચન કલો મોહી અન્તર્માં.

દ્રવ્ય કામલાલક રાખનો યેગદ ન અપાસ (આસ)

સખ વિધિ સમર્થ શ્રીમુખ રાખનો દદ વિશાસ.

યહી એક કર્તવ્ય જોર કહું રહ્યો ન કરતો,

તાતે ચિન્તા દુહુ લોકકી ટરી નહિ ડરનો.

મેરો સખ પ્રભુ બનહી કરેગો યહ ભરોસો દહ.

અવિશ્વાસ કણુ કરનો હૈં એહી વાધક બડ.(૪૪-૪૭)(પ્રત્યક્ષાનુભવ)

સુદ્રિત ગ્રન્થોમાં પણ કવિશ્રીની મહારાજને પ્રતિ નિરતિશય ભક્તિ સર્વત્ર કાવ્યદ્વારા પ્રકાશે છે.

એ સાતે ભાક્ષનો વંશ સદા સંસારમાં પ્રકટ વિરાજે પુરુષોત્તમ પરબ્રહ્મજ્ઞે
દ્યો દાસ અધમ ■ આઘનો એ શું જાણે શ્રીવલ્લભકૃષ્ણનો મમૈજે,

જે વલ્લભકૃષ્ણનું કીર્તન કરે, તેના ચરણ ચારે મુક્તિ ધરે.

વલ્લભકૃષ્ણ હરિરૂપ છે જાણી સાધી સેવ,

દેવ તથા એ દેવ છે ટાળે મન અહમેવ.

પ્રભુ દર્શાવતી આવીમા વલ્લભકૃષ્ણ મણિકેતુ, (સારાવલી)

પુષ્ટિપથરહસ્યાદિ ગ્રન્થોમાં પણ આ પ્રકારનો ઉદ્દેશ દૃષ્ટિએ પડે છે. આ દ્વારામભાષના આવા રૂપક શબ્દો ઉપરથી એ જ અનુમાન નિકલે છે કે જે લોકો એમ કહે છે કે દ્વારામભાષ મહા ગજ્ઞેને નહોતા માનતા તે દ્વારામભાષનો અભિપ્રાય નથી પરંતુ તેમનો પોતાનો જ છે, જેનો આરોપ અજ્ઞાનતાથી વા હંકમમાસિન્યથી કવિશ્રી ઉપર તેઓએ કર્યો છે.

શત વર્ષ ઉપરનો શિષ્ટ કવિ મહારાજને વારંવાર આવે ઉત્તમ અભિપ્રાય દર્શાવે છે, જ્યારે ત્રણ શતક ઉપરનો માયાવાદી અખે પુષ્ટિમાર્ગના સ્વભાવ શ્રીગોકુલનાથજીને વારંવાર વિપરીત અનુમાન બાધે છે. તે પ્રભુનું લીલારચિત્ર જ સિદ્ધ કરે છે. અધિકારિભેદદ્વારા અખે લખે છે કે:

પુરુ કર્યા મે ગોકુલનાથ ધરમ બનદને ધાત્રી નાથ;
ધન હરે ધોખો ન હરે એ ગુરુ કંથ્યાણુ શુ કરે ?

દયારામભાઈ લખે છે કે —

શ્રીવલ્લભના વસમા સર્વ શ્રીવલ્લભરૂપ,
સ્વવંશે સ્થાપન કર્યું તે પેખ્યુ પ્રકટ અનૂપ.

x x + x

શ્રીવલ્લભકુલ પ્રકટીઓ શ્રીપુરુષોત્તમનો વસ,
આચાર્યભાનુ વૈશ્વાનર દિન્યામિ કેરો અસ,
તિનમયિન શ્રીમત્સદ્ગુરુ ગેતવામિવલ્લભવાન,
અક્ષવિદ્યા દાન દમ દાસને કરીઓ ન્યાવ.

x x x x

પરોક્ષ અક્ષ તે પ્રકટ પેખ્યા શ્રીગુરુની કાપ્તી,
પરમ દયાનુ શ્રીગુરુની અમાધ જુદિ બસી;
નિરૂદ્ધી ને નિર્નોબી અતિ એક શ્રીહરિ રમ,
અન્તર વિમલ હરે પ્રેમભક્તિ ક્ષણ ક્ષણ અધિક ઉમંગ.
અપાનને સત્પાત્ર કીધો સોંપ્યો મુને શ્રીનાથ
આતં પ્રપન્ન લહી મુને મેવ યો તાદશી સાથ.
શ્રીકૃષ્ણગીર્તાન ગાન કરવા કીખ ગુરુએ કીધી,
મેં સાદરે તે પ્રમાણી માથે ચાપી લીધી

x x x x

૧ સાક્ષરવર્ત શ્રીગુરુ નર્મદાચક્રમાયના છેલ્લા સરોધન પરથી
લાગે છે કે અખાને નામે ગાડુ વચ્ચે આ દોહરો શુદ્ધ નથી તેનો શુદ્ધ
પાઠ નીચે મુજબ —

“ગુરુ કીધા મે ગોકુલનાથ, નજરા મનને ધાત્રી નાથ
મન મનાવી સગુરુ થયો, પલ્લુ વિચાર નજરાનો રહ્યો”

વપરના શુદ્ધ પાઠથી જણાય છે કે અખાને નામે પુષ્પિમાર્જન નિ દા
કરવા માટે કે.કે. ધર્મદ્રોહીએ હજી દોહરો લખ્યો હતો — રસદરામ રાસી

ગુરુશિષ્યસંવાદે કરી તે વરણીયા પદ્મંધ,
ઉત્તર વચન આખર તણા સંલગ્ન હરિ સંબંધ;
હવે રહી નહિ કા કામના એક ઇષ્ટ ગુરુ પ્રતિ હેત,
હથે વર્ણવી નિજકૃતિ અન્તર્વૃત્તિ સમેત.

શ્રીગોકુલનાથજી પછી ચતુર્થ પછીના જોસ્વામી શ્રીવલ્લભલા-
લજીને વારતે કવિશ્રીનેા આ અભિપ્રાય છે, શ્રીગોકુલનાથજીને વારતે
સમકાલીન વૈષ્ણવ કવિઓ શ્રીગોપાલદાસજી અસારવાવાલા જે ઉત્તમ
વૃત્તાન્ત બોધે છે તે ઉપરથી એમ લાગે છે કે અખ્યાનો અભિપ્રાય
અબોધમૂલક વા દુરામલમૂલક હોવો. જોલેએ, સ્વરુપનુસાર પ્રાપ્તિ
નહિ થવાથી વિપરીત અનુમાન આવે એ સ્વાભાવિક છે.

શ્રીગોકુલપતિ અતિગુણનિધિ તાતતણે પ્રતિબિંબરે રસના,
શ્રીપાર્વતીપતિ પ્રેમસુ શોભા સકલ કુટુંબ રે રસના. શ્રીનવાખ્યાન.

મહારામસંબંધી કવિશ્રીનેા અભિપ્રાય જાણી કવિશ્રીએ યાત્રા
શા કારણથી અને કેમ કરી ? તે જોઇએ.

પૂર્વ જન્મ કૃતિ મ્હારી કહી સુણી ધરી આહ્વાદ,
મળયાત્રા કરી આવ તુ પ્પદ્મસંબંધ તુમને યાશે;
મેં કહ્યું નથી દ્રવ્ય તેટલું શી પેર મ્હારી યાશે ?
કૃપાકટાક્ષે અવલોકીને દીધી પ્રસાદી વસ્ત.
તેણે કરી મેં યાત્રા ખર્ચે ન ચર્ષિ તે અસ્ત.

ગુરુશિષ્યસંવાદ.

દયારામભાષને યાત્રા કરવાના પ્રેરક આ પ્રકારે ઇન્દુજીરામ ભટ્ટજી
છે. કવિશ્રી પાસે અપેક્ષિત દ્રવ્યનેા અભાવ હોવાથી, ઇન્દુજીરામ
ભટ્ટજીએ એમને પ્રસાદી વસ્તુ આપી જેને પરિણામે વિના ખર્ચે

સદૃશ યાત્રા કવિશ્રીએ કરી માત્ર વ્રજવા ॥ કરી. એટલું જ નહિ
પરન્તુ ભારતવર્ષમાં સર્વજ પવિત્ર સ્થળે જઈ આવીને પુન વ્રજમાં
ગયા, જ્યાં એમને શ્રીવલ્લભ-નનજીદ્વારા સ્વદ્વર્ષમધ પ્રાપ્ત થયો.
“ ભગવદીય જનની કૃપાથી ભવતા બવન છૂટ્યા ” કાણુ કે તે
સ્થળોમાં પ્રભુનો સમધ પ્રકટ હતો, સર્વાત્મનિવેદન કરીને કૃષ્ણને
સર્વ સમર્પ્યુ અને તેથી આ લોક અને પગ્નોહની સર્વ તૃષ્ણા
છૂટી ગઈ

પુનિત કરી તીર્થાવની ત્યા પ્રકટ પ્રભુ સમધ,
ભગવદીય જનની કૃપાએ છૂટ્યા ત્યા ભવતા બધ
સર્વાત્મનિવેદન કર્યું સર્વ સમર્પ્યુ કૃષ્ણ,
આ લોક ને પરનોખની છૂટી ગઈ સદુ તૃષ્ણ, (યુ યિ મં)

આ પુનિત તીર્થાવનીનું જ્યાં જ્યાં કવિશ્રી યાત્રા ગયા હતા
તેનું વર્ણન એમણે સ્વકૃત રસિકરસમનાં પદ ૮—૧૦ સુધીમાં કર્યું છે.

મે પ્રથમ શ્રીવમુના પુનિત જગ્ય કર્યું શુદ્ધ આનં,
શ્રીગોકુલ મધુરા વૃન્દાવન મિરિરાજ દરશ મહાન

+

+

+

એ કહી પુનિત તીર્થાવની શ્રદ્ધા મુજે વા માય,
તો દયાપ્રિયતમ કૃષ્ણ રીઝે સદુ તીર્થ ફત થાય

તેર ચૌદ વર્ષે ઇચ્છારામબંદજનો સમાગમ કવિશ્રીને થયો અને
બાર વર્ષ કવિશ્રીએ યાત્રામાં ગાજ્યાં ત્યાં વ્રજમાં શ્રીવલ્લભજીદ્વારા
કૃષ્ણને સર્વાત્મનિવેદન કર્યું અર્થાત્ કવિશ્રીને સ્વદ્વર્ષમધ થયો કવિશ્રી અને
આ લોક અને પગ્નોહની તૃષ્ણાત્યાગ સ્વય જણાવે છે તે પુત્ર જ
છે જનતમાં અનર્ચનું કારણ જગત નથી, તે ભગવદરૂપ જ છે,

પરંતુ જગત્કોપર આરોપેલી અહંતામમતા છે, જીવનું અગ્નિને લીધે, સ્પાસાર્થે ન્યૂન થાય છે, અને તેનું પ્રિયત્વ "સાધૂનાં વસ્તુધૈવ કુટુંબકં" થી હલકે ન્યાયે સંકુચિત થાય છે, વસ્તુમાત્ર બહાર પ નહિ દિસતાં તદ્દક્ષિત્ર બાંસે છે. બ્રહ્મજ્ઞાનથી આનું નિવારણ થાય પરંતુ નિવેદનથી પણ સરવતાથી થાય તેથી આચાર્યશ્રીએ બ્રહ્મ મંબંધથી જીવોની અહંતામમતાનો નિવૃત્તિ પ્રકાર સિદ્ધ કર્યો છે. સ્વદેહ એ અહંતાનું અધિષ્ઠાન છે ને વિત્ત એ મમતાનું સ્થાન છે. તે ઉભયનું જો પરમતત્ત્વ કૃષ્ણને સમર્પણ થાય તો જીવની અહંતામમતા પ્રાકૃત ટળીને અપ્રાકૃત ભગવદીય થાય અર્થાત્ જીવ-મુક્તતા દેહ સંપાદન થાય અને પ્રજુમેવા સર્વભાવથી નિશ્ચિન્તતાથી થાય દયારા-મહાપ્રભુને આવો દેવાત્મક બ્રહ્મસંપદ પ્રાપ્ત થયો, અને તેથી આ લોકની પશ્ચોક્તની સર્વ ચિન્તા છૂટી ગઈ એવી છૂટી ગઈ કે પુનઃ ઉદ્ધવની નહિ એમના શુરુ શ્રીમદ્ભગવાલજીએ એમને શિર શ્રીમદ્ભગ-મોહનજીનું સ્વરૂપ પધરાવી આપ્યું કવિશ્રીને બ્રહ્મમંબંધથી સેવાધિકાર પ્રાપ્ત થયો હતો તેમા વળી શ્રીમદ્ભગમોહનજીનું સ્વરૂપ સ્વશિરે શુરુકૃ-પાથી પધરાવ્યું એટલે નિશ્ચય થયો કે,

એક વર્યો ગોપીજનવરલ નહિ સ્વામી ખીન્ને.

શ્રીમદ્ભગમોહનજીની સેવા મરણપર્યંત કવિશ્રીએ કરી ને તેમના શુરુની આગા પ્રમાણે તેઓએ અક્ષરશઃ અનુસરીને 'અન્ધાવૃત્તો ભગ્નેત્ કૃષ્ણ' એ વાક્ય પ્રમાણે નિરંતર કૃષ્ણકથા કૃષ્ણકીર્તન કર્યા અને કરા-વ્યા, અને તેથી નિઃજવૃત્તતા સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ કરી.

તિથકાચિત શ્રીમત્ સદશુર ગોસ્વામિવજ્રભવાત્,

બ્રહ્મવિદ્યા દાન દર્ષ દાસને કર્યો ન્યાય.

છે, તે ઉપરથી આપણને કવિશ્રીના અલૌકિક કૃષ્ણસેવકપરાયણ જીવનનો કાંઈક ખ્યાલ આવે છે મૂલ નામ દયાશકર તેની વિદ્યુતિ દયારામ પણ પ્રભુ આત્માથી જ થઈ છે

એક સમય એક વૈષ્ણવસો ચો છુછ શ્રીજી,
દયસો કહા કશી હૈ ? કહી રતિ અન્તર રીઝી;
તખ નિન કહી પ્રભુ દયાશકર તીનકો તો નામ હે,
દયાશકર તો નહિ શ્રીજી કહી દયારામ હે (અનુભવમજરી ૪૮-૪૯)

દયારામભાઈએ અનેક અનુભવો આ ગ્રન્થમાં વર્ણવ્યા છે. આધુનિક શિક્ષારહિત જનો એના પ્રતિ સકાશીલ દ્રષ્ટિથી જુએ, છતાં પણ દયારામભાઈને એવા અનુભવો થયલા એમ એએશ્રી નિસંશય માનતા એમાં રતિભર પણ મક્કમ અમને નથી દયારામ પોતાને અદ્વિતીયમાના શ્રીનંદાસજીનો જીવતાર માનતા

એકદા મેરી ગોદી પોઢે બોતે શ્રીજી,
તું હે મોતે પ્રકટ સખા મેરા કલો રીઝી,
નન્દાસ હી નામ તિહારો, ચો શ્રીમુખ બોલે
એહી નામ દે ચાગ તિહારો, ચો લગવદીયસો બોલે

(અ મ ૩૯-૪૦ પરાક્ષાનુભવ)

દયારામભાઈ એવું પણ માનતા આ એમનો અન્તિમ જન્મ જો હવે પુનરવતાર લેવાનો નથી અતિશય જીવન પવિત્ર ન હોય તો આ માન્યતા સ્પુરવી દુર્લભ છે

શ્રીગુરુ બોને અખ તે લલો હમારો શરનો,
અ ત જન્મ કલ્યાણ ભયો ફીર નહીં અન્તરનો

દયારામભાઈના જીવનમાં કૃષ્ણકીર્તનાદિપ્રવૃત્તિ સિવાય અન્ય

કાંઈ પણ શ્રેય નથી. અનેક લોકોને કૃષ્ણભક્તિમાં ગ્રેષ્ઠા અનેકને સન્માર્ગે દોર્યાં. એમની પવિત્રતા એટલી તો પ્રત્યક્ષ હતી કે સમકાલીન સ્ત્રીપુરુષો એમને ભગવદીય જાણી એમના દર્શન કર્યા વગર અનન્ય લેતા ન હતા. દયારામભાઈ તેઓને નેત્રનુ સાક્ષ્ય પ્રભુદર્શનમાં જ છે એ વારંવાર ઉપદેશતા, છતાં આ લોકો સ્વાતંત્ર્ય ત્યજતા નહિ એ દયારામભાઈના ભગવન્મય જીવનનો ઉત્કર્ષાતિશય સૂચવે છે મરણ પર્વન્ત કવિશ્રીનું લોકપ્રિયત્વ અખંડિત જ હતું. મંવત ૧૯૦૯ ના માસ વહિ પંચમીને દિવસે કવિશ્રી ગોકુલવાસી થયા.

અત્ર એક એ શબ્દ કવિશ્રીના રતનબાઈના સાથેના મંબંધ વિશે આવશ્યક લાગે છે.

એક સમય હરિ ઇચ્છા મદાપુરુષે કહી જાની
અજ તુમ સાચે ભગવદીય જહે ચૂકે હમ જાની;
લીલાપ્રાપ્તિ જહે સુકી મંથય કછુ નાહિ.
ઇહ તનુ દિસત હે સો હરિ ઇચ્છાકૃત આહી.
અજ તો દિન દિન બદત જાયગી ભક્તિ તુમકું;
તુમકું હરિ મિલ ચુકે હે ભાસત હે હમકું.

(અ. મ. ૫૮-૬૦.)

x x x x

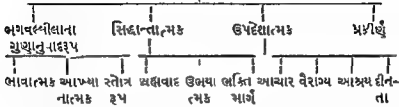
કરી મોહી સો જાત જોર કછુ આપ ચિતમે,
વદા તે મો સહિત પંધારે અતિ ઇચ્છાન્તમે.
મેરી ટહેલ કરી તીનમું બોલે મિગિધારી,
તું નિશ્ચય માનીયો ટેહેલ તેં કરી હમારી (અ. મ. ૧૬-૧૮)
મદાપુરુષ તે ઇચ્છારામભદ્રજી લાગે છે. તેમને જ્યારે કવિશ્રીનું

ભગવદીયત્વ સ્પર્શુ તો તત્કાલીન અન્યોને સ્ફુરે એમાં આશ્ચર્ય શું ?
 સ્વસેવાનો ને કીર્તનનો પ્રભુએ સાક્ષાદગીકાર કર્યો છે એમ દયારામ-
 બાઈ માનના હતા તેનું સૂચન પણ અત્ર જ છે. આવા ભગવતીયની
 સેવા પણ પ્રભુને રુચે કે અને સ્વપ્રાપ્તિમાં કારણ થાય છે તેથી
 બકતો પ્રથમ પ્રભુને સ્થાને બકતોની સેવા કરે છે, કનચિત બકત
 સ્વદીનતાથી એ સેવાને અનગીકાર કરે છે તો તેને ભગવ સેવામાં
 કોઈ પણ પ્રકારે ઉપયોગી થઈ પડવામાં કૃતાર્થતા માને છે. આવા
 જ આશયથી રતનબાઈ ૪૫ વર્ષની વયે જાતે મર્યાદી હોવાથી કવિ-
 શ્રીને ત્યાં આવ્યા કવિશ્રીનું વય આ સમયે વનમાં હતું અને ગાત્ર
 સામાન્ય રીતે શિથિલ થયા હશે, તેથી બાઈ સેવા જલાદિની સ્વયં
 કરતા ક્વેદ્ય થતો હોવાથી રતનબાઈને સોપી દયારામબાઈને
 ભગવદીય જ જાણીને આ બાઈએ મરણપર્યંત એમની પગિચા
 કરી દયારામબાઈને વારતે આ ભગવદીય બાઈને એટલો તો ઉન્નય
 ભાવ હતો કે સ્વમરણપર્યંત દયારામની અનિચ્છા હોવા છતાં એમની
 છમીનાં દર્શનાદિ કરતા આવા પવિત્ર સંબંધને પ્રાકૃત કામુકાના
 મોહની ઉપમા આપીને ઉભય ઉપર નિઃદોષારોપણ કરવું એ વિદ્વધકની
 હૃદયનિષ્કુરતા વા હૃદયમાલિન્ય જ સૂચવે છે માત્ર સ્ત્રીઓ નહિ
 પરન્તુ પુરુષોએ પણ આ પ્રકારે દયારામબાઈની દહેલ કરી છે દયા-
 રામબાઈ અઘ્યાવૃત્ત સકલ જીવનપર્યંત હોવા છતાં એમને લીધે જ
 કોઈ પણ સમયે ક્રોધાદિ સંકોચ અનુભવ્યો ન હતો દયારામબાઈના
 દ્રષ્ટાનું એવું મનતપ્ત સાચે છે કે સ્વાર્થ વિના મળધ જ ન હોઈ
 થકે પરન્તુ આ માન્યતા અનેક ભગવદ્ભક્તોને અપમાન કરવા જેવી
 છે શુદ્ધ મનેહના સર્વસ્વાર્પણરૂપ મહાવ્રતની અવગણના જ છે એ
 સંસ્કારનું સ્વચ્છન્ત કરણુ સ્થાન ન હોય ને તેથી એ તત્ત્વ ન સ્ફુરે

તેમાં દયારામાદિ ભગવદ્ભક્તો શું કરે? આ વિષય અનુભવેકવેદ હોવાથી વિશેષ ચર્ચા આ વિષયમાં અત્ર અસ્થાને છે.

દયારામભાષના ઐતિહ્યનું સૂક્ષ્મમાં અવલોકન કરી તત્કૃત સાહિત્ય પ્રતિ દષ્ટિ કરીએ. દયારામભાષને કાવ્ય પ્રયોજવાની શિક્ષા દેનારા એમના સદ્ગુરુ ગોસ્વામી શ્રીવત્સભાષાશ્રુ હતા. ઇચ્છારામ ભટ્ટશ્રમે કવિશ્રીને ઉત્તેજન આપ્યું. દયારામભાષાએ કૃષ્ણકીર્તન પ્રાપ્ત કર્યા છે. સર્વ કાવ્યનો સર્વ પ્રકારે વિષય શ્રીકૃષ્ણ જ છે. સામસ્રવત લૌકિક મનુષ્યઉત્તેજકના, વા નાયક નાયિકાના વા કેવલ નીતિનાં કહાપત્રનાં કાવ્યો ગોજવામાં પ્રશુદ્ધ શુદ્ધિસામર્થ્યનો દુરુપયોગ કર્યો નથી, પરંતુ જે પ્રશુને પોતે પોતાનું સર્વસ્વનિવેદન કર્યું છે તેનાં જ ગુણગાનમાં સ્વસામર્થ્યને યોગ્ય પ્રશુને કહેલું સમર્પણ સિદ્ધ કરી શુદ્ધિસામર્થ્યનો ઉત્તમ સદુપયોગ કર્યો છે. પ્રેમાનન્દ કરતાં પણ દયારામભાષામાં દૈવી સંપત્તિ વિશેષ છે એમ એમના કાવ્યોની કૃષ્ણૈકપરતાથી સૂચવાય છે. દયારામભાષાને વાસ્તે સમકાલીનોમાં જે માન હતું તે માત્ર કવિ તરીકે નહિ પરંતુ મહાન ભગવદીય તરીકે. જ્યારે પ્રેમાનન્દને વાસ્તે માત્ર કવિ તરીકેનું માન હતું. દયારામભાષાને વાસ્તે આગ્રાસટ્ટકને ભાવ હતો જ્યારે પ્રેમાનન્દને વાસ્તે માત્ર માન જ હતું. Dayarm's very personality was sacred. The divine element in him was most prominent in the minds of people why they almost adored him as a deity. Premanand was respected only.' દયારામભાષાનાં કાવ્યોનું નીચે પ્રમાણે વર્ગીકરણ થોડાં લાગે છે.

શૃંગાર અને નીતિ ભક્તિના પદો એમ વર્ગીકરણ કવિશ્રીની વિશાલ પ્રવૃત્તિના કાર્યનું દર્શન કરાવતું નથી આ કાવ્યોના બે વિભાગ પ્રાય યજ્ઞ થકે એક ગુજરાતી અને બીજી વજ્રભાષા વા હિન્દુસ્તાની, કારણ કે કવિશ્રીના અનેક નાના કાવ્યો સંસ્કૃતમાં, મરાઠીમાં, મારવાડીમાં અને ઉર્દુ ભાષામાં પણ જોવામાં આવે છે સંસ્કૃત કાવ્યો સ્ત્રોત્ર૩૫ છે તેથી જણાય છે કે કવિશ્રીને સંસ્કૃતનું જ્ઞાન સારું હતું કવિશ્રીના કાવ્યોના પ્રથમ વિભાગમાં એમની ગરબીઓ જેને લોકો શૃંગારમાં મૂકે છે તે આવી જાય છે, તેમ કમલસીના, દાનનીલા, રાસનીલા, પત્રલીલા, ઇત્યાદિ અનેક લીલાત્મક કાવ્યોનો સમાવેશ એમાં થાય છે આખ્યાનાત્મકમાં સુકિમણીવિવાહ સત્યભામાવિનાહ કૃષ્ણોપવીત, સીમન્ત અભિજ્ઞાખ્યાન મોડાણાનું આખ્યાન, મીરા ચરિત ઇત્યાદિનો સમાવેશ થાય ■ ભક્તના આખ્યાનો ભગવતસંબધથી ભગવાનનું જ માહાત્મ્ય જોધે છે તેથી તેમનો સમાવેશ અત્ર જ થાય છે સ્તોત્રાત્મકમાં અનેક ધવન ગરબા વગેરેનો સમાવેશ થાય ■

દ્વિતીયમાં અલ્પવાદમાં શુદ્ધદૈત્ય પ્રતિપાદન, માયામતખંડન, ઇત્યાદિનો, ભક્તિમાર્ગમાં ભક્તિવિધાન ભક્તિદૃઢ્ય વગેરેનો, ઉભયાત્મકમાં ભક્તિપોષણ સિદ્ધાન્તસાર સપ્રદાયસાર એ વગેરેનો યજ્ઞ થકે

ઉપદેશાત્મક કાવ્યોમાં આચારમાં પ્રશ્નોત્તરમાલિકા વગેરે, વૈરા-
ગ્યમાં કાલ્દયાનસારાંશ, યતોમતિસંવાદ, પ્રતોષજાવની, અને પદોમાં
દીનનાનાં પદો.

પ્રકીર્ણમાં સત્સૈયા, સારાવલી. વસ્તુદૃન્દીપિકા, હરિહરતારતમ્ય
દયારામભાષના કેટલાકાન્યે એવા છે કે જેમાં સર્વ અંશે
પ્રધાન હોય છે, કયા વિભાગમાં એ કાવ્યને મૂકવું એ પ્રશ્ન ઉદ્ભવતો
નથી. ગમે ત્યાં એનો સમાવેશ કરી શકાય. આ વિભાગમૂલ્યન સામાન્યનઃ
કરેલું છે. પરંતુ ભવિષ્યમાં દયારામના કાવ્યનો સંગ્રહ કરનાર એના
ઉપર હાથ રાખી વર્ગીકરણ કરશે તો કવિશ્રીનું હાઈ લોકમાં જોડશે
અંશે સમજાશે તેટલે અંશે ધન્યવાદને પાત્ર થશે. આ વર્ગીકરણથી
એટલું તો સ્પષ્ટ દેખાય છે કે દયારામભાષની સાહિત્યપ્રવૃત્તિ સર્વદેશીય
હતી, પૂર્વના સર્વ કવિઓ કરનાં વિશાલ હતી, અને તે ઉપરથી
પણ કવિશ્રીનું જ્ઞાન, અનુભવ, બાળા વિગેરેનું સ્થાન થાય છે.

દયારામભાષના કાવ્યોની વિપુલતા જોતા એમ લાગે છે કે આ
મુદ્રિત કરતાં અમુદ્રિત બાગ ત્રિગેક મળે છે. એ સર્વ કાવ્યોને
પ્રસિદ્ધ કરીને કવિશ્રીનું ઋણ ગુર્જર પ્રજાને વાજવાનું છે.

દયારામના કાવ્યોની વર્ગીકરણરેખા ઠેર ઠેર ગુર્જરસાહિત્યમાં એ
કવિશ્રીને કયું સ્થાન ઘટે છે તે જોઈએ. તત્ત્વજ્ઞાની તરીકે અખા
જોડે એમને સરખાવી શકાય, ઉપદેશ તરીકે શામલ જોડે, આખ્યાન
પ્રબંધયોગક તરીકે શ્રેમાનન્દ સાથે, અને ભગવદ્ભક્ત કવિ તરીકે
નૃસિંહ સાથે. કવિશ્રીનું સામ્ય નૃસિંહ સાથે વિશેષ છે તેથી તેના
વિચાર સવિસ્તાર કરીશું. તે કરનાં પહેલા અન્ય સાથે સામ્ય વા
વેળમ્ય છે તેનું દિગ્દર્શન કરી લઈએ.

દયારામભાષ અને અખા વચ્ચે કોઈ પણ પ્રકારનું સામ્ય નથી.
ઉભયમાં વેળમ્ય જ છે. દયારામભાષને સંદેહ અને બાળા ઉપર

ખાસ ધ્યાન છે. ઉત્તમ વિચાર દર્શાવવા એટલું જ નહિ પરંતુ તે ઉત્તમરૂપમાં જ. અખાને શબ્દની તેમ લાપાની કંઈ પડી નથી. 'ભા પાને શુ વળગે ભૂર, જે રણમાં જીતે તે શૂર' એ અખાનું વચન દયારામભાઈ જેવા શબ્દરસિક કવિને તુચ્છ જ લાગે અખો માયા-વાદના ગીતો ગાય છે, જ્યારે દયારામભાઈના કાવ્યો બ્રહ્મવાદ અને પ્રૃષ્ઠિમાર્ગના પ્રતિપદ પોષક છે. અખાને ધીમેકુલનાથજીના માર્ગ પ્રતિ તિરસ્કાર છે, તેમ દયારામભાઈને શકરાચાર્યના મત પ્રતિ છે. 'શકર શક ઉચ્ચારી' (મંપ્રદાયસાગ) ઉભયે બહુચૂંત છે રવત બિહતિનો અભ્યાસ કરીને કાવ્યો યોજ્યા નથી. આજ કારણથી કવચિત્ અશુદ્ધિ ઉભયમાં નેવામાં આવે છે. અખાએ એના ઉભરા ગદ્યમાં કાઠ્યા હોત તો કાષ્ઠક દીક દેખાત જે વિચારો એણે કવિતારૂપે યોજ્યા છે, અને ભાષા પ્રતિ અદ્વિટ કરી છે તે ઉપરથી કાવ્યનો ઉપહાસ કર્યો હોય એમ લાગે છે, જ્યારે દયારામભાઈએ બ્રહ્મવાદના અને પ્રેમમાર્ગના ઉત્તમોત્તમ સિદ્ધાન્તોનું સુશ્લિષ્ટ અને મનોહર પદોમાં યોજન કર્યું છે. એ વિચારો એટલા તો સરલતાથી યોજ્યા છે કે એમના કાવ્યોનો ઉપર ટપકે વાચનાર તો એમના તત્ત્વજ્ઞાનના મહાન અન્યોને તત્ત્વજ્ઞાનના વિરમરી બ્રાન્તિથી કેવલ કાવ્ય ગણુવા માંડી જાય છે એમ એ મા ગુર્જર પુસ્તકોની સુદૃષ્ટી કરનારે મનિકવલ્લભને Philosophic poetry મા નહિ મુક્તા કેવલકાવ્યમાં મૂક્યો છે તે પણ આવીજ કાર્ક બ્રાન્તિથી પાડિલ્યો પશુ દયારામભાઈ અખાથી ચઢે છે અખો માત્ર માયાવાદમાં અરત થયો છે, જ્યારે દયારામભાઈ મંપ્રદાયસાર જેવા અન્યમાં અનેક મતોનું ખડનમડન કરે છે કવિ તરીકે દયારામભાઈ ઉત્તમ છે એ નિર્વિવાદ જ છે

અન્યને રચ્યો વા મા રચ્યો, અમને તો શામલ છેક પ્રાકૃત કવિ લાગે છે, દયારામભાઈની સાથે એને સરખાવવો એ અયુક્ત છે.

Dayarambhai has not prostituted his genius in extolling a common bread-giver અર્થાત્ ગ્રામ્ય કલ્પનાઓમાં વિહાર કરતા જેના કાવ્યો સામાન્ય જનોને રચે એ સ્વાભાવિક છે, ને તેમાંથી લૌકિક લાભ પણ ક્વચિત્ થાય પણ ઇશ્વર પ્રતિનો અન્તર ભાગવાને સર્વથા અનુપયોગિ છે

પ્રેમાનન્દ અને દયારામભાઈ ઉભય મહાન કવિઓ. ઉભયે પ્રભુના ગુણગાન કર્યો છે પરન્તુ પ્રેમાનન્દ માત્ર કવિ છે, જ્યારે દયારામભાઈ ભક્ત કવિ છે. શબ્દલાનિત્ય, સુકોમલ ભાવો ઇત્યાદિ આને ખવામાં દયારામભાઈ પ્રેમાનન્દ કરતાં વિશેષ ઝગડે છે, પરન્તુ દયારામભાઈ પ્રાયઃ ભક્ત હોવાથી પ્રેમાનન્દવત્ આખ્યાન કાવ્ય distinguished styleમાં લખતા નથી. પ્રેમાનન્દને ગુર્જર ભાષાની સેવા કરવાની પ્રતિજ્ઞા હતી, જ્યારે દયારામભાઈને શ્રીવત્સભાચાર્યજીની મેવાની પ્રતિજ્ઞા હતી ‘વત્સભમતની કીધી સેવ’ દયારામભાઈ સ્વતઃ અદ્વિસખ્યાના સરના સાદિના કીર્તનોના મહાન અભ્યાસી હોવાથી તે મહાનુભાવીઓના રસાત્મક ભાવાત્મક પદોનું ગુર્જરગિરામાં અવતરણ કર્યું છે. દયારામભાઈ અને પ્રેમાનન્દને વિચિત્ર ઉપમા આપીએ તો એક મેઘદૂત વા ગીત ગોવિન્દ કહેવાય, જ્યારે અન્ય નૈષધ વા રઘુવંશ કહેવાય. માનુસદૃશ્ય વિશેષે સ્ત્રીદૃશ્યના દામત ભાવો જેના દયારામભાઈએ રસાત્મક વાણીમાં યોજ્યા છે, તેવું પ્રેમાનન્દમાં તો ક્યાદિએ દૃષ્ટિગોચર થતું નથી. પ્રેમાનન્દ તો પ્રાયઃ પૌરાણિક અનુવાદક કથાગર. કાવ્યની વિશાળતા પણ દયારામભાઈની વિશેષ છે. સમકાલીનોમાં દયારામભાઈ અદ્વિતીય હતા. લોભપ્રિયના પણ વિશેષ દયારામભાઈએ જ ભોગવેલી દયારામ જેમ શ્રીવત્સભાચાર્યના જ સિદ્ધાન્તને સર્વે અનુસરે છે, તેમ પ્રેમાનન્દ નથી. વેદાન્ત ઉપનિષદ વગેરેમાં દયારામભાઈનું જ્ઞાન પ્રેમાનન્દ કરતાં ચંદ્ર છે એ તો ઉલ્લેખના કાવ્યો વાંચનારને સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે.

દયારામભાઈને વસ્તુત એક જ કવિ સાથે સરખાવી શકાય અને તે માત્ર ભક્તકવિ નરસિંહમહેતા છે. ગજર્ સહિત્યને આદિમાં અને અન્તમાં રસાત્મક ભાષાત્મક મનમોહન કુસુમેષી શૃંગારનાર કૃષ્ણોપાસક ભક્તકવિઓ છે એ તેનું અહોભાગ્ય છે. ઉભય ભક્તકવિઓમાં સામ્ય પણ છે, અને જે અન્તર છે તે પણ હાયામાત્રજ છે એકે મંસારમાં પડીને તેનો હરીગાથી નાચ ચવાથી આનન્દ માન્યો અને દ્વિતીયે તેમાં પડવાનું જ અયુક્ત ધાર્યું. અને તેમ કરવામાં ઉભયને કારણ તો માત્ર કૃષ્ણસેના અને કૃષ્ણકીર્તન જ હતો. ઉભય બ્રહ્મવાદી હતા, પરન્તુ ઉભયને માત્ર રુચતી તો મન્મથમન્મથ કૃષ્ણનીજ એકાન્તભક્તિ ઉભયને નિરાધ [પ્રપચવિરમૃતિપૂર્વક ભગવદાસન્નિત] પ્રભુએ દાન કર્યો હતો. ઉભયનો નિર્વાહ પણ પ્રભુએ નિભાવ્યો હતો. ઉભયે શ્રીરામે ત્સવને પરમશરણ માનીને તેની વિવિધતાનો અનેક પ્રકારે સ્વવાળીકારા અનુવાદ માત્ર કર્યો છે. બ્રહ્મવાદ અને ભક્તિ-માર્ગના મિદ્ધાન્તો નરસિંહ સ્વતન્ત્રનાથી અનુરૂદ છે, જ્યારે દયારામ ભાઈ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યના સિદ્ધાન્તોનો અરથાનુવાદ કરે છે. આ ભાવથી કૃષ્ણભક્તિ ઉભયને ઘટે છે. ઉભય કૃષ્ણને જ શૃંગારરસરૂપ અને તેના અધિષ્ઠાતા માને છે, પરન્તુ યસિદ કવચિત્ રહસ્યલીલા ગાતા લૌકિક મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરે છે, જ્યારે દયારામભાઈ લૌકિક મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન થવા દેતા જ નથી ‘અધર સુબન કરી કૃત્યપર કર ધરી, રનેહસુ યામલે મુલ્લ કીધુ’ આ પ્રકારની પદ્યિત દયારામભાઈના કાવ્યમાં દષ્ટિગ્રાહ્ય થતી નથી નરસિંહમહેતા રાસસહજ-પદીમાં શૃંગારરસ પુરુષોત્તમની ચેષ્ટાપ્રધાન લીલા ગાય છે, જ્યારે દયારામભાઈ તેજ પુરુષોત્તમની ભાવપ્રધાન લીલા ગાય છે. ઉભય ભક્તકવિ કૃષ્ણલીલાનો લૌકિક શૃંગારાભાસ સાથે સંબ્રમ કરતા નથી, તેમ લૌકિકાસક્તને તેમના મતે એ લીલાના શ્રવણમનનગાનનો અધિકાર પણ હોય એમ પણ લાગતું નથી, તેથી ઉભય કવિ નિર્દોષજ છે.

ઉભય કવિ એમ માનના લાગે છે કે જેમ સૂર્ય ચન્દ્ર કોટિસૂર્યસમપ્રભ
કોટિચંદ્રસમપ્રભ પુરુષોત્તમનું અનુકરણ કરે છે તે લોકમાં પ્રકાશે છે,
છે, તેમ લૌકિક મનમથ કોટિમનમથમનમથનું અનુકરણ કરે છે, અને
શુદ્ધ શુભારનો ભાસમાત્ર લોકમાં કરાવે છે સન્યસ્ય સર્વવિષયાંસ્તથ
પાદમૂલ પ્રાપ્તા ' સર્વ વિષયમાનનો ત્યાગ કરીને રસરૂપ કૃષ્ણચ
રણૈકનિષ્ઠ થવ મ ત્યારે જ નૃસિંહ કે દયારામનત્ બકિતમાર્ગીય સંન્યાસ
ગોપિકાવત પ્રાપ્ત થાય અને તન મન ધનથી એ કૃષ્ણનીલા ગવાય
અને બ્રહ્માનંદથી અધિક ભજનાનંદરમ પ્રાપ્ત કરી શકાય આ શુદ્ધ
દષ્ટિબિન્દુ રાખવાને જ નૃસિંહ કહે છે કે ' સસારમા સન્મુખ કહુ તો
સ્મૃતિ ટળી નિન્દા થાય, દયારામભાઈનું પશુ આ જ હૃદય છે આ
તાત્પર્ય ધ્યાનમાં આવે તો સ્પષ્ટ પ્રતીત થશે કે દયાગમભાઈ વા
નૃસિંહને બાયરન સાથે મરખાવવો એ ઉભયની હૃદયાનભિવૃત્તા જ
સિદ્ધ કરે છે આ તાત્પર્ય લક્ષ્યમાં નહિ રહેવાથી ગોવર્ધનરામે અક્ષરરેહમા
અનેક પ્રકારે સંશ્રમ કર્યો છે, યોગના ઉત્સાહમાં નથી તેવું યોગતત્ત્વ
દયારામકાવ્યમાં દર્શન કર્યું છે અક્ષરરેહ દયારામભાઈનું હૃદય નથી
સમજાવતો, પરંતુ ગોવર્ધનરામ દયારામભાઈને કેમ સમન્યા હતા
તેટલું જ દર્શાવવાને ઉપયોગી છે. દયારામભાઈનું હૃદય સમજવાને
તો બ્રહ્મવાદ અને પુષ્ટિમાર્ગના મન્થો સમજવા જોઈએ, શ્રીમદ્દાસ
આદિ કવિકુલરૂપ અદ્વૈતજ્ઞાના કીર્તનો જેમાંથી દયારામભાઈ ચોકકા-
બધ અનંતરણ્યો કરે છે તેનું પરિપાક જ્ઞાન હોવું જોઈએ આના અમા
વમાજ દયારામભાઈના મૈત્ર્યમાં નમઃદાઈએ મળીને અજ્ઞાનયુક્ત ભેજો
લખ્યા છે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ જ છે કે દયારામભાઈ ગુજરાતના પ્રથમ
કવિ છે કાષ્ઠને આ અતિશયોક્તિ લાગે તો પશુ કહેવું જોઈએ કે
પ્રથમ નહિ તો દ્વિતીય તો કાષ્ઠથી નહિ જ.

Copy Right © P. Shah

અ મ-સરવ ૧૮૩૩ ના બા.પ. સુકન ૧૨
૬૫ ૧૬ (નામનસ્થગી) સુનિશા

ગાંધીકાલ-સરવ ૧ • ના માન ક્રમ ૫
લિપિ ૧૮૬ ૭૫ ૭૧

॥ શ્રાકૃષ્ણાય નમઃ ॥

॥ શ્રીગોપીજનવલ્લભાય નમઃ ॥

॥ શ્રીમદાચાર્યચરણકમલેભ્યો નમઃ ॥

શ્રીદયારામકૃતકાવ્યમણિસાલા

[ભાગ ૧ લો.]

સમ્પ્રદાયસાર

દુહા.

શ્રીકૃષ્ણ શ્રીગોપીજનનય, બિઠલ રૂપનિધાન,
પદમંદળ બદન ઠરેાં, કૃષ્ણરૂપ ત્રિય જાન. ૧
રથોં શંથ સિદ્ધાંત સળ, સંપ્રદાયકેલ સાર,
પઠત સુનત સંશય મિટે, બટે જુદિબિસ્તાર. ૨

૧. પ્રંચારભે મંગલાચરણ કરવાનો શિષ્ટાચાર છે. શ્રીસદ્ગુરુ શ્રીમદ્વલ્લભલાનજી, અને મુદ્ધાચાર્ય શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી અને તેમના પુત્ર શ્રીવિઠ્ઠલ નાયકજી એ ત્રણે તેમના લંકારૂપ છે, તેમના ચરણ-કમલનુ વદન, એ ત્રણેને શ્રીકૃષ્ણરૂપ બાણીને કરે છે.

૨. આ પ્રચારી રચનામાં સર્વ સંપ્રદાયના સિદ્ધાંતોનો સાર કહેવાનો છે. એનું પદન કરવાથી જાણવા શ્રવણ કરવાથી સર્વ સંશયો નિવૃત્ત થઈને જુદા જુદા પાંખીને વિસ્તૃત થાય છે.

- સંપ્રદાય છે આદિ જગ, વૈષ્ણવ રાષ્ટ્રી પ્રકાર;
 માયિકમત નાસ્તિક ભયે, વૈષ્ણવસંજ્ઞા ચાર. ૩
- શ્રીમદ્ભક્ત આચાર્યવર, ચરુ શ્રીવિકૃતનાથ;
 દ્વિજકુલ પ્રકટે ભક્તિહિત, કૃષ્ણરૂપ જગનાથ. ૪
- વિષ્ણુસ્વામિપથ ઈશ બહે, નિગમાગમ અનુસાર,
 શંકરમત ખંડન કિયો, મિથ્યાવાદ પ્રકાર. ૫

૩. જગતની ચરુઆતથી વૈષ્ણવ, શૈવ, જો જો પ્રકારના સંપ્રદાય છે, તે પૈકી માયિક (શંકર) મત નાસ્તિકરૂપ છે, કારણ કે તેઓ સિદ્ધાંતે વેદરૂપ શબ્દબલને પણ અનિત્ય કહે છે, એટલું જ નહિ પણ બલકૃતિરૂપ જગત સર્વ બલરૂપ છે છતાં તેને મિથ્યા માને છે ! અને ઈશ્વરને શત્રુવત્ત નિરાકાર માને છે. મૂળ આદિ વૈષ્ણવ સંપ્રદાયની એક જ સંજ્ઞા હતી, તેની સાખારૂપ ૪ ચાર વૈષ્ણવ સંપ્રદાય છે:— ૧ શ્રીવક્ત્રીજીથી પ્રવર્તેલો શ્રીરામાનુજ સંપ્રદાય છે. ૨ ભક્તજીથી પ્રવૃત્ત થયેલો માધ્વ સંપ્રદાય છે. ૩ શિવજીથી પ્રવર્તેલો શ્રીવિષ્ણુસ્વામિસંપ્રદાય ૪ સનકાદિકથી પ્રવૃત્ત થયો તે નિંબાક સંપ્રદાય. આ પ્રમાણે વૈષ્ણવ સંપ્રદાયની ૪ ચાર સાખાઓ છે.

૪. જો ચારે સંપ્રદાયના આચાર્યોમાં એક શ્રીમદ્ભક્તમાચાર્યજી અને તેમના પુત્ર શ્રીમદ્ગોસ્વામિશ્રીવિકૃલેસાચાર્યજી છે. જેઓ દ્વિજ (બ્રાહ્મણ) કુલમાં ભક્તોનું હિત કરવા માટે સમગ્ર જગતના નાપક શ્રીકૃષ્ણરૂપે પ્રકટ થયેલા છે.

૫. જે શ્રીમદ્ભક્તમાચાર્યજી શ્રીવિષ્ણુસ્વામિસંપ્રદાયના મુખ

શુદ્ધાદૈત્યમતિપાદન.

પ્રજ્ઞવાદ સ્થાપન કિયો, માયિક મતકોં ટાર;
 શુદ્ધાદૈત્ય બતાવ કેં, કિયો ભક્તિબિસ્તાર. ૬
 શુદ્ધ કહનકો હેતુ ચહ, સોંચો ચિત્ત બિચારિ;
 મિથ્યારૂપ મલિનતા, શંકર શઠ ઉચ્ચારિ. ૭
 નિરાકાર શંકર કહે. પ્રજ્ઞરૂપ કહે આપ;
 અંશી પ્રજ્ઞ, જિય અંશ હેં, સમતા થોંકિ અલાપ. ૮
 પ્રજ્ઞ શુદ્ધ માકાર ઇક, સોઈ કૃષ્ણ લે જન;

(સ્વામી) રૂપે પ્રકટ થઈને વેદ અને શાસ્ત્રમાં કહ્યા મુજબ પ્રજ્ઞવાદનું શુદ્ધ સ્થાપન કરીને માયિક (શામ્ભ) મતના મિથ્યાવાદપણાના પ્રકારનું ખાંડન કર્યું.

૬. શ્રીમદ્ભક્તભાષ્યાર્થશ્રુતિ પ્રજ્ઞવાદ, જે પ્રમાણે ધર્મર સત્ય છે તે જ પ્રમાણે તે ધર્મરની કૃતિરૂપ જગત્ પ્રજ્ઞરૂપ છે, એમ સ્થાપન કર્યો, માયિક મતમાનનું ખાંડન કરીને શુદ્ધ અદૈત્ય પ્રજ્ઞ બતાવી ભક્તિનો વિસ્તાર કર્યો.

૭-૮. શુદ્ધ અદૈત્ય કહેવાનું કારણ એ છે કે માયિક મતનાં એથી વિરુદ્ધ અંદાજે જગતને મિથ્યા કહેવારૂપી મલિનતા છે, તે શઠ શંકરે કહી છે, તથા તે પ્રજ્ઞને ૦ ચતુર્વત્ નિરગકાર માનતા હતા, તેને બદલે શુદ્ધ અપ્રાકૃત દિવ્ય સાકાર પ્રજ્ઞવાદનું નિરૂપણ કરી સ્થાપન કર્યું, અંશીરૂપ યૂગ સ્વયં પ્રજ્ઞ (પરમા-મા) છે, અને જીવો માત્ર તેના અંશરૂપ છે, જ્યાં અંશ અંશી ઉભાવની સમાનતાનો આલાપ-કથન-છે, શંકર મતવાળા તે અભેદ જ માનતા હતા.

નિત્ય પરમ આનંદનિધિ, શ્રુતિસ્મૃતિ કરત બયાન. ૯
 અંશકલા આવેશ કળુ, નિજજનહિત અવતાર;
 કૃષ્ણ મૂલ સબ જગતકે, કીડા કરત અપાર. ૧૦
 છય પ્રસતે ભયો સહી, પેં ફિર પ્રકા ન હોય;
 સ્વાતિષ્ઠ મોતી ભયો, નયોં કળુ ક્યોહુ ન તોય ? ૧૧
 હમા રાખિ બદિ પ્રયોજન, સહુએચિત સંભોગ,
 ભજ હરિ ઇચ્છા સખ દયા રહિન ઉદાસી રોગ. ૧૨

૯. વળી અનાદિમિદ્ધ શુદ્ધ સ્વર્પ બહુ એક જતા અનેક
 બહુ માની બહુથી પૃથગદેષે અનેક બહુ જ્ઞાનતા હતા. તે સર્વર્પ
 શુદ્ધ અદ્વિતીય બહુમા પર્યાવસાન થાય છે, એમ સ્થાપન કર્યું.

૧૦. કાષ્ઠ વખતે એ બહુ અંશાવતાર, કાષ્ઠાવતાર કે આવે-
 શાવતારને પોતાના જાતજનોના હિતને અર્થે પારણ કરે છે.
 પરંતુ તે સર્વર્પ મૂળ શ્રીકૃષ્ણ છે, અને તે જ શ્રીકૃષ્ણ જગત
 પોતાનું કીડામાંડ હોવાથી તે પાત્ર સાથે અપાર કીડા કરે છે.

૧૧. યદપિ બહુમાથી જ સર્વ જીવમાત્રની ઉત્પત્તિ થયલી
 છે, તથાપિ તે જીવો બહુ થઈ શકતા નથી. મળ બહુમાં જોટલું
 મામખ્યાદિ છે, તેટલું જ પાણું જીવને પ્રાપ્ત થવું નથી. જેવી રીતે
 સ્વાતિનક્ષત્રના યોગમાં મેઘર્પ જલ સમુદ્રની છીપમાં પડવાથી મેઘની
 ઉત્પત્તિ થાય છે, તે મોતી મળ સ્વાતિજનકની માફક કદિ પણ પાણું
 જલદેપ ન થઈ શકે તેમ.

૧૨. આ પ્રમાણે યાગિક મતવાળા જો ન કહે ને વિરુદ્ધ
 વચન કહે તો તેને ક્ષમા કરીને સહન કરવાં, આ જરૂર પડે તો
 પ્રયોજન (કારણ) જોટલો જ ઉત્તર આપવો. અને સંદર્ભ રીતે જ

હરિસેવા સ્મરનાદિક સાધન કરતા હોઈ;

તિનકેં અનુમોદન કરત, બિનધમ સળ ફૂલ હોઈ. ૧૩

બ્રહ્મ એક નિજરમણીદિત, પૃથક્ નામ વપુ ધારિ;

કીડત સળ જગ આપ નિત, નિજમાગમ ઉચ્ચારિ. ૧૪

તેજેમથ જ્ઞાની કહે, સો અક્ષર નિજ ધામ;

નિર્ગુન નિત્ય નિજ લક્ષ્યાદિત, લીલા પૂરનકામ. ૧૫

ઉચિત હોય તેનો જ બોય કરવો. હે દયા (દયારામ), તું સર્વ બાબતમાં શ્રીહરિની ઇચ્છાને માનજે, એટલે જે કાળે જેવું પ્રાપ્ત થાય તેમાં સંતોષ રાખી વર્તજે. શ્રીહરિને લજ્જાને એટલે તને ઉદાસીશી રોજ કદિ પણ નહિ થાય.

૧૩. જે શ્રીહરિની મેવા, સ્મરચુદિક લક્ષ્યાદિ સાધન કરતા હોય તેને અનુમોદન આપવામાત્રથી પણ તે સાધન કર્યા બરાબર મર્વ ફળ વગર શ્રમે પ્રાપ્ત થશે.

૧૪. બનાદિ સ્વયં બ્રહ્મ નજા એક જ છે, તે સ્વેચ્છાથી અનેક નામરૂપ ધારણ કરી સમગ્ર જગત જે બગવદ્દેવ છે, તેમાં કીડા-રમણ કરવાનાં પાત્ર સજી તેમની માથે તે બ્રહ્મ અનેક પ્રકારની દિવ્ય લીલારમણાદિ ચરિત્રો નિત્ય કરે છે, એમ વેદ શાસ્ત્ર કહે છે.

૧૫. જ્ઞાની લોકો બ્રહ્મને તેજેમથ કહે છે, પરંતુ તે અક્ષર-તીત પરતપર પરબ્રહ્મના ધામરૂપ અક્ષર બ્રહ્મ છે. જે ત્રિગુણાતીત (નિર્ગુણ) બ્રહ્મ છે તે નિત્ય છે અને તે પોતાના અંતરંગ લક્ષ્મીના દિતને માટે બ્રહ્મના મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવાને માટે પોતે આસકામ છતાં લીલા કરે છે.

ધર્મી નિત્ય કિશોર વયુ, અદ્ભુત અગમ અપાર;
 સતચિદ્ આનંદ અમિત બ્દે, કીડત સળ સંસાર. ૧૬
 આદિ પુરુષ અવતારી બે, શેષશાયી વધુ ધારી;
 સો જનહિત અવતાર ધરિ, ભુવકો લાર ઉતારિ. ૧૭
 ઐશ્વર્યાદિ પદ્ધતિ, વ્યૂહ ચાર અરુ ઠાલ;
 માયા ગિપ્તુ પ્રહ્લ શિવ, ત્રિશુનરૂપ જગ ખ્યાલ. ૧૮
 ઉત્પત્તિપોષન હરન, જુગજુગ ધરિ અવતાર;
 અંશકલા આવેશ કળુ. પૂર્ણ દુષ્કળપુ ધાર. ૧૯

૧૬. ઐશ્વર્ય, વીર્ય, યશ, શ્રી, જ્ઞાન અને ધરમ્ય એ ૬ધર્મોના ધર્મા પરાપર પુરુષોત્તમ છે, તે ધર્મી સ્વરૂપ નિત્ય કિશોરવયઃકૃતિ અદ્ભુત અમ્યુત સ્વરૂપ અતિશય અગમ્ય છે. તે સત્ ચિત્ આનંદ અપારરૂપે જગત્તમા કીડારમણ્ય કરે છે.

૧૭ જે આદિ પુરુષ ધર્મી અવતારી પુરુષ તે જ પોતાના ધર્મ સ્વરૂપ પૈકીનું ૧ સ્વરૂપ શેષશાયી નારાયણરૂપ ધારણ કરે છે. અને તે પોતાના ભક્તજનના હિતને સારે અવતાર ધારણ કરી પૃથ્વીનો લાર ઉતારે છે.

૧૮. ઐશ્વર્ય, વીર્ય, યશ, શ્રી, જ્ઞાન, ધરમ્ય એ ૭ ધર્મ અને એ પ્રમાણે વાસુદેવ, સંકર્ષણ, પ્રહુગ્ અને અનિરુદ્ધ એ ૪ વ્યૂહ, અને હાળ, માયા (અવિદ્યા) ૧ વિધ્ય, ૨ ભક્તિ અને ૩ શિવણ એ ૬ ત્રણે ગુણ સત્ત્વ, રજ અને તમરૂપ જગતનો ખ્યાલ (લીલા) પગબલે ઉત્પન્ન કરેલો છે.

૧૯-૨૦ એ અનાદિ ભક્ત તે જ યુગે યુગે અવતાર ધારણ કરી ઉત્પત્તિ, પોષણ, (રિધિતિ) અને લય, ભક્તવિધ્યમટેદરૂપે

- બ્રહ્મરૂપ સૃષ્ટિ જગત સખ, ચોપણ બિંબરૂપ;
સહારત શિવરૂપ બે, આદિ પુરુષ જગભૂપ. ૨૦
- ગુન લીલા બહુ ભાંતડી, રૂપ ધર્મ અરુ કીર્ત,
એ સખ પ્રભુકે પ્રાકટયકે, કો કહી સકે ચરિત ? ૨૧
- તાતેં અધિક પ્રકાર હે, તામે નાહિન પાર,
કોન કહે ? અરુ કો સુને ? કાકું હે અધિકાર ? ૨૨
- કહુત મીમાસક ઓર ઇંક, કર્મહી મધ્ય આપ,
કર્મ કિયે તે હોત સખ, સુખ દુઃખ પુણ્ય રૂ પાપ ૨૩

કરે છે. દારણ કે પ્રભુ અંશકના આવેશાદિરૂપે પ્રકટે છે, તથા કોઈ વખતે પૂર્ણરૂપ (પૂર્ણાવતાર) શ્રીકૃષ્ણરૂપને પણ ધારણ કરે છે. તે જ આદિપુરુષ અને અનંતકોટિ બ્રહ્માડોના નાવક જગતના મધ્ય છે.

૨૧ પ્રભુના ગુણ ચત્રિ વિવિધ પ્રકારે અનંતરૂપ ધર્મ ને કીર્તિમારક છે, અને તે સર્વને પ્રભુએ જ પ્રમટ કરેલા છે, તે અપાર હોવાથી તેનું સંપૂર્ણ ચરિત કહેવાને કોઈ પણ ક્વાથી સમર્થ થઈ શકે ?

૨૨ એ કરતા પણ વિશેષ પ્રમાણે અપાર મહિમા એ બ્રહ્મનો છે, તેથી તેનું સંપૂર્ણ વર્ણન કરવાને, કહેવાને કે શ્રવણ કરવાને પૂર્ણાધિભારી કાણુ થઈ શકે ?

૨૩ મીમાસકાનું હેતુ એવું છે કે, કર્મ જ જાને મધ્યર છે, દારણ કે સત્ કર્મ વા અસત્ (દુષ્ટ) કર્મ કરવાથી જ સુખ દુઃખ અને પુણ્ય પાપ ગણાય છે.

એ હું અસંભવ કહત હોં, બેઠાવરુદ્ધ વિચાર;
 કર્મ સદા જડરૂપ હોં, કર્તા હરિ સંસાર. ૨૪
 કર્મ કંજીહુ કરનમેં, સ્વતંત્ર નહિ કણુ યોગ;
 ફલપ્રદાતા ઇશ હોં, જનતેં મધ્ય મમ યોગ. ૨૫
 કહત મીમાંસક કર્મજડ, કર્મ હી ક્રિયારૂપ;
 કર્મહીનેં સખ હોત હોં, મુખ હુજાર પુન્ય જ પાપ. ૨૬
 પ્રભાવાદી તખ કહત હોં, એટું અનિવર્ય વાનિ;
 કર્મ સદા જડરૂપ હોં. હરિ ત્રેન્દ્ર ચે માનિ. ૨૭

૨૪-૨૫-૨૬ પરંતુ એ કર્મવાદી મીમાંસકોને કહેવું અમં-
 બવિત અને વેદથી વિરુદ્ધ છે, કારણ કે કર્મ તે જાને જડ છે,
 માટે તે પોતાની મેળે કાંઈ પણ ફળ આપવાને મમર્થ નથી. કર્મ-
 માત્રના ફલપ્રદાતા સ્વતંત્ર ઇશ્વર હિત છે, કારણ કે સૃષ્ટિની રચનાનું
 મંડાલ્ય કર્મથી નથી; પણ જન્મરૂપાં શ્રીહરિયા જ છે, એમ વેદથી
 સ્પષ્ટ જણાય તેવું છે. યદાપિ કર્મના ફલદાતા ઇશ્વર ને કાંઈ
 પુણ્યપાપરૂપ સત્ત્વ અસત્ત્વ કર્મનુમાર જણ દે છે, તથાપિ તેમ
 કરવાથી કાંઈ ઇશ્વરની સ્વતંત્રતામાં ક્ષતિ (હાનિ) આવતી નથી.
 ને પ્રમાણે ન્યાયાધીશ ગુણદોષ તપાસીને પ્રતિસાદ આપે છે, પરંતુ
 તેણે કરીને કાંઈ તે ન્યાયાધીશ તે ગુણદોષને આધીન દેહેવાય નહિ
 તેમ ઇશ્વર કૃતિ અનુસાર પુણ્યપાપના પ્રમાણમાં સુખદુઃખ દે છે.

૨૭. કર્મવાદી કર્મજડો દ્વણ્ણુ મ્મ અભાવાદી કહે છે કે,
 તમારા દેહેવા પ્રમાણે કર્મઅનુમારે પુણ્યપાપ ગણાઈ તે જાને કર્મ

કબહુ કૃષ્ણ ઇચ્છા બિના, ટાલે નહિ ઇક પાત;
એહી દૃઢ ચિત્ત રાખિયો, લક્ષ બાતકી બાત. ૨૮

इति शुद्धाद्वैतप्रतिपादन प्रकरण संपूर्ण.

રામાનુજપત.

રામાનુજ આચાર્યમત, પ્રલ્લ વિશિષ્ટાદ્વૈત;
ઇશ્વર માયા જીવ તિહું, સંગહી આદિ અનંત. ૨૯
ઇશ્વર કે આધીન હે, માયા જીવ રુ કાલ;
દાસિદાસ હેં અનુસરે, ઇશ્વર જગ પ્રતિપાલ. ૩૦

જ મુખ્યદુઃખરૂપ ફળ આપનાર ઇશ્વરરૂપ ગણે છે. તે અસંભવિત વાત છે, કારણ કે કર્મ તો સદા જડરૂપ છે, માટે કર્મના ફલપ્રદાતા પ્રેરક ઇશ્વર છે એવો સિદ્ધાંત મમળે.

૨૮. કદાપિ કોઇ પણ કાળે શ્રીકૃષ્ણપરમાત્માની ઇચ્છા વગર એક પાન (પાંદુ) પણ લાસવાને સમર્થ બનવું નથી, માટે એવો નિર્ણય-સિદ્ધાંત દ્વંપણે તમારા ચિત્તમાં દસાવ લાખે વાર્તાની ૧ વાર્તા આ છે. સ્મૃતિ વચન છે કે—કર્તા કારયિતા દરિઃ ॥

૨૯. શ્રીરામાનુજચાર્ય વિશિષ્ટ (બોડાવર્ણ) અદ્વૈત જ્ઞાન માને છે, અને એમાં જીવ, ઇશ્વર અને માયા એ ૩ વસ્તુને અનાદિ કહે છે.

૩૦. ઇશ્વરને આધીન માયા, જીવ અને કાળ છે માટે ઇશ્વરના હાથ કે તસી ચઇ અનુસરવું. ઇશ્વર સમગ્ર જગતનું પ્રતિપાલન કરે છે.

- બાત કહી યહ સમુજિહે, સ્વામી સેવક ધર્મ;
 તીન અનાદિ કહત હો, તીન પ્રહારો ભર્મ. ૩૧
- પ્રહાર અનાદિ એક હો, સો કયોં તીન કહાય ?
 તાતેં એ સંશયમયી, સમજ નહિ મનભાય. ૩૨
- તિનકે કારનરૂપ હો, કૃષ્ણ અક્ષરાતીત;
 રામાનુજકી ગમ્ય હો, નારાયણ જગદિત. ૩૩
- રામાનુજકી ગમ્ય હો, નારાયણકે રૂપ;
 તિનકે કારનરૂપ હો, કૃષ્ણ અક્ષર કે ભૂપ. ૩૪
- સો જાને એ અનુભવે, જોડ પુરાન અગમ્ય

૩૧. પ્રભુ સ્વામી અને તેના પ્રત્યે જીવાત્માનો સેવકધર્મ એ વાત સમજવા જેવી છે, પરંતુ જીવ ધંધર અને માયા એ ત્રણને અનાદિ કહેવાથી વેદવતો સિદ્ધાંત જે ૧ અદિતીય બ્રહ્મ તે મટી ૩ બ્રહ્મ થાય છે.

૩૨. તથા એ ૩ બ્રહ્મ તો મંથ્યમય છે, અને એ સમજણ મનમાં જોડાતી નથી.

૩૩ કેમકે એ ત્રણે (જીવ, ધંધર ને માયા) એ ત્રણેના કારણરૂપ અક્ષરાતીત પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ છે, તે પરાતપર પુરુષોત્તમ લગી ન પહોંચતાં શ્રી રામાનુજસ્વામીની ગમ્ય જગતના દિતકારી શ્રીમન્નારાયણ પર્યંત જણાય છે.

૩૪. શ્રીરામાનુજસ્વામીની નારાયણના રૂપપર્યંત ગતિ પહોંચેલી છે, પરંતુ તે શ્રીમન્નારાયણ તો સર્વચક્રરૂપ છે અને પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ તો અક્ષરાતીત, ત્રિચુલાતીત છે.

- યદુ તો અનુભવ હે મોહિ, લેખનપર સુરમ્ય. ૩૫
 સેઃ જાને જો અનુભવે, બેદ પુરાન અગમ્ય;
 યદુ તો અનુભવ ગમ્ય હેં પરાત્પર પુરુષોત્તમ. ૩૬
 હજનકો યદુ પ્રાગટ્ય હેં, પૂરન જાને સોય;
 કે ઇનદી કંતનાદિષ્ટિ, ભગવદ્દીયનદું હોય. ૩૭
 એસો અરુ યદુ જાંતિ ઠરી, કહ્યો ન કહેવે યોગઃ
 ભગવદ્રસ આવેશતેં, બન્ધો આપ સંભોગ. ૩૮

૩૫-૩૬. પરબ્રહ્મને વિષે મન, ભુદ્ધિ, ઇન્દ્રિયો પદ્ધતી શક્તી નથી. વેદ પણ નેતિ નેતિ કહે છે, ત્યારે પુરાણોથી તો અગમ્ય હોય જ. માટે એ પરબ્રહ્મસ્વરૂપ તો કેવલ અનુભવગમ્ય છે. યદુપિ વેદથી બ્રહ્મની પ્રતીતિ થાય છે ખરી, પરંતુ તે બ્રહ્મનું સંપૂર્ણ જોધન કેવળ જાને કરીને બચાર્ય થઈ શકતું નથી, સંપૂર્ણ જ્ઞાન તો ત્યારે વિજ્ઞાન એટલે બ્રહ્મનો દૃઢ નિશ્ચય થાય એવું પ્રત્યક્ષ સાક્ષાત્કાર દર્શન કરી અનુભવે ત્યારે જ તે સમજી શકાય. તેવું અનિર્વચનીય છે, કારણ કે તે અતિરમ્ય સ્વરૂપ કેવળ લેખિની (કલ્પમ) થી પર છે, લખી શકાવું પણ અશક્ય છે. પરાત્પર પુરુષોત્તમનું સ્વરૂપ જોને પ્રકટ અનુભવ થાય તે જ જાણી શકે છે.

૩૭. પ્રભુ જોને પ્રકટ થઈ સાક્ષાત્કાર દર્શન આપે છે ત્યારે જ તે, જેનું પ્રાકટ્ય છે તે પૂર્ણ જાણી શકાય, અથવા ભગવાનની કૃત્યાદિ અનુગ્રહ થકી કાષ્ઠક રસિક વિરલા ભગવદ્દીય હોય તે જાણી શકે છે.

૩૮. બ્રહ્મનું સ્વરૂપ વાણીથી વર્ણન ન શકાય તેવું છે. પ્રભુ

અવતારી સખડો મૂલ, ઝહન કહુ સંપન્ન;
 યહ લીલા સમુઝે કહો? બર્ણ અતનન જોકે અચન ૩૯
 સખ દેવ આશ્ચર્ય બહે, ગમે જૂ પઢા પામ,
 કહો કેન આનંદ યહુ? મદન પ્રમદ સુખરાગ. ૪૦
 બ્રહ્મા કહુ જાને નહીં, કૃત ન પડે બેદ
 આનંદ પ્રમદગો જગતમે, ના નૃમ કહુ જાને સેદ. ૪૧

આવા જ એ એક જ પ્રકારે ઝી સમય તેવા નથી. માટે
 જેને ભગવદ્રમ્ભો આવેશ થાય એવો સદાનો મયોમ પ્રભુકૃપાથી
 પ્રાપ્ત થયો હોય તે જ એ બ્રહ્માના વચાર્થ સ્વરૂપને જાણવાને તથા
 વર્ણન કરવાને યોગ્ય થઈ શકે છે.

૩૯. તે સર્વ અવતારોના અવતારીશૂત મૂળ સ્વયં અનાદિ
 ત્રિશુલાતીત પરબ્રહ્મ સર્વત્ર છે, નેતું જ ન થવાને તેની કૃપા સિવાય
 કાષ્ટ મંપન થઈ શકે નહિ. માટે કેવળ પ્રવણ કર્યાં કે વર્ણનરૂપ
 અધ્યયન, કે પ્રવચનથી પણ યોગ્યતા મેળે ન સમગ્ર.

૪૦. વેદમાં એ બ્રહ્મને આનંદરૂપથી વર્ણન કરેલ છે. તેથી
 આશ્ચર્ય થઈને એક મનમે મને દેખો આનંદબ્રહ્મા સ્વરૂપ વિષે
 પૂછવાને સાર પ્રથમ વેદને ભજનારા બ્રહ્મજ્ઞના મત્સીકમાં બ્રહ્મા
 જીની પામે ગયા. ને પૂછું કે—હે મદારાજ, તે આનંદસ્વરૂપ બ્રહ્મ
 કોણ છે? જે મદન પ્રમદ થવા માટેથી અગણિત સુખની પ્રાપ્તિ
 થાય છે.

૪૧. ત્યારે બ્રહ્મજ્ઞે વિચાર કર્યો કે, હું પણ તે બ્રહ્માના
 વચાર્થ સ્વરૂપને જાણી શકતો નથી, તેથી સબ્દબ્રહ્મરૂપ વેદથી નિઃશય

- બેદનિ બ્રહ્માસું કરો, નમકું બોહોત અગમ્ય;
 ઇન આનંદ કે મૂલસોં, નાહિન મેરે ગમ્ય. ૪૨
- યહ આનંદ મૂલકો, નમન કરો સખ કોય;
 યહ સ્વરૂપ સો જ્ઞાન હેં, યહી જનાવે સોય. ૪૩
- હમ યાં, આનંદવૃક્ષકેં, ફિરત ડાર અરુ પાત;
 યહ જ્ઞાનફલે મૂલકી, જ્ઞાનત નાહિન પાત. ૪૪
- મૂલ સખન આનંદકી, સખ ધર્મ શુન ભક્ત;
 સખે પ્રેમ સૌંદર્યસખ, નજની પ્રાન મન પ્રત. ૪૫

કરવા ધાર્મિક. સ્વરૂપાત્મક સમ્બલ (વેદ) ની પાસે જઈ બ્રહ્માણ્યે પૂછ્ય કે જે આનંદ જગતમાં પ્રકટ થયો છે તેનો મર્મ મને આપ સમજાવી કહો.

૪૨. ત્યારે મેં તે પ્રશ્ન પ્રત્યે કહ્યું કે મને પણ તે આનંદ-સ્વરૂપ બ્રહ્મ પદ્મ જ આનંદને છે તેથી એ આનંદના નૂળની મને પણ ગમ્ય નથી.

૪૩. તેથી એ આનંદના મળરૂપ બ્રહ્મને સર્વ કોઈ નમન કરો. એ સ્વરૂપને તે જાણી શકે છે, જેને તે બ્રહ્મ રૂપા કરીને જાણાવે તે જાણે.

૪૪. અમે તો આનંદવૃક્ષને ફરનારાં ડાળા પાંદડાં જેવા છીએ, અમે પણ એ આનંદબ્રહ્મના મળ સ્વરૂપની વાતને જાણતા નથી.

૪૫. સર્વનું મૂળ એ આનંદ બ્રહ્મ છે, અને તે આનંદ સ્વરૂપ બ્રહ્મના જ શુદ્ધ ધર્મ અગવદ્ભક્તને વિષે હોય છે. (આવે છે), કે જોણે કરીને તે પ્રેમી ભક્ત સ્નેહસૌંદર્યથી સર્વના પ્રાણને મનની વૃત્તિને દૂરી લે છે એવો પરમ પ્રેમરૂપ તે આનંદ છે.

સખ મંગલ સામર્થ્ય સખ, હમ તુમ અરુ સંસાર;
 ચહૂ બનતહૂ સખનિકો, જીવન ધન આધાર. ૪૬
 ચહૂ બેઠકો બચન સુનિ, સખદીકે મન ભાયે;
 શિવ પ્રજ્ઞા સખ દેવ મિલિ, કીયે હંડવત આયે. ૪૭
 શાસ્ત્ર કહ્યો શ્રુતિયન લહ્યો, કહ્યો પુરાનન બેહ;
 અક્ષરાતીન ત્રિગુનપર, પુરુષોત્તમ નિઃસંદેહ. ૪૮
 સોઈ શ્રીકૃષ્ણ પરાત્પર, પૂર્ણપ્રજ્ઞ પરમાત્મ,
 તિનકે અંશ સખ જગત હેં, વહુ ખ્યાપક સર્વત્તમ. ૪૯

૪૬. સર્વ પ્રકારનું મંગલ, અને તમામ પ્રકારનું સામર્થ્ય, અને અમે તમે તથા સમમ જગત એ સર્વેને માટે એવું જાણીએ છીએ કે તે મર્વના જીવનરૂપ સર્વસ્વધનરૂપ સર્વના આધારરૂપ છે.

૪૭. એ પ્રમાણે વેદનું વચન સાંભળી સર્વના મનમાં એ ભાવ્યું. શિવજી બ્રહ્મા અને દેવતાઓએ મળીને તે આનંદસ્વરૂપ બ્રહ્મને હંડવત પ્રણામ કર્યા.

૪૮. શાસ્ત્રોમાં જે આનંદસ્વરૂપ બ્રહ્મનું વર્ણન કરેલું છે, જેને શ્રુતિઓએ જાણેલા છે, વળી જેનું વર્ણન પુરાણોમાં અને વેદમાં છે તે બ્રહ્મ અગણિતાનંદ (પૂર્ણ પરમાનંદ), મણુવેદના તૈત્તિરીયોપનિષદમાં કહેલું છે તે પરમાનંદ, અક્ષરથી અને ત્રણે ગુણથી પર જેને શ્રીપુરુષોત્તમ નામે કરીને વર્ણવેલા છે તે.

૪૯. નિઃસંસય તે જ અગણિતાનંદ શ્રીકૃષ્ણ પરાત્પર પૂર્ણ બ્રહ્મ પરમાત્મા છે તે તેના અંશરૂપ સર્વ જગત છે તે તે જ

હે જગમે' ખણ સખતેં પરે, કહે નેતિનેતિ નિગમ;
સોઇ બ્રહ્મ રસાત્મક કૃષ્ણ શ્રીપુરુષોત્તમ, ૫૦

વેદાતીત કાલાતીત, સર્વાતીત બ્રજચંદ,
વહિ મૂલ પરમાનંદ અન્ય સખ ગનિતાનંદ. ૫૧

સર્વત્ર વ્યાપક મર્વાત્મા છે. બ્રજવદ્ગીતામાં અર્જુન પ્રત્યે શ્રીકૃષ્ણ-
પરમાત્માએ કહેલું છે કે 'હું એકઅંશેકરીને સમગ્રજગતમાં સ્થિત છું.'

૫૦. એ પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ તે સર્વથી પણ પર છે
વેદ જોને ન ઇતિ ન ઇતિ કહી તે બલની અમાપતા કહે છે.
તે જ બ્રહ્મ રસરૂપ રસમય રસાત્મક શ્રીકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ છે.

૫૧ વેદ (શબ્દબલ)થી પર એક માટે વેદાતીત, તેમજ
તે કાળના પણ ક્ષણ, વળી તે અક્ષર ત્રિગુણ, માયા આદિ સર્વથી
અતીત હોવાથી સર્વાતીત કહેવાય છે. તે પરબ્રહ્મ બ્રજચંદ (મંગળા
ચંદ્રમારૂપ) શ્રીકૃષ્ણ છે ને તે જ મૂળ પરમાનંદ અગણિતાનંદ=
પૂર્ણાનંદ છે, કારણ કે તે સિવાયના વાકી સર્વમાં તો ગણિતાનંદ
રહેલો છે, અર્થાત અમુક એમ માપ કરી શકાય તેટલો આનંદ
છે. એ આનંદની ગણતરી પૃથ્વીઉપરના મનુષ્યલાકના આનંદથી
આરંભીને તે અક્ષયબ્રહ્મ પર્યંતની તૈત્તિરીય ઉપાનિષદમાં એક-
એકથી ક્રમે ક્રમે ૧૦૦—૧૦૦ સો સો જણો અધિકાધિક વર્ણવી
આખરે નિરવધિ પરમાનંદ તે મૂળ સ્વયંબ્રહ્માટે કહેલો છે,
જેથી તે માપમાં મુકી ન શકાય એવો અપાર આનંદ તે બ્રહ્મ-
સ્વરૂપનો છે.

પ્રકૃતિ પુરુષ તેં પરહૂ પદે, બેદ કહત હેં નિત;
 જાડી ઇચ્છાતેં હુએ, અગનિત ખંડ અમિત.   પર
 પાલન ઉત્પત્તિ હરન, નારાયનતેં હોય,
 એહુ રૂપ ઇક કૃષ્ણકેં, જાનેં ગિરલા કોય.   ધર

અથ મધ્વાચાર્યમતપ્રકરણપ્રારંભઃ ।

દુહા

મધ્વાચાર્યજી કહત હેં, જલ દત્ત હેં રૂપ;
 પ્રભુ સ્વામી જિય દાસ સમ, આદિ અનાદિ જૂપ.   પઠ

પર. વિષ્ણુ પ્રકૃતિ (માવા) અને પ્રધાન પુરુષ ભોક્ષેદપ્રસિદ્ધ પુરુષથી પણ ઉત્તમ પુરુષોત્તમ છે, જેને વેદ નિલ કહીને વર્ણવે છે અને જેની ઇચ્છામાત્રથી અગણિત કોટિ જલ્લાડ ઉત્પન્ન થયાં છે આ વિષયમાં શ્રુતિની ઉપપત્તિ છે.

પર. જગત્પતિ ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, અને લયનું કાર્ય તે પરાતપર પુરુષોત્તમથી પ્રકટ થયેલું નારાયણનું સ્વરૂપ છે, તે કરે છે તે નારાયણસ્વરૂપ પણ તે પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણનું જ છે એમ કોઈ વિચલા યાની ભાષા ભણે છે.

પર. શ્રીમધ્વાચાર્યજીનો સિદ્ધાંત સ્પષ્ટ દેત છે. એટલે જલ અર્થત નથી પણ દેવ (જૂદ=અથવા ૨ એ) છે. જલ છે તે સ્વામી છે, અને જીવો માત્ર તેના દાસ જ એમ આદિ, અનાદિયી છે.

ઈશ્વર દાસ ન હોય કળુ, દાસ ન ઈશ્વર હોય;
ચાતે ઉભય અનાદિ હે, એક કહો મતિ હોય. ૫૫

બ્રહ્મ સોઈ શ્રીકૃષ્ણ હે, પુરુષ પ્રકૃતિ કે મૂલ;
લુગલુગ અતિ અવતાર ધરિ, હરત ભજન ઉદ મૂલ. ૫૬

મુની બાતે મહ મધ્વકી, શુદ્ધાદૈતાચાર્ય;
બ્રોહ્મે બચન બિબેકબોં, મુમુક્ષ ન મન અવધાર. ૫૭

હુમ લુ કહત હો બ્રહ્મ હે, દૈત મુખેદબિરુદ;
બ્રમ્મ દૈત કળુ હે નહિ, નિત્યાદૈત મુમુક્ષ. ૫૮

૫૫. ઈશ્વર કદિ પણ દાસપણ ધારણ કરી શકતા નથી, અને દાસ છે તે ઈશ્વર-સ્વામીપણ ધારણ કરી શકતા નથી, એમ દર્શાવી એ કારણથી સ્વામિમેવહભાવને અનાદિ કહી સ્વામિમેવહને એકતરફે ન કહેવાનું સમર્થન કરે છે,

૫૬. તે બ્રહ્મ તે શ્રીકૃષ્ણ જ અને તે જ પ્રકૃતિ અને પુરુષના મૂલ (પુરુષોત્તમ) છે. અને તે જ મુખેયુએ અવતાર ધારણ કરીને ભક્તના હૃદયની સર્વ પીડાને મટાડે છે.

૫૭-૫૮. મધ્વાચાર્યના મતની વાર્તા સાબળી મથકાગ્ર શ્રી શુદ્ધાદૈત આચાર્યના ગેઝલમના દિગ્માયતી મધ નિવેદની રીતે કહે છે કે, આપની સમજુતી મનમાં ફસી શકે તેમ નથી. કારણ કે તમે તો કહો છો કે, બ્રહ્મ દૈત છે. પરંતુ સ્વયં અમાણુરૂપ વેદ તો સ્પષ્ટ અર્દૈત (એક જ) કહે છે. માટે દૈત બ્રહ્મ કહેવા એ તો વેદવચનથી વિરુદ્ધ જન્ય છે માટે તે અમાણુપૂર્વક કેમ કહેવાય ?

ઉપાસનાકી રીત હિત, અંશ આપકો જીવ;
 પ્રકટ કિયો નિજરૂપતે' અંશી અંશ અલીવ. ૫૯
 અંશી અંશકો મૂલ હે, યહ બિધિ જાનિ બિબેક,
 અંશરૂપહૂ આપહે', તાસોં કહિયે એક. ૬૦
 ઇહાં સમજ અતિસૂક્ષ્મ હે', ચૂકત ગોતા ખાચ;
 સૂક્ષ્મદષ્ટિ સોચે નહિ, સો શંકર મિલિ જાય. ૬૧

કદિ પણ બ્રહ્મ દૈત હોય નહિ, કમકે ને નિત્ય અદૈત અને તે
 સારી રીતે શુદ્ધ છે, માટે અદૈત બ્રહ્મનો સિદ્ધાંત ત્યજીને દૈત
 બ્રહ્મ કહેશે તો એ પણ વેદમંત્ર નહિ ગણાય.

૫૯, બ્રહ્મની ઉપાસનાની રીતના કારણથી આપનો અશરૂપ
 જીવ ચોતાનાં સ્વરૂપમાંથી પ્રજુએ પ્રકટ કરેલો છે, જગદ્ગીતામાં
 શ્રીકૃષ્ણપરમાત્માએ કહ્યું છે કે સર્વ જીવો અનાદિકાળથી પ્રકટ થયા
 ત્યારથી તે મારો અંશશસ્વરૂપ છે.

૬૦, અંશી પરમાત્મા તે અંશરૂપ જીવેલું મૂળ છે. એવી
 રીતે પરમાત્મા સાથે જીવાત્માનો વિવેક રાખી અંશરૂપે પણ તે
 પરમાત્મા છે માટે તેને બ્રહ્મથી પૃથક્ (લુદ્ધ) ન કહેતાં બ્રહ્મરૂપ
 જ કહો. દર્શનમાં જેમકે—અમિ મૂળ છે ને તેમાંથી અનેક તથુખા
 રૂપ બીજાગારીઓ જુદી નીકળે છે, તથાપિ તે સર્વ અમિરૂપ જ
 કહેવાય. તથુખા કાંઈ તે મૂળ અમિથી ન્યારા નથી. જે જેમાંથી
 ઉત્પન્ન થાય તે તેનું જ રૂપ કહેવાય.

૬૧, અહીંનાં સમજણુ બહુ સૂક્ષ્મ છે. જો આ મર્મ ચૂકી
 જાય તો જરૂર જોયાં ખવાય. સૂક્ષ્મદષ્ટિથી શુદ્ધ અદૈત બ્રહ્મનો
 સિદ્ધાંત વિચારે નહિ તો તે શંકરના કેવલાદૈતમાં મળી જાય.

કૃષ્ણ ઉપાસક મૂલ્ય હેં, ભક્તિ કે અનુસાર,
બ્રહ્મસુરૂપ અગમ્ય હી, પાવે નહિ કો પાર.

૬૨

॥ इति मध्यसंप्रदायप्रकरणं सम्पूर्णम् ॥

अथ निम्वादित्यमतप्रकरणप्रारंभः

दुहा.

નિંબાઈં ચેાં કહત છે, બ્રહ્મ સુ દૈતાદૈત,
બ્રહ્મજીવકી એકતા, લાપત ઉપજે ભીત.

૬૩

જીવ બ્રહ્મમેં મિલિ રહેાં, અલગ કિયેતેં હોય,
કળુ ભીતર કળુ અલગ, યહ સંશય મિટે ન કોય. ૬૪
ઉપાસનાકી રીત સેાં, બ્રહ્મ સ્વામી જિય દાસ,

૬૨. શ્રીમદ્વાચાર્પણની ભક્તિ (વૈષ્ણવ) મધ્યપ્રદાયમાં મુખ્ય ઉપાસ્ય શ્રીકૃષ્ણની છે, અને તે ભાવભક્તિને અનુસરીને છે. એ બ્રહ્મતું રૂપ અગમ્ય છે અને તેનો કોઇ પાર પામી શકે તેવું નથી.

૬૩. શ્રીનિર્માર્કચાર્પણું કહેવું એવું છે કે, બ્રહ્મ દૈત પણ છે અને અદૈત પણ છે. અર્થાત્ એક પક્ષે ન રહેતાં બે પક્ષ દૈત અને અદૈત બન્ને પક્ષનો સિદ્ધાંત કહે છે. વળી જીવ અને બ્રહ્મ બન્નેની એકતા કહેતાં લાય ઉપજે છે.

૬૪. કહે છે કે જીવ બ્રહ્મમાં મળી રહેલો હતો, તેને અદાગ (જુદો) કર્યાથી તે જુદો થયો છે. વળી કોઇ સમયે તે બ્રહ્મની અંદર અને કોઇ સમયે બ્રહ્મથી પૃથક્ (જુદો) છે, એ સંશયનું નિવારણ મધ્ય શક્યું નથી.

- બ્રહ્મરૂપ શ્રીકૃષ્ણ હેં, લીલા જગતપ્રકાશ. ૬૫
- કળાકૃ સંકેલન કરે, કળાકૃ પ્રકટ કરી દેત;
તાતેં કંછુ કહત ન બને બ્રહ્મરૂપ કો હેત. ૬૬
- સંશયકી યહ બાત સુની, શુદ્ધાદિતી જુ બાખી;
છાંડિ ભર્મ સબ ચિત્તકો, શુદ્ધાદત હિ રાખી. ૬૭
- આચાર્યન સંસાનમેં, નિબાર્ક હેંહી નાંહિ;
ભાખ્ય કિયો ઇનહેં નહીં, યાતેં બજની માંહિ. ૬૮

૬૫ બ્રહ્મની ઉપાસનાની રીતથી બ્રહ્મને સ્વામી, અને છવેનો ત્રામ કહી તે બ્રહ્મરૂપ શ્રીકૃષ્ણની એ સંપ્રદાયમાં ઉપાસના છે અને તે બ્રહ્મની લીલા જગતમાં પ્રકાશ કરી રહેલી છે.

૬૬, કાષ્ઠ વખતે તે બ્રહ્મ એ લીલાને સંકલી લે છે અને કાષ્ઠ સમયે પ્રકટ (આવિર્ભાવ) કરે છે. તેથી કથું નિવ્યાત્મકપણે કહેવું સંભવતુ નથી કે બ્રહ્મના રૂપનો હેતુ શો છે ?

૬૭. આ પ્રમાણે મદેહપણીની વાત સાંભળી અંધકાર શુદ્ધાદિતબ્રહ્મનો સિદ્ધાંત ગ્રહણ કરી, તે રીતે જ્ઞાન ધરાવી ઉપાસના કરો અને ચિત્તમાં જે ભર્મ (ભ્રમ=સંદેહ) છે તે દાળો એમ કહે છે.

૬૮. આચાર્યકાટિની સંસારમાં શ્રીનિબ્યાર્કાચાર્ય કહેવાતા નથી. તેનું કારણ એવું છે કે, તેમણે વેદાંતસૂત્રરૂપ (વ્યાસસૂત્ર) ઉપર ભાષ્ય કરેલું નથી અને સૂત્રનું ભાષ્ય કર્યા વગર આચાર્ય-કાટિમાં ન ગણાય માટે તે "બજની"ની ગણનામાં કહેવાય છે. નિબાર્કનું ભાષ્ય હાલમાં છપાઈને બાહાર આવેલું છે, કન્યા કવિશ્રીને તેની માહિતી નહિ હોય.

- આચાર્ય જુ આચે લયે પ્રાણન કુલ અવતાર;
ભક્તિપંથ વિસ્તારહિત અંશી અંશ નિર્ધાર. ૬૯
- શ્રીવલ્લભ આચાર્ય અરુ, સુત શ્રીવિકૃલરાય;
એ હુંદુ પૂરન પ્રલ શ્રીકૃષ્ણ નિગમ શુન ગાય. ૭૦
- સુનો પુરાતન ખાત ઇક, જિષ્ણસ્વામીકી જોહ;
નિગમાગમ શ્રુતિ સ્મૃતિ સકલ, પુરાન પાઠી તેહ. ૭૧
- મત અનુસાર પુરાનમે, ઇન્દ્ર કહે અનેક;
ચિત્ત ચિતા ઉત્પત્ત લઈ, નિશ્ચય લયો ન એક. ૭૨
- તાતે કિયો ઉપાય ઇક, સાજ લોગ સખ આન;
યાકે લોગી નહીં દિખે, સસમ દિન તજ પ્રાન. ૭૩

૬૯. એ પ્રમાણે વૈષ્ણવ મપ્રદાયના આરે મુખ્ય આચાર્યોએ
પ્રાણજુના કુળમા અવતાર પારણ કર્યો. ભગવદ્ભક્તિમાર્ગનો
વિસ્તાર કરવાને માટે અશી અંશની ઉપાસનાનો પણ નિર્ધાર કર્યો

૭૦. શ્રીવલ્લભાચાર્ય અને તેમના પુત્ર શ્રીવિકૃલેશાચાર્ય એ
બન્ને પૃથ્વી પ્રલ શ્રીકૃષ્ણ કે જોનું વેદમાં શુભગાન કરેલુ છે, તેમના
અવતારરૂપ છે. આ વિષયમાં પણપુરાણે તથા ભક્તોપુરાણે ઇસાદિ
અનેક પ્રમાણો અનેક પ્રમાણો છે.

૭૧-૭૪. શ્રીવિષ્ણુસ્વરૂપના સાક્ષાત્કાર (પ્રત્યક્ષ) દર્શન
થયાનો સાર છે. વિશેષ વિસ્તારરૂપ આખ્યાયિકા શ્રીવિષ્ણુસ્વામીની
પરિચર્યામાં છે-શ્રીવિષ્ણુસ્વામીએ કેવી પરિચર્યા કર્યાંથી બલનો
માક્ષાત્કાર થયો તેનું વર્ણન છે.

સમમ દિન દરસન દિયે, પ્રેરન બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ;
 તબહી ઉપાસન હઠ લયો, પૂજ સખ મન તુલ્ય. ૭૪

તાકે અધિપતિ ભયે, શ્રીખદ્વલ પૂરનકામ,
 દેવી સખ સેવક કિયે, દાન ઉભય દે નામ. ૭૫

સૃષ્ટિ ચાર પ્રકારકી, ભગવદકી જગ જન;
 દેવી પ્રવાહી આસુરી, દેવી દ્વિવિધ પ્રમાન. ૭૬

મર્યાદા અરુ પુષ્પો મિલે, આસુરી ભય;
 અનુકંપા ઉત્પન્ન ભર્ષ, તાહિત પ્રકટે આય. ૭૭

પુષ્ટિ સૃષ્ટિ કે જીવ સખ, શ્રીખદ્વલકે ઘસ;

૭૫. એ શ્રીવિષ્ણુસ્વામિસંપ્રદાયના શ્રીમદ્વલભાચાર્યજી માલીક થયા તથા આચાર્યપદ ધારણ કરી દેવી જીવોને ચરણ લઈ ચરણા-ગતિપૂર્વક અષ્ટાક્ષર, પંચાક્ષર એ ઉભય મંત્રનું દાન દીધું.

૭૬. સૃષ્ટિ ૪ પ્રકારની શ્રી ભગવાને પ્રકટ કરેલી છે. ભગવદ્-ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ અર્જુન પ્રત્યે માત્ર ૨ બે પ્રકારની જ આ સૃષ્ટિ હોવાનું કહેલું છે. અહીં ૪ પ્રકાર છે. તેમાં મુખ્ય ત્રણ છે: દેવી, પ્રવાહી, આસુરી. પહેલી દેવી સૃષ્ટિ કહી તેના પેટા-ના ૨ બે પ્રકાર છે. (૧) મર્યાદા-વચનદ્વારાએ પ્રગટ કરી તે. (૨) પુષ્ટિ-પોતાના શ્રીજગથી ઉત્પન્ન કરી તે.

૭૭. મર્યાદાસૃષ્ટિ અને પુષ્ટિસૃષ્ટિ તે પછી આસુરી મંપત્તિ-વાળા પ્રવાહસૃષ્ટિમાં ભળવા (મળવા) લાગ્યાથી શ્રીભગવાને કૃપા કરી તેમને આસુરી સૃષ્ટિથી અલગ કરવાને સારુ તેમના હિતાર્થે શ્રીમદ્વાપ્ત પ્રગટ થયા.

અમુરનતે ન્યારે કિયે, પૂરી સળ મન આસ. ૭૮
 સેવા કરી સિખાઈ સળ, શ્રુતિ ગોપીનહી રીત;
 પૂરન બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણસેાં, તન મન ધન દે પ્રીત. ૭૯
 પિતા સરીજો પુત્ર નહિ, ઠહા રંક ઠહા બૂપ;
 પેં શ્રીબલ્લભકે બંસમેં, સળહી બલ્લભરૂપ. ૮૦
 શુદ્ધાદૈતાચાર્ય અરુ, માયાવાદી વાઠ;
 ઠહુક ઠહું બિસ્તાર કરી સુનતહી ઉપજે સ્વાઠ. ૮૧

૭૮. પુષ્પિસ્ટિના દેવી જીવે સર્વ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીને શરણે ગયા તેમને શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ આમુરી સંપત્તિથી ન્યારા કરી તેમના સર્વ મનોરથો પૂર્ણ કર્યા.

૭૯. એ પુષ્પિસ્ટિના જીવેએ શ્રીપુરુષોત્તમની સેવા કેવી રીતે કરવી તેની રીત પોતે એવામાર્ગ પ્રગટ કરી દેખાડી. શ્રુતિરૂપા શ્રી ગોપીજનનો અપૂર્વ ગાઠ સ્નેહરમ તને અને અને ધને કરીને શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા ઉપર જેવો હતો તેવી નિષ્કામ પ્રેમભક્તિ તે પુર્ણ બલ ઉપર રાખવાનું શીખવ્યું.

૮૦. જન્મતમા સામાન્ય રીત એવી હોય છે કે, પિતાના જેવો પુત્ર સર્વ રીતે હોષ શક્તો નથી-પછી ગમે તો તે રાંક હોય કે રાગ હોય. પરંતુ શ્રીવલ્લભાચાર્યના વંશમા તો સર્વે શ્રીવલ્લભ-દેવના રૂપવત્ છે. કેમકે શ્રીમદ્વિશ્વેશાચાર્યજીએ શ્રીમદાચાર્યજીના સર્વોત્તમસ્તોત્રમા લખ્યું છે કે પોતાના વચને ત્રિષે પોતાનું સર્વ માહાત્મ્ય સ્થાપન કરેલું છે.

૮૧. હવે શુદ્ધાદૈતસંપ્રદાયના આચાર્ય અને માયાવાદીના

માયાવાદી કહત હે, મિથ્યા સળ સંસાર;
જન્મ મરણ ક્યેં હોત હે? માયા કે અનુસાર. ૮૨
માયા મિથ્યા હે સદા, તાકી કૃતિ સળ જગત;
બ્રહ્મ કહત તુમ બહિકેં, સો શ્રુતિ કહે અન્યકત. ૮૩
જરણ નહીં કહુ બ્રહ્મ કે; નહીં કહુ આકાર;
તાકેં તુમ ક્યેં કહત હો? પુરુષોત્તમ સાકાર? ૮૪
યહુ સુનિ બોલે આપ, શ્રીબલ્લભ બચ ગંભીર;
શ્રુતિ સ્મૃતિ બેઠ પુરાનમત, આગલ મુ નિર્ધારી. ૮૫

વાંદુ વર્ણન કંઈક વિસ્તાર કરીને કહું છું કે જે સામગ્રવાધી સ્વાદ (૨૨) ઉપજશે.

૮૨. માયાવાદી કહે છે કે એક બ્રહ્મ જ સત્ય છે અને જગત્ તે મિથ્યા છે. જન્મમરણ કેમ થાય છે? તે માયાથી થાય છે.

૮૩. હમેસા માયા એ મિથ્યા બોલે પદાર્થ છે અને તે કાગ્જોએ માયાની કૃતિથી ક્યેં મરણ જગત્ તે પણ મિથ્યા છે. અને તમે જેને બ્રહ્મ કહે છે તેને શ્રુતિ અન્યકત કરીને વર્ણવે છે.

૮૪. તે બ્રહ્મનો કોઈ વર્ણ કે આકાર નથી, છતાં તેને માકાર તરીકે કેમ ગ્યાપન કરો છો? શ્રુતિ કહે છે કે તેને ચણુ-દ્વાય-કે નેત્ર કે કાંઈ પણ વર્ણ નથી.

૮૫. એવું માંલણીને શ્રીવલ્લાયાર્યજીએ ગંભીર વચનથી કહ્યું કે-અને દરીએ છીએ તે મત શ્રુતિ સ્મૃતિ પુરાણ સામગ્રી નિધય-પૂર્વક છે. તમે જે કહો છો કે જગત્ સર્વ મિથ્યા છે તે વગર

તું જુ કહત મિથ્યા સકલ, બિનુ સમુજનકી બાત;
 બ્રહ્મ નિત્ય સાકાર હેં, શુદ્ધ જગત બિખ્યાત. ૮૬

બ્રહ્મ નિત્ય હેં નિત્ય સખ, અક્ષર માયા તત્ત્વ,
 માયા શુન સખ જગત હેં, જાનિ લેહુ સખ સત્ત્વ. ૮૭

માયાવાદી કહત તણ રજજી સર્પ દૃષ્ટાંત;
 ગિરિ તમ રજજી દેખિકે હોત સર્પકી બ્રાંત ? ૮૮

સર્વ સત્ય કહુ હેં નહીં, બ્રાંતિસૂં લય માનિ,
 એસેં મિથ્યા જગત સખ; માયા સો બ્રહ્મ જાનિ. ૮૯

સમજતી વાત છે, કેમકે બ્રહ્મ નિત્ય છે ને તે દિવ્ય સાકાર છે. અને તે જ બ્રહ્મનું કાર્ય જગત હોવાથી છે જગત પણ શુદ્ધ સાકાર છે એ વાત પ્રસિદ્ધ છે.

૮૭. બ્રહ્મ જેવી રીતે નિત્ય છે તેવી જ રીતે સર્વ અક્ષરાત્મક જગત પણ નિત્ય છે એમ વિષ્ણુપુરાણે કહેલું છે, વળી તત્ત્વ સદા અક્ષય રહે છે. અક્ષરમાથી માયાતત્ત્વ પ્રગટ થયું છે માટે તે બ્રહ્મના શુદ્ધ પણ જગતમા સત્ત્વરૂપે સર્વ સત્ય છે. પરબ્રહ્મની અનત શક્તિએ પૈકીની અવિદ્યા (માયા) શક્તિ તે પણ સત્ય છે.

૮૮, ગાયાવાદી કહે છે કે-જેવી રીતે દોરડી પડી હોય તે અંધારામા તે દોરડીને જોઈને સાપરૂપ બધની બ્રાંતિ થાય છે.

૮૯. પરંતુ ત્યાં ક્રાંત સાચો સાપ હોતો નથી તથાપિ બ્રાંતિ થવાથી બધ (કર) લાગે છે એવી જ રીતે જગત પણ સર્વ માયાથી બ્રાંતિરૂપે સાચું લાગે છે બાકી ખરેખર વાસ્તવિક રીતે તો સર્વ જગત મિથ્યા જ છે.

યહ સુનિ શુદ્ધાદૈત કે, આચાર્યજી કહી જાનિ;
 આગમ શ્રુતિ સ્મૃતિ સકલ, નિત્ય બ્રહ્મ જાણાનિ. ૬૦
 ઓર એક દૃષ્ટાંત સુનિ, શ્રીભાગવતકી જાનિ,
 નૃસિંહ પ્રકટ જડસ્તંભતે, દઢ પ્રહલાદ હિં જાનિ. ૬૧
 નેવરિતમ બ્રમ યહુ, અરે સર્પરૂપ હૂં બ્રહ્મ;
 સર્પ આદિ જો હેં નહિ, તો કયોં ઉપજ્યો બ્રમ ? ૬૨

૬૦. એવું સાંભળી શુદ્ધાદૈતાચાર્યજીએ કહ્યું કે, આગળ
 શાસ્ત્ર અને શ્રુતિ સ્મૃતિ સર્વે જગત બ્રહ્મસ્વરૂપ હોવાનું કથન
 કરે છે. બ્રહ્મમા જગતનો આવિર્ભાવ તિરોભાવ થાય છે વળી
 શ્રુતિ આનંદરૂપ બ્રહ્મને અપ્રાકૃત કર (હાય) ગરણ્ય, મુખારવિંદ
 અને ઉદરાદિ હોવાનું સ્પષ્ટ કહે છે, તેથી પ્રભુ અપ્રાકૃત (દિવ્ય)
 માકાર મૂર્તિમાન છે. માત્ર પ્રાકૃત આકારનો નિષેધ કરે છે. બ્રહ્મના
 સાક્ષારરૂપનું પ્રતિપાદન વેદનાં પુરુષસૂકતે પ્રસિદ્ધ રીતે કરેલું છે.
 શ્રુતિ કહે છે કે—તે બ્રહ્મ પ્રાકૃત હાય વગર પણ પ્રહણુ કરી શકે
 છે, અને પ્રાકૃત ગરણ્ય નહીં હતા આવી શકે છે અને પ્રાકૃત ચક્ષુ
 નહીં છતાં સર્વત્ર જોઈ શકે છે.

૬૧. વળી એક દૃષ્ટાંત શ્રીમદ્ભાગવત સતમસ્કંધનું છે. શ્રી-
 નૃમિહ ભગવદ્વતાર જડ ચાંબસામાયી પ્રકટ થઈ પ્રહલાદજી ભક્તની
 દઢ પ્રતીતિ માકાર સચુણ બ્રહ્મ સ્વરૂપની હતી તે શ્રદ્ધાને પ્રભુએ
 અચળ કરી હતી.

૬૨. રત્નજ્યોત્સ્વના દર્શાંતના બ્રમનો ઉત્તર કહે છે કે તમના
 મયોગથી બ્રમ થયો કે દોરડી છતાં સાથ મનાયો. એમ તમે કહેા
 છો. પરંતુ મુજે વસ્તુતઃ સત્યરૂપ સર્પ જો હતો તે સાચી વસ્તુ પૂર્વે

જ્ઞાનાજ્ઞાન ને કર્મ ફલ, સુખ દુઃખ પુણ્ય ન પાપ;
 કર્તા ભોક્તા દંડદા લીલાહિત બ્રહ્મ આપ ૯૩
 સર્પ બ્રાંતિભય ભાજ ગિરિ, લગે ચોટ ચલિ ટહોલિ,
 સો જુઠ્ઠા કે સત્ય હેં ? કહો બાત હમમોલિ. ૯૪
 સ્વપ્નાંતર સ્ત્રીસંગતે, વીર્ય સ્ખલિત નહે જાય,
 સો જુઠ્ઠો કેસેં લહે ? સમુજિ લેહુ યહ ન્યાય. ૯૫

જોઈ હતી અથવા અવણુ કરી હતી, ને સર્પદશ્યા થતું થાય છે
 એવું જ્ઞાન સાચી શક્તિના પ્રભાવનું હતું તો જ તેના જેવી આકૃતિ-
 રૂપ દોરડી જોઈને સાચાની ખાતિ થઈ, પરંતુ જો મૂળે વસ્તુતઃ સત્ય
 વસ્તુરૂપ સર્પ જ નો ન હોત તો તેનો બ્રમ કદિ પણ ન ઉપજત
 માટે બ્રમ પણ સત્ય વસ્તુનો જ થાય

૯૩. જ્ઞાન, અજ્ઞાન અને કર્મફળ—સુખ, દુઃખ, પુણ્ય અને
 પાપ તથા કર્તા ભોક્તા અને દંડરૂપ શિક્ષાના કર્તા એવી સર્વ ક્ષીના
 બ્રહ્મ પોતે જ કરે છે

૯૪. દોરડીને વિષે સર્પ હોવાની જુઠ્ઠી ખાતિ રાખી સાચો
 સર્પ હોવાથી તે સાપના બચે કરીને નામતા પડી જવાથી વાગે
 અને તેથી લોહી (રુધિર) નીકળે છે એ જુઠ્ઠું છે કે સત્ય છે ?

૯૫ સ્વપ્નાંતરમા સ્ત્રીસંગ થાય છે, ત્યારે તે પુરુષની સમીપમા
 કે ગર્ભમા સ્ત્રી હોતી નથી, છતાં પણ તેવા સ્વપ્નસંયોગમા પણ
 વીર્ય સ્ખલિત થઈ જાય છે તે શું જુઠ્ઠું હોય છે ? અને કાઈ પણ
 જુઠ્ઠું નહિ જ કહે એ જ રીતે જગ્યાશે કે બ્રમ પણ સત્ય
 વસ્તુનો જ થઈ શકે અસત્ય વસ્તુનો કદિ પણ બ્રમ થાય જ નહિ

ઇત્યાદિક જહુબચનતે, મમુજાયો સિદ્ધાત;
 કારન બકો નિત્ય સો, કાર્ય હુ નિત્યાબ્રાંત. ૬૬
 વર્ણ અવર્ણહુ શ્રુતિ દહે, બ્રહ્મ દિવ્ય શુદ્ધ સાકાર;
 નિરાકાર ઇત્યાદિ મો જોજત ચે બ્રહ્મ અપાર. ૬૭
 મૂલ બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણકો ધામ સુ અક્ષર બ્રહ્મ;
 પૂર્ણાનંદ શ્રીકૃષ્ણ ઇક પ્રકૃતિ પુરુષ કે મર્મ. ૬૮

૬૬. ઇત્યાદિક અનેક વચનોથી સિદ્ધાંત મમજાઓ કે, જેનું દારણ નિત્ય છે. તેનું કાર્ય પણ નિત્ય અને અજાત જ હોય છે.

૬૭. શ્રુતિઓ બ્રહ્મના સ્વરૂપ વિષે વર્ણ અને અવર્ણ બન્ને ગીતે દહે છે, એ ઉભય શ્રુતિઓ બે કે જૂદે જૂદે ઠેકાણે લખેલી છે, તથાપિ તે ઉભયનો અર્થ નિર્ણય સમજવા માટે એ ઉભય શ્રુતિઓના વચનોને જણે એકમેકની જોડે જ લખ્યા હોય તેવી રીતે બન્ને શ્રુતિઓને સાથે ગમીને અર્થ કરવામાં આવે તો સ્પષ્ટ મિદ્ધાન જણાઈ આવે છે કે-નિરાકારપદ્ધતની શ્રુતિનો આશય બ્રહ્મની આકારતાપદ્ધતે છે તથા પ્રાકૃત આકારભાવનો નિરોધ કરે છે, અને પ્રાકારપદ્ધતની શ્રુતિઓનો આશય બ્રહ્મનું કેવળ અપ્રાકૃતસ્વરૂપ સાકાર હોવાનું દહે છે. અર્થાત્ બ્રહ્મને પ્રાકૃત પણ આકારના તો દેવો જ પડશે. અર્થાત્ બ્રહ્મ પ્રાકાર કે એમ તો નિશ્ચય જણાય છે.

૬૮. મૂલ બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણનું ધામ અક્ષર બ્રહ્મ છે અને ભગવદ્ ગીતામાં અક્ષરબ્રહ્મયોગ નામના અધ્યાયમાં શ્રીકૃષ્ણપદ્મમાત્માએ અર્જુન પ્રત્યે દેહેલું છે. પૂર્વે કહી ચૂંક્યા છીએ કે-અક્ષર બ્રહ્મ પર્યંત તો ગણિતાનંદ છે અને અગણિતાનંદ તો એક શ્રીકૃષ્ણ જ છે અને તે સ્વયંબ્રહ્મના જ પુરુષ પ્રકૃતિ આદિ સ્વરૂપો છે.

અક્ષર નારાયણ પ્રકૃતિ દેવી ત્રિગુણમય જગત.
 ગણિતાનંદમયાદિ સળ પૂર્ણાનંદ પ્રિય ભકત. ૯૯
 નિગમાગમ શ્રુતિ સ્મૃતિ સકલ, પુરાણ ગીતા સાર;
 સેવા હરિ ગુરુ ભકત રતિ નિશ્ચયિન નામોચ્ચાર.
 જ્યોત્સના અક્ષર સળ ધરનમે, ત્યોત્સના હરિ સળ જગ જાન;
 ભક્તો થાહિ સળકો સદા જ્યોત્સના પોષત નિજ પ્રાણ. ૧૦૦
 ભક્તિ હે ભગવંતકી, દશધા જાની પ્રકાર;
 ત્રયણ રૂ કીર્તન રમરણ પદસેવન અર્ચન સાર. ૧૦૧

૯૯. અક્ષર તે નારાયણની દેવી પ્રકૃતિ અને તે ત્રિગુણમય જગતમાં છે. અક્ષર પર્યંતનો સર્વ ગણિતાનંદ છે અને પૂર્ણાનંદ તે શ્રીહરિ જ ■ માટે તેમના ભક્તજનોને તે પૂર્ણાનંદ (પરમાનંદ) જ પ્રિય હોય એ સ્વાભાવિક છે.

૧૦૦. જેવી રીતે સર્વ વર્ણ (અક્ષર) માં “અ” કાર રહેલો હોય ■ તેમજ “અક્ષર”રૂપ શ્રીહરિ સમગ્ર જગતને વિષે વ્યાપ્તપણે બિરાજે છે.

૧૦૧ થી ૧૦૪ સુધી. શ્રીભગવાનની ભક્તિ દશ પ્રકારની છે. ભક્તિનું નામ. ભક્તિ કરનારનું નામ.

૧. ત્રયણ. (પરીક્ષિત) ૨. કીર્તન. (શુકદેવજી) ૩. રમરણ. (પ્રહલાદ) ૪. ચરણસેવન. રમા—(લક્ષ્મીજી) ૫. અર્ચન—પૂજન. (પૃથુરાજ) ૬. વંદન. (અક્ષર) ૭. દાસ્ય. (હનુમાનજી) ૮. સખ્ય—મિત્રતા. (અર્જુન) ૯. આત્મનિવેદન. (બલિરાજ) ૧૦. પ્રેમલક્ષણા અથવા પરાભક્તિ. (ત્રજભક્ત).

વંદન દાસ્ય રૂ સખ્યતા, આત્મનિવેદન આદિ,
નવધાંદ્રો ફલ જાનિયે પ્રેમલક્ષણાસ્વાદ. ૧૦૨

પરીક્ષત શુક પ્રહલાદ અરુ રમા પૃથુ અકૂર;
હનૂમાન અર્ચુન જલિ જનનહેં ભરપૂર. ૧૦૩

ઓર હું નવધા ભક્તિ કે પુષ્ટ ભક્ત લે જાનિ,
સુબોધિની નિજ થંથમેં વહ્નલ કહે બજાનિ. ૧૦૪

યહ્નિધ દશધા ભક્તિ કરી, પુરુષોત્તમ પ્રિય હોય;
લીલા નિત્ય નિકુંજમેં, વિલસત નિસદિન સોય. ૧૦૫

સત્ય જાત ખંડે નહીં, ધર્મવંતકી રીત;
ખંડે ખંડન હોય નિજ, હારેં જાણી કીત. ૧૦૬

૧૦૫. એ પ્રમાણે દશવિધા ભક્તિ કરે, તે શ્રીપુરુષોત્તમની પ્રસન્નતા મેળવનારો પ્રિય ભક્ત થાય છે. અને શ્રીભગવાનની અખંડ લીલા નિકુન્જસ્થાનમાં પ્રભુ સાથે અખંડ અસૌકરસાસ્વાદરૂપ વિશ્રાસ કરે છે.

૧૦૬. ધર્મવંત પુરુષની એ રીત છે કે, જે વાત સત્ય છે તેનું કદિ પણ ખંડન ન કરે. કારણ કે સત્ય ધર્મનું ખંડન કરવા જતાં તો સત્ય ધર્મ તો ખડિત નહીં જ થાય. પરંતુ ઉત્તરું ખંડન કરનારનું જ ખંડન થશે. તે કોની પેઠે કે-દર્શનમાં જેમ જે જાણમાં કીત મેળવી પાડી સોમકી ચલણી હોય છતાં તેને માંડી કરી બહાર કાઢે તો તે સોમકી જરૂર ગમે ત્યાં પણ માર ખાય તેમ.

હરિ ગુરુ હરિજન દ્રોહી, દિવ સોઈ અધર્મી ભૂપ;
 સંગ સકલ પરિકર લિયે, પદે નરક કે કૂપ. ૧૦૭
 બિઘા સાધન હિંચ કુલ, રાજ્ય દેહ ધન પાપ;
 બહેં મદાંધ ખડે ધરમ, પાપરૂપ બે જાય. ૧૦૮
 પરસ્ત્રીગમના અમલી ખલ, ચોર ઘાતી કરી સંગ;
 અંતે નરક કે કુંડ પરિ, રોગી બે સળ અંગ. ૧૦૯
 સખ સુખહાયક હરિજન, બિનુ શ્રમ હરિ સમ હોય;
 અલ્હો જાય બૈકુઠમે, પલા ન પકરેં કોય. ૧૧૦

૧૦૭. હવે અધર્મીનો શિરોમણિ કાણુ તે વિષે કહે છે કે—જે શ્રીહરિ શ્રીસદ્ગુરુ કે ભગવદ્ભક્ત કે દિવ (બ્રાહ્મણ) તેના દ્રોહ કરે તે દ્રોહી પુરુષને મહાન અધર્મી ગણવે અને તે અધર્મી પોતાના સર્વમંગી પરિકરને લેઇને અધોગતિરૂપ નરકરૂપમાં પડે છે.

૧૦૮. જે મદ્યી આધિજ્ઞ જેવા જનીને સત્ય ધર્મનું ખંડન કરે છે તે તેની સર્વ કૃતિ પાપરૂપ થઇ જાય છે.

૧૦૯. અસત્ પુરુષનો મંગ ન કરવો તે સારૂ તેવા જનોનાં લક્ષણ કહે છે કે—(૧) જે પરસ્ત્રી સાથે ગમન કરતો હોય, (૨) જે અપ્રીણાદિ દુર્વ્યસનવાળો હોય, [૩] ખળ હોય, [૪] ચોર હોય, [૫] ઘાતક (હત્યા કરનાર) હોય, આ સર્વનો અસત્ભંગ ગણવે અને અંતે નરકકુંડની યાતનામાં પડી પછી તે અસલ કષ્ટ ભોગવ્યા પછી જ્યાં જન્મે ત્યાં તે સર્વ અંગે શ્રેષ્ઠ રહે છે.

૧૧૦. સર્વ પ્રકારના સુખને આપવાવાળું શ્રીહરિનું ભજન (સેવન) છે. અને ઝિમ કરવાથી વગર શ્રમે તે શ્રીહરિની સમાન પૂન્યપણાને પ્રાપ્ત થાય છે, તે નિર્વિધિ ભગવત્લોકમાં જાય છે, તેને કોઇ પણ વિધિ કરવાને સમય નથી.

અહાહુત્યાદિક અધી, લીનકો સંગી કોય;
 પાપ કિયે બિન તાહુકોં, સળ પાતક ફલ હોય. ૧૧૧
 દકિન સુકૃતિ બની ગર્વ હુઈ, ન બની સતત સંતાપ;
 શ્રેય બરદ બલ પ્રતીત નહીં, અહુ અશક્ય કર આપ. ૧૧૨
 સળ બિધિ સમસી એકસી ન બસ્તુ ઓર જગ કોય;
 વેસેં ઇક હરિદાધિકા, નામ માત્ર હેં હોય. ૧૧૩
 હેં કલ્યાન હરિ નામ જ્યોં, જ્યોં પાસા પોબાર;
 પેં પરિ હેં કે દાઓમેં, સો કાહુ ન નિરધાર. ૧૧૪

૧૧૧. અહાહુત્યાદિ કરનાર પાપિય જન હોય તેનો સંગ કરે તો તે અસત (ફુટ) જનના દુઝંગે કરીને વગર પાપ કરે પણ મંગ કરનારો પાતકરૂપ ફળને પ્રાપ્ત થાય છે.

૧૧૨. દક્ષિણ સુકૃતિ કરવાથી ગર્વ ઉત્પન્ન થાય છે, અને સત્કર્મ ન થાય તો નિરંતર સંતાપ રહે છે. શ્રેયસ્કર બરદ ઉપર વિશ્વાસ ન હોય, ત્યારે પ્રભુ અશક્ય શરણાંગત જન બણીને તેનો દાથ જાણે છે.

૧૧૩. સર્વ પ્રકારે બરોબર તેવી સદા એક સરખી વસ્તુ જગતમાં બીજી કોઈ પણ નથી. તેવા સદા સર્વદા એકરસ શરણાંગનનને નિભાવનાર શ્રીરાધાપુરુષોત્તમ છે. શ્રીરાધા અને કૃષ્ણ એમ બે નામ તો કહેવા પૂરતાં જ છે બાકી વસ્તુતઃ કરીને ઉભય એકાત્મસ્વરૂપ જ છે.

૧૧૪. શ્રીહરિનું નામ કલ્યાણકારી છે એ નિશ્ચય છે. જેમ કે-બાજીની રમતમાં પાસા હોય છે તે પાસામાં પોબારરૂપનો પાસો હોય પણ છેજ, પરંતુ તે પોબારનો પાસો ક્યારે ક્રિયા દાવ વખતે.

સ્મરણુ નિવેદન નિરંતર, રાખિ બાખિ હરિનામ;
 તહુ ચિન્તા ચિત્ત બસિ રહે, તળ ઇચ્છા ઘનસ્યામ. ૧૧૫
 જ્યહાં લગ આસા દાસ તૂ, વહાં લગ જગકો દાસ,
 તૂ આસા દાસી કરે, જગ બસ બિન પ્રયાસ. ૧૧૬
 સંપ્રદાયકો સાર યહ પઢે મુને સહ પ્રેમ,
 માર્ગ રહસ્ય જાને અરુ મન બાંછિત ફલ હેમ. ૧૧૭

પકશે એ અગાડથી નિધય પણ કહી શકાય નહીં. પરંતુ પાસા નાખતો રહે તો શ્રીહરિનું નામ સ્મરણુ સદા કરતો રહે તો, પોખારવાળા પાસાની માફક શ્રીહરિ પોતાના નામસ્મરણુના પ્રભાવનું બિરદાવણી તે સ્મરણુ કરનારનું શ્રેય કરશે જ.

૧૧૫. સર્વાત્મનિવેદન થઇને સર્વથા કરતી વખતે કરેલું છે તે નિવેદનમંત્રનું તથા અષ્ટાક્ષરશરણુમહામંત્રનું સચોટ ભાવથી નિરંતર સ્મરણુ રાખીને શ્રીહરિનું નામ સ્મરણુ કરવું. જો સર્વાત્મનિવેદનનું અખંડ અનુસંધાન રહે તો કદિ પણ ચિંતા થવાનો પ્રસંગ જ ન આવે. સાચું સમર્પણુ કર્યાં છતાં આવા પ્રસંગે જો કદાચ ચિત્તમાં ચિંતા વસી રહે તો શ્રીહરિની ઇચ્છા જાણવી.

૧૧૬. જ્યાં સુધી આશા હોય ત્યાં સુધી તે તૃપ્તિવાંત જન તે આશાનો દાસ ■ જ્યાં લગી જગતની પરવારૂંપી તૃપ્તિ હોય ત્યાં લગી તે તેના દાસ છે. માટે જો આશારૂંપી દાસીનો ત્યાગ કરે તો જગત વગર પ્રયાસે તારે આધીન થશે.

૧૧૭. સંપ્રદાયોના તત્ત્વસારરૂપ આ મંથ હોવાથી એનું

શ્રીમદ્ભગવાન કરુનાબલ! અંથ સંપ્રદાય સાર;
 સેવ્ય શ્રી મદનમોહન હે, દયારામ ઉરહાર. ૧૧૮
 જ્ઞાતિ વિપ્ર નાગર ભટ્ટ, હરિ હરિજન પદ આસ,
 સિખ્યો અંથ પ્રેરક કરિ, પ્રજા પ્રજાભૂષનદાસ. ૧૧૯

નામાબિધાન “ સંપ્રદાયસાર ” એવું કહેલું છે. આ અંથને જે શાષ્ટ્ર પ્રેમ રાખીને ભણે (વણે) અથવા સાંભળે તે તેને સંપ્રદાયનું રહસ્ય સમજાય અને તેને મનવાંછિત ફલની પ્રાપ્તિ ઉપરાંત કમ્પાણ થાય.

૧૧૮. અંથકાર પોતાના સદ્ગુરુ શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રીવલ્લભ-
 લાલજીમહારાજની કરુણાદષ્ટિથી બળે કરીને આ “ સંપ્રદાયસાર ”
 નામક અંથ રચાયાનું કહે છે. અને પોતાના સેવ્ય પુરુષોત્તમ શ્રીકૃ-
 ષ્ણપરમાત્મા શ્રીમદનમોહનજી પ્રજા પોતાને હૃદયના હારણ પ્રિય
 દોવાનું પણ દર્શાવે છે.

૧૧૯, અંથકાર કવિવર્યે પોતાની જ્ઞાતિ સારોદરા નાગર ગૃહ
 રચની અને ભદ્રની અવદંક (અટક) જણાવી, આ અંથમાં શ્રીહરિ
 અને હરિભક્ત જનના પદની પ્રાપ્તિ થવાની અભિલાષા દર્શાવી છે.
 વળા અંથની રચનાને વિષે પોતાની અહંકૃતિ (હું કર્તા પણું) ન
 ગણ્યતા જે પ્રમાણે શ્રીહરિએ શ્રુદ્ધિ પ્રેરી તે પ્રમાણે રચના થયાનું
 પણ કથન કર્યું છે. આ અન્યના લઢીઆ (લેખક) મજવાસ કરી
 રહેલા ભગવદીય મજબૂતજીદાસ છે. એવટે “ લખિનંગ વૈષ્ણવ
 વલ્લભી મજબૂતજી નાગર જ્ઞાણજી ગુજરાતી ” લખ્યા છે, એ
 એવટનું લખાણ અને કદી ૧૧૯ ની ગંજલિ કરતાં જણાય છે કે

પડે પઢાવે ગ્રંથ ચહ, સુને સુનાવે જોય,
સાર સંપ્રદાય સઠલકો લહિ હરિજન દહ હોય. ૧૨૦

ગુજરાત પ્રાંતના કોઈપણ ગામના રહીશ (જકત કવિચર્ચની સ્વચાલિ
અને ગામના રહેનાર) જવાડી રજુકોડવામાં રામરામ જે શ્રી
કાંકરોલી સ્વરચાનની ગાદી શાખાના આચાર્ય શ્રીમદ્ગોસ્વામિ
શ્રીવજ્રભૂપણજીમદારાજના સેવક તેમજ પોતાનું પ્રકટ નામ ન
લખના પોતાના શ્રીમત્સદ્ગુરુ શ્રીવજ્રભૂપણજી મદારાજના હાસ-
પણાનો મંજૂર દર્શાવીને પોતાનું પ્રકટ નામ પરોક્ષ રીતે સીન
વાંચક મુચ્ચું છે.

૧૨૦. આ ગ્રંથ એવા હેતુથી લખી રાખ્યો છે કે, એનું
પાન પાન કરે કે કરાવે (પોતે સ્વતઃ વચ્ચે કે અન્ય જો સંમિત્ર
યા બીજાને શ્રવણ કરાવે) તો તેજો કરીને સંપ્રદાયનો સાર સમજાવ.

અજામિલોપાખ્યાન

શ્રીગુરુપદપંકજ પ્રથમ પ્રણામુંલ,
શ્રીવલ્લભ શ્રીવિકૃલ અંધિ શિર નામુંલ,
શ્રીનંદકુંવરનું ધરું ધ્યાનલ જે મહામંગલ રૂપ નિધાનલ.

હાળ.

મંગલરૂપ નિધાન હરિ, અથ દુખતા હરનાર,
સ્મરણ કરતાં માત્રમાં કરે સેવક જનની આર. ૩
એવા શ્રીગુરુ ગોવિંદ મુજ હૃદયમાં પૂરે રે વાસ,
ગાઉં શુણ નિત્ય આપના, એવી સુમતિ કીજે પ્રકાશ ૪
મૃધા દો મહારાજ તો કરું, અજામિલાખ્યાન,
કારણ તેનું એહ જેમાં, વરવનામ માહાત્મ્યનું ગાન. ૫
શ્રીમદ્દલાગવત પંક સ્કન્ધે ગાઈ ગાયા એહ,
ત્રણ અધ્યાય અલના, મદ્યંધ સાચુ તેહ. ૬

---

૧ પદપંકજ ગરણ મલ અગ્નિ-ગરણ. નિધાન રથાન ૫
મેધા-સુદિ. ૬ ગાયા-ઈતિહાસ.

છેલ્લો અધ્યાય છવીસમો, પંચમ સ્કંધનો જોડ,
 તેમાં ચાતના વર્ણવી, અઠાવીસ નરકની છે તેડ. ૭
 સૂત પૌરાણિક કહે કથા, સુણો શૈનકાદિક મુનિ જન,
 સુણી વચન શુકદેવનાં, ભય પામીઓ રાજન. ૮
 પાણિ જોડી કહે પરીક્ષિત, શુકલ પ્રત્યે વચન,
 સ્વામી સુણી વૃત્તાન્ત નરકનું, ભય પામે મુજ મન, ૯
 જન્મ દિનથી આજ લગી મેં કર્યું ચક્ર વૈરાજ,
 ત્યાં પાપનું શું પુછવું ? કર્યાં હશે કુત્સિત કાજ. ૧૦
 કહો કોણ ઉપાય યકી, પ્રભુ દોષ સર્વ જાય ?
 કદાપિ કેા કાળ પણ, યમચાતના નવ થાય. ૧૧
 સુણી વચન પરીક્ષિતનાં શુકદેવ જોડ્યા વાણી;
 પ્રાયશ્ચિત્ત સહુ પાપનાં કહ્યાં છે મન નૃપ જાણી, ૧૨
 જેવા શુર લઘુ દોષ તેના લખ્યા તેના ઉપાય,
 ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણુ આચરણુ, કરેથી અઘ જાય. ૧૩
 યોગ યજ્ઞ ને તીર્થ તપ વ્રત, કર્મ કષ્ટ જ્ઞાન,
 જ્ઞાન વેદાદિક અધ્યયન, ધર્મ નેમ ને ધ્યાન. ૧૪
 ઈત્યાદિક સાધન સાથે ટળે કીધાં પાપ,
 ભૂપ પરીક્ષા માટે મુનિઓ, દીધો ઝોડ જવાળ. ૧૫

૮. પાણિ-હાથ. ૧૦ ચક્રવૈરાજ-ચક્રવર્તી રાજવ. કુત્સિત-ખ-
 રાજ ૧૧ યમચાતના-નરકદુઃખ. ૧૨ મનુરાજનો બધાં પ્રાયશ્ચિત્ત
 કર્યાં છે તે જાણી લે. ૧૩ શુરલઘુ-મેટા નાના. અઘ-પાપ. ૧૫
 ભૂપ-રાજ.

- વૈયાસિકીનાં વચન મુણી એવું ભાંખ્યુ ભૂપ વચન,
 'એહ ઉપાય થકી મુનિ નવ માન્યુ મારું મન, ૧૬
 ઉત્તર આપે કર્યો તેમાં ઉપજે સંદેહ,
 પ્રકટ કહો વિસ્તારે સ્વામી, 'શ્રવણ-કીજે તેહ. ૧૭
 કયાં પ્રાયશ્ચિત્ત કરે' થકી, થાય કિલ્લિગધ ફેક,
 વળી ખુદિને વશ થઈ, કલિમલ, કરે છે સહુ લોક. ૧૮
 વળી પાતક વળી પ્રાયશ્ચિત્ત, તે તથો કયાં પાર ?
 કુંજર કેરા સ્નાન સરજો ઉપજે એહ પ્રકાર. ૧૯
 મૂલ મહિમા રહે ને, જેમ છેકન કરિએ વૃક્ષ,
 તેમાંથી પુના પ્રકટ થાય, જુવો વિટપ પ્રત્યક્ષ ૨૦
 વાસના જડ ન્યહાં લગી ત્યાં લગી શાખા ઠરે,
 લિંગદેહ તો રહે એવો, એમાં કોઈ નથી ધર્મ. ૨૧
 અતિકકિન અષ્ટાંગ તે પણ, કરે ધારણ કોણ ?
 પવન ફાધે પ્રયત્ને તો, કરે પલાયન પ્રાણ. ૨૨
 મખ વિષે માને ન મન, જેમાં પશુની ઘાત;
 દ્રવ્ય પાંખે ના બને, અનુકૂળ નહિ એ વાત. ૨૩

૧૬ વૈયાસિકી-વ્યાસપુત્ર શ્રીશુકમુનિ. ૧૮ કિલ્લિગધ-પાપ. ૧૯
 કુંજર હાથીનાં સ્નાન જેવો, નહાઇને તે જેમ ધૂળ ઉરાડે છે
 તેવો. ૨૦ વિટપ-ઝાડ. ૨૧ જડ-મગ, લિંગદેહ-સદમદેહ.
 ૨૨. પવન રોકવા જાય તો પ્રાણ પલાયન કરી જાય
 ૨૩. મખ-મસ.

દેશ કાલને મંત્રાદિક, અનુકૂળ સર્વ પ્રકાર,	
જિજ્ઞાસાય કાંઈ ઉપસ્કર તો, નિષ્કૂળ થાય નિર્ધાર.	૨૪
તપ તીર્થમાં જોઈએ તન બળ તે વિના ના હોય,	
થાય કદાચિત્ત બ્રહ્મા, તો કમાયું ધન જોય.	૨૫
દાન કરતાં દામ જોઈએ, જોઈએ પાત્ર સુપાત્ર,	
જાય દાન કુપાત્ર કર તો, વૃથા જાય કૃતિ માત્ર.	૨૬
ધર્મ નેમ વિષે રહ્યો ભય રહેલું અસિ ધાર,	
ધ્યાન પશુ દંઢ ચિત્ત વિના, નવ બને એ નિશ્ચાર.	૨૭
દેહાધ્યાસ ટળે મળે; જ્ઞાન ન ગોઠે ચિત્ત.	
પોતે પરમેશ્વરપણું ગણી, બળે નહિ ભગવત	૨૮
મતાદિક દેહી દમન કરતાં, ઘટે વધુ ને વીર્ય,	
શાંત પામે શ્રદ્ધા તેથી જાય શુચિતા ધૈર્ય.	૨૯
વેદ ગાયત્રી કર્મનો વિગ્રને છે અધિકાર,	
શુદ્ધાદિકને ઘટિત નહિ, તેનો તે કેમ ઉદ્ધાર ?	૩૦
દીન દુર્બળ અદંઢ કામી, ક્ષુધાળુ હોય અત્ય,	
આજસુ અશુચિ અધમ જડ કૃપણની કેમ ગત્ય ?	૩૧
કદાપિ મહાકષ્ટથી દોષ, સફળ સાધન થાય,	
તો પશુ તે થકી કંઈ, નવ પુરુષોત્તમ પમાય.	૩૨

૨૪. ઉપસ્કર—સાધન પ તનબળ—શરીરબળ. ૨૭. અસિ-
તલવારની ધાર, ૨૮. દેહજ આત્મા છે એવો અધ્યાસ. ૨૯. દેહી-
આત્માને. શુચિતા—પવિત્રતા, ૩૧. અદંઢ—મજબૂત મનનો નહિ તે.
અશુચિ—અપવિત્ર.

પ્રાચીનખડિય નૃપે અગણિત યજ્ઞ કીધા સત્ય,
તે થકો ઉલટ થયો ભય નારદે કીધી ગત્ય. ૩૩

દાની નૃગનૃપ સરીખો તેને, થવું પડ્યું કંઠાસ,
બળી મખ માટે જનક દક્ષ ને, વસિષ્ઠનો થયો નાશ. ૩૪

કર્મ થકી બંધાયો ભવ તે કર્મે કેમ મુકાય ?
પકે લેખ્યું અંગ તે કહ્યો, પકે કેમ ધોવાય ? ૩૫

કદ્યાં પૂર્વે કર્મ તેથી, વાસના નવ પામે,
વાસના છૂટ્યા વિના બળી, પાપ પ્રગટજ પામે. ૩૬

એવું પ્રાયશ્ચિત્ત બતાવો, સહુ દોષ સમૂળા જાય.
નાશ પામે વાસના, ફરી પાપ મતિ નવ યાય. ૩૭

તેના તેજ ઉપાયથી, કલ્યાણ અતે હોય,
કોઈ કાળે પણ પડે નહીં દષ્ટે યમ ચર કોય. ૩૮

વિના દાને વિના તપશ્ચા વિના યજ્ઞ તે તીર્થ,
વિના યોગે વિના ધ્યાને શ્રમ વિના યાય અર્થ. ૩૯

ઈન્દ્રિયો છૂટ્યા વિના; પણ કરે શાસ્ત્રાભ્યાસ.
કોણ રીતે યાય કહ્યો મુનિ અભય હરિપદ વાસ, ૪૦

વલ્લભ.

અભય પદ અણુ આયાતે કેમ મળે પુણ્યું ભૂપ દે ?
તેનો ઉત્તર આપશે શુકદેવ સમર્થ રૂપ દે,

કડવું પડેલું સમાપ્ત.

---

૩૪ કાદવથી ખરડાવણું શરીર કાદવથી કેમ ધોવાય ? ૩૫
વામે—તજે નહિ. ૩૭ યમચર—યમના નોકર.

કડવું બીજું.

રાગ રામગ્રી.

વળતાં બાહ્યાં તે શુકલ વચનજી, પ્રેન લહું પુછયું રાજનજી,
પૂર્વે બતાવ્યાં અમો સાધનજી, તે તો જોવા તારું મનજી,

ઢાળ (ચાલ લાંબી,)

મન તારું મેં જોયું સજી, સાધનમાં નવ લોભયું,
સમય સર્વ જાણીને નિર્ભય પદ પુછયું તે શોભયું. ૧
તેં પૂછી નૃપ સહજે અભય કલ્યાણ થવાની જીત;
તે પણ છે તુજને કહું ભૂપતિ, સાંભળ રાખી પ્રીત. ૨
સુખ્ય ઉપાય તો એહજ છે નિજ મન સાથે કરવો વિચાર
આ બંધન આ મોક્ષનું કારણ આ અસાર આ સાર. ૩
એમ વિમાસે તારતમ્ય લક્ષિત ફેડી લાસે.
પરમ પદાર્થ માહાત્મ્ય અપરિમિત, નામે અમંગળ નહાસે. ૪
સર્વ અંગ સહ ભક્તિ કરે ભદ્ર, થાય ત્યાં આશ્ચર્ય શાનું !
ભક્તિતાલું એકે અંગ અખિલ, સુખ આપે બળ નહિ નહાનું ૫

---

૧ સભય—ભય ભરેલું. ૪ તારતમ્ય—વિલક્ષણતા. અપરિમિત
માપ વિનાનું. ૫. ભદ્ર—કલ્યાણ. અખિલ—બધું.

નિર્ભયદા નવ અંગ અનુપમ, શ્રવણાદિક છે જેહ;
 બીજું ઠીતન અંગ તેનું બળ, કાંઈ એક કર્તુ ધરી સ્નેહ. ૬
 એકવાર શ્રીકૃષ્ણ નામ કોઈ પ્રાણી વદન અલાપે,
 તો તેને સ્વપ્ને પણ ચમચર, કહા ન દર્શન આપે. ૭
 યદાતદા નામ નામ નારાયણ, જે કોઈ કરે ઉચ્ચાર,
 તો પણ સહેજે સઘ શ્રેય પામે, ભય વામે નિર્ધાર.
 વ્યાસનંદનનાં વચન મુણી એમ, પરીક્ષિત રાજા પૂછે,
 કહો કયા મુને તે વિસ્તારી, એવું કયર્તુ યથું છે ? ૮
 વળતા શ્રી શુકદેવ વહે મુણ, પરીક્ષિત પુણ્ય પવિત્ર,
 પૂર્વ તણી ઇતિહાસકથા છે, તે તુજને કર્તુ ચરિત્ર. ૧૦
 વિંધ્યાચળની તળેટી વિષે મુનિ અગત્ય કેરો વાસ,
 તે નિત્ય શાલિગ્રામ સેવતા, કયા કહે એ પ્રકાશ. ૧૧
 શ્રવણ કરે તે ગાથા આવી, સમીપ બેસે જેહ,
 હું પણ એક સમે હતો ત્યાહાં, શ્રવણ કરી કર્તુ તેહ. ૧૨
 કાન્યકુબ્જ અભિધાન દેશવિષે, રહેતો બ્રાહ્મણ એક,
 કુકર્મથી નામ પાકયું અજામિલ આદિ અતિશય વિવેક; ૧૩
 જ્ઞાની હતો શુણ્વણ ધણે, નિજ ધમ વિષે સાવધાન,
 મુશીલ દક્ષ દયાળુ તપસ્વી, પવિત્ર વિદ્યાવાન, ૧૪

૬ નિર્ભયદા—નિઝરપણું આપનારી, નવ અનુપમ અંગો છે.
 શ્રવણ વગેરે. ૭ વદન અલાપે—મુખેથી કહે. ૮. યદાતદા—જેમતેમ
 સઘત્રેય—તરત્રાગ કલ્યાણ. ૯ વ્યાસનંદન—વ્યાસપુત્ર શુકદેવ
 ૧૩ અભિધાન—નામનો આદિ—પહેલીથી દર્શીમાં.

ધ્યાની નેમી ધીરજવાન, સંતોષી ને ઘણો શાન્ત,
 ક્ષમાવંત મૃદુ હૃદય મધુર લાષણ કરી અબ્રાન્ત. ૧૫
 મહામહત્કુળ કેરી કન્યા, સુશીલ રૂપનિધાન,
 પાશ્વિત્રહણ કીધું હતું તેનું, ઘરમાં હતું ધન ધાન ૧૬
 માતપિતાનું વચન પાળતો, કરતો શુરુની સેવા.
 પૂજ્ય અધ્યાગત ગોદિજ અર્ચન, કરતો સર્વ દેવા, ૧૭
 પિતા વચનથી સમિધ દેવા, દિજ જતો હતો તે વનમાં.
 અમલ અંતર હતું એનું, વિકાર નહોતો કાંઈ મનમાં. ૧૮
 એવો સાધુ શુદ્ધ હતો તેને દૃષ્ટ સંગે દુઃખ થાશે,
 દયો કહે તે માટે ડરલો કમાયું ધન એણે બાશે. ૧૯
 લવિષ્ય વાત તકપિ કેમ જૂલો ? થાવું લખ્યું એને બ્રહ્મ,
 માટે માર્ગ જતાં એક શરીશૂદ્ધ કીધા કરતાં પહીઆં દધ. ૨૦
 વસ્ત્રઅંધિ કટિ સુકત થએલી ને; નાથને બાથ લેરેલા,
 કામિની કંઠે ધાર્યો જુજ પુરુષે અંદન લેપ કરેલો. ૨૧
 મદ્યપાને મહામત્ત થયેલાં, બીજો કામ અંધકાર,
 ત્રીજું તિમિર શિર જાત નહીં પછી, ત્યાં શો વિવેક વિચાર ? ૨૨
 એવી વિકલ પતિ સહિત, પુંથલી પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટે લીઠી,
 ત્યાર થકી અન્તમિલને કૈર વિષયવાસના પેઠી ૨૩

૧૫ મૃદુ—કેમળ, અબ્રાન્ત—બ્રાંતિ વિનાનો ૧૬ સમિધા—અ-

ગ્નિમાં હોમવા માટે વનરપતિ, ૨૩ પુંથલી—વ્યભિચારિણી.

સમિધ પુષ્પ કુશ આદિ ઉપસ્કર, લાગ્યો પણ મહાકષ્ટે.
 ત્યારથી વિકળ થયું ચિત્ત એનું, દુષ્ટ પડ્યાં પેલાં દષ્ટે. ૨૪
 મંદિરમાં સામગ્રી સોંપીને. એકાન્ત જઈને બેઠા.
 વિરહ વિકળ થયો ભ્રષ્ટ થયું મન, પ્રાણ પુંથરીમાં પેઠા. ૨૫
 જ્ઞાન વૈરાગ્ય વિવેકવટે ચિત્ત, રોક્યું બહુ પ્રકારે.
 તો પણ મન વશ ના રહ્યું થયું લંપટ મહાબળ મારે. ૨૬
 મોટા મોટા મુનિવરને લભાવે. એવો કામ બળવંત;
 તે આગળ એનું શું ગણું? કેમ હજે નહીં કહો ચિંત. ૨૭

વક્ષણ,

ચિત્ત ચંચળ થયું મળવા પુંથરી તનુ સંગરે.
 અન્ય કાંઈ સૂજે નહિં, એથી વધ્યો અંગ અનંગ રે. ૨૮

કહવું ૩ છું સમાસ,

કહવું ૬ છું,

રાગ-મેવાડો ચાલ ચોપાઈની.

શુકળ કહે સાંભળ રે રાય, દુષ્ટ સંગનો જીઓ મહિમાય. ૧
 પછી નીપતી જે કંઈ વાત, તે તુજને કરું મુલ્ય આજ્ઞાત. ૨

- અજગિલ લઈ કાંઈ દામ, પછી ગયો તે સ્ત્રીને ધામ, ૩
 સ્નેહ કર્યો દ્રવ્ય આપ્યું હાથ, લઈ ચલા પછી તેની સાથ, ૪
 દિવસે દિવસે વાધી ખીત, વ્યભિચારીની છેએ રીત. ૫
 ઠોઠિ પ્રકારે છુટે નહિ, ભર આસકિત વાધી જહીં. ૬
 પ્રતિદિન ગુણકા માગે ધન, આપ્યું હતું તે ધયો નિર્ધન, ૭
 ધરતું દ્રવ્ય ખુટ્યું આપતાં લગ્ન ના ધારી તરકર થતાં, ૮
 લાવે ધન ચોરીને જેહ, ગુણકાને આપે સહુ તેહ. ૯
 પછી રહી નહીં એ છાની વાત, બહી સહુ જગ થઈ વિખ્યાત ૧૦
 ન્યાતજાતથી અજગો કર્યો માતપિતાદિક કર નવ ધર્યો. ૧૧
 સ્વજનમાત્રને આપ્યું ઝેર, પછી રહ્યો જઈ યુવતિ ઘેર, ૧૨
 ધન માટે શ્રમ બહુવિધ કરે, પાપતણ્ણો ભય આણું નવ ધરે. ૧૩
 ભયે દૂત રમવાને કામ, ત્યાંથી પછુ કંઈ લાવે દામ, ૧૪
 કરે મજુરી મહેનત બહુ, લાજ ત્યજી ત્યાહાં ઘટતું સહુ. ૧૫
 લાવ પૈસો કોઈ પ્રકાર પોવે પોતાનો પરિવાર. ૧૬
 પુત્ર પ્રકટ નવ કીધા ત્યહિ, ખાનપાન સહુ તેના માંહે. ૧૭
 વટલ્યો વિકળ થયો અતિ થણું શું કહું કુટુંબણું તે તણું? ૧૮
 જનની જનક પામ્યાં પરિતાપ, લીધો પરણી સ્ત્રીનો શાપ. ૧૯
 બ્રૂટ કરી બ્રાહ્મણ નિજ દેહ ચૌરાદિક કૃતિ કીધી એહ. ૨૦
 નીચ નારને હસ્તે જમ્યો, તેની સાથે (એ) રંગે રમ્યો. ૨૧
 સદા રહ્યો બાંધી ઘર સૂત્ર, તેને પેટ પ્રગટ્યો ચઈ પુત્ર. ૨૨
 પાપ વરણતાં ન આવે પાર, કેવળ પાતકનો અવતાર. ૨૩

શુકલ કહે સાંભળરે રાય, પુરાણાન્તર એક ઇહાં કથાય. ૨
 અભમિલ દિવનો અવતાર, તેનું ચિન્હ કંઈ ત્રણ તાર. ૨
 કરણી તો કુત્સિત અતિ ઘણી પણ વિશાળ હતું આગણું, ૨
 સ્વચ્છ ચારુ એનો ચોતરો, ત્યહાં એક તુળશી ક્યારો ખરો. ૨
 તીર્થવાસી સાધુ કોઈ હતા, ત્યહાં આબ્યા સ્થલ શોધતા. ૨
 ચેષ્ટા કરવા સહુ પુર જને, મોડલ્યા અભમિલ ભુવને. ૨
 શત્રિ માત્ર કરવા વિશ્રામ, આવી ઉતર્યા તેણે કામ. ૩૦
 સુંદર સ્થળ દીઠું હરિજન. તુલસીજી ભેઈ માન્યું મન. ૩૧
 બેઠા સહુ કીધાં આસન, રામ કૃષ્ણ મુખ વહે વચન. ૩૨
 કીઠા સાધુ જનનો વાસ; અભમિલ ત્યહાં આબ્યો પાસ. ૩૩
 પુછ્યું પ્રભુ કયાંથી આવીયા ? અમો ઉપર બહુ કીધી કથા. ૩૪
 સાધુએ કહ્યું નિશ વિશ્રામ, કરવાને આબ્યા આ કામ. ૩૫
 વાત કરી એમ ઘડી અધ ઘડી, એટલે સીપણ દોટ પડી. ૩૬
 પઠયા પુત્ર દોટ નવ સહુ, ભગવદી આશ્રય પામ્યા બહુ. ૩૭
 દીસે છે કાંઈ ગાદી ખોડ, પતિ પત્ની નથી જાતિ ભેડ. ૩૮
 અભમિલે પણ કહી સહુ વાત. મુછી સાધુ સમજ્યા સાક્ષાત. ૩૯
 સર્વે વિચારે નિજ મન માંહ, આપણુ કયાંથી આબ્યાં આંહા ? ૪૦
 વાત્રુ એમ હરિ ઇચ્છા હશે પણ એની ગતિ તે કેમ થશે ? ૪૧
 બે કાંઈ કરીએ જ્ઞાનોપદેશ, મલિન ચિત્ત નવ લાગે લેશ. ૪૨
 તો પણ કરવો કાંઈ પ્રકાર જેથી યાય એનો ઉદાર. ૪૩
 અભમિલને કહે હરિજન. ગર્ભવર્તી છે તુજ સી જન. ૪૪

પુત્ર પ્રકટ થશે જોહને, નારાયણ કહે જે તેહને. ૪૫
 અન્ય ધરીશ નહિ તેનું નામ, નારાયણથી ચારો કામ. ૪૬
 વાત એટલી સુણીને ત્યાંહિ, અજ્ઞમિલ આઠ્યો ઘરમાંહિ. ૪૭
 સંતે પણ કંઈ કીધું સેન, ગોવિંદ ગાતાં વીતી રેન. ૪૮
 પ્રાતઃકાલે વૈષ્ણવ તો ગયા, અજ્ઞમિલને કરીને દયા. ૪૯
 નિમિષ માત્ર પણ સાધુ સંગ, અક્ષળજાય નહિ વચન અલંગપઠ
 અન્ય પુરાણ તણી એ વાત, સંબંધ મળવા કહી સાક્ષાત. ૫૧

વલણુ.

સંબંધ મળવા કહી કયા સત્સંગનો મહિમાયરે,
 સહજે પણ કરણા કરે હરિ સકત અક્ષળ ન જાય રે,

કહેવું ત્રીણું સમાપ્ત.

—❧—

કહેવું ૪ થું.

રાખ દેશાખ.

શુકદેવજી કહે સુણો રાય, આગળ નીચની તે કહું કથાય. ૧
 સ્ત્રીને ઉદર હતો જે ગર્ભ, તે તો પ્રકટ થયો સુત અર્ભ. ૨
 આખું વચન વૈષ્ણવનું કામ, માટે પાઠ્યું નારાયણ નામ. ૩
 અજ્ઞમિલને પુત્ર એ પ્યારો, ક્ષણ ગાત્ર ના મૂકે ન્યારો. ૪

નથી નિગમે કહ્યાં જે કર્મ, તે આચરણ થાય એ અધર્મ. ૪૭
 ધર્મવક્તાનું પુછ્યું જે રૂપ, તે તો વેદનારાયણ સ્વરૂપ. ૪૮
 અભમિલનાં પુછ્યાં જે પાપ, સાક્ષી કહું તેનો જવાબ. ૪૯
 હોતો પ્રથમ તો પુણ્ય આચરણી, શુભ ધર્મ શકે કોણ વરણી? ૫૦
 પછી ભગડ્યો સદ્ર સ્ત્રીની સંગે, દુષ્ટ આચરણ કર્યા બહુ અંગે. ૫૧
 મહાદુષ્ટ મદતા અપાર, નથી પુણ્યનો અંશ લગાર. ૫૨
 તેનું સાક્ષી કોણ પુછ્યું જેહ, જણ બાર પ્રત્યક્ષ તેહ. ૫૩
 પૃથ્વી અથ તેજ વાયુ ને વ્યોમ, દિશા દેવ સૂરજ ને સોમ. ૫૪
 ગાયત્રીસંધ્યાકાળનિસિ દિવસ, તેતો જાણે એહનાં દિલિભય. ૫૫
 ઇત્યાદિક તો પ્રકટે દુષ્ટ દેખે, એમ નાથ જ્ઞાન જ્ઞાન દોષેયે. ૫૬
 પાપી પીડયાનો શો અપરાધ, મિથ્યા શિષ્ઠ ધરો શિર બાધ? ૫૭
 એણે નારાયણ કહું જેહ, એના પુત્રનું નામ છે એહ. ૫૮
 દેખી અમને એને ભય આબ્યો, નારાયણ કહીપુત્ર બોલાબ્યો. ૫૯
 તમે તે સાંભળીને આબ્યા, વિના જાણે અમને દબાબ્યા. ૬૦
 નથી ભાવે લીધું હરિ નામ, તમે છોડાબ્યો એને શે કામ? ૬૧
 વક્ષણ.

કામ છોડયાનું કશું, એ છે મહાપાપી બ્રહ્મ રે,
 માટે લઈ એને, ને દેઈશું બહુ કષ્ટ રે.

૧૨

કડેતું ચોથું સમાપ્ત.

૫૪-૫૫ પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ, આકાશ, દિશા, સૂર્ય,
 ચંદ્ર, ગાયત્રી, સંધ્યાકાળ, રાત્રિ, દિન.

કહેવું ૫ સું.

રાગ સિન્ધુ.

શુકળ કહે સુષુ ભૂપતિ, હરિનામ મહિમા અતિ,
મહું ધર્મ યજ્ઞી અધિકૈ ઘણો રે..... ૧

ચમચર વાણી માંલગી, વિંછુદ્ધત યોદ્યાં વળી,
વપુર્યો યશ હરિ નામ તણો રે. ૨

ઢાળ.

નામ હરિ મહિમા મહા મોટો, શું જણો તમો મૂઠે,
મહદ્દમુનિ કવિ કંઈ એક જણે, એવો છે અતિ ગૂઠ. ૩

તમો કહું એણે પુત્ર ભાવથી, બહું નારાયણ નામ,
તો પણ સઘળાં પાપ પરજળ્યાં, સુધર્મા સર્વે કામ. ૪

અક્ષર ચાર નારાયણ જેમ તેમ, પણ મુખે યોદ્યો એહ,
પ્રાયશ્ચિત સહજ કિલ્ખિવતું, કીધું નહીં સંદેહ. ૫

હરિ નામે અઘ એક જનમના, ગયે શુ આશ્ચર્ય આણો ?
એના મહાપાતક કૌટિક અવતાર તણાં ગત જાણો. ૬

પૂર્ણ નામ નારાયણનું પાપ હરે સૌ ત્યહાં શું કહેવું ?
એક વર્ણ હરિનામ તણો સહુ, દોષ દહે સઘ લહેવું. ૭

ત્યારે ચમ ગણુ કહે સાધારણ, પાપ નામ હરિ જાણે,
પણ એ મહાપાપીનાં મહા અઘ, મોટાં કેમ પ્રલજે ? ૮ -

નવ મુતમું નહિ જેવો નેહ, દશમામું થયો તેવો સ્નેહ ૫
 લાઠ પાલણુ કરે બહું પ્રીતે રાજે જતન ગ્રાણી રીતે ૬
 ખાનપાન સ્નાનાદિક સહુ, કરાવે પોતે પ્રીતજ બહુ ૭
 તોતળી તોતળી સુતની વાણી, સુણીને ઘણી મન લોભાણી ૮
 પામ્યો માયાના મુખમાં હર્ષ જ્યેમ વીત્યાં અઠાસી વર્ષ ૯
 જ્યેમ કરતાં આંચો અંતકાળ ક્ષણું પશુ નવ સજ્યા ગોપાળ ૧૦
 સૂતો મંદ સજ્યાએ જહાં એયમદ્વત આંચા ત્રણ ત્યાંએ ૧૧
 રયામ વર્ણ વધુ વિકરાળ, અભમિલ દીકા તત્કાળ ૧૨
 રકત નેત્ર લપાનક દંત કેશ બુખેરા કોધી અત્યન્ત ૧૩
 ગ્રહયા ગુરજ દેવા જીવ ત્રાસ, હસ્ત વિરે ધર્મા છે પાશ. ૧૪
 તેણે બાંક્યો અભમિલ તાંણી, દુબ્ધ જાણી રીસબહુઆણી ૧૫
 યમદ્વતે ઠરી એવી ગતિ અભમિલ પામ્યો ભય અતિ ૧૬
 છુટી ગયુ ત્યહાં મળમૂત્ર દુઃખ દેખી પોકાર્યો મુત્ર ૧૭
 જો નારાયણ જોરો આંખ મુને આ ભયથી તું મુકાવ્ય ૧૮
 એક પુત્રને કરતાં પોકાર વિધ્નુદ્વત આંખા ધાઈ ચાર ૧૯
 હાં હાં શબ્દકહેતાં હરિદાસ છાડી નાખ્યા અભમિલપાસ ૨૦
 યમદ્વતને કરી તિરસ્કાર મારી ધકકે ને કહાઠયા બહાર ૨૧
 કોણુ છો રે દુષ્ટ રહો ક્યાંહે ? કહો કેમ આંખા છો આંહે ? ૨૨
 મુખે નામ નારાયણ જેને ચાપી કેમ બાંધો છો ત્હેનો ? ૨૩
 એવું સુણીને બોલ્યા યમદાસ, મૃદુ વચન ધરીને ત્રાસ. ૨૪
 અમો કિંકર યમના કહેવાઈએ, પતિ પ્રેરેત્યહાં અમે જઈએ ૨૫

જે કામ પાપી જીવ હોય અત્ય, તેને દહએ દંડ અમેા સત્ય. ૨૬
 ત્યારે વિષ્ણુદત્ત યોદ્ધાવાણી, એનું પાપ કશુંકહો વખાણી. ૨૭
 તેનો સાક્ષી કાણુ તે બતાવો, કેમ અન્યાય કરો છો આવો? ૨૮
 આતો કેવળ છે અધર્મ, અરે એમ કહેવો નૃપ ધર્મ. ૨૯
 જો છો દત્ત ધર્મના તમેા, આપો ઉત્તર પુછું (જે) અમેા. ૩૦
 શું છે ધર્મનું રૂપ તે બાજો, છે અધર્મ કયો કહી દાજો. ૩૧
 ધર્મવક્તાનું શું છે સ્વરૂપ, કહો રીખંબુ હોય જેમ ભૂપ. ૩૨
 બીચારા જીવ દીન અનાથ, તેને કેમ પીડે તમ નાથ ? ૩૩
 વિના જોયે ન્યાય અન્યાય, હુ ખ દે જીવને ચમરાય. ૩૪
 વિના વાંક પિતા સુત મારે, કેની આગળ જઈ તે પોકારે. ૩૫
 વૃથા પીડે પ્રજાને રાય, તો પ્રજા કેને ચરણે ભાય ? ૩૬
 તેવું માંડયું તમારે રાયે, સંતાપે પ્રાણી વળ અન્યાયે. ૩૭
 એમ કરતા હશેા નિત તમેા, હીકું ત્યારેભણ્યું આજ અમેા. ૩૮
 એલું યોદ્ધા ગોવિંદના ગણ જ્યારે, ચમદત્ત વધા પછી ત્યારે ૩૯
 સ્વામી સાંભળો વાત અમારી, આપ કાણુ છો કહો વિસ્તારી ૪૦
 અતુલ્ય દીસો છો રૂઠા ર ગે, ખીત વસન ધર્મા છે અ ગે. ૪૧
 મસ્તક મુકુટ કુંડલ ચોભે કર્ણે સુદર નખચિખ ઉત્તમ વર્ણે. ૪૨
 તુલસી માલા તિલક ચોભે સારી, શંખ ચક્ર, ગદા પદ્મ ધારી. ૪૩
 ભાસો છો મહાસમર્થ દક્ષ, કરો છો અભગિતની પક્ષ. ૪૪
 તમે પુછી અમેાને જે વાત, તેનો ઉત્તર હ્યો સાક્ષાત. ૪૫
 સ્વામી ધર્મનું રૂપ તો જોહ, વેદે ભાખ્યું ધર્મ કરે તેહ. ૪૬

- લયવથ યદને મૃત સકેતે, સહજ નારાયણ બાખ્યું,
એટલામાંજ તમે એતું કયમ, જંધન છોડી નાખ્યું ? ૯
- ત્યારે હરિજન કહે કે દુર્મતિ, વૃથા શું કહાપણ ડાહોળો,
વેદશાસ્ત્રમાં પ્રમાણ સઘળે, નામમાહાત્મ્યને જોળો. ૧૦
- અરે ફૂલ શ્રીકૃષ્ણ નામ તમે, સાધારણ રમે જાણો,
માહાત્મ્ય અપરિમિતબળ અકલાતીત, કહીએ અમે સત્ય પ્રમાણે
તમે કહ્યું એકજ નામથી, કયમ છુટે મહાપાપી ?
એ શું પાતક નામ તો નાંખે, અઘોર કિસ્મિય કાપી ? ૧૨
- નિમ્ન તણા ધન કેરો તરકર, મદપાની પણ હોય,
નિમ્નગ્રોહી વળી શુરપત્ની શું, રમણ કરતો હોય. ૧૩
- માતપિતા હણનારો ગૌ, બ્રાહ્મણ શુરહત્યા કારી,
શિશુ પશુ સ્ત્રી નૃપ આદિક પણ, જેણે નાંખ્યા હોય મારી,
આતતાથી ઇત્યાદિક દુષ્ટ હોય, જાતિ અધમ આંડાળ,
તે પણ છુટી સઘ એય પામે, ગાતાં શ્રીગોવાળ. ૧૫
- ખીડાથી વા ખતન થાતાં, લય, વથ વા હે કોઈ માર,
આજડાતાં વા હાંસી વિષે; કરતાં પુત્રાદિ પોતાર ૧૬
- રાગ અલાપ કરતાં વા, ગાથા પદ સ્તંભન કામે,
ત્રય તારે વા ચિથિળપણે કે, પરાધીનતા પામે. ૧૭
- સહજે આકૃતિ કીઠેથી ચાર એહ પ્રેતાદિક ત્રાસે,
અચ્યુત નામ ઉચ્ચાર કરે તો, અઘ દુઃખ નાવે પાસે ૧૮

જ્ઞાને અથવા અજ્ઞાને પણ, હરિ એવું કહેવાય,
 હોય' દુષ્ટ ચિત્ત તદ્વપિ અશેષ, કળિમળ પ્રલય થાય. ૧૯
 ત્વષ્ટ અન્નપુષ્પે પણ, જેમ અડતામાં અગ્નિ બાળે,
 તેમ અતંત અલિધાન, વહ્નિ સદ્ય, કુકર્મ કાઠ પ્રાળે. ૨૦
 અમૃત આહાર થયો અજ્ઞાને, તોઢે પણ અમર થાય,
 એમ જાતિગુણ કૃષ્ણ નામનો, સહજે પણ સુખદાય. ૨૧
 એક અક્ષર શ્રીકૃષ્ણ તણો, જેટલાં મહાપાતક ધોય,
 જન્મથી મરણ સગી પ્રાણીથી, તેટલું પાપ ના હોય. ૨૨
 કાટિ વર્ષનો અંધકાર કાઢ, મંદિરમાં હોય જેમ,
 એક દીપક દીકે સદ્ય નાસે, નામ થકી અથ તેમ. ૨૩
 બીતર બાહ્ય પ્રકાશ ઉભય સ્થળ, કૃપણ કથે મુખ થાય,
 ઉંમરે દીપ ધરે જયમ આંગણે, સ્વદન તિમિર સદ્ય જાય. ૨૪
 ઉલટું વા અરધું પણ જે કોઈ, રામ નામ આણે,
 તોપણ સદ્ગુણ થાય અથ દુઃખ હઠી, નિર્ભયપદ પ્રભુ આપે. ૨૫
 અગ્નિ ઠેરા કઠકો પણ જેમ, અગ્નિ મહંક સમ બાળે,
 એમ નામ અર્ધ પણ અશેષ, અથ કહેતામાં ટાળે. ૨૬
 ગુણકા એક હતી મહાપાપી, ને કુન્દુજિની કરનાર,
 તેણે પોપટ લણાવતાં, રાક્ષસ કર્યો ઉચ્ચાર. ૨૭
 મકાર મુખથી કહેતાં પહેલી, પાગી તે ત્યાં મરણ;
 અર્ધ રામના નામ પ્રતાપે, પ્રાપ્ત થયાં હરિ ચરણ. ૨૮

૨૪ ઉંમરાપર દીવો ધરવાથી ઘડની અંદર અને આગળે પ્રકા-
 ય પડે છે.

અર્ધ નામનું પ્રકટ આહોત્તમ્ય એ, સુષો અવળાનું કહીએ,
 વેદશાસ્ત્ર પણ પ્રકટ પોકારે, સત્ય અમો પણ લહીએ. ૨૯
 પદ્યું અવળું જેમ ઘીજ દોરમાં, તે પણ ઉગે જાત્ય,
 રામનામ પણ તેમ ઉલટું ફળ, મહિમા આપે અત્ય. ૩૦
 વાલ્મીકિને સસ ઋષિ, ઉપદેશ કર્યો કહે રામ,
 તે પણ નવ આવડીયું એવો હતો તે અવધામ. ૩૧
 મરા મરા સુખ રટણુ કર્યેથી, સર્વ દોષ દુઃખ વાગ્યો,
 શત કોટિ રામાયણુ રચના, કીધી એ ગતિ પામ્યો. ૩૨
 પ્રાયશ્ચિત્ત પાપ ટાળવાનાં, મનુ આદિક સહુ ભાખ્યાં,
 ચાંદ્રાયણુ આદિક વ્રત કહ્યો, સાધન બહુ વિધિ દાખ્યાં. ૩૩
 જે વિધિ અઘ હરિ નામ હરે, તે વિધિ તેથી નવ જાય,
 મૂળ વાસના રહે છે તેથી, પુનઃ પ્રકટય ચાય. ૩૪
 હરિનામ સદ્ય પાપ હરે ને, કર્મ વાસના કાપે,
 દુઃખ હહે ને સુખ સંપત્તિ દે, વળી હરિપદ નિર્ભય આપે. ૩૫
 સરળ ઘણું ને શ્રમ નહિ જેમાં, ને સાહિત્યનું નહિ કામ,
 સામર્થ્ય બહુ બહુ સાધનથી, એવું નારાયણુ નામ. ૩૬
 પરમ પવિત્ર પરમ દેવતા એ, આનંદ મંગળરૂપ,
 પરમભદ્ર એ પરમ ભાગ્ય, હરિનામ તે હરિસ્વરૂપ, ૩૭
 જે અક્ષરત્ત્વ કૃષ્ણ નામ પણ, સહુ સાધનનું ભૂપ,
 સર્વ દ્રવ્ય જેમ રતન અંશ, જાણી લણુ રતનનું રૂપ. ૩૮
 સર્વ દ્રવ્ય મણિમાં જેમ છે તેમ, નામ વિષે સાધન,
 કૃષ્ણ નામ અણું તેને વગતી, ન રહ્યું કરવું અન્ય. ૩૯

યશ તપ આદિક ઠમ અન્ય, મંત્રે નેવ પૂર્ણ થાય,
સ પૂર્ણ હોય તદા જહા, હરિનામ જો અતે ગાય. ૪૦
કૃષ્ણ નામ પોતે પૂરણ, કરે અવરને પૂર્ણ,
ઠમ વિષે ન્યૂનાહિ હોય તે, કૃષ્ણ નામ કરે સુર્ણ. ૪૧

વલણ.

ચૂણ કરે સહુ હોયને, એવું શ્રીપતિનું નામ દે
સુક્તિ આપે મન ગમી, વળી ધર્મ અર્થને કામ દે.

કડવું ૫ મું. સમાપ્ત.

કડવું ૬ હું.

રાગ લીલડી.

શુકલ કહે હરિ નામનો, નૃપ મુવય મહિમા ,
વિષ્ણુદત ખેડયા વળી, કહું તેહ કથાય.

શુકલ કહે હરિનામનો રેક ૧

ગોવિંદગણ કહે સાલળો. સહુ યમના દત,
નારાયણના નામનો, મહિમા છે અદ્ભુત. શુકલ કહે ૩
સર્વ ધર્મ સાધનનું, ફળ એક લાખનું.
અન્યુતપદ ઇચ્છા કરે, તે પણ જો લાખનું શુકલ કહે ૪
વિષધી સુમુલુ સુદ્રને, પણ નામજ સાગ,

બંધ મુક્ત જન સવને, હરિનામ અધિકાર. શુકલ કહે. ૪
 પરમ મહોત્સવ એક છે, હરિ કીર્તન કરવું,
 પરમ લાભ તે બાણવો, પ્રભુ નામ સ્મરવું. શુકલ કહે ૫
 મહારમ્ય રુચિકર ઉચિત, સત્ય સત્ય તે એક,
 શોકાર્ણવ એ શોષણ કરે, નામ નહિ સદેક. શુકલ કહે. ૬
 મહાધોર સંસારને, પામી જન કોય,
 તેને વશ થયો ચક્રો, કૃષ્ણ કહેતો હોય. શુકલ કહે ૭
 તે સદ્ય તેથી મુકાઈને, સદુ બીતિ વામી.
 બધ તે જનને ભેળને, ઉલટો લય પામી. શુકલ કહે. ૮
 વિષયાતુર મનકામના, ઈચ્છે વારે વારે,
 ભ્રમ મતિ કાંઈ મુઝે નહિ અજ્ઞાન અંધારે. શુકલ કહે. ૯
 તારવા બવાણુંવ તેને, નોકા છિ એક,
 શામનામ રટણ કરે, એમાં નહિ સદેક. શુકલ કહે. ૧૦
 કામી કોમી લોભીયો, માયો આસકત,
 નિંદક વિશ્વાસઘાતકી, વૃથા વાણીનો વક્ત. શુકલ કહે. ૧૧
 અધમ પ્રદ નિર્ઘય, કૃપણ હત્યારો કુપ્ત,
 મૂર્ખ દુર્બળ હરિદ્રી, પર મુખે અતુષ્ટ. શુકલ કહે. ૧૨
 આળસુ કાયર કલેશીયો, કપટી દુઃખ ધામ,
 એવાને પણ તારવા, સમર્થ હરિતું નામ. શુકલ કહે. ૧૩
 એવું નામ શ્રીકૃષ્ણતું તેને જે નંદ ગાય,
 તેજ અધમ તેજ અલાગીયા, ચંડાળ કહેવાય. શુકલ કહે. ૧૪
 તે ચાંડાળ એક સર્વથી, જેને મુખ નામ નામ,

તપ યજ્ઞ તીર્થ તેણે કર્યાં, સ્વધર્મનું ધામ. શુકલ કહે.૧૫
 વેદશાસ્ત્ર તેણે ભણ્યાં, યોગ અષ્ટાંગ સાધ્યા,
 જ્ઞાન ધ્યાન કરી ધારણા, ઇશ તેણે આરાધ્યા. શુક કહે.૧૬
 તેણે સુકૃત જપ મત કર્યાં, તે તે પવિત્ર ને દાની,
 તે પંડિત હરિ ભક્ત નેતે નેમી વિજ્ઞાની. શુકલ કહે. ૧૭
 જીવન્મુક્ત તેને જાણવો, સહુ સાધન ધામ,
 જેનેહ સહિત સદા જે જને, રત્યું કૃષ્ણનું નામ. શુક. ૧૮
 બ્રહ્મણ સમે કાશી વિષે, કહે ગો કાટિ દાન,
 કાટિભાષ માસ પ્રયાગમાં કરે ગંગા સ્નાન. શુક કહે.૧૯
 અયુત સોમ યજ્ઞ પણ કરે, મેરુ સમ હેમ દાન,
 તોહો ન આવે સહુ મજી, હરિનામ સમાન. શુકલ કહે.૨૦
 ઠન્યાદાન હય ગજ, રત્ન મણિ ભૂમિ આપે,
 વસ્ત્ર આભૂષણ દ્રવ્ય દેઈ. દીનનાં દુઃખ કાપે. શુક કહે.૨૧
 અન્ન ઉદક સુવાસ દે, ઇચ્છા ફલ દાન,
 તોપણ તે આવે નહિ, કૃષ્ણ નામ સમાન. શુકલ કહે.૨૨
 પદે ચઢી ત્રિરિશિખરથી, કરે પંચાગ્નિ સેવા,
 પૃથ્વી પરકિમા સહુ કરે, મખ હયમેષ જેવા. શુકલકહે.૨૩
 દેહદમન બહુ વિધ કરે, સાધન કાટિ જુક્તિ,
 તોપણ નામ અચ્યુત વિના પામે નહીં સુખ.શુકલકહે.૨૪
 સાધન છેક જુઠાં નથી, બળ સમ ફળદાય,
 પણ હરિનામ પ્રતાપ બહુ, માટે સમતા ના થાય. શુક ૨૫
 ચંદ્ર તારા દીપ દીપિકા, જે વિધિ તમ કાપે,

'વીર્ય' પોતાનાં આફે, તે પ્રકાશતા આપે. શુકલ કહે.૨૬
 પણ ના ટળે નિશા ઠોઠ ચક્રી, તે સૂરજ જેમ કાળે,
 તેમ હરિનામ સાધન સહુ, જુઓ જ્ઞાન જગવાળે શુક.૨૭
 કૃષ્ણ નામ શુભ છે ઘણા, ભગવદ્દીપ જનન બાણે,
 શેત દિવસે ના શુકે કદા, અન્ય મન ના આણે. શુક. ૨૮
 જેમાં વિચિત્ર વાણી ઘણી, પદ લાલિત્ય આદ્ર,
 પણ હરિનામ જેમાં નથી, તો તે સઘળું નહાશ. શુકકહે.૩૦
 કાગ તીર્થ તેને કહે, માટા મુનિવર જ્ઞાની,
 સ્પર્શ તેને કરતા નથી, જપવિત્રતા માની. શુકલ કહે.૩૦
 ગિગ અપ્રાપ્ય અગમ્ય, છંદ ગણુ દોષ ભારી,
 પદે પદે કૃષ્ણ નામ છે, તો કથા તે પણ સારી. શુક. ૩૧
 ભગવદ્દીપ જન તેને લાવશુ, સામળે ગૃહે ગાય,
 જેમાં જય જગદ્દીપનાં, માટે મન લોભાય. શુકલ કહે ૩૨
 કૃષ્ણ નામ રસ જે પીએ, તેને અન્ય ના ભાવે,
 જીવન્મુક્ત પણ એ જાણે, બીજું મન ના લાવે. શુકકહે ૩૩
 શા માટે તે માંભળો, કારણુ કર્તુ તેનું,
 સહુ સુકી હરિ નામમા, લોભ્યુ મન જેહનું શુકલકહે.૩૪
 વારે વારે વેદશાસ્ત્રનો, જેણે કીધો વિચાર,
 ઉપનિષદના અર્થનો, ભણે ॥ પણ સાર. શુકલ કહે. ૩૫
 તત્ત્વ તેમાથી એ નીકળ્યુ, નિશ્ચે શ્રીકૃષ્ણનામ,
 એ સરખુ એકો નહિ મન પૂર્ણ કામ. શુકલ કહે. ૩૬
 માટે છોડી ગહુ ધર્મને, હરિ નામે લોભાય,

શેષ શંકર નારદાદિક સદા હરિશૃંગ ગાય. શુકલ કહે.૩૭
 જે નવ સમજે માહાત્મ્યને, તેણે એમજ લહેલું,
 સાર માટે મોટે ગહયું, માટે હરિ હરિ કહેલું. શુક કહે.૩૮
 વિના શ્રમે સુખ છે ઘણું, મન લાવે તે માણો,
 સર્વસ્વ ધન હરિ નામ છે, સર્વે કોઈ જાણે. શુકલકહે.૩૯
 પરમ શુરુ હરિ નામ છે, સ્વામા પણુ એ નામ,
 કૃષ્ણ નામ સત્સંગ છે, નામ એજ વિશ્રામ. શુકલ કહે.૪૦
 નામ વેદ નામ શાસ્ત્ર છે, નામ સર્વ પુરાણ,
 હરિનામ જીવન જાણવું, નામ વહીવ પ્રાણ. શુકલ કહે.૪૧
 કૃષ્ણ નામ સહોદર સહુ, નામ માતને તાત,
 જ્ઞાતિ કુટુંબ એ નામ છે, નામ સખ્ય અને જ્ઞાત. શુર.૪૨
 કૃષ્ણ નામ દ્રવ્ય જાણવું, રામ નામ વિધાય,
 નામ ભૂષણ નામ શિરમણિ, નામે પોષણ કેસય. શુકલ.૪૩
 રામ નામ જ્ઞાન જાણવું, ધ્યાન જપ તથા જોગ,
 તીર્થ નેમ મત નામ છે, હરિ નામ શું લોગ. શુ.કહે.૪૪
 અન્યુત નામ સ્વધર્મ છે, નામ ભુદ્ધિ નિવેક,
 કૃષ્ણનામ મંત્ર જાણવો, નામ યજ્ઞ અનેક. શુકલ કહે.૪૫
 સુકૃત દાન હરિનામ છે, નામમાં સહુ ધર્મ,
 સર્વે અર્થ એથી સરે, કોઈ વિરલ જાણે મર્મ. શુકલ.૪૬
 એવું સમર્થ હરિ નામ તે, અજામિલે લીધું,
 પ્રાયશ્ચિત્ત કોટિ જન્મના, અધતું એણે લીધું. શુકલ. ૪૭
 સર્વ એને પૂર્ણ થયું, ન્યૂન નથી અણુ માત્ર,

મન ગમી મુકિત પામવાને થયો આ પાત્ર. શુ કહે. ૪૮
 તઈ જઈએ હવડાં અમી, એને વૈકુંઠ ધામ,
 પણ પ્રભુની આરા નયી, માટે કરીએ ના કામ. શુ. કહે. ૪૯
 માટે તમો લવો યહાં યદી, આઝ્યા છે તેવા,
 સ્વામી પ્રેયાં અમી આવીશું, ફરી એને સેવા. શુ. કહે. ૫૦
 જો યહાં ફરી કદી આવશે, તો ખાશે તમો માર,
 હરિનામ લે ત્યાં તમ તણો, છે નહિ અધિકાર. શુકલ. ૫૧

વલણ.

અધિકાર નહીં ત્યાં તમતણો, સાંભળો સહુ બૃત્ય રે,
 વૃથા વાક્ય વહતા નથી, તે તમે માનજો સહુ સત્ય રે

કડવું ૬ કું સમાપ્ત.

કડવું ૭ મું પ્રારંભ.

રાગ સૌરઠા

શુકલ વગતા જોલીઆ વળી, ચાંભળ પનીક્ષિતરાયજી,
 ત્યાર પછી કયમ નીપન્ધુ તે હું કરું કથાયજી. ૧

વિપ્લુદ્ધતનાં વચન સુણી, ધર્મસુક્ત અફલુતજી,
 સંયમની નગરી પ્રત્યે પછી ગવા સર્વ યમદ્વતજી. ૨

શ્રીહરિજન વૈકુંઠ પદાર્થા, અભમિત રહ્યો ત્યાંહિલ,
 સુખ થયું પછી ચેતના આવી, ત્યારે વિચાર્યું મન મંહિલ.
 આ મેં શું અવલોક્યું હવડાં, સ્વપ્ન હશે કે સત્યલ,
 કે મેં કોઈની માયાં દીદી કે ભ્રમ પામી મત્યલ. ૪
 વળી વિચાર કર્યો મન સાથે, ન હોય માયા ન સ્વપ્નલ,
 નાના ભ્રમ ભુલિ પલ્લુ નથી, થયાં પ્રત્યક્ષ દર્શનલ. ૫
 ત્રણ જણ કોઈ આઠ્યા ભયંકર, બાંધ્યો તેણે તાણીલ,
 મેં ભય પામીને પુત્ર પોકાર્યો, કહી નારાયણ વાણીલ. ૬
 તે સુણી ચાર ધાઈ આઠ્યા હતા, કોઈ સંજ્ઞન પણ સારાલ,
 તેણે દુષ્ટોને અળગા કીધા ને, બંધન છોડ્યાં મહારાલ. ૭
 શ્રી નારાયણનું નામ વચાદ્યું તે મેં દીધું પ્રત્યક્ષલ,
 તે માટે મુને ભયથી મુકાવ્યો, ને કીધી મહારી પક્ષલ. ૮
 વચન પરસ્પર જે જેમ બોલ્યા, તે હજી સ્મરણ મુજનેલ,
 દુષ્ટે તો મહાઈ પાપ પ્રકાશ્યું, નામમાહાત્મ્ય કહ્યું સ્વપ્નનેલલ
 એ ને એજ નિશ્ચય થયું મુજને, ચાર પેલા હરિદાસલ,
 ત્રણ કૂર તે પેલા ચમના કિંકર, જેણે કીધો મુને ત્રાસલ. ૧૦
 તેણે મુને પીડ્યો તે ન્યાયે, મેં કીધા ઘણા પાપલ,
 પુત્ર ભાવે પણ કહ્યું નારાયણ, છુટ્યો હું તેજ પ્રતાપલ. ૧૧
 મુતનું નામ નારાયણ એવું, હરિભક્તે જે ધરાવ્યુંલ.
 આજ તેનું હું કારણ સમજ્યો, અંતકાળે કામ આવ્યુંલ.
 દુષ્ટ હતો હું તે માટે મુને કીધો ના જ્ઞાન ઉપદેશલ.
 તોહિ મુને ઉપકાર કર્યો આ, જેણે ટાળ્યા મારા કલેશલ. ૧૩

મન ગમી મુકિત પામવાને થયો આ પાત્ર. શુ. કહે. ૪૮
 તઈ જઈએ હવડાં અમો, એને વૈકુંઠ ધામ,
 પણ પ્રભુની આરા નયી, માટે કરીએ ના કામ. શુ. કહે. ૪૯
 માટે તમો જાવો યહાં થકી, આગ્યા છો તેવા,
 સ્વામી પ્રેયસ અમો આવીશું, ફરી એને લેવા. શુ. કહે. ૫૦
 જો યહાં ફરી કહી આવશો, તે ખાશો તમો માર,
 હરિનામ લે ત્યાં તમ તણો, જી નહિ અધિકાર. શુકલ. ૫૧

વલણુ.

અધિકાર નહીં ત્યાં તમતણો, સાંભળો સહુ જાત્ય રે,
 વૃથા વાક્ય વહતા નથી, તે તમે માનજો સહુ સત્ય રે.

કંકડું ૬ કું સમાપ્ત.

કંકડું ૭ મું મારંલ.

રાગ સોરઠો.

શુકલ વળતા બોલીઆ વળી, સાંભળ પરીક્ષિતરામજી,
 ત્યાર પછી કયમ નીપચું તે હું કહું કથાયજી. ૧

નિષ્કલ્લંબતા વચન મુજી, ધર્મયુક્ત અદ્ભુતજી,
 અયમની નગરી પ્રત્યે પછી ગયા સર્વ યમદૂતજી. ૨

શ્રીહરિજન વૈદ્યુંઠ પધાર્યા, અભમિલ રહ્યો ત્યાંહેલ,
 સુખ થયું પછી ચેતના આવી, ત્યારે વિચાર્યું મન રાંહેલ.
 આ મેં શું અવલોક્યું હવડાં, સ્વપ્ન હયે કે સત્યલ,
 કે મેં કૈાઈની માયાં દીઠી કે બ્રમ પામી મત્યલ, ૪
 વળી વિચાર કર્યો મન સાથે, ન હોય માયા ન સ્વપ્નલ,
 નાના બ્રમ બુદ્ધિ પણ નથી, યયાં પ્રત્યક્ષ દર્શનલ. ૫
 ત્રણ જણ કૈાઈ આઠ્યા ભયંકર, ભાંધેા તેણે તાણીલ,
 મેં ભય પામીને પુત્ર પોત્રયો, કહી નારાયણ વાણીલ. ૬
 તે સુણી ચાર ધાઈ આઠ્યા હતા, કૈાઈ સમજન પણ સારાલ,
 તેણે દુષ્ટોને અજગા કીધા ને, બંધન છોડ્યાં માહરાંલ. ૭
 શ્રી નારાયણનું નામ વખાણ્યું તે મેં દીડું પ્રત્યક્ષલ,
 તે માટે મુને ભયથી મુકાળ્યો, ને કીધી મહારી પક્ષલ. ૮
 વચન પરસ્પર જે જેમ બિલ્લા, તે હજુ સ્મરણ મુજનેલ,
 દુષ્ટે તો મહાઈ પાપ પ્રકાર્યું, નામમાહાત્મ્ય કહું સ્વપ્નનેલલ.
 એ ને એજ નિશ્ચય થયું મુજને, ચાર પેલા હરિદાસલ,
 ત્રણ કૂર તે પેલા વમના કિકર, જેણે કીધો મુને ત્રાસલ. ૧૦
 તેણે મુને પીડ્યો તે આથે, મેં કીધો ઘણા પાપલ,
 પુત્ર ભાવે પાપ કહ્યું નારાયણ, છુટ્યો હું તેજ પ્રતાપલ. ૧૧
 મુતનું નામ નરાયણ એવું, હરિભક્તે જે ધરાળ્યુંલ.
 આજ તેનું હું કારણ સમજ્યો. અંતકાળે કામ આળ્યુંલ.
 દુષ્ટ હતો હું તે માટે મુને કીધો ના જ્ઞાન ઉપદેશલ.
 તોડે મુને ઉપકાર કર્યો આ, જેણે ટાળ્યા મારા કલેશલ. ૧૩

તમને પણ નીચે પડ્યા ને, ગઈ અમારી લાજલ. ૩૫

વડાણ.

લાજ નવ રહી અમારી, અમે હાવાં કયલું નહિ;
કહું દેતે ધર્મને, આજ પછી કે દિવસે કયલી.

કહેવું ૭ સું સમાપ્ત.

કહેવું ૮ સું પ્રારંભ.

રાગ મનગમતો.

(રાગ લીલડી પણ મન ગમતો ગવાય છે.)

શુકલ કહે નૃપ સાંભળો. સુદયાં દેત વચન.

તે પ્રત્યે પછી બોલીયા, ત્યાં ધર્મ રાજન. શુકલ કહે, ૧

ધર્મ કહે સુણો. સહુ મળી, સુત મહારા વચન.

ધીરા થાઓ સુકે કીધને, કરો પ્રસન્ન વંદન. શુકલ કહે

પુત્ર ભાવે નારાયણ કહું, સુણી આવ્યા જે સાર,

તે તો દેત હથે હરિતણા, નિશ્ચય કીધો રિવાર. શુ. કહે ૩

તેણે વાર્યાં તમોને તે તણુ, દુઃખ ના ધરશે ચિત્ત,

તેતો મુને પણ શિક્ષા કરે, એવા છે બળવંત. શુકલ કહે ૪

તેણે કહું તે વૃથા નહિ તે કરે ના અન્યાય,

બધે વેદ ધર્મશાસને, જે કરે તે ન્યાય. શુકલ કહે ૫

હરિ નામે અધઃબહુ બળ્યાં ખરે, તે વૃથા નહિ વચન,

નામભાહુરૂપ અતિમુદ છે, તે શું બાણે અન્ય જન. શુ. ૬

નારાયણ નામમાહું ભજ્યને, જાણીએ અમો ભાર,
 ક્રીયા ક્રીયા તે સાંભળો, કરે નામ હિચાર. શુક કહે ૭
 બ્રહ્મા નારદ શિવજી, તથા સનમદિક જેહ,
 કપિલ વ્યાસ પ્રહ્લાદજી, જનક લીલમ છે તેહ. શુક કહે ૮
 બળિરાજ શુકદેવજી, ને અમો એ ભાર,
 એટલા જાણીએ મહાત્મ્યને હરિનામે ચાર, શુક કહે ૯
 તે તો અમોથી જાણે પછું, એમાં નહી મંદેહ.
 સદા શ્રીનાથ સમીપે રહે, પૃથા જોલે નંદી તેહ શુક કહે ૧૦
 પરમેશ્વર જેના પતિ, સહુના અધિપત્ય,
 કોટિ અનંત બ્રહ્માંડના, પ્રભુ અંકલિત ગત્ય. શુક કહે. ૧૧
 સર્વ વિધિ સમર્થ હરિ જનો મહિમા અપાર
 રાજધિરાજ તેહ છે, કરે વેદ પોષાર, શુક કહે. ૧૨
 શેષ શંકર વિધિ સખિબડા. ૧ ની-આજ્ઞા આધીન.
 કાણુ માત્ર હું તે આગળે, જે બીચારો હીન. શુક કહે. ૧૩
 એણે કહી હરિની સ્તુતિ, કરી ધર્મ રાજન,
 પ્રાણ જોડી પ્રણામ કરી. કહ્યાં હીન વચન. શુક કહે. ૧૪
 શ્રીપ્રભુ હીનકયાળ છે. ક્ષમા કરો અપરાધ.
 અજાની હૃત માહરા, તેણે ક્રીધા બાધ. શુક કહે ૧૫
 હૃતના દોષ તે માહરા-તેમાં નહી સંદેહ,
 તે તો મારી આજ્ઞાએ કરે, માટે ભૂલ્યો હું એહ શુક કહે ૧૬
 મહિમા તારો અનંત છે, કે.ઈ પામે નહી અંત,
 જોજ તમારા નામનું, અંકલિત ભગવંત. શુક કહે ૧૭

તમને પણ નીચે પડ્યા ને, ગર્હ અમારી લાજ છ. ૩૫

વંદણ.

લાજ નવ રહી અમારી, અમે હાવાં કયહું જઇયું નહિ;
કહું દૂતે ધર્મને, આજ પછી કે દિવસે કયહીં.

કડેણું ૭ સું સમાપ્ત.

કડેણું ૮ સું પ્રારંભ.

રાગ મનગમતો

(રાગ ભીલડી પણ મન ગમતો ગવાય છે.)

શુકલ કહે નૃપ સાંભળો. સુષ્યાં દૂત વચન.
તે પ્રણે પછી ભોલીયા, ત્યહા ધર્મ નાજન. શુકલ કહે, ૧
ધર્મ કહે સુણો સહુ મળી, સુવ મહારા વચન.
ધીરા થાઓ શુકે કોપને, કરે પ્રસન્ન વંદન. શુકલ કહે
પુત્ર ભાવે નાનાયણ કહું, સુણી આગ્યા જે ચાર,
તે તો દૂત હશે હરિતણા, નિશ્ચય કીધો વિચાર. શુ. કહે ૩
તેણે વાચી તમોને તે તણું, દુષ્ણ ના ધરશે ચિત્ત,
તેતો મુને પણ ચિક્ષા કરે, એવા છે બળવંત. શુકલ કહે ૪
તેણે કહું તે વૃથા નહિ તે કરે ના અન્યાય,
બાણે વેદ ધર્મશાસને, જે કરે તે ન્યાય. શુકલ કહે ૫
હરિ નામે અધઃજહુ જાળ્યાં ખર, તે વૃથા નહિ વચન,
નામમાહાદેવ અતિગૂઢ છે, તે શું બાણે અન્ય જન. શુ. ૬

નારાયણ નામમાહત્મ્યને, જાણીએ અમો ભાર, -
 ક્રીયા ક્રીયા તે સાંભળો, કરે નામ હૃદયાર. શુક કહે ૭
 પ્રદ્યા નારદ શિવજી, તથા સનમહિક જેહ,
 કપિલ વ્યાસ પ્રહ્લાદજી, જનક ભીષ્મ છે તેહ. શુક કહે ૮
 બળિરાજ શુકદેવજી, ને અમો એ ભાર, -
 એટલા જાણીએ મહાત્મ્યને હરિનામે આર, શુક કહે ૯
 તે તો અમોથી જાણે ધણું, એમાં નહી મંદેહ.
 સદા શ્રીનાથ સમીપે રહે, વૃથા જોલે નહી તેહ શુક કહે ૧૦
 પરમેશ્વર જેના પતિ, સહુના અધિપત્ય,
 ક્રોધિ અનંત પ્રહ્લાંડના, પ્રભુ અકલિત ગત્ય. શુક કહે. ૧૧
 સર્વ વિધિ સમર્થ હરિ જનો મહિમા અપાર
 રાજાધિરાજ તેહ છે, કરે વેદ પોઝાર, શુક કહે. ૧૨
 શેષ શંકર વિધિ સખિખડા. ૧ ની-આજ્ઞા આધીન.
 કોણુ માત્ર હું તે આગળે, જે બીચારો દીન. શુક કહે. ૧૩
 એવું કહી હરિની સ્તુતિ, કરી ધર્મ રાજન,
 પ્રાણુ જોડી પ્રણામ કરી. કહ્યાં દીન વચન. શુક કહે. ૧૪
 શ્રીપ્રભુ દીનકયાળ છે. ક્ષમા કરો અપરાધ.
 અજ્ઞાની દૂત માહરા, તેણે ક્રીધા બાધ. શુક કહે ૧૫
 દૂતના દે.૫ તે માહરા તેમાં નહી સંદેહ,
 તે તો મારી આજ્ઞાએ કરે, માટે ભૂલ્યો હું એહ. શુક કહે ૧૬
 મહિમા તારો અનંત છે, કે ઈ પામે નહી અંત,
 એજ તમારા નામનું, અકલિત ભગવંત. શુક કહે ૧૭

એમ સ્તુતિ બહુવિધ કરી, કયાં કાંટિ પ્રણામ,
 દ્વત પ્રત્યે પછી બોલીઆ, વર્ણુચ્છ હરિનામ શુક કહે ૧૮
 અરે પુત્ર તમે કહો મુને, પુણ્ય છુતે સત્ય,
 તે પુરુષની સામા તમો બોલ્યા તો નથી અત્ય. શુક કહે ૧૯
 હંકવત કરવા તેને થટે તે મોટા હરિજન,
 ભાગ્ય તમારાં માનજો મોટાં થયાં તેનાં દર્શન. શુક કહે ૨૦
 તમો આજ થકી કોઈ દિવસ પણ, જશો નાત્યાંહે,
 અનાયાસે પણ ઉચ્ચરે, હરિ નામ કો જ્યાંહે શુક કહે ૨૧
 શ્રીરામ કૃષ્ણ બોલિંદ કહે અથવા ગોપાળ,
 ત્યાં રમે તમે ઝાંખતા, નહોસજો તતમળ શુક કહે ૨૨
 ગોપીજનવલ્લભ કહે, શ્રી ગોવર્ધનનાથ,
 શ્રીવિકૃણ વ.મુદેવ કહે, તેથી જોડજો હાથ. શુક કહે ૨૩
 પુરુષોત્તમ પરબ્રહ્મ કહે, વા કહે ગોપુલેન્દ્ર,
 તેને તમે ના બોલાવયો. કહે વૃન્દાવન ચંદ્ર શુક કહે ૨૪
 કેશવ માધવ શ્રીહરિ, પ્રભુ નંદકુમાર.
 અરુઠદેવજ કરુણાનિધિ, શ્રી જગદીશ મીરાસ શુક કહે ૨૫
 ઇત્યાદિક જે ઉચ્ચરે હરિનાં જે નામ,
 સ્વપ્ન વિરે પણ ના જશો, તમો તેને ધામ, શુક કહે ૨૬
 એવું મુણી દ્વત બોલીઆ, પ્રભુ સંદેહ જી એક,
 સમજાવી છેદન કરો, તે દૃષ્ટાંત વિવેક. શુક કહે ૨૭
 એક અચરજ અમને અઠે પઠતી નથી મમ;
 હંબંધ મત્ર અદ્વાવિન; નામ તારે તે કથમ ? શુક કહે ૨૮

એમ સુણી ધર્મ બોલીઆ, ભાઈ સાંભળો વાત,
 જુઓ પ્રત્યક્ષ પ્રતાપ છે, રામનામ વિખ્યાત. શુકલ કહે, ૨૯
 જ્ઞાન ભાવનું કારણ નથી, એ તો વસ્તુતઃ માહાત્મ્ય,
 બેદ નથી નામરૂપમાં, નામ એજ પરમાત્મ. શુક કહે, ૩૦
 સંબંધમાત્રથી કેમ તરે ? તમે પુછ્યું જેહ,
 આશ્ચર્ય એમાં કશું, જુઓ હજે તેહ. શુકલ કહે, ૩૧
 પાપાણુ છુડે બોળે સદા, જેનો એજ સ્વભાવ,
 તે તાર્યા ને તાર્યા અન્યને, તેને કયહાં હતો ભાવ ? શુ. કહે, ૩૨
 જડ તાર્યા તો ચેતન્ય તરે, તેમાં શી અધિકાઈ ?
 કેશવ નામ જરોજરી, કોઈ છે નહીં ભાઈ. શુક કહે, ૩૩
 શ્યામ થઈ પણ નામનો, મહિમા છે અપાર,
 શ્યામરૂપે કોઈ કોઈ તર્યું, નામથી સૌ સંસાર. શુક કહે, ૩૪
 શેષ એ નામ સદા જપે; જપે નારદ નામ,
 ધ્રુવ પ્રહ્લાદ આદિ અનેકનાં, સર્વાં હરિ નામે કામ. શુ. કહે ૩૫
 સુકતામાલ હનૂમાનજી, ફોડી જોતાં શ્રીરામ,
 પ્રભુ પ્રસાદીને અમૂલ્ય પણ, ના ફીકું હરિનામ. શુ. કહે, ૩૬
 સમ વિભાગ ત્રણ લોકમાં, વહેન્વું રામચરિત્ર,
 રામ વર્ણ એ અતેવધ્યા, (તે) લીધા શિવજી પવિત્ર શુ. કહે, ૩૭
 તેજ બે અક્ષર નામના, રહે નિશ્ચિન આપ,
 આનંદરૂપે પોતે યવા, ટાળે જગતના તાપ. શુકલ કહે, ૩૮
 કાશીમાં શંકર સહુને દે મંત્ર તારક જેહ,
 મુકિત આપે મહાકૃપાને, તે હરિ નામ (જે) એહ. શુ. કહે, ૩૯

નામ યકી નામી મળે, નામીથી નહિ નામ,
 રૂપ તે નામ આધીન છે, મરે નામથી કામ શુકલ કહે ૪૦
 સહજ નાર યજ્ઞ બોવતા, તર્યો દુષ્ટ સસાગ
 ભારે રટે કૃષ્ણ તે તણા, લાગ્યનો નહિ પાર. શુકલ કહે ૪૧
 જુઓ મૂર્ખપણુ લબડ, સુગ્રીને મળ્યુ રત્ન,
 કોલી મળવાને કારણે કરે કોટિ પ્રયત્ન શુકલ કહે ૪૨
 કૃષ્ણ કહેતા શ્રમ થાયે નહીં, નવ લાગે દામ,
 વાર ન લાગે થલકની, સહુ સુખનુ ધામ શુકલ કહે ૪૩
 જીવ્યા પોતાને સ્વાધીન છે, સહેજે લેવાય નામ,
 અન્યનુ કામ પટે નહીં, તોયે ન કરે એ કામ શુકલ કહે ૪૪
 નિસરણી વૈકુ કની, હરિ નામ ઠહેવાય,
 મળી તેને મૂકી વૃથા, કરે અવર ઉપાય શુકલ કહે ૪૫
 માથે શનુ કરે માગવા, નૃત્યુ જાણે છે સત્ય,
 તે સમિ અમૃત આવી મળ્યુ, પીએ નહિ દુર્મત્ય શુ કહે ૪૬
 ન મ સૂરજ નામ અદ્રમા, નામ અગ્નિ સ્વરૂપ,
 કંપવૃક્ષ કૃષ્ણ નામ છે, સહુ વિધિ સુખરૂપ શુકલ કહે ૪૭
 તરણિરૂપે ટાળે તિમિરને ઇંદુરૂપે ત્રિતાપ,
 વહ્નિરૂપે ચતુર્વિધિતણા, નામ જાળે છે પાપ શુ કહે ૪૮
 મનવાહિત આપે કામના, થઈ તે સુરતરૂપ,
 જાપક જનને કોટિ વિધે, સુખ આપે અનૂપ શુ કહે ૪૯

તેજ મહાદુઃખ બાણનું, મોહોટો તેજ અન્યાય,
 મોટું લાંછન માથે તેહ છે, હાનિ પણ તે કહેવાય. ગુ. હેક. ૫૦
 અમંગળ તેજ વિશ્વમપણું, તે સમે દુઃખદાય,
 કૃષ્ણ કીર્તન વિના જે ઘડી, પણ ક્ષણું વહી જાય. શુકલકહે. ૫૧
 તેજ મોટો મહોચ્છવ લહો, તેજ લાભનું ધામ,
 તેજ મહાદાન દે જે ક્ષણું, જપાયું હરિનામ. ગુકલ કહે. ૫૨
 નારદલ પ્રત્યે શ્રીગુણે શ્રીહરિ (ઓ) કહ્યું જેહ,
 અર્થ કહ્યું તે વચનનો, સાંભળો સહુ તેહ. શુકલ કહે. ૫૩
 વૈકુંઠે હું વસતો નથી, ના ચોંગી ઉર માંહે,
 ભક્ત મારા ગુણ ગાય છે, ઉસો રહું છું હું ત્યાહે. શુકલકહે. ૫૪
 દંઠ મહારા તે ઉપર નહીં, જે ગુણે હરિ ગાય,
 પાપ કદાપિ તે કરે, તોયે નામે મૂકાય. શુકલ કહે. ૫૫
 નામ ભરોસે જાણીને, કરે એહી દોષ.
 મહાને કૃપા નામ ન કરે, આવે મન(મા)રોષ. શુકલકહે. ૫૬
 ગૃહ કારજ કરતો યકો, કૃષ્ણ કહેતો હોય,
 તો તેને કર્મ લેવે નહીં, જેમ વારિજ તોય. શુકલ કહે. ૫૭
 કૃષ્ણ કૃષ્ણ સદા જે રટે, તે કૃષ્ણની દેહ,
 જે વસ્તુ અગ્નિને મળે થાય અગ્નિ તેહ. શુકલ કહે. ૫૮
 નામ પોતાનું સાંભળી, હરિ આવે છે ધાઈ,
 શું આપું શું કરે એને, એવા જાય છે મહોવાઈ. શુકલ કહે. ૫૯
 શ્રીકૃષ્ણ કીર્તન જે કરે, તે સદા છે પાવન,
 પવિત્ર કરે અન્ય પ્રાણીને, જેહને દે દર્શન. શુકલકહે. ૬૦

વસણુ.

હરશન દેઈ પાવન ઠરે, હરિનામના રટનાર રે,
ધર્મ કહે કયલાં લગી કહું પ્રભુ નામ માહાત્મ્ય અપાર રે. ૬૧

કંકરું ૮ મું સમાપ્ત.

કંકરું ૯ મું પ્રારંભ.

રાગ માલકે રા.

શુકલ કહે સાંભળ રે રાજ, પરીક્ષત પ્રવચ પવિત્રલ,
ધર્મ નૃપે પણુ નામ વખાણ્યું, તે તુજને કહું અરિત્રલ.
નિશ્ચય જાણ્યો હું પણુ કહું છું, સર્વ સાર હરિ નામલ,
વિના શ્રમે સુખ સહુ વિધિ આપે, ને મેળવે સુંદર રમામલ. ૨
અન્ય સુગે તો અન્ય સાધન પણુ, ક્ષણતાં સાચી વાતલ,
તે કોઈનું બળ કળિમાં નવ ચાલે, નામ ફળે સાક્ષાતલ. ૩
કળિકાળરૂપી આશોઅ પડ્યું, કોઈને ધર્મનો નહીં અધિકારલ,
અઠે નહિ સૂતક કૃષ્ણના નામને, કરીએ સુખે ઉચ્ચારલ. ૪
સત્યસુગે જે ફળ ધ્યાનથી ચાતું, ત્રેતાએ યજ્ઞથી જેહલ,
દ્વાપરે જે પૂજન ચક્રી “કલિ, કૃષ્ણ કીર્તનથી” ચાય તેહલ. ૫
સર્વ સાધન ધર્મ સહિત હોયે, જે કથે કૃષ્ણનું નામલ
શ્રીકૃષ્ણની પદવી તે પામે, ધર્મ અર્થ ને ઠામલ. ૬
કૃષ્ણતણું કીર્તન જેને સુખે, કલિમાં તેજ કૃતાર્થલ,
કહે કૃષ્ણ (ન) અન્યને કહેવર વે, તેજ મ્હોટા પરમાર્થલ. ૭
હરિનામ હરિનામ હરિનામ મારું જીવનલ,
અન્યે ગતિ નથી નથી નથી કળિમાં એ વેદવ્યાસ વચનલ. ૮
વેળ પીલતાં એ તેલ નીકળે, જલ મથે નવનીત ન હોયલ,

પણ કેશવ કીર્તન વિના ભવ કળિમાં તરે નહિ હોયછ. ૯
 મહોટા ભાગ્યશાળી સહુ કોથી, ભણે કલિના જનછ,
 મહાદુર્લભ હરિ સહેજે નામસ્મરણ થકી દે દર્શનછ. ૧૦
 કયહાં લગી કહું હરિનામનો મરિમા ? કહેતાં ન આવે પારછ,
 શેષ સદા બે સહસ રસનાથી કયે, તોએ કહે છે અપારછ. ૧૧
 અવનિ રજકણ વર્ષાધાર વળી, તાંશ મંડળ છે અનતછ
 તેવું પણ કોઈ લેખુ કયે, નામ મહિમા પોહોએ ના થતછ. ૧૨
 શુકલ કહે પુછ્યું પ્રશ્ન તમો નૃપ તેહને ઉત્તર એહછ,
 કૃષ્ણ નામ મહિમા છે અપરિમિત, નિમ્ને નહીં સંદેહછ. ૧૩
 સત્ય છે સત્ય છે સત્ય કહું છું, હરિનામ મોટું સત્યછ
 સાર સર્વ સિદ્ધાંત તણું, એ એમ કહે સુજ મત્યછ. ૧૪
 શ્રીકૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ સ્નેહ સહિત કહો
 મણ વસ્તુને તજ તત્ક્ષણ અવિશ્વાસ દ્રોહ ને મર્વછ. ૧૫
 શ્રીહરિ શ્રીગુરુ ભગવદીય ગ્રાહણ, તે શું રાખે બાવછ.
 નિન્દા ધૃખ્યાં કોઈની ના કરશે લેશે પરમ પદ લ્હાવછ. ૧૬
 સંવત અષ્ટાદશ તેસકમાં માસ ભાદ્રપદ સારછ,
 શુક્લ પક્ષ શુભ તિથિ પૂર્ણિમા, સતનિવા શુધવારછ. ૧૭
 પૂરણ કયા તે દિવસે થઈ છે, શ્રીગુરુ કૃષ્ણ કૃપાયેછ
 અભામેલનું આખ્યાન કર્યું એ મહદ પુરુષ આજાયેછ. ૧૮
 શ્રીહરિનામ મહાત્મ્ય જેમાં, વર્ણવ્યું શ્રીભાગવત અનુસારછ
 અન્ય પુરાણનાં વચન થકી પણ પુષ્ટિ કરી નિરધારછ. ૧૯
 ચોપાઈ ચતુર અષ્ટોતર ૨ તનું પ્રમાણ કર્યું શુભસારછ.
 પદમ પુનિત પ્રતિપદ પરબ્રહ્મ, આખ્યાન કર્યું ઉચ્ચારછ, ૨૦

મહારુદ્ર દેવા ઓ નમંદા, ઉત્તર તટની સમીપજી,
 દેવેરી સંતમ દક્ષણુ પ્રાગ તે, તીર્થ જ્યાં હોત અધિપજી. ૨૧
 ચંદી ગ્રામ છે નામ જ્યાંહાં, શેવચાચી પ્રભુ વસજી,
 શુર્ગ દેશ વિષે તે પુરીમાં, વસે કવિ કૃષ્ણને દાસજી. ૨૨
 શોવંતભટ શુભ વંશ વિષે, મુત પ્રભુરામનો કહાવેજી,
 વૃદ્ધભી વૈષ્ણવ ભટ દયાશંકર, નામે સરવ જોતાવેજી. ૨૩
 જ્ઞાતિ નાગર સોઠોદરા પ્રાણજી, તેણે શ્રીનાથ કૃપાએજી.
 એ ચરિત્ર મહાપવિત્ર રમ્યું, ભરી કૃષ્ણ નામ મહિમાયેજી. ૨૪
 એ કથા સદા જે કહે અવલોકે, ને શીખે સાંભળે ને ગાયજી,
 મન વાછિત ફળ તે જન પામે, પ્રસન્ન થાય જદુરાયજી. ૨૫
 ધર્મ અર્થને કામ મોક્ષ પણ, હર્ષભ નહીં તેહેનેજી.
 આ આખ્યાનતું શ્રવણ કરીને, હરખ આવશે જેહેનેજી. ૨૬
 સર્વ ધર્મ સહુ સાધનતું ફળ, શ્રમ પામે તેહેને થાયજી,
 પરમ પવિત્ર ચરિત્ર શ્રી કૃષ્ણનો નામ મહિમા જે ગાયજી, ૨૭
 હાસ હયાને હયા કરી શ્રી પ્રભુ આપો નામ આસજિતજી,
 હૃદ વિશ્વાસ અચળ સાધુ સંજતિ, પ્રેમવક્ષણુ ભજિતજી. ૨૮
 પૂરણ ચર્યુ અખ્યાન સર્વ કોઈ, દોતા શ્રીહરિ ભોલોજી,
 કરો સદા શ્રીકૃષ્ણની સેવા, પ્રેમમગ્ન થઈ ડોલોજી, ૨૯
 વડાણ

પ્રેમ મગ્નમાં ડોલજો, રટજો મૂળ કૃષ્ણ નામરે.

સત્ય દયાશંકર કહે, સમર્થ સુદર રયામરે.

इति श्रीमद्भागवतपद्युक्ते लखेलु अज्ञामिलाख्यान सम्पूर्ण.

કેશકુઠાર

ફાંડા.

- શ્રીગુરુ શ્રીબલ્લભ પ્રભો, શ્રીગિરુલ શ્રીનાથ;
પદપાંકજ બદન કરે, ધરિયે મમ સિર હાથ. ૧
- શ્રીવસુનાં ગિરિરાજ, શ્રીકૃષ્ણ સખા ને અહ;
નિજ સેવક મોકે લહી કરિયે કરુના દહ. ૨
- ગુલ મતિ દિહુ મુંદર રથ, ગ્રંથ કલેશકુઠાર;
ને યુનિ ચિત્ત ચિંતા ટરે, ભાવે નંદકુમાર, ૩

૧. શ્રીમાત્ સદ્ગુરુ શ્રીવલ્લભભાઈ મહારાજ તથા શ્રીમદ્વલ્લભા-
ચાર્યજી અને શ્રીવિદ્યેશાચાર્યજી અને શ્રીનાથજીનાં ચરણકમલનું વદન
કરું છું અને વિનવું છું કે આપનો શ્રીદરત માદારા મસ્તક ઉપર ધારણ કરો.

૨. શ્રીવસુનાજીને શ્રીગિરિરાજજીને, શ્રીકૃષ્ણના આઠ સખા તે મર્વે
અને પોતાનો દાસ જણીને મારા ઉપર કરુણાદષ્ટિ કરો.

૩. મને ને આપ સુશુદ્ધિનું દાન કરો તો કલેશકુમાર નામનો
સુંદર ગ્રંથ રમી શકું. જે શ્રવણ કરવાથી ચિત્તની ચિંતા (ઉદ્વેગ) ટળે,
અને શ્રીનંદકુમાર (શ્રીકૃષ્ણ) ઉપર પ્રીતિ ઉપજે.

આ કલેશકુઠાર ગ્રંથના ત્રણ હુલા પૂરા થયા પછી ગદ્યમાં
દયારામસાઈએ સ્વતઃ જે લખેલું છે, તે નીચે પ્રમાણે:—

શ્રીમદ્વાયસૂત્રજીએ નવસ્ત્રપ્રથમાં કહ્યું છે કે:—ચિન્તા કાપિ ન
કાર્યા. એ વચને કરીને જે ભગવત્પ્રસન્ને ચિંતા લૌકિક કે અલૌકિક
કોઈ પણ પ્રકારની પણ કરવાની જરૂર નથી. “કોઈ સમયે પણ,”

તે શા માટે કે શ્રીવલ્લભકૃષ્ણ પરમ જગદ્ગુરુએ ધીપૃષ્ઠ પુરુષોત્તમ શ્રીપૃષ્ઠયદ્વજે જેને જીવને બ્રહ્મસંબધ કરાવ્યો છે, તે જ આત્મનિવેદન બધુતુ તેના દેહ, પ્રાણ, ઈન્દ્રિયો, અત કરણ, ધર્મ સ્ત્રી, ગૃહ, પુત્ર, આમ, વિત, આત્માદિ સર્વ શ્રીદાકારજનું થયુ, અને પોતે પણ દાસ થયો, એટલે પ્રજા તેના સ્વામી થયા, એ પુરુષોત્તમ સર્વશ્વર છે, તે સર્વાત્મા છે, તેને જે ગમશે તે કરશે તેગને કોઈનું શુક થતુ તો ગમતુ જ નથી, જગત્માત્રના તે બધુ છે, ને જગન્નાથ છે જે સ્વામી હોય ને જે બધુ હોય, તે તો સદા સર્વનું ૩૫ જ કરે, એ પ્રમાણે જે અખિત વિશ્વનું રક્ષ કરે છે, સારે તે શુ વાઈ ક્યમ નહી કરે ? અર્થાન્ કરશે જ. ૩૫કે, તું તો ધરનો યનામ હોયો, તેથી તે વિનતિ કર્યા વિનાજ રહું નિભે કરશે જ કરશે જ્યમ નેત્રને વિના કહી પસક રક્ષણ કર્યા જ કરે છે તદ્વત્ હરિ પોતાના નિજ જનનું એટલે સ્વકીય જનનું કલા વિના પોતાના આપથી જ રક્ષણ કરે જ છે એવો પ્રજાનો સ્વાભાવિક ધર્મ છે ત્યારે તું કહી શકે કે જ્યારે પ્રજા તો સર્વનું સદા રક્ષ જ કરે છે ત્યારે કોઈ કોઈ સમયે ભુક્ષ કેમ થાય છે ? તેનો પ્રતિ ઉત્તર એ છે કે હરિ નો કદાપિ પણ દાસનું શુક કરતા જ નથી, પણ પ્રજાના હૃદયનો આશય અતિશે ગૂઢ છે, તે દુર્ત તારા સમન્વામા આવતો નથી, તેમનું હિત કરતુ બહુ જ વિનક્ષણ રીતનું ને હિતમ પ્રકારના રદબ્યનું બરેલું હોય છે, તથાપિ જીવને તેનું યાન હોતું નથી, માટે તે દુર્ત તારા સમન્વામા ન આત્માથી તું દુઃખ માને છે જ્યાં તે હપરથી જણાતા કથનમાત્રના દુઃખમા પણ પરિણામે હિતમરી મુખ જ સમાપન હોય છે માટે પ્રજા સહન કરે છે જ્યાં દાસને તો દુઃખ નજ થવા દે

અહિત નિજમક્ષાના ન વિદ્ધ્યાતિ કદિંચિત્ત્વ ઇત્યાદિવચનાત્

એવા પ્રભુ છે, તદ્દષિ દાસને કાંઈ દુઃખ આવે છે તેનો એ હેતુ નથી. ૫ ૩ કે જે જીવે હરિનું ચરણ લીધું ને યથાશક્તિ ભગવદ્ભજન અમરણ કર્યું તેનું મંચિત અને ક્રિયામણુ તો ભરમીભૂત થઈ ગયું પણ પ્રારબ્ધ માત્ર વેદમર્યાદા રાખવાને માટે બાકી રહ્યું, તે રાખી જેવા મહાન્ કષ્ટરૂપી ભોગ તેનેસ્વરૂપ કાંટા જેવું કરીને મટાડે છે. અથવા મહાદુરતર અપરાધ શ્રીગુરુનો વા ભગવદીપનો, પૂર્વનો થા આ જન્મનો હોય, તે અપરાધનું ફળ તો ભોગ-વા વિના તે છૂટતો જ નથી; માટે દુઃખ આવે તે શ્રીહરિની ઇચ્છા મંનીને ભોગવે છૂટકો, બાકી બીજા એ વિનાના સધગા હોય તે તો શ્રીહરિનાં નામસ્મરણથી જળી જાય છે. વળી ભગવદીપને એક બીજી રીતનું દુઃખ પણ થાય છે, તે કીયુ કે અવજુદિએ કરીને અનિષ્ટદાતા માયાજનિત પદાર્થ સ્ત્રી, દ્રવ્ય, ધન, માન, મોટાઈ, વૈભવ, શુભ, રૂપ, વિદ્યા, કુલ, જાત્યાદિકને વિષે અતિયુક્ત થઈને ભજન જુદી જાય છે, ત્યારે પ્રભુ જાણે છે જે એ થકી એને બિગાડ થશે, ને પરિણામે દુઃખ ધણું પામશે, ને એ તો મારો છે, મારે એને બચાવવો એ મારી ઉપર દુઃખ લગાડશે, તો તે બંને લગાડે, પણ એનું બગડવા ન દેવાય એવી દયા વિચારીને એના બિગાડની વસ્તુ બચાત્કારે પ્રભુ હોડાવે છે તેણે અચાને કરીને મોહથી અનિરા પદાર્થોને વિષે પોતાની આસક્તિ બાધી અહતામમતાપણું ધારણ કર્યું છે માટે તેને એવા સાસારિક પ્રપચથી મુક્ત કરવો-એ હેતુ સમજાવવ ને-

દેશત્યાગો મહાન્ ઘ્વાધિર્ધિરોધો વધુમિ સહ ॥

ધનદાન્યપમાનં ચ મદનુગ્રહલક્ષણમ્ ॥ इति वचनान् ॥

દેશત્યાગો જેમ કાંઈ અગ્ર બાળકને, સર્પ અથવા અગ્નિ કે વિષવત્ પદાર્થો દત્ત્યાદિ અહિતકારક પદાર્થોને મુચ્છતાએ આવતો દેખાને તેના

હિતકારી વાતસમ્યક્તા માતપિતા નિરોધ કરે છે, ત્યારે બાળક તે વેળા રુદન કરે છે. વળી બીજું ઉદાહરણ બાળકને કાલિ અંધિ ગળામાં બસાઈ હોય અને તે દુઃખમાંથી તેને મુક્ત કરવાને સાર તેના મુખમાં વેલણ વગેરે ધાત્રે છે. વળી ત્રીજો દાખલો અમાધ્ય રોગ મટાડવા સાર કડતું ખીપણ તે બાળકને તેની મરજી વિરુદ્ધ પાપ છે, ઇત્યાદિ ઉદાહરણ વેળાએ તે બાળક રુદન કરે, માતપિતા ઉપર દુઃખ માને, પાણુ તે પછી તે જ્યારે પોતાના હિતકારી માતાપિતા ઉપર એમ સમજણો થાય ત્યારે સમજ્યા પછી મુખ માને. તત્કાલ શ્રીહરિનું સમજવું. દલાશય બરોસો તે હિતકારીનો સખીને સદા તે પ્રભુનું બજન રમરણુ બુદ્ધિ નહીં.

શિક્ષાશ્લોકીમંથે મયિ ચેદસ્તિ વિશ્વાસઃ શ્રીગોપીજનચહ્નમે
શત્યાદિવચનાત્ ।

શ્રીકારણ દાસનું સદેવ હૃદ જ કરે છે, કદાચ દુરત ખોડુ બામે કે દેખીએ તદપિ હદ નિશ્ચય રાખવો કે, એમાં પણ પ્રભુ સાર જ કરના હશે. નિશ્ચય એવું માનીને પ્રભુના ગુણ માનીએ તેવું નામ તે ગુણવાન કહેવાય. તેથી શીલગવાન બધા પ્રસન્ન થાય છે કે, મારા કયા ગુણને એ હાવા સમજ્યો બરો-કૃતારી મટ્યો બાકી તરત લાભ દેખીને તો સર્વ સારું માને, તેનું આશ્ચર્ય શું ? માટે શ્રીનાથજીના ઉપર અતિહદ વિશ્વાસ રાખવો તે બરાબર બીજું એક પણ સાધન નથી, જેનું શત્રુ બાગ હોય તેને પણ એ પ્રભુ પ્રમેયબળાડે પોતાનો ગણીને સધળા મનોરથ પૂર્ણ કરે છે. પણ તેના કોટયવધિ અપરાધો કે જે ક્ષમા કરવા સરખા ન હોય તથાપિ પણ તેની ક્ષમા કરે છે. તેને કળ આપતાં કાગકર્મમાયાદિ કોઈનો પ્રતિબંધ વાત્રે નહીં; કેમકે પ્રભુ કર્તુમકર્તુમન્યયાકર્તુ સર્વ કરવાને સર્વેશ્વર સદા સ્વતંત્ર છે, માટે

ને વળી સર્વ ભક્તના અંતર્યામી છે. તે સર્વના મનોભિક્ષા માત્રને જાણે છે, માટે તેમને કશું કહેવું ન પડે, આ કારણથી બીજા સર્વ જોરોસા મુકીને એક અનન્યભાવે જોરોસો દૃઢ થીજીને રાખે; તેને સકળ પદાર્થ સિદ્ધ થયેલા છે જ. શ્રીકૃષ્ણ નામ દાષ્ટ્યમાત્ર વૈશ્વવે બ્રહ્મવું નહીં. સદા તેમનું ચિંતન કરવું ને તે ભગવાનની સેવા યથાર્થપદ શક્તિઅનુસાર મિલિત ઉપચારોથી જેમ અને તેમ કરવી. યથાશક્તિ કરવામાં આગ્રહ કે પ્રમાદ ન કરવો. તેમ અન્યાયય પણ ન કરવો. અસમર્પિત ખાનપાન ન કરવું. કુદ મંગથી દૂર નાસવું. સ્વમાર્ગીય ઉત્તમ ભગવદીયને મળીને અખંડ નિવેદનનું રમરણ કરવું તેથી ચિંતા ન ઉપજે. જો એ પ્રમાણે ન કરીએ તો અવિદ્યા બાધ કરે, આધુરાવેશ થાય, તેની નિવૃત્તિને ઉપાય અષ્ટાક્ષરમહામંત્રનો જપ તથા થીજીવું ચરણામૃત છે. સકળ પાપ, સંતાપ, વ્યાધિ, ક્લેશ, દુઃખ, ભય, હાનિ ઉદ્ભવાદિક મટવાનો ઉપાય શ્રીહરિની શરણાગતિ અને શ્રીહરિનું નામરમરણ એ વિના બીજો કશો એક ઉપાય છે જ નહિ સર્વ પદાર્થના કર્તાદર્તા દાતા એક સ્વયમેવ શ્રીનાથજી જ છે. તેમની પ્રગ્ઢા વિના એક પત્ર પણ દાખી શકવું નથી. બીજા સર્વ વાતો સાધારણ પદાની છે, પણ સત્ય સિદ્ધાંત વાત તો એજ છે. કેમકે કર્તુ અકર્તુ અન્યથાકર્તુ સમર્થ એ પરમેશ્વર તે પ્રાણિમાત્રનું સુખ દુઃખ એમના હાથમાં છે. સદા સર્વદા થીજીવું ધાર્યું જ સકળ થાય છે, તેમાં દરબજાદિક કોઈએ અણુમાત્ર પણ ફેર પડે નહીં તો બીજા જીવ ત્યાં કોણ માત્ર છે? કૌટિક સુદ્ધિ-વાન મળીને અનંત યત્ન કરે તથાપિ પણ તે મિથ્યા કહેવા માત્ર છે. મોત્યના કરી મરે, તેટલો જ સાલ-જીવ હું કરતાપણુ માને છે તે તો શકટનો ભાર શ્વાને તાણ્યા જેવું છે. શ્વાનને શકટને કરી શબંધ જ નથી, તેમ જીવને પોતાના આપથી કર્તૃત્વપણીના મંબંધ જ નથી.

આધિભૌતિક અધ્યાત્મ દુઃખ આધિદૈવિક હું કહાય;
 ત્રીન મૂલ શાખા અમિત, મુનત સંશય છિદ્ર નય ૪
 કર્મકાલગ્રહમનાદિ, માનત મુખ દુઃખ હેત;
 હરિ ઈચ્છા આધીન સખ અસમગ્ર ઇન સિર દેત ૫

જતા અહંતામમતાથી અગાને કરીને માને છે ખરો. એજ એની અપમતા બતાવી આપે છે. તે પણ હરિ ટાળે તો જ તે ટળે. જગત્માં કોઈ જાની પણ નથી ને ગદ પણ નથી. જે સમયે જેને જેવો હરિ કરે તે સમયે તે તેવો જ થાય. તે જેમ કાઠની પૂતળી તથા અરક્કટ અને શુક્ર, યંત્ર, બાલકાદિક, પરાધીન ચક્રા જ્યમ સત્પાર ન્યાયે ત્યમ નાચે, અને કરાવ્યા ખેલ કરે છે તેમ અખિલ જગત્ શીજીને વશ છે. શીહરિ જંત્રી છે અને તું જંત્રવત્ છે. પ્રપ્ત્ય ને પાપ તે તો બંને કહેવામાત્ર છે. જે જુદે જે લતાએ જેવું ફળ ફૂલ પત્ર જે મધુ સમયે જેટલું હરિએ નિર્માણ કર્યું હોય છે તે પ્રમાણે તે નિમિત્તમાત્ર આપે છે. તે જ પ્રમાણે જેને જે સમયે જેટલું જેવું જેમ હરિએ લખ્યું છે તેને તે સમયે તે પ્રમાણે પ્રાપ્તિ થાય છે. તદ્દપિ પંડિત સરખા પણ સોચ કરે છે.

૪. ત્રિવિધ પ્રકારના મંતાપ-૫ દુઃખ. ૧ આધિભૌતિક, ૨ આધ્યાત્મિક, ૩ આધિદૈવિક જે કહેવાય છે એ ૩ મૂળ તેની અપાર શાખાઓ છે તે સાબજવાથી સર્વ સંશયો છેદન થઈ જાય. શરીરનાં રોગાદિ દુઃખ તે આધિભૌતિક અને મનનાં સંતાપ તે આધ્યાત્મિક, તથા રાજકૌવક દુઃખ આવી પડે તે આધિદૈવિક ગણાય.

૫. કર્મ, કાલ, ગ્રહ, વ્યભાવ, મન ઇસાદિને સખદુઃખના હેતુ કહેવામાં આવે છે, પરંતુ એ સર્વે શીહરિની ઇચ્છાને આધીન છે. તેની જેને સમજ નથી હોતી તે એમને સિર દોષ દે છે.

હરિ ઇચ્છા સખતે, પ્રગલ્ભ તા સમ જ્યાર ન કાચ;
 કર્માદિક હું તસ કરે, જેથી પ્રેરણા હોય. ૬

હરિશરનાગત સો અજે; હરિ કર્તા ઇક જ્ઞાન;
 કર્માદિક કર કહત સો, કૃષ્ણદાસ બિન આન ૭

મૂલ કૃષ્ણ ઇચ્છા બિના, એલે નહિ ઇક પાત;
 એહી દૃઢ ચિત્ત રાખીયે, લક્ષ બાતકી બાત. ૮

તહુ બિએક તો રાખીયે, તાપે જો કછુ હોય;
 સો ઇચ્છા હરિકી લહો, તામે દોષ ન કાચ. ૯

૬. સર્વ કાંઈ શ્રીહરિની ઇચ્છાને આધીન (વચ) છે. પ્રજુની પ્રબળ સના છે, તેમની સમાન અન્ય કાંઈ પણ નથી. કર્માદિક પણ તેટલું જ કરી શકે કે જેવી પ્રજુની પ્રેરણા હોય.

૭. એ સર્વે શ્રીહરિનો આશ્રય કરીને રહેલાં છે. મારે સર્વકર્તૃપદ શ્રીહરિને જ પડે છે, એવું જ્ઞાન રાખવું કહી ૫ માં કલાં છે તે કર્માદિક કરે છે, એમ કહેનારા શ્રીકૃષ્ણદાસ નથી, એમ સમજ છે.

૮. સર્વનું મૂળ શ્રીકૃષ્ણ છે, અને તેમની ઇચ્છા વિના એક પાંદડું પણ હાલવાને સમર્થ નથી. એવું દૃઢ કરીને મનમાં રાખવું. સાખ વાતની એક સાર સિદ્ધાંતની વાર્તા એ જ છે.

૯. તો પણ વિવેક રાખી સમજવું જોઈએ જતાં ઇશ્વર ઇચ્છારૂપ પરિણામ બાવી ફળ આવનાર છે તે જ આવશે, એવી સમજણ રાખવી. જો સર્વના મૂળરૂપ શ્રીહરિની ઇચ્છાને જ પ્રધાનપદે સ્વીકારવામાં આવે તો પછી વચ્ચેનાં કારણરૂપ કર્મ, કાળ, શૂદ્ધ, સ્વભાવાગ્નિનું સ્વતંત્ર કાંઈ પણ સામર્થ્ય ન હોવાનું સહજ સમજાશે, અને કાંઈને નિમિત્ત-કારણરૂપ દોષ પણ નહીં રહે.

બિબેકતેં લાવી નાટરેં, સોચ કરો જિન કોય,
 બિબેક કેા ગુન જોહી હેં, પાછેં તાપ ન હોય. ૧૦
 કીયો હોત સખ કૃષ્ણકો, નૂ મતકર પરિતાપ;
 જો અપનોદુ જલ ચલે, તો કરે જુરો કેા આપ ? ૧૧
 હરિકૃતિમેં હૂંપદ દીખે, જોદુ હરિકૃતિ માનિ;
 સૂધિ સમજ જાકો મિલી, તાહિ હઇ કેા આન. ૧૨

૧૦. અગાઉથી વિવેકબુદ્ધિ પ્રસાર વર્તતાં જતાં પણ બાવી
 ચનાર વસ્તુ તે કદિ પણ મિથ્યા ચર્ચા સકનાર નથી, માટે બવિધ્ય
 પદાર્થો પરિણામિ ફલને માટે કદિ પણ સોચ (ચિંતાશય પરિતાપ)
 કરવાનું પ્રયોજન નથી. અગાઉથી વિવેકબુદ્ધિ વર્ત્યાનું ફળ એટલું જ
 કે જમતતા ભોક્ષા એવા ઠપકા ન આપે કે, પ્રજુએ બુદ્ધિ અને
 સાધનો આપ્યા છતાં તેના ઉપયોગ ન કર્યો. જે પ્રમાણે જે કાળે
 કરું થટુ હનું તે તો મેં અગાઉથી કર્યું હતું, પરંતુ પ્રજુ ઇચ્છા
 પ્રમાણે જ ફળ આપ્યું એમ જાણી હવેં કેશીકરપ ચિંતાદિ ક્યેશપરિતાપ
 ન થાય, માટે વિવેક રાખી શ્રીહરિની ઇચ્છા પ્રમાણે થયું છે, થાય
 છે, અને થશે, એમ નિશ્ચય રાખી ચિંતાક્યેશથી નિવૃત્ત થવું

૧૧. સર્વ શ્રીકૃષ્ણ ભગવનનું જ કર્યું થાય છે, એમ જાણીને
 પરિતાપ દૂર કરવો. જે પોતાના બળથી ચલું હોય તો પોતાનું ચૂર્ક
 કાષ્ટ કેમ કરે ?

૧૨. શ્રીહરિની કૃતિ જતાં તે કૃતિમાં હું કર્તા છું એમ લાગે તે
 પણ શ્રીહરિની પ્રેરિત કૃતિ જાણવી એવી જેને મીઠી સમજણ
 મળેલી છે તેને બીજો શું કરી શકશે? અથવા તો તેને તે કાણ
 આપનાર છે ?

જિયડી ચિતવનિ ઓર, અરુ પ્રભુડી ચિતવનિ ઓર;
 કાકતાલીય ન્યાય કહુ, કળુ આવે ઈક ઠોર. ૧૩
 દારુ પૂતરી યંત્ર શુક, મરકટ પરબસ ખાલ;
 ત્યોં હરિઠે બસ જકત સળ કરે કરાયે ખ્યાલ. ૧૪
 સુખ દુઃખ નહિ જિય જતનતે' મિધ્યા રહિ મનખાંત;
 કનકકશિયપુ પ્રહ્લાદ કો, હેણિ લેહુ દૃષ્ટાંત. ૧૫

૧૩. જીવનું ચિતવેલું બીજું હોય તે પ્રજાએ બીજું નિર્માર કરેલું હોય છે. પરંતુ કાંઈ સમયે જે જીવે ધારું છે તે પ્રજા ધનજાને અનુ-
 કૂલ હોય તે કારણથી તે કાર્ય સિદ્ધ થાય તો કાકતાલીય-ન્યાય જેવું
 મથાય. કહેવન છે કે, "કાગડાનું બેસવું, ને સાંધીયાનું ભાગવું." સાંધીયો જીવે યથાથી કે વાવાઝોડાં આદિ કારણથી પડ્યા જેવો યજ્ઞ રહ્યો હોય ને એટલામાં તેની ઉપર કાગડા જેવું હલકું પ્રાણી બેસતાં પડી ગયો, એમાં કાગડાને કારણ ન મથાય.

૧૪. જે પ્રમાણે કાકની પૂતળીવાળું યંત્ર, ધંત્રીને આધીન છે. અને મીકડાં મફારીને આધીન છે અને મુઘ્ધ બાસક માતા હત્યાદિ પાલકને આધીન છે, તે જ પ્રમાણે સમગ્ર જગત્ થીહરિને વશ વર્તી રહેલું છે, તે બ્રહ્માની જે પ્રમાણે ઇચ્છા હોય તે પ્રમાણે જ કરી શકે છે. બધા ખ્યાલો કરી મૂકેલા હોય છે.

૧૫. સુખ યા દુઃખ એ કાંઈ જીવના પ્રયાસથી પ્રાપ્ત થતા નથી. જતાં-જે સ્વતંત્ર રીતે પુરુષ પ્રવલને જ મુખ્ય માને છે તેમની શુદ્ધિ આંતિવાળી છે. દૃષ્ટાંતરૂપ-જેમકે હિરણ્યકશિપુએ પોતે બચવાના, તેમ જ બ્રહ્મા પ્રહ્લાદજીનું અદિત ચવાના અનેક પ્રયત્ન કર્યા છતાં તે હિરણ્યકશિપુ બચ્યો નહીં અને પ્રહ્લાદજીનું લેશ માત્ર પણ ન બચ્યું.

સમહિ હોત હરિકો કીયો, કહુ મિસ પેદા હોય;
 શાની તાહુ ના મિને, સુમરિ સુમરિ જડ રોય ૧૬
 હુઃખ મૃત્યુ કાહુ ન રુચિ, સહજ સમય પર આય;
 મુખહુ ત્યોં ગિરલા સમજ કહવે માત્ર ઉપાય. ૧૭
 સર્વેશ્વર સર્વાત્મ બિલુ, નાગર કૃષ્ણ કૃપાલ;
 નિજ ઇચ્છામુંહી કરે, તું કયોં સોચત બાલ ? ૧૮
 ઇશ કૃતિમે અહંપદ, શકટ નિચે જ્યોં ચાન;
 સકલ સૃષ્ટિ મંડાન ચોં, ગિરલ જુગત ચહ જાન ૧૯

૧૬. સર્વ કાંઈ જે થાય છે તે શ્રીહરિનું કરેલું જ થાય છે. માત્ર તેમાં મિષ એટલે બહાનું નિમિત્ત કારણ પ્રજુ પેદા કરે છે. પરંતુ શાની જન તે બહાનને કયનમાત્ર જાણી તે વચસ્યા પદાર્થને કાંઈ પણ હિસાબ લેખતા નથી. પરંતુ જડ શુદ્ધિના જન તે નિમિત્ત કારણને મંભારી સંભારીને રહે છે.

૧૭. જુઓને કુ.ખની કે મૃત્યુની કાંઈ પણ ઇચ્છા રાખતું નથી, છતાં તે જેમ અનાયાસે જે તે સમયે આવીને પ્રાપ્ત થાય છે તે જ પ્રમાણે વગર માગે સુખ પણ અનાયાસે પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ આ મર્મને કાંઈક વિરલ જન જ જાણે છે. તેમાં ફેરફાર કરવાના પ્રયત્ન તો કહેવા પૂરતા જ છે.

૧૮. જે સર્વેશ્વર, સર્વના આત્મા, વિશુ અત્યંત ચતુર અને ધર્મા કૃપાળુ શ્રીકૃષ્ણ છે તે રવેચાથી જેમ ચમતું દરો તેમ કરશે, માટે હે બાલક સરખી શુદ્ધિવાળા અગાળી, તું શા માટે ચિંતા કરે છે ?

૧૯. ઇશ્વરની સર્વ કૃતિ છતાં જે મિથ્યાભિમાનથી દુઃકર્તાપણું માને છે તે તો જે પ્રમાણે ગાડાના ભાર ખેંચવાને કૃતર લેઈ માત્ર

સૂયો કરત ઉલટો પરન, ઉલટો મુયો હુ હોત;
 સરત બ્યાધ દબાંત લખિ, મૂળ્ય કાહે રોત ? ૨૦
 ઈહતો બિગર્યો ચૂકતે, અળ ચલિ ચેતિ ચતુર;
 ફિર કણુ રોયો તમ લવિશ, કે તં ફિરકે મુહુર. ૨૧
 ન કર તહુ હોનિ ન મિટે, કરિ અનહોનિ ન હોય;
 પરીક્ષિત સુત પ્રલહાદ પિતુ, દેખિ બિચારી હોય. ૨૨

પણ સમય નહીં છતાં ગાડાની પાછળ અમળાતું અમળાતું ચાવી
 મિથ્યાભાર જે ચવાપણાનું અભિમાન રાખે તેવું છે, કેમકે સર્વ જગતનું
 મહાન એ જ પ્રમાણે ધૃષ્ટરની સત્તાથી થાય છે, આ સિદ્ધાંતને કોઈક
 વિરલા પુરુષ જેવી રીતે છે તે પ્રમાણે પથાર્ય મુકિતથી કરીને જાણે છે.

૨૦ ધૃષ્ટરની ગતિ અકળિત છે એ સમજવાને સાર કહે છે
 કે, જુઓ સીધે માર્ગે ચાલતા ઉપર પરિણામ આવ્યું જેમ કે ભરતશ્યમે
 કેવલ દયાની ખાતર હરણીના ગર્ભથી થતી ગયેલા બાલકનું પાપન
 ચોપણ કયું તેમા જણ જન્મ યેવા પડ્યા. અને ઉપર કૃતિ કર્યા છતાં
 સુલટ ફળ પ્રાપ્ત થયું, જેમકે બ્યાધે (પારધિએ) શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માને
 માથું માર્યું છતાં તે પારધિને સ્વદેહે સ્વર્ગે મોકલી સ્વર્ગ પદ આપ્યું.
 એ દષ્ટાંતો જોઈને હે મૂર્ખ, તું શા માટે રડે છે ?

૨૧ કોઈ કહે કે, એ તો ચૂક બૂલથી કાર્ય બગડ્યું, પરંતુ હવે
 તો ચતુર્ગાધી ચેતીને ચાલજે કે જેથી કરીને પત્રીથી પથ્થર તાપ કરવો
 ન પડે છતાં બનવાનું તે તો બનશે જ, સારે પણ તું આની અગાની-
 પણાની સમજ રાખીશ તો પાણુ ફરીથી વને રડવારૂપ પથ્થર તાપ
 કરવાનો પ્રયત્ન આવશે જ.

૨૨. ચતુર ન કરે તો પણ ચતુર નહીં મટે, અને અચતુર કરે તો
 પણ જે નહીં થવાનું તે તો નહીં જ થાય જેવી રીતે પરીક્ષિતના

જો ચાતુર સુખિ હોય સખ, તખ મૂરખકોં દોસ,
 ચાતુર દુઃખાતુર અતિ, કા મૂરખ અક્ષોસ ૨૩
 બુધ જાનત દુઃખ ચહ કીયે, તહુ કિય ખિન ન રહાય;
 ઇચ્છાખલ પસ્તાય પુનિ, તાકો દેન ઉપાય ? ૨૪
 શંભ બ્રહ્મ સિવ સુખ સુને, સયાની ન સંસય ભાગ;
 બુદ્ધિમેરક કૃષ્ણ સખ સ્થાનપ કામ ન લાગ. ૨૫

પુત્ર જન્મેજ્યને ભગવત્સાનાવવાર વેદભાસજીએ અગાઉથી લાવિખ્ય-
 વાણીરૂપે થવાના પદાર્થ વિશે કહ્યું હતું તે પ્રમાણે ન થવાને સાફ તેણે
 ધણા પ્રકારની સુક્તિઓ કરી છતાં પણ થવાનું હતું તે થયું જ. વળી
 અગણિત પ્રપત્ન પ્રદક્ષાદળને મારી નાખવાને પિતા દિરપ્પકશિપુએ
 કર્યા હતા, છતાં પ્રદક્ષાદળનું લેશ માત્ર પણ અહિં ન જ થયું. આ
 બંને દાખલા જોઇને ત્ર વિચાર કર.

૨૩. જો અતુરધર્મિયુના કારણથી સદા અતુરજનને સુખનો
 નિશ્ચય હોય તો મૂર્ખ ને અજ્ઞાનના કારણરૂપ દોષ દેઇ શકાય. પણ
 તેમ તો છે જ નહીં. અતુર નરો પણ અતિચય દુઃખાતુર હોય છે, એમ
 જાણીને, મૂર્ખ પણ તેનો અક્ષોસ કરવાનું કારણ રહેતું નથી.

૨૪. કાલા પુરો જાણે છે કે, આવું અસત્ કર્મ કર્યાંથી દુઃખ
 પ્રાપ્ત થાય છે. છતાં તે નહીં કરવા ચેત્ત્વ કર્મ કર્યા સિવાય રહેતા
 નથી, તે પરથી તેમને અસત્કર્મના પરિણામરૂપ દુઃખ રૂપ ભયાર પ્રાપ્ત
 થાય છે ત્યારે તેનો પશ્ચાત્તાપ કરીને, પછી તે પ્રભુની ઇચ્છાને સુખ્ય
 બલિષ્ઠ ગણે છે. લાવિખ્ય પદાર્થને મટાડવાને કોઇ પણ ઉપાય છે ખરો ?
 જવાબ એ કે પ્રભુ ઇચ્છા એ જ સુખ્ય છે.

૨૫. શ્રીરામચંદ્રજી બ્રહ્મસ્વરૂપ છે એમ સાક્ષાત્ શંકરે પાર્વતીજીને
 ઉપદેશ કર્યા છતાં, સયાની [ચાણુ] શ્રીપાર્વતીજીનો મેંચય નિરૂપ ન

બોલે બિહમિ મહેસ તળ, રાની મૂઢ ન દોઈ,
જિહિંજસરધુપતિ કરહિ જળ, સો તસ તિહિ છનહોઈરત
ચોપાઈ.

હિમા દારુ ભેષિતકી નાંઈ, સખહિન ચાવત રામ ગુસાંઈ;
નટ મરકટ ઈવ સખહિ નચાવત, રામ ખગેસ બઢ અસ ગાવત રહ-
દોહા.

ફિર ફિર મનમેં વહિ બસે, હોનહાર ભે હોય;
અનહોની બાવે ન ભે, લાખ સિખાવે કોય. ૩૦

સૌનો સિદ્ધાંત એ સમજવાનો છે કે શ્રીહરિની ઇચ્છા બળવાન છે.
તે પ્રભુની ઇચ્છા થી છે તે જાણવી અશક્ય છે.

૨૮. આ કડીઓ અંધકાર કવિની નથી પણ ભક્ત કવિવર્યે
સ્વેચ્છાપૂર્વક પ્રમાણ તરીકે મહાત્મા શ્રીરામભક્ત ગુણસીદાસજીનાં રામા-
યણનો અંગીકાર કરેલો છે. જેનો બાવાર્ય સાર અનુક્રમે દરેક કડીનો
એ છે કે, શ્રીમહાદેવજી હસીને કહે છે કે કોઈ રાની નથી તેમ કોઈ
મૂઢ નથી. જે સમયે શ્રીરામચંદ્રજી ભગવાનને જેવું કરવાની ઇચ્છા
હોય છે તે વખતે તેવું થાય છે. હે પાર્વતીજી, જે પ્રમાણે કાંઈ
પુતળોને સૂત્રધર નચાવવા ઇચ્છે છે તેમ તે નાચે છે. તેમ શ્રીહરિ
ચંત્રી છે અને યત્તરૂપ સમગ્ર જગત છે.

૨૯. જે પ્રમાણે મહારી માંકડાને નચાવે છે તેમ તે નાચે છે,
તેરી જ રીતે પ્રભુ પોતાની મન્યાથી સમગ્ર જગતને નચાવે છે, તેમ
શ્રીરામચંદ્રજી છે. શ્રીરામચંદ્રજી અને ખગ (પક્ષી) તેના ઇંચ (રાખ)
ગરુડજીના સંવાદનું વેદમાં કહાના ઇસારાવાળું આ વચન છે.

૩૦. ફરી ફરીને મનમાં એ જ આવીને વસે છે કે, જે થવાનું

સળ સંજોગ તેમો જુરે, જેસો હોનો હોય,
 નહિં હો, નળ કરિ ના સકે, કોટિ જતનતેં કોય. ૩૧
 કરે કામ સળ સમજકે, લગે લવિશ બલ ઠીક,
 સો મત લલ ફિર સોચ કયો, અલલ લગ્યોં કયોં નીકીંડર
 કયોં હૂં ચૂક પરે નહીં, જો સુખ હોનો હોઈ,
 જો કળુ હોનો હુખ તળ, સૂષો બને નહિ કાષ ૩૩
 અકર કરે અઘટિત ઘટે, અતર્ક અમિલ મિલાપ;
 બને મિટે નહિ લવિશ કળુ કયો હૂં તળ કહો તાપ? ૩૪

છે તે દશે જ અને જે નથી થવાનું નિર્માણ કર્યું ને તે લાખો
 ઉપાયે પણ નથી જ થનાર

૩૧ જે કાળે જેવું થવાનું હોય તે કાળે તેવો મયોગ આવી
 મળે છ અને જે નહિં થવાનું પ્રભુએ નિર્માણ કરેલું હોય તે કોટિ
 ઉપાયે પણ નહીં જ થાય

૩૨ દરેક મનુષ્ય પોતાને મળેલી બુદ્ધિ અનુસાર વિચારીને
 કરે ૭ અને તે ભાવિબળના યોગે ઠીક લાગે છે, તે જો બહુ ન થાય
 તો તેના શોચ ફરી કેમ થાય છે? તે પણ જો તે વખતે ન થયું
 હોત તો બહુ સારૂં એમ શા માટે પાછગથી કહે છે?

૩૩ જેને જે રીતે સુખ પ્રાપ્ત થવાનું છે, તેમાં કાંઈ પણ ચૂક
 કદિ પણ થનાર નથી, અને તે સુખને પ્રાપ્ત થનારે હમેશા સત્ત્વર્થે
 જ ચાલતો રહેશે, અને એ જ પ્રમાણે (એથી વિરુદ્ધ) નો દાખલો
 જેને જે કારણથી જે રીતે દુખ પ્રાપ્ત થવાનું છે તેને તે કષ્ટ પ્રાપ્ત
 થવામાં પણ કાંઈ ફેરફાર થનાર નથી જ કાણ કે જેને દુખ પ્રાપ્ત
 થવાનું ૭ તેને દાણે કદિ પણ સીધી કૃતિ (સત્કૃતિ) થવાની નથી

૩૪ પ્રભુ કર્તુમ્, અકર્તુમ્, અન્યથાકર્તુ સર્વ કરવાને સંપૂર્ણ

ભવિષ જૂત જા હિય ધર્યો, સો ઠરિ વહ વ્તુ કરાય,
 રુચિ સમ રચન રચાયકે, નિકસે નિજ મતિ યાય. ૩૫
 ભુજિ બિગારકી ખાત તંદુ, મિલ્યો ન સુધરન ભેગ;
 દિખત દિખત દુઃખ બેઠે ગયો, હોનહાર યહ રોગ ૩૬.

સામર્થ્યવાન હિ એટલે નહીં યવા યોગ્ય હોય તો પણ તે કરી શકે,
 અને જે ઘટિત નથી, તેને ઘટિત કરે. જેનો તક પણ થઈ ન શકે,
 ને જે મળી શકું દુર્લભ છે, તો પણ તે મેળવી શકે છે. તથાપિ
 પ્રભુએ જે બનવાનું નિર્ધાર કરેલું છે તે તો નહિ જ મટે. ત્યારે તાપ
 શા માટે કરવો ?

૩૫. જેના હૃદયમાં એવો નિશ્ચય થયો ॥ ૩-જે પ્રભાણે જાવી
 પ્રભુએ નિર્મળ છે તે જ પ્રભાણે થયું યાય છે, અને યોગ જ. અને તે
 જેનું કરાવે છે તેનું જ યાય છે. તેમણે સમગ્ર જગતની રચના નિજ રુચિ
 પ્રમાણે રચી રાખી છે. અને શુદ્ધિ પણ તેમણે આપેલી છે. જે
 કાળે જે થવાનું થયું હોય તેવી શુદ્ધિના પ્રેરક પણ તે જ છે. જેના
 કલેવરમાં જૂતપ્રેતાદિએ પ્રવેશ કર્યો હોય તો તે કલેવરે કરીને તે જૂત
 જેનું કરાવે તેનું યાય છે તે જૂત પોતાની રુચિ પ્રમાણે કૃતિ કરાવીને
 જ્યારે નિકળી જાય ત્યારે પેલા કલેવર વાગાને પછીથી જાન આવે છે.

૩૬. કેટલાક ત્રિકાલદર્શી પુરુષો જાણે ॥ ૩ આ અસત્ કૃતિ
 કરવાથી બિગાડ યાય છે છતાં તેને સુધારવાનો તેને યોગ મળતો
 નથી, જેથી જેતા જેતામાં દુઃખરૂપ અસત્ જે થનાઈ હોય તે થઈ
 જાય છે જેમ રોગ જ્વેત જેતામાં વૃદ્ધિ પામી મહાન્ દુઃખ યાય છે
 તેમ અગાઉથી વિચાર કર્યા છતાં પણ શુદ્ધિ યાય છે.

સુધી ખાત સમજી તહુ, બની ન લગિ કહુ ખાંચ,
 બિચાર કરત બિગાર જ્યોં, હોનહાર હી આંચ. ૩૭
 સુલટિ ખાત ઉલટી લગે; ટેડી સુધી લાગ.
 હોનહાર હિય દહ બસે, અનહોની મતિ લાગ. ૩૮
 હોની પ્રથમ હિય બસિ રહેં, પ્રકટ ઉશજ ન કોય;
 ફિર ફિર ઓઢનિ ઉર દપેં, કન્યા તહુ નર જોય. ૩૯
 હોનહાર હિય બસિ રહેં, ચિતઉ બહીકે બચ;
 અલત અંધુ પ્રતિ પલ લખેં, પૃષ્ઠ જદપિ નહિ પચ્છાવ

૩૭. સુધી (સીધી) વાત સમજ્યા છતાં પણ તે પ્રમાણે ન બને. ઓટલે સીધે માર્ગે પ્રવર્તવા હજી, તથાપિ તેમાં પ્રતિબંધ આવે, તે કાર્ય ન યત્ન કે. અને વિચાર કર્યા છતાં પણ બીગાડ થાય છે તે ઉપરથી પણ સમજી શકાય છે કે, જે યવાનું છે તે યજે જ એ નિશ્ચય સત્ય છે.

૩૮. ૨૫૬ છે. ટેડી-વાંઝી. હોનહાર-ચનાર.

૩૯. જેનું પરિણામે યવાનું છે તેવું જ અગાઉથી ચિન્ન હૃદયમાં સ્ફુરે છે તે સમજવાનું દૃષ્ટાંત-જેમકે કુમારિકા કન્યાના કૌશલ (સ્નન) ખીન્નેલાં નથી હોતાં તેની વયે પણ તે કન્યા ફરી ફરીને પોતે ઓટેલી ઓઢણીને ખેંચીને પોતાના ઉરચળને આગ્રહાદન કરે છે.

૪૦. આ કડીમાં બીજી દૃષ્ટાંત આપે છે કે-જે પરિણામે યનાર છે તેનું જ તેના અંતરમાં ઠસી રહે છે ને તેમ યવાને તે ચિતવે છે. જેમકે મોરની જાતિમાં માદા (સ્ત્રી) ને “ઢેલ” કહે છે, તેને ન્દાનપણમાં ખીજાં આવેલાં હોતાં નથી. છતાં તે તે સમયથી એવી ધ્રુજા રાખે

અનહોની હોવે ન કળુ, હોની મિટે ન કોઈ,
 વહાં મરે પચ લાખ સુધર, આખર હોની મુદોઈ ૪૧
 સફર સૌભરી મૃગ ભરત, કલિનલ અમલ મિલાપ;
 ભાપી નેગ મિલાય દે, ભજ હરિ તજ સંતાપ. ૪૨

જે કે મને પીછાં આવશે. હા, પરિણામે તે આવશે જો વાત તેા સત્ય જ છે પરંતુ પીછાં આવ્યા પહેલાં જ તે જ્યારે જળમાં ચાલે છે ત્યારે તે વખતે જાણે પોતાને પીછાં આવ્યાં હોય તેમ માની તે પીછાં આવવાની જગ્યાને જો પીછાં પુરેલાં જ છે એમ માની પોતાના પીછાને ભાગ પીછાવાળા માની મેલાગ રાખીને ચાલે છે.

૪૧. જે યવાનુ નથી તે કોઈ કાળે કોઈ પણ ઉપાયથી નહીં જ થાય, અને જે યવા કાગ છે, તે કોઈનાથી કદિ દૂર પણ મટી શકનાર નથી. કદાચ લાખો ચતુરાઈના પ્રયોગો અનેક ચલથી ચતુર પુરોષ કરશે, તેા પણ આખરે જેવું યવાનું પ્રભુએ નિર્માણ કરેલું છે તેવું જ થશે.

૪૨. કહી ૪૧ તું રૂપક સમજાવવાને શ્રીમદ્ભાગવત પુરાણના ૨ લાખવા આપે છે. (૧) મૌભરી ઋષિ પૃથ્વી ઉપર માયાની વિશેષ ઉપાધિ માની અમંગ અભયર્થમાંરદેવાને દુઃખમથી કરીને શ્રીયશુનાજ્ઞમાં પેઠા, ને તે જળમાં (૬૦૦૦૦) સાંક હજાર વર્ષપર્યંત સમાધિ કરી, તથાપિ પછીથી ભાવી રૂપ જે મૃદસ્થાશ્રમ, તેનો યોગે, જળમાં માછલુ અને માછલીનો સમાગમ જોઈ, વિહ્વલ કામાતુર થયા. શ્રી મંગ પ્રાપ્ત થવા માટે માંધાતા રાગને ત્યાં ગયા, વયોવૃદ્ધતા જાણી એ રાગને ત્યાં ૫૦) પચાસ ક-વાઓ હતી, તે પોતાને સુરૂપ નહીં હોવાથી વરશે નહીં, એમ જાણીને પેલી હજારો વર્ષની તપશ્ચર્યા રૂપ પુણ્ય ફળ વટાવી નાખી શ્રીમંગ મટે સુર રૂપવત જન્મા, અને એક ક-વા તેા શું

કૃષિત ૧.

પુન્ય શ્લોકી નલ કેસે સલવે કલિ પ્રવેશ ?

ધર્મ રૂપ ધર્મ કેસે ખેલે ઘૂત કાવ રે ?

પશુ એ મધિતારાગની ૫૦ પચાસે કન્યાઓનું પાણિમહથ્થુ કરી
 ગૃહસ્થાશ્રમમાં પડ્યા. ભાતી પદાર્થ ધનાર હતો તે આખરે થયો જ.
 (૨) ભરતજી ઉપાધિ ભણીને અરણ્યમાં મરિતા કાઢે પશુંકુદી
 આશ્રમ બાંધી રહ્યા હતા. છતાં ત્યાં એવું પરિણામ આવ્યું કે-એક
 દરણી જે કે ગર્ભવતી હતી, એ દરણીએ સિંહનો નાદ સાંભળ્યો તથા
 તેને પોતાની તરફ દોડ્યો આવતો જોયો, તે દરણી અત્યંત લચાતુર
 થઈ, જે નદીની તેડની ભેખડ હતી, તે ઉપરથી હલંગ સામી તેડની
 ભેખડ ઉપર જવાને તેણે મારી; પરંતુ તે ગર્ભવતી હોવાથી ધાપાં
 પ્રમાણે હલંગ ન વાગી, ને જ્યાં ભરતજી નદીમાં સ્નાનસન્ધ્યાદિ કર્મ
 કરતા હતા તે સરિતામાં તેનો ગર્ભ ઝરી ગયો અને ગર્ભ
 શ્રવતાં જ તે દરણી પશુ મરણ પામી આ પ્રમાણેની ગર્ભની અનાથ
 સ્થિતિ ભણી ભરતજીએ તેને કેવલ દયા-દૃષ્ટિથી નદીમાં ખેંચાતી
 જાહાર કાઢી તેને ઉઝેરી લાલનપાલન કર્યું. આખરે પોતાનો અંતસમય
 આવ્યો ત્યારે મનમાં વાસના રહી ગઈ કે હવે મ્હારી પાછળ આ
 મૃગના બચ્ચાનું રક્ષણ કેળવું કરશે ? એવી દૃઢમતિ તેમાં રહી ગઈ. તે
 વાસનામૂળથી ભરતજી સરખા યુનિને ૩ જન્મ ધારણ કરવાનો પ્રયત્ન
 આવ્યો. (૩) ત્રીજો દાખલો પુણ્યશ્લોકી નલરાગનો છે જે સત્યવાદી
 પુણ્ય પવિત્ર હતા, તેમાં કલિયુગનો પ્રવેશ થયો, જે મગરદિન નળ-
 રાજ તેને મળરૂપ (દોષના ભંડારરૂપ) કલિયુગનો પ્રયત્ન (અંગેગ)
 નડ્યો. આ ૩ ત્રણે દૃષ્ટાંતો આપી છેવટે એનો સારરૂપી સિદ્ધાંત લખે

ખીધના બિબેકી કેચી દુહિતા પે દુષ્ટ મતિ; ?
 ચંદ્રમાકે ચિત્ત કેસો ગુરુપત્ની ચહાવરે ?
 વૈષ્ણવ બિષ્ણુરાત કળુ, બિપ્ર કંઠ સાપ ધરે ?
 ભરત ભકત મૃગ મોહે ભૂલી કૃષ્ણ પાવરે.
 દયા એ બિચારોં બાત, પાડે પરિતાપ કરો,
 ભુલાયો ભવિષ્ય ના તો કહા સભી ભયે બહાવરે ? ૧

છે કે બાવી ગંધોત્ર અવગમ આવી બને છે, તેટલા માટે સર્વ સંતાપને છોડીને તું શ્રીકરિને ભજ.

૧ રસિક રંગજન—નામનો ગ્રંથ આ ભક્ત કવિવર્યનો છે, તેમાંનાં ૩ કવિત આ કલેષકુદારમંથમાં લખ્યા સમન્વયવા સાર મૂક્યાં છે. (૧) પ્રુપ્ત્યભોકી પવિત્ર નગરાજ, ધર્મમાર્ગે ચાલનારા, તેનામાં દલિયુમરૂપી અધર્મ દોરે પ્રવેશ કર્યો. એ કેમ બને ? (૨) ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિર સદા ધર્મમાર્ગે જ ચાલનારા હતા, છતાં તેઓ (જુગાર રમ્યા. તેમાં રાજ્ય હાર્યા અને સ્ત્રી કૌપદી હાર્યા. (૩) વિવેચી જ્ઞાની ગ્રહા તે પોતાની કન્યા સરસ્વતીના રૂપ ઉપર મોહિત થયા, દુર્લ્લહિ કરી. (૪) ચંદ્ર દેહકાદિમાં સૌમ્ય છતાં, તેણે ગુરુપત્ની સાથે ગમન કરવાની પ્રજ્ઞા કરી. (૫) વૈષ્ણવ બિષ્ણુરાત (પરીક્ષિત રાજા) સર્વ રીતે ધર્મપરાયણ રહેતા હતા, છતાં તેમણે શમિક નામિ ધ્યાનસ્થ સિદ્ધિમાં બિરાગ્યેલા હતા તે સમયે તેમની પરીક્ષા જોવાને સાર તે ઋષિના કંઠમાં મરેલા સર્પને નાખ્યો.

(૬) ભક્તિ કરનારા, રાજર્ષિ ભરતજીને મૃગના બાળક ઉપર આસક્તિ વધી પડી મોહને પામ્યા. આ ૬ છ દષ્ટાંતોથી દયારામમાધ કહે છે કે, એ વાતોનો ત્રિચાર પ્રથમ કરો, તો સમજાશે કે, બાવી

કળિત ૨.

મત્તિકે પતિ ગનેસ ક્રૅટિ પ્રહલ્લતા કરી,
ભાવજસો બ્રહ્મ સચે ગુરુ દક્ષ સચે હે,
નારદસે ભકવરાજ ત્રીહરિકો શાપ દીને,
બરદે દુઃખ પાચે કા સિવ યોગી કચે હે ?
નિમિત્તોર બસિષ્ઠ દોહૂ પરસ્પર શાપિ મરે;
એસે જ્ઞાની મનિ સોહૂ ભાવી બસ નચે હે,
દયારામ સોચે કયોં સાવધ એક નાથ તેરો;
તાકે ખીન ચૂક સોં તો દોહૂ નહી બચે હે.

૨

જ્યારે શુભાવે છે ત્યારે કોઇનું કહાપણ ચાલતું નથી શું ઉપર જણાવેલા બધા બદાવરા (ગાંડા) હતા ?

૨ (૧) રંગપુરાણમાં કથા છે કે, શુદ્ધિતા પતિ ગણપતિ, તેમણે કરોડો પ્રહલ્લતાઓ કરી. ગણપતિનું મૂળ મસ્તક હતું તે શ્રીમહાદેવજીએ ઉઠી નાખેલું હતું, તેને બદલે એ જ શ્રીમહાદેવજીએ તે ઠેકાણે (ગળાની) ઉપર) એક હાથીનું મસ્તક ચોટાડેલું, તે હાથીના ગુણોનો, પરાક્રમાદિનો ગણપતિમાં આવિર્ભાવ થયાથી તેમણે અર્ભખ્મ જાડોને સૂંઢથી પાડી નાખ્યા, જેણે કરીને તે વૃક્ષની નીચે બેઠેલા અનેક મુનિઓ ચમકાઈ મરણ પામ્યા. તેની અનેક પ્રહલ્લતાઓ ગણપતિને લાગી હતી. (૨) ગુરુ (વૃદ્ધપતિ) અતિશય ગણા ચતુર હતા છતાં તે ભોગમ સાથે સંગ કરી બ્રહ્મ થયા. (૩) નૈષ્ઠિક પ્રહાર્યારી દેવર્ષિ નારદજી હતા તેમણે કન્યા વરવાની પ્રહાર્યારીના ધર્મવિરુદ્ધ ઇચ્છા કરી, પ્રભુએ તેનું પ્રહાર્યપણું નષ્ટ ન થાય તે સાર, (કન્યા તેને ન વરે તે માટે) મરકડનું

પુત્ર પરીક્ષિતકે કહિ બ્યાસસોં મૂઢ હમાર બહીલ અખીચારી.
નાતર દ્વત રમે કસ સજ્જન ! સાવી યુનિ કહી ના ટરિ ટારી.
વે તો નહી ભલ, તુ બક દક્ષ બિચારિ ચલી કહું હોનિ પુકારી;
બહોત પચો ન ભવિષ્ય મિટયો ભઈ અંત દયાગતિદુધ હોનહારી૩

મુખ નારદજીનું કહેવાની ખબર નારદજીને થઈ ત્યારે નારદજીએ શ્રીવિષ્ણુભગવાનને શાપ દીધો. (૪) શ્રીમહાદેવજી અસુરને વરદાન આપી દુઃખી થયા. તે શું કાયા યોગી હતા કેટલાસુરથી નાસવું પડ્યું?

(૫) જ્ઞાનમાં શિરોમણિ એવા નિમિરાગ્ન=જ્ઞકવિદેહી અને વસિષ્ઠ ઋષિ મહાત્મા સદૃજ યજ્ઞ કરવા કરાવવાની બાબતમાં ગેર યજ્ઞમાનપણાના હક્કનો ભજ થતાં પરસ્પર એકમેકને શાપ દઈ સરીર છોડ્યાં. આ પાંચ દષ્ટિઓ આપી સાર વચન કહે છે કે એવા જ્ઞાનમાં મણિ જેવા જ્ઞાની જનો પણ ભાવી બળને વશ થઈને ભગવાનની આપ્તામાં દુસાઈ ગયા છે, નાચ્યા છે તેટલા માટે વ્યસામભાષ કહે છે કે તું જોય શા માટે કરે છે? તું અસાવધ છે, તારો સ્વ મી પ્રભુ તે તો મદા સાવધ છે. તે ન જુલાવે તો જ બચી શકાય. બાકી સર્વ કાષ્ઠ તેની આપામાં જૂથ્યા છે. પ્રભુ સિવાય સર્વ કાષ્ઠ જૂથ આય છે.

૩ એક સમયે પરીક્ષિત રાજાના પુત્ર જનમેજયે ભગવદ્ગાના-ચતાર શ્રીવેદવ્યાસને કહ્યું કે-અમારા વડિલો પાંડવો મૂઢ અને અવિચારી હતા. કેમકે તેઓ જે જ્ઞાની અને ડાહ્યા હોત તો કદિ પણ જીતારી રમત ન રમત. આવું સાંભળીને શ્રીવ્યાસભગવાને જનમેજયને કહ્યું કે જાણ તેઓ ભક્ત હતા, ડાહ્યા હતા. પરંતુ ભાવી જે કાળે જે થવાનું નિશ્ચય હોય છે તે થવા કરે છે ને તેમાં શાણા પુરુષોનું પણ શાણપણ રહેતું નથી. પરંતુ એ નિર્ણય સિદ્ધાંત જનમેજયના મનમાં

ન ઈચ્છે, અને કહેવા લાગ્યો કે જો કદાપણથી જુદિનો રિવેક રાખી
 વર્તીએ તો એવું કદિ પણ અનિષ્ટ પરિણામ ન આવે ત્યારે વ્યાસજીએ
 પ્રત્યુત્તર દીધો કે જાણે કદાચ તે ડાલા નહીં હોય. પરંતુ હવે હું તને
 તારા ભવિષ્યની અગાઉથી ચેતવણી આપીને કહું છું કે, તમે તો
 કાલાપણીનો ખોપ રાખો છો ત્યારે તમે પોતે ચેતીને (વિચારીને)
 ચાલજો. તમારા પ્રારબ્ધમાં ૧૮ અરાદ બ્રહ્મદત્તાઓ છે એવી અનેક
 બ્રહ્મદત્તાઓની વાત સામ્રાજ્યને જનમેજય દિગમૃદ યજ્ઞ ગયો, તે વિનંતિ
 કરીને પુછવા લાગ્યો કે મહારાજ ! શી રીતે મારાથી બ્રહ્મદત્તાઓ થશે ?
 અને હું ન થયા માટે કેવી કેવી રીતે વર્તું ? ત્યારે વ્યાસજી મહારાજને
 કરુણાવત યજ્ઞને તેને બાવી દુખ આવશે તેની વાર્તા કહી બતાવી
 તથા જે જે પદાર્થો નહીં કરવાની કાળજી રાખવાનું કહ્યું તે તે સર્વ
 તેજો બરાબર દૃઢ ચિત્ત રાખીને શ્રવણ કર્યું ને તેમ વર્તવા મા' એ
 સદા પ્રયત્નાપૂર્વક અત્યંત કાળજી રાખતો હતો. છતાં જે જે યવાકાંગ
 હતું તે તે તે સમયે સર્વ યજ્ઞ ને ૧૮ બ્રહ્મદત્તાઓ યજ્ઞ. (૧) યજ્ઞ રજા
 કદિપણ તું ન કરીશ એમ વ્યાસજીએ કહ્યા છતાં યજ્ઞ કરવા પ્રવર્ત્યો
 જુદકામ થયો પણ જનમેજયને ત્યાં કાષ્ઠ પણ પ્રભ ન યજ્ઞ. ઉવટ
 નગરવાસી જનોના અને રાજ્યહિતચિંતક જુદ ગુરુજનોના અતિ
 આગ્રહથી પ્રતેષિત થઈ કરવો. પડ્યો, યજ્ઞારંભ ન કરવાની પુષ્કલ દૃઢ
 કર્યા છતાં આખરે યજ્ઞ કાળ મિથ્યા ન થવારૂપ યજ્ઞારંભ કરવા પ્રવૃત્ત
 થયા. વળી વ્યાસનારાયણના કહેવા પ્રમાણે તે યજ્ઞ કરાવવા માટે જુદ
 બ્રાહ્મણોને આમત્રણ કરી યજ્ઞ કરાવવાના કાર્યમાં વરણમા નોતર્યા.
 તેમણે વે. મત્રોથી યજ્ઞ ચાલુ કર્યો. પરંતુ તેઓના દાત પડી ગયલા
 હોવાથી મત્રોન્ધાર સ્પષ્ટ ન થવા લાગ્યો. ત્યારે યજ્ઞ કરાવવામાં નિપુણ
 રાની જનોએ જનમેજયરાજને કહ્યું કે, જો મત્રોન્ધારથી શુદ્ધ અને

સ્પષ્ટ સ્વરથી ન થાય તો એ મંત્રો યજ્ઞમાનને વિપરીત રૂળ આપશે. માટે યુવાન બ્રાહ્મણોને વરણમાં ચોળે. તે પ્રમાણે ન બદલવા એ રાજ્યએ પુષ્કળ આગ્રહરૂપ પ્રયત્ન કર્યો, ત્યારે યાતા પુરુષોએ સમગ્રવીને યુવક બ્રાહ્મણોને પણ યજ્ઞની વરણમાં જોડ્યા. આ પણ નહીં બનવાની સાવચેતી રાખ્યા છતાં બન્યું. (૩) ત્રીજી પ્રતિજ્ઞા રાજ્યની એ હતી કે એ યુવાન બ્રાહ્મણો ઉપર જમે તેમ થાય તો પણ ક્રોધ ન કરવો-છતાં તેથી વિરુદ્ધ વર્તવાનો બનાવ આવ્યો. જ્યારે યજ્ઞની પૂર્ણાકૃતિ થઈ તે વખતે અધના લિંગની પૂજા જનમેજયે પોતાની પત્નીસહિત કરવા માંડી, ત્યારે વરુણીમાં પધારેલા યુવક બ્રાહ્મણે પૈત્રી કોઈ એકાદે સદજ હાંસીરૂપ વાણી કરી જે ઉપરથી જનમેજયને હું સાર્વભૌમ ચક્રવર્તી રાજા છતાં મહારી મર્યાદા પણ ન રાખતાં મરકરી કરી જેથી અત્યંત ક્રોધી થઈ ગયો. પણ શીઆસ બગવાનની ભવિષ્ય ચેતીની અગમ વાણી સંભાળી હમા રાખવા ક્રોધને માર્યાનો પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો છતાં પણ સહનશીલતા ગુણ ન રહ્યો. (૪) વ્યાસનાગણે અગાઉથી કહ્યું હતું કે, કદાચ તને ક્રોધ ઉપજે તો તે બ્રાહ્મણને પૂજ્ય બનાવશે સદન કરજે. તેમને હું કાંઈ પણ શિક્ષારૂપ માર મારવા તૈયાર ન થઈશ છતાં ક્રોધ સ્વાધીનમાં ન રહેવાથી ૮ અષ્ટદિગ્પાલના સ્થાપનના ૮ કાડીયાં હતાં તે પૈકી ૧ કાડીયું ભેષ તે મરકરી કરનારા બ્રાહ્મણ તરફ ફેંક્યું (માર્ગ). તે મંત્રસ્થાપિત દેવ હોવાથી તે અભયરૂપ થઈ રહ્યું તે અરોડે બ્રાહ્મણોનો શિરઝૂંદ કર્યો. એ પ્રમાણે ૧૮ બ્રાહ્મણોની હત્યારૂપ દોષ જનમેજયને બનવા કાળ આવી લાગ્યો. અનેક પ્રયત્નો રોકવા માટે કર્યા છતાં ભવિષ્ય તો ચવાનું હતું તે થયું જ. હવે એ ૧૮ અજાહત્યાઓને લીધે એ જનમેજય રાજા બહુ જ કસેલાતુર થયો ને બહુ જ પથાપાથ કરવા લાગ્યો કે અહો! મને શીઆસનારાયણે

પ્રથમથી આવી ભવિષ્યરૂપની સર્વ કથા કહી હતી, ને મેં તે પ્રમાણે
કદિ પણ ન થાય તે સાર અનેક પ્રકારના પ્રયત્નપૂર્વક કાગળ પણ
રાખી હતી છતાં ભવિષ્ય પદાર્થ મિથ્યા નથી જ મતો એવી મહાત્મા
પુરુષની વાણીને મેં તે જ વખતે ન સ્વીકારી એ મેં બહુ જ બોલું
કયું. એમ વારંવાર વિચારીને પુષ્કળ પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. ત્યાર
પછી કોઈ સમયને વિષે ફરતાં ફરતાં શ્રીવ્યાસનારાયણનો મિલાપ
દેવેગણથી એ જ જનમેજય રાજાને ફરી થયો. ત્યારે શ્રીમદ્દેવદાસજીએ
જનમેજયને કહ્યું કે-તમે તમારા વડીલોની નિંદા કરી, તેથી આવું
અનિષ્ટ પરિણામ આવ્યું. હવે જો તમને ખરેખર હક વિશ્વાસ મહારા
વચન ઉપર હોય તો હું તમને કહું તે પ્રમાણે તમે કરો. તમારા
પૂર્વજોની તમે નિંદા કર્યાંથી આદર્શ વિપરીત કાળ ભોગવવાનો સમય
આવ્યો. તે જ તમારા વડીલોની સત્કર્તિરૂપ ચરિત્રોને તમે ચાબળો.
એક એક પૂર્વે ત્હારી ૧-૧ હત્યા નિવૃત્ત થશે, ને જો તને કાંઈ પણ
મંદેદ, રહેશે તો ત્યાંથી ત્હારી બાકી રહેલી હત્યા તને લાગુ રહેશે.
પછી વ્યાસજીમહારાજે તે કથા તેને કહેવા માંડી. ને ૧૭ પર્વ જનમેજય
રાજાએ શ્રીવ્યાસનારાયણના મુખારવિંધી શ્રવણ કરી દરેક પૂર્વે પૂર્વે
એક એક હત્યા પ્રમાણે ૧૭ હત્યાઓથી નિવૃત્ત થયા. હવે છેવટે ૧
અક્ષહત્યા મટવાને માટે છેલ્લું અરાદમું પર્વ આસતું હતું, તે સ્વર્ગારોહણવાળા
૧૮ અરાદમા પર્વમાં બીમસેનનું ૯-૧૩ નવતેર્ક યુદ્ધ થયલાનો કથા-
પ્રસંગ શરૂ થયો, તેમાં અત્યંત મામર્યવાળા બીમસેને એક હાથમાં
૯ અને એક હાથમાં ૧૩ એમ હાથી રાખીને ગદા યુદ્ધ કર્યું તે
હાથીઓનાં બોળાં આકાશમાં અઘાધિ પર્વત ભ્રમણ કર્યા કરે છે,
એટલો બધો બીમસેનની યુગ્મનો પરાક્રમ છે. એ વાત રાજા જનમેજયને
અતિશયોક્તિપણની અંગભવિત લાગી, ને મનમાં મંથન આવ્યો, તે

હરિ ભુક્તવે તબ કેા બચે, હરિ રાખે છલિ કેાન ?

બૂઝિ બૂરો નિજ કેા કરે, અશક્ય પાવે હોન. ૪૩

સંશય ન રાખવો જોઈએ એમ પણ જનમેજયરાજને મનમા રિયાર કરવા માંગ્યો, ને એ મંથન પ્રખટ ન કહેવાનો મનમા મંકલપ પણ કરવા માંગ્યો, પરંતુ બનવા કામ ગયોગને લીધે જનમેજયે ન્યાસશ્ત્રને શક્તિ નિવેદન કરી કે-હે મહારાજ, એ વાત મ્હારા માન્યામાં કેમ આવે ? કારણ કે મ્હારા તે વડીનેને બહુ કામ વીત્યો, ૩ પેઢી યજ્ઞ, લાં સુધી શુ તે સુદવાગાં હાથીના ખોખા નલમા આજ સુધી જમણુ કર્યા કરે ? એ પ્રમાણે સત્પુરુષના અલવચનમા સદિદ રહ્યાથી જનમેજયે શ્રીન્યાસને તેડુ કહ્યું એટલે શ્રીવેન્યાસશ્ત્રને તેડું બાવી ધારીને કહ્યું કે, તને મરાય રહ્યો તેથી હવે તારી ૧ બ્રહ્મહત્યા બાકી રહેશે એમ કહ્યા છતાં પણ જનમેજયે તે બાવી પદાર્થ પ્રમાણે જેથરાનું તે ઘરો, પણ આપતી વાત અમંભવિન લાગે છે એમ કહ્યું જેથી તાત્કાલિક શ્રીન્યાસભગવાને મર્તાન્તરિ બરી આકાશમાર્ગે ફેંકી એને તે મૃત હસ્તીઓના ચરીરનાં ખોખા (કેવર) તત્ત નીચે પૃથ્વીપર આતીને પડ્યા આવું જનમેજયે પ્રત્યક્ષ જોઈને મહર્ષિ વ્યાસશ્ત્ર પ્રત્યે દીન વચને પ્રાર્થનાથી બહુ જ કરમરીને કહેવા માંડ્યું કે મહારાજ, મેં આપ મહાત્મા પુરુષના વચનમા ફરીથી પણ સમર્થા અમદા આણી, હું આપનો અવગાધી છું આ ઉપરથી પણ નિશ્ચય ચાપ હિ કે જે પ્રમાણે બનવાનું હોય હિ તે જ પ્રમાણે શુદ્ધિ ચાપ છ

૪૩ શ્રીહરિ પોતાની અવિદ્યશક્તિથી જુલાવામાં પાડે ત્યારે તેમાં કોણુ ન બૂને ? કોઈ પણ તેથી ન બચે અને જેને શ્રીહરિ તેથી બચાવે (રક્ષણુ કરે) ત્યારે તેને કોણુ છળા શકે ? કોઈ પણ નહીં

ચિત્તેમાં કષ્ટ બન્યોં કષ્ટ, ઇન્ધરસત્તા ગેદી,
 ભવિષ્ય જ્ઞાન બે હોય તો બલો ન કરી સળ દેહિ
 દુઃખ ભવમેં મુખ ભજનમેં, સળકો હે ચહ જ્ઞાન;
 સોહુ ન બનત દેખો સળી બિન ઇચ્છા ભગવાન. ૪૪
 મુખ દુખ લાભ અલાભ સળ, સહજ હોય ભત રાય
 લિખિ રાખ્યો નદલાલસો મેટી સઠે ન કાય. ૪૫

કાઈ પણ જાણી છુટ્ટને પોતાને દાયેજ પોતાનું છુટ્ટ ન કરે. એતો
 ત્યારે પોતાની મેજે જે બાબતમાં અસમ્ય હોય તે જ, વખતે પોતાનું
 છુટ્ટ થવા દે. અથવા પોતાનું છુટ્ટ (ખોટું) થશે એવું કાઈને પણ
 ભવિષ્ય જ્ઞાન હોતું નથી. ત્યારે તે બાબતમાં જે અસમ્ય થાય ત્યારે
 તે બાબતમાં તે પોતાનું અસમ્ય થવા દે છે.

૪૩. કારણ કે જીવ કાઈ ઇચ્છે છે તેથી વિપરીત પરિણામ
 આવે છે. એમાં મુખ્ય સત્તા શ્રીદરિની જ રહેલી છે. જે પોતાને
 પોતાના ભવિષ્યનું જ્ઞાન હોય તો તે જ પ્રમાણે કૃતિ કરી પોતાનું બધું
 પોતાની મેજે સર્વ કાઈ કરી લે. પરંતુ જીવને તેથી સત્તા કે ભવિષ્યનું
 જ્ઞાન હોતું નથી.

૪૪. સર્વ કાઈમાં પ્રભુએ જ્ઞાન મુકેલું છે કે મંસારમાં (અહં-
 તામમતા માનવામાં) દુઃખ છે અને પ્રભુને ભજવામાં સુખ રહેલું છે
 તથાપિ તે ભજન સર્વ કાઈ કરતું નથી. માટે શ્રીદરિની ઇચ્છા વગર
 કાઈથી તે સર્વ સુખદાયક શ્રીભગવાનનું સેવન બની શકતું નથી.

૪૫. સુખ, દુઃખ, લાભ, હાનિ (ખોટ) એ સર્વે સહજે પ્રાપ્ત
 થાય છે માટે તે સાર ચિંતા કે ગ્રાહક કરતું નહિ. કારણ કે જન્મ
 ચૃતાં અગાઉથી પ્રભુએ દરેકનાં પૂર્વ જન્મનાં મંચિત ક્રિયાણુને

સમજ કિયો તખ દુઃખ કહા ! ભાવી જન્યો ન ઉપાય;
 સરન જાય હરિનામ ગા ન મિટયોં રુચિ યજ્ઞરાય ૪૬
 હરિ ઇચ્છાતે હોત સખ, એસો દહ બિન્વાસ
 સો નો હરિ દે જખ મિલે, નહી કાહુકે પાસ. ૪૬
 'દુઃખ હે સંત અસંત કૈ, મુખ હે સંત અસંત,
 કહત જને ન કહે કહા, હરિ ઇચ્છા ખલવંત. ૪૭

અનુમાન નું ભાવી રૂપ પ્રારબ્ધ રચી રાખેલું જ છે, માટે તેમાં ફેરફાર કંઈ પણ ફેરફાર થઈ શકતો નથી.

૪૬. અચ્છ વિચારીને જ કરેલું છે; એ કારણથી દુઃખ માનવાનું મારજી નથી. વળી પ્રભુએ ભાવી નિર્માણ કર્યું છે તેમાં ફેરફાર કરવાનો માર્ગ નહીં. ઉપાય આપી શકતો નથી. ત્યારે શીકરિને સરણે જઈને તેમનું નામમંકારી ન માહુ, એ જ એક ઉપાય સર્વ દુઃખ જવાનો છે. એ ઉપાય ક્યો બનાવે પણ જ્યારે પ્રભુ તેમાં કંઈ ફેરફાર ન કરે, એટલે જીવનને ભાગવાવે ત્યારે એમ જ માનવું કે વજરાય (શ્રીકૃષ્ણ)ની ઇચ્છા દુઃખ ભોગવવામાં જ મ્હારા દિતકારીપણાની છે એમ નિશ્ચય મન કરવો.

૪. સર્વ જે કંઈ થાય છે તે સદા શીકરિની ઇચ્છા પ્રમાણે જ થાય તે એવો દહ વિશ્વાસ રાખવો. પણ એવો દહ નિશ્ચય તે પણ મોહાર ફેલાવન થઈને જોને આવે છે, તેને જ તે આવે છે કારણ કે તે નિશ્ચય-વિશ્વાસ આપવાનું સામર્થ્ય બીજા કોઈમાં નથી.

૪. એવું પણ કંઈ નિશ્ચય ધોરણ જણાવું નથી કે ગત માત્રને સુખ હોય, અને અર્ગન (અસત્તુલ્ય)ને જ દુઃખ હોય. દુઃખ પણ મત અને અર્ગન ઉભયને હોય છે અને તે જ રીતે સુખ પણ સાધુ

કર્મ કાલ ગ્રહ પ્રકૃતિ મન, જિય હું ન મુખપાઈ;
એકહિ હરિ જિમિ રહમિ ગિરિ, કર્દુ બાસે મહી કહંભઈ ૪૮
સમ સયોગ તાકે જુરે, હોનહાર ને હોય;
ઈશ્વર ઇચ્છા સમજિકે, સોચ કરો મત કોય. ૪૯

છંદ મત્સગયંદ.

કાહું સમે નૃપ પાંઉ પડે, કળુ નીચ કરે પદપ્રહાર મુનિ ૨૭;
કાહું સમે લછમી હસાડૂ બિધિ, કાહું સમે અન આદર ભિરજા.

અને અસાધુ બનેને હોય છે. તેથી નિશ્ચયપણે કાંઈ કહી શકાતું નથી તેથી એવા નિર્ધાર ઉપર આવતું પડે છે કે મુખદુઃખાદિ પ્રાપ્ત થવામાં એક શ્રીહરિની ઇચ્છા એ જ બળવાન (મુખ્ય) હોય છે.

૪૮. કર્મ, કાળ, ગ્રહ, સ્વભાવ અને જીવ, એ સર્વ શ્રીહરિને આધીન રહેલાં હોય છે, તે માટે જેને માટે જેમ કરવાનું પ્રભુ ઈચ્છે છે તેમ જ થાય છે. સર્વ જવામાં મુખ્ય કારણુ રૂપ તો એક શ્રીહરિને જ જાણુવા. તેમને જેમ સાક્ષી સાગરો (ગમરો) તેમ કરશે. પ્રજાકાંક્ષને ગિરિ (પદાક) રૂપ અરણ્ય જંગલની ગુફામાં રાખે છે ને તે ત્યાં સુખ માને છે, તો કોઈને તેથી ઉઘડુ મૃદરથાશ્રમમાં પોતાને ઘેર રાખે રાખે છે તેમાં તે સુખ માને છે.

૪૯. જે કાળે જેવું થવાનું હોય તે કાળે તેવા મંત્રોગે તેને પ્રાપ્ત થાત છે વળી તે મંયોગો પણ ઈશ્વરની ઇચ્છાનુકૂળ અ. રાને મળે છે. પ્રભુ ઈચ્છાને મુખ્ય માનીને કોઈ સિતા કરવાનું કારણુ નથી. ઉદ્ધમરૂપ પ્રપત્ન તો નિમિત્તમાત્ર કથનમાત્ર જ છે.

૪. એકજ પુરુષને કોઈ સમયે મોટા રાજ્યો પણ પડે પડે છે. વળી તે જ પુરુષને કોઈ વખતે કોઈ નીચ લાત મારે છે, એટલે

કાહુ સમે ચિત્ત ચાહિસુ હાજર, મિત્ર કંદે કણુ તાડિ પરીચ્છાઃ
 તું જિન હર્ષ રુ શોક દયા ધરિ, જાનિ સમે ગિરિધારિકી ઇચ્છા
 ને નહદેવ પ્રસંસ કરી, કણુ સોઠરિ કાહુકીટહલ જિયો હે;
 ને અરજીન જિત્યોં હરકોં, ઇકલા સહુ કાળન લૂંટ લિયો હે;

શિક્ષા (દંડ) કરે છે. દષ્ટાંત તરીકે જુઓ. મહાત્મા જગદગુરુને રાજના અનુચરોએ બાધીને પાલખી ઉચકવાને માટે આપ્યા ને પાલખીવાહનમાં જોડ્યા હતા. વળી કુદ્ધ બીલ્સો (ચદ્દ) જાતિના રાજાએ શક્તિ આગળ વધ કરવાને ખડા કપોં હતા વળી રહગણુ રાજાએ પાલખી જરોબર ન ચાલવાથી હલકા વચન કલાં હતાં, વળી છેવટે જ્યારે જગદગુરુના ધર્મજાનરહસ્યનાં વચનો રહગણુ રાજાએ સાંભળ્યાં ત્યારે ગુરુજીને પાલખી ઉચકવામાં રોક્યાને પશ્ચાત્તાપ કરી એ રાજા જગદગુરુજીને પગે લાગ્યો હતો. અહંતામતાની આસક્તિ છોડી પ્રીતિપૂર્વક શ્રીહરિનું શુભગાન કરતું એમ વસ્તુવંદીપિકા પ્રથે ભક્તકવિયે જ લખેલું છે. કાંઈ સમયે તેને શિક્ષાર્થ કરવાનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે તે શિક્ષા માગવા જાય છે, તે વખતે કાંઈ વખતે તેના અનાદર પણ થાય છે. કાંઈ સમયે જે ચિત્તવે તે તેને હાજર હોય છે. કાંઈ સમયે એનો મિત્ર તે પણ તેને તાડન (મારકુટ કરી) તેની પરીક્ષા લે છે. એટલા માટે હે દયાગમ, તું હર્ષ અને શોક રખે કરતો. જે કાળે જે કાંઈ થાય તે સર્વમાં શ્રીહરિની ઇચ્છાને જ મુખ્ય ધારણ-રૂપ જાણ.

૫. એક સમયને વિષે જે પુણ્ય મોક્ષી નગરાજ તેની પ્રશસા (શીર્ષિ) જમતમાં ધસ હતી. તે જ નગરાજને એટલે સુધી સમય

દ્રૌપદીનિમિત્ત યુદ્ધ મહાભારત સખી કહે;
 જ્યોં માગધ કાસ્યવન પ્રદાશાપ હેતુ હે;
 જ્યોં રાવન રેનુકા નિમિત્ત માત્ર પેદા કીયે,
 પરાધીન સખ જ્યોં જાહિય પેઠા પ્રેતુ હે.
 તાંહી ભગીરથ પારથ બિંજુરાતાદિ સખ,
 ૧૧ ગીતા ભાગવત કિય નત્ર નીલ સેતુ હે;
 ૧૨ લાગી ચહુ યાને કીયો દયા કહિવેકો,
 ૧૩ સખ કરાવે કૃષ્ણ પે ન સીસ લેતુ હે.

૭

૧૧ને રાખત નહિ. માટે કાષ્ઠએ પણ ચિંતા કરવાનું કારણ
 વિવિધ પદાર્થ કે, છથી દાગી ચકાતો નથી. તેથી કવિ કહે છે
 અને કારણરૂપ થીપદાજના નાથ શ્રીન રાવણ ભગવાનને કહો.

દ્રૌપદ:—છટ્ટી કડીમાં " જીવકો " એવા શબ્દ છે. " જીવ "

ગુરુ " જૃહસ્પતિ "નું નામ છે. અને કશુ ઈદ તો રહાયદિ કયોં

૧૧ એ મૂળ કડીનો ભાવાર્થ—જે દેવોના રાગ (ધંદ રાગ) ધંધર-

રૂપ ભવિષ્ય પદાર્થને જાણતા હોય તો પોતાના ગુરુ જૃહસ્પતિનું

યજ્ઞ કરી તેમને રહાવવાનું કદિ પણ કરત જ નહીં.

૭ (૧) દ્રૌપદીજનાં વજ્ર દુશાસને દુર્યોધનના કહેવાથી ખેંચ્યાં

૧૧ને તેણે કરીને કૌરવપાંડવની વચ્ચે મહાભારત યુદ્ધ થયું એમ

નિમિત્તકારણ કહેવાય છે. (૨) માગધરાગ (જરામધરજ) અને (૩)

કાસ્યવન, આ બન્નેને બ્રાહ્મણોનો સાપ હતો, જેમાં બન્ને નિમિત્ત

કારણ કહેવાય છે. (૪) તે જ પ્રમાણે રેણુકાને પેદા કર્યાનું નિમિત્ત

કહેવાય છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે વિચાર કરતા શ્રીહરિની આગળ

પરાધીન છે. જેવી રીતે કાષ્ઠ મનુષ્યના કહેવરમાં

જાને રાવન તો કયોં સીતાકો હરન કરે ?

જાને બાલી તણ કિત ત્યાગહિ સુગ્રીવકો ?

કોહૂ જિન સોચ કરો ભવિષ્ય ભાત બૂને ના;

દયો કહો કરતા કહો પદ્માકે પીવકો.

૬

૬. જે પોતાના અનિષ્ટ ભવિષ્યરૂપ બાવી (પ્રારબ્ધ) પદાર્થને જાણ્યો હોત તો અથવા તેને ટાળવાને તે સમર્થ હોત તો, (૧) ધર્મમૂર્તિ યુધિષ્ઠિર રાજા-જુગાર રંભવારૂપ કર્મ કદિ પણ કરત જ નહીં. (૨) ઇંદ્ર કોપ કરીને ગિરિરાજ ઉપર છ દિવસ પર્યંત મૂસલ-ધારા વૃષ્ટિ વજ્રભક્તજનેને અને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને હાનિ થવારૂપની કૃતિ કદિ પણ કરત નહીં. (૩) ભગવદ્ભક્ત અંબરીષ રાજા ઉપર શંકરના અંશાવતાર દુર્વાસા ઋષિ કદિ પણ કોપ કરી કૃત્યાનજ પ્રકટ કરત જ નહીં (૪) મહાર્ષવજ (કામદેવ) પોતાના પાંચ બાણ (અમોઙ અરવિંદ, મલ્લિકા, આત્ર, નીલકમલ એ પ્રભાવેનાં શોષણ, મોદન, તાપન, ઉન્માદન અને મંદોપનરૂપ) પંચ બાણોથી ચતી પાંચ પ્રકારની અસર કરનારાં શ્રીમદાદેવજને પીઠા આપવા રૂપ તે શ્રીમદાદેવજ ઉપર ચલાવત નહિ. વળી બીજે દાખલો રામાયણમાં અહીરાવણ અહીરાવણના સ્થાનમાં જેનાં વચ્ચે માર્ગમાં મહાર્ષવજની ઘોડી હતી તે તે ઘોડી ઉલંઘી હતુમાનજને જહું હતું, પુત્ર પિતાને કોપના પુત્રને ઝોળખના ન હતા તેથી પરસ્પર મુદ્દ થયું. આખર પિતા પુત્ર સંબંધ જાણ્યો. જે પ્રથમથી જ બંને જાણના હોત તો પિતા પુત્ર અરસપરસ ધોર મુદ્દ કરતજ નહીં. (૫) જે રાવણ જાણ્યો હોત તો જગતમાતારૂપ શીબનડીજીનું કદિ પણ દરણ ન કરત. (૬) વાલી જે જાણ્યો હોત તો પોતાના નાના બાઈ સુમીવનો ત્યાગ કરીને

દ્રૌપદીનિમિત્ત યુદ્ધ મહાભારત સખી કહે;
 ત્યોં માગધ કાત્યવન પ્રહારાપ હેતુ હે;
 ત્યોં રાવન રેનુકા નિમિત્ત માત્ર પેદા કીયે,
 પરાધીન સખ જ્યોં બલિય પેઠા પ્રેતુ હે.
 ત્યોંહી બગીરથ પારથ બિપ્લુસતાદિ સખ,
 ગંગા ગીતા ભાગવત કિય નસ નીલ પ્રેતુ હે;
 યાહી લાગી યહુ યાને કીયે દયા કહિવેઠા,
 પ્રેરી સખ કરાવે કૃષ્ણ પે ન સીસ લેતુ હે.

૭

તેની સ્ત્રીને રાખત નહિ માટે કોઈએ પણ ચિંતા કરવાનું કારણ નથી—ભવિષ્ય પદાર્થ કોઈથી ટાળી શકતો નથી તેથી કવિ કહે છે કે કર્તા અને કારણરૂપ શ્રીપદ્માશ્રના નામ શ્રીનરાયણ બગવાનને કહેા

ટીપ:—જહી કહીમા “શુવકો” એવા શબ્દ છે “શુવ” એવું શુરુ ‘બૃહસ્પતિ’નું નામ છે અને કણુ ધ્રિ તેા રક્ષાવલ્લિ કયો શુવકો ? એ મૂળ કહીનેા બાવાર્ય—એ દેવેના રાજ (ધ્રુવરાજ) ધ્રુવર-પ્રચારપ ભવિષ્ય પદાર્થને બાધુતા હોત તેા પોતાના શુરુ બૃહસ્પતિનું અપમાન કરી તેમને રક્ષાવશનું કદિ પણ કરન જ નહીં.

૭ ( ) દ્રૌપદીશ્રના વચ્ચે દુરાસને દુર્યોધનના કહેવાથી એમ્ના અને તેણે કરીને કૌતવપાડવની વચ્ચે મહાભારત યુદ્ધ યથુ એમ નિમિત્તકારણ કહેવાય છે (૨) માગધરાજ (જરામંધરરાજ) અને (૩) કાત્યવન, આ બન્નેને પ્રાણશોનો શાપ હતો, એમા બન્ને નિમિત્ત કારણ કહેવાય છે (૪) તે જ પ્રમાણે રેણુમને પેદા કર્યાનું નિમિત્ત કહેવાય છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે વિચાર કરતા શ્રીહરિની આગળ ચાવતશુવમાત્ર પરાધીન છે જેવી રીતે કોઈ મનુષ્યના કહેવરમાં

કંચનદૂં જરિવો કહા ? પાહનદૂં તરિવો કહા ?
હરિપદતે પરિવો કહા ? કથા ન હે દંતકી.
બ્રહ્મશાપ નાશ કહા ? શિવજીકો ત્રાસ કહા ?
આપે અહિપાસ કહા જ્રમી ધી અનંતકી.
સનકાદિક ક્રોધ કહા ? બ્રહ્મા અવબોધ કહા ?
સોમન અલોધ કહા ? મતિ ચલે ચંતકી;
અગ્નિકુ અણ્ણુ રહ્યો અનહોનો સજેં લયો,
તળ જાનો દહે દયો ઇચ્છા શગળંતકી.

૮

બીજા ભૂત ગ્રેન પિયાઆદિકે પ્રવેશ કર્યો હોય અને તેના યોગે કરીને તે જેમ પરવશપણે કૃતિઓ કરે છે તે જ પ્રમાણે સર્વ પ્રાણિમાત્રના હૃદયગુદાપ્રદેશમાં સર્વાન્તર્વાર્તા ઇશ્વરને ગુપ્ત રીતે પ્રવેશરૂપ નિવાસ છે, એ પ્રજ્ઞની ચૈતન્યસત્તા ને પ્રેરણાથી સર્વ કોઈ તેને વશવર્તી (આધીનપણે) રહે છે. (૧) એ જ પ્રમાણે ભગીરથ રાજા શ્રીગંગાજીને ભૂતળમાં પધરાવી લાવવાના નિમિત્ત કારણરૂપ છે. (૨) પારથ (અર્જુનના) મિત્રે કરીને શ્રીગીતાજીનું ગાન પ્રકટ થયું. (૩) વિષ્ણુરાત (પરીક્ષિતરાજ)ના નિમિત્તે કરીને શ્રીમદ્ભાગવત શુક્રદેવજીદ્વારા પ્રસિદ્ધ થયું. (૪) નંદ અને નીલ નામના શ્રીરામભક્તને દાધે સમુદ્રમાં સેતુ (પાળ) બંધાઈ એમ એઓ નિમિત્તરૂપ કારણ કહેવાય છે. આ કારણને લેધને આવા પ્રકારે અને આ કામ અમુકે દયું એમ કહેવા માત્રે કરીને નિમિત્તરૂપ કારણ કયન માત્ર છે. બાકી ખરી રીતે તો એ સર્વ તે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા જ પ્રેરણા કમલે છે.

૮. (૧) કંચન (સુવર્ણ) તેને જગવાપણું શું? સુવર્ણમય લંકા હતી તેને મારુતિએ (દનમાનજીએ) પ્રગળા (ખાળી) (૨) પાપાણુ

(પત્થર) કદી પણ તરે નહીં, છતાં નવનીલજનકાદ્વારાએ સેતુબંધ રામે-
શ્વરથી લંકામાં જવાને સમુદ્રમાં પત્થરની પાળ બાંધી. વિષ્ણુધામ
વૈકુંઠથી પડવાપણું નહીં છતાં જયવિજય પાર્વતે લાંચી પૃથ્વી ઉપર
પડ્યા. (૩) આ ત્રણે વાતો કાંઈ દંતકથારૂપ (જોડી કાઢેલી વાત)
નથી, પરંતુ રામાયણમાંની કથા છે. (૪) આખા યાદવકુળને બ્રાહ્મણનો
શાપ થયેલો હતો, ને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને સ્વતઃ તેને માન આપ્યું,
છતાં એ યાદવો ધૈર્ય ઉઘર, વજ્રનાભ, અકૂરણ વગેરેને બહુશાપ
ન લાગવા દેતાં બચાવ્યા. (૫) ત્રિગુણ બ્રહ્મરૂપ સદાશિવ, જે કાળ
(સંહાર)ના નિવામક છે છતાં તેને વૃકાસુરનો ભય થયો ! (૬) શ્રી-
રામચંદ્રે પૂર્ણમર્માદાબદ્ધ છતાં તે ધૈર્ય નાગાસ્ત્ર બાણથી બધામાં
હતા. અવી આવી વાતો સાંભળી રોષે સરખાની શુદ્ધિમાં જમણા
થાય છે રોષે સરખા પણ પ્રભુનાં અટપટા અકલિન ચરિત્ર જોઈને
વિમોહિતશુદ્ધિ થાય છે. (૭) નૈમિક બ્રહ્મચારી અને બ્રહ્માના માનસી
પુત્ર સનકાદિક ત્રણે અત્યંત શાત્રુ છતાં તેમને વૈકુંઠલુવનમાં જ્યાં
રાગમાયા ક્રોધાદિનો મેળવ પણ તથી એવા સ્થાનમાં ક્રોધ થયો, ને
તે ક્રોધાવેશથી જયવિજય નિકટવર્તી પાર્વતેને શાપ દીધો (૮) મહા-
શુદ્ધિર્વત કે જે, બ્રહ્મા રત્નેત્રીબહારવરૂપ જેમને શ્રીનારાયણે પ્રથમ
વેદ આપી જ્ઞાન દાન દીધું છે, તે અત્તાનીની પેઠે મોહિત આસક્ત
થઈ પોતાની કન્યા સરસ્વતીને ઉપગ ગયા. (૯) સમુદ્રજલનું શોષણ
થઈ શકે નહીં છતાં અગસ્ત્યઋષિએ તે સમગ્ર જલનું એક અંજલી
(જોખા)માં પાન કર્યું. આવાં વૃતાંતો સાંભળીને શુદ્ધિમાન પુરોહીની
શુદ્ધિ પણ ભ્રમિત થઈ ચત્રાચમાન થાય તેમ છે. (૧૦) સર્વજ્ઞદેવો
હતાશનઃ આંત્રિ સર્વ બ્રહ્મણ કરે છે. આંત્રિમાં ગમે તેટલું હોમીયે
તો પણ તે સર્વ ભસ્મ કરી નાખે. આંત્રિને કદિ પણ અણધાર્યું ન

મત્ત ગથાંદ.

સાધન ભરત કિયો પરિપૂરન, સૌભરિ મગમુ દૂર રહ્યો હે,
 મગ મુચિ પ્રિયત્વ કિયો, ગોદાન દિયો નૃગ ખૂંટાત કહ્યો હે,
 યજ્ઞયજ્ઞત્વિ પ્રાચિનબર્હિયા, કૌશિક બહુ કટ્ટ સહ્યો હે,
 તામ્ર મયો જિપરીત સર્વે કલનાથ દયા લુપ્ત હાથ લહ્યો હે ૬

માપ છતાં અગ્નિને અજીવું થયું અને તેની ઔષધિકપ અર્જુને ઇન્દ્રનું
 ખાડવ વન તેની વનસ્પતિ (ઔષધિ) બાગી તેનું અજીવ્યાશ વિકારનું
 દુખ ગાળ્યાની કથા મહાભારતમાં પ્રસિદ્ધ છે ઉપર સખી સર્વ વાતો
 નહીં થવા સરખી છતાં પણ તે સર્વે અર્ધ એમ અન્યથા કહે છે,
 આ ઉપરથી એમ જાણી શકાય છે કે, નહીં થવા યોગ્ય પણ કરી
 શકવાને શ્રીભગવાનની સ્વનન પ્રમળ સત્તા રૂપ ઇન્દ્રા મુખ્ય છે

(૧) ભરતજી રાજ-સપિએ વિવિધ સાધન પરિપૂર્ણ કર્યા હતાં
 (૨) સૌભરી-સપિ દુઃખ ન લાગવા માટે શ્રીપ્રભુનાજીના જગમા
 રહેતા હતા (૩) પ્રિયત્વ મન પવિત્ર અને મુમુક્ષુ રૂપ લાવક હતા
 છતાં તે દુઃખને કરીને માયાની બનમાં પડ્યા હતા (૪) વૃક્ષરાજાએ
 અમણિન ગાયેનું દાન કરનાર મહાપુરુષ કહે હતા અને અગ્નિજે તે
 પેખીતી ૧ માપ ગૌદાગામા આવેલી તેનું દાન એ રાજાએ જૂથથી
 વગર જાણે ખીજા બહાણને કહે તેથી દાન તેનાજ બન્ને માલિકોની
 વચ્ચે અન્ય કલહ ઉપજ્યો જેની ગોદાનપુરના બનામા બાજ
 જીની આનંદી કે ગાયથી કાઢી નો અનર વેરો પડ્યો હતો (૫)
 પ્રાચીનબર્હિયા રાજાએ અતિશય વેરો કર્યા હતા કે મખાગિન વને
 કરીને સમગ્ર પૃથ્વી ચીતરી નાશ કરા (૬) કૌશિક (વિષામિત્ર)

દોહા

મુલતી સો ઉલટી કરે, ઉલટી મુલટ બનાય;
જે આહે સોષ કરે, સમર્થ શ્રીગજરાય. ૫૦

અનહોની હોવે ન કળુ, હોની મિટે ન કોય;
જૂઠ જતન જિયકો પરે, હરિ કરે તણ હોય. ૫૧
કનક જયોં પાહુન તરે અપતપાત અધિમોખ,
કૃષ્ણ કરે તણ સમ બને, નહિ બલ શુન અરુ દોખ. ૫૨

અધિએ અનેક પ્રકારના વિવિધ તપ આરાધી કષ્ટ વેડીને કર્યા હતા છતાં તે પુણ્યકૃતિના બદલામા તેણે વગર અપરાધે અનેક જનેને દુખ (હરિશ્ચંદ્ર રાજ ઇત્યાદિને) આપ્યાથી તપશ્ચાર્યનું ફળ પ્રાપ્ત ન થયું ઉપરના તમામ દાખનાઓ ઉપરથી જણાશે કે, દરેક પ્રકારનાં સાધન કર્યાંનું ફળ તે તે સુલકુ ન આવતા ઉલટું (રિપરીન) આવ્યું છે. માટે સર્વ સાધનમાનનું ફળ હે નાથ (શ્રીનાથજી) તમારા હાથમાં છે
૫૦. પ્રભુ મુલટાનું ઉલટું કરવાને, અને ઉલટાને સુલકુ કરવાને સ્વતન સત્તાધીશ છે આહે તે કરી શકવાને એ શ્રીગજરાય (શ્રીકૃષ્ણ) સદા સમર્થ છે

૫૧ જે થવનું પ્રભુએ નિર્ધારિલું છે તે બાવી પદાર્થમાં પણ કોઈથી કદી ફેરફાર કરી મદાડી શકતું નથી. માટે પ્રભુએ નિર્મિત કરેલું ફેરવવાને માટે જો શુદ્ધ પ્રયત્ન કરશે તો પણ તે મિથ્યા પરિશ્રમ માથે પડશે શ્રીહરિ જો કરશે તો જ યશે

૫૨ જુઓ કનક કદી પણ ન બળે છતાં તે સોનું બળા ગયું (લંકામા) અપતિતને પતિત અને પતિતને તે પાતકથી અથવા દુખથી મુક્ત કરીને તેમને મોક્ષ આપ્યો. બ્યારે શ્રીકૃષ્ણભગવાન કરે ત્યારે જે

કૃષિત

ઇશ્વરકી ઇચ્છા હિતે હોતવ્યતા હોય જેસી,
 તેસોહી સયોગ સળ મિલે આપ આપતે,
 જાહે જળ જેસો જેસે હોનહાર સો હી હોવે,
 સુખ દુખ લાલ હાનિ જહા જો મિલાય તે,
 પાર્થ કપિ ભરત મૃગકી સે ગીધ નલ કલિ,
 અમિત્યો મિલાય દેખો કહાં યુન્ય પાપત ?
 સખી બિન્દુ ભાવી બસ, સો ન કાહૂં કયો હૂં દરે,
 દયા મિથ્યા સોચે કિત રટી કૃષ્ણજાપતે ? ૧૦

નહીં થતા યોગ હોય તે પણ ચક્ર સંકે (બની સંકે) છે પરંતુ કાંઈ
 પણ બાળ કે ગુણ દોષનું આનંદ નથી

૧૦ હોતવ્યતા ધવાનું છે તે પ્રભુ ઇચ્છાથી ચસે જ જેમકે,
 (૧) પાર્થ (અર્જુન) મહાપરાક્રમી બાણાવલી યોદ્ધો જતા તેને પ્રમંથ
 શંક (નપુસક) થવું પડ્યું, તથા કાળા લૂટારાએ લૂટ કરી જતી ભીષ્મ
 (૨) કપિ હનુમાનજી સમર્થ જતા અર્જુનથી હાર્યા માટે અર્જુનના
 રથ ઉપર રહેવું પડ્યું (૩) ભરતજી મૃગત્રીના બચ્ચાની દયા પાળતા
 મોહથી સડાયા (૪) ગીધ પક્ષી, જટાયુ (૫) પુલ્કશનોકી આ
 નળરાજાને કલિયુગે પ્રવેશ કરી ઘણું દુખ દીધું હતું આ ઉપરથી
 પુણ્ય પાપ એ તો કહેવા પૂરતું નિમિત્તમાત્ર છે ખરેખર તો આપુ
 જગત ભાવી પદાર્થને વશ છે, ને તે કાંઈનાથી ફેરવ્યું ફેરવી ચકાવું
 નથી માટે મિથ્યા સોચ (ચિંતા) કરવાની જરૂર નથી આ માટે તું
 શ્રીકૃષ્ણમંત્રના જપને ઊડીને વ્યયં સંતાપ કરે છે ?

એ કહ્યું બન્યો બને બનેગો સખ હરિ ઈચ્છા તામે,
હર પ્રણા હૂં તેં ઘટે બઢે નાહિ હે.

કર્મ કાલ ગ્રહ સુભાવ મન જીવ કરતા ના,
એ સખડી દોરી, કેસોકે કરગાંહિ હે.

તેરા કીયો હોય તો તૂં અપનો કયોં ખૂસો કરે ?

ખૂસો હોય બિના ચલે ચિત્ત તો ન ચાહિ હેં.

જો તે ચેં ચિંતા હોત સોહુ માન માપો ગરજ;

મેં કરતા બિટે દયા પ્રભુ ગહે બાહિ હેં.

૧૧

૧૧. જે કાઈ બનેલું છે, અને બનશે. એ સર્વમાં એક શ્રીહરિની ઇચ્છા જ મુખ્ય છે. અને તેમાં હર (મહાદેવજી)થી કે બ્રહ્માદિકથી પણ ઘટવધરપનો કાંઈ પણ ફેરફાર થઈ શકતો નથી. ૧ કર્મ, ૨ કાળ, ૩ ગ્રહ, ૪ સ્વભાવ, ૫ મન યા ૬ જીવ, એમાંનું કોઈ પણ કર્તા નથી. કારણ કે એ સર્વેની દોરી કેશવ (ભગવાન)ના હાથમાં રહેલી છે. જો ત્હારું કંઈ ચતું હોય તો તું પોતાની મેળે પોતાનું છુર (જુક) કેમ થવા દે છે? દરેક મનુષ્ય પ્રભુથી મળેલી સત્તા પ્રમાણે વિચાર કરી પોતાનું સુખ થવા, અને કોઈ પણ વાતે દુઃખ ન થવા દેવાનું નહાય છે, છતાં પ્રભુ ઇચ્છા પ્રમાણે જ પરિણામ ચતું હોવાથી છુર (ખોટું) પણ પ્રભુની મરજીથી જ થાય છે એ નિશ્ચય છે. આ પ્રમાણે છતાં જો ચિંતા ન થાય તો તું માધવ એટલે શ્રીલક્ષ્મીપતિની ઇચ્છા તે જ મુખ્ય માનજે. કેમકે તે ખોટું (જુક) મટાડવાને સમર્થ તે શ્રીહરિ છે. અને તે પ્રભુએ હે દયા (દયારામ) ત્હારો હાથ ઝાલ્યો છે માટે સર્વ ચિંતાને તું છોડી દે.

મત્ત ગૃયંદ.

જો નિરમાન કિયો નંદનંદન, સો હર પ્રદા હુતે ન ટરેગો,
 દુઃખ કિયો મુખ હાનિ હિ લાભ, સમેપર આપુન આય અરેગો.
 ચત્ત અનેક વૃથા જિયકે હિરણ્યકશ્યપ જ્યોં શ્રમ સીસ પરેગો,
 નાય દયાર કર દોરિ સખે જગ જ્યોં રુચિ ત્યોં સખ નૃત્ય કરેગો. ૧૨

હોહા

અનહોની હોની કરે, હોનહાર મિટિ જાય;

૧૨. જો નંદનંદને (શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ) નિર્માણ કરેલું હોય
 છે તેમાં હર (મહાદેવજી) કે પ્રદાજીથી ફેરફાર થઈ શકતો નથી. દુઃખ
 કે મુખ, હાનિ કે લાભ જે સમયે જે પ્રભુપ્રજા પ્રમાણે પ્રાપ્ત થનાર
 છે તે આપોઆપ તે તે સમયે પોતાની મેજ આવીને પ્રાપ્ત થશે.
 માટે જીવના વિવિધ પ્રકારના અનેક પ્રપત્ત તે વૃથા (મિથ્યા) જેવા
 દૃષ્ટાંતમાં જેમ કે જીવો તે હિરણ્યકશ્યપુએ પોતે બચવા તથા પોતાના
 ધાર્મ્ય પ્રમાણે પ્રહલાદજી પુત્ર (ભક્તરાજ)નું અહિન થવાને ધણા
 પ્રકારના પ્રપત્ત બહુ કર્યાં, તથાપિ ઈશ્વરપ્રજા પ્રમાણે જ થયું, તેના
 ધારવા પ્રમાણે ન જ થયું હિરણ્યકશ્યપુનું જ મરણ થયું અને પ્રહલાદ
 ભક્તરાજનો વાગ સરખો પણ વાંકો થયો. હિરણ્યકશ્યપુએ કૌશલ
 સર્વ પ્રપત્તોનો શ્રમ મિથ્યા થઈ ગયો માટે હે દયારામજી! તું નિશ્ચે
 કરીને જાણુ જે કે સર્વની દોરી પ્રભુના હાથમાં છે, તે સ્વપ્રધાર પ્રભુના
 હાથમાં દોરી દોવાથી તે પૂતવારૂપ સમગ્ર જગતના જીવોને જેમ
 નચાવે છે તેમ તે નાચે છે પ્રભુ પ્રજા પ્રમાણે જ સર્વ જગત રચે
 કરી રહ્યું છે.

(૧) જે થવાનું પ્રભુએ નિર્માણ કરેલું નથી છતાં તે કરવાને,

- તુલસી એસેં રામસોં, કહિયે કહા ળસાય? ૧
- મુનિ હુ ભરત બાવી પ્રબલ, બિલખિ કહ્યો મુનિ નાથ;
લાભ હાન જીવન મરન, જસ અપજસ બિધિ હાય. ૨
- ત્રિભેર પલટે પુરુષ તિય, સુદુમન અત મિથુન;
ધારી ગિરિધારી બને, કયોં હૂ અધિક ન ન્યૂન. ૩

અને તે જ પ્રમાણે જે કરવાનું પ્રભુએ બાવીરૂપ પ્રારબ્ધ નિર્મ્યું છે તો પણ તે મટાડવાને સમર્થ એક શ્રીરામચંદ્ર છે. મહાત્મા વૃષભી-દાસજી કહે છે કે, એવા જે શ્રીરામચંદ્ર ભગવાન તેને કષ્ટ કહેશે કે તે મ્હારા હાથમાં છે તો તે કબૂલ કરાય ? કારણ કે પ્રભુ તો સ્વતંત્ર છે. તે પોતાની સ્વતંત્ર ઇચ્છાથી જે મ્હારા તે કરવાને સમર્થ સમર્થ છે.

૨ રામાયણમાં મહાત્મા વૃષભીદાસજી શ્રીરામચંદ્રજીના બાઈ ભરતજી પ્રત્યે કહેલું વચન લખી ગયા છે કે, હે ભરતજી બાવીરૂપ પ્રારબ્ધ પ્રમય છે એમ જોઈ મુનિનાથ (ભેષ્ઠ મુનિ) કહે છે કે, લાભ, હાનિ (ખોટ), જીવન, મરણ, યશ, અપયશ એ સર્વ વિધિ (ધર્મર ઇચ્છાથી નિર્મિત થયેલું ભવિષ્ય) શ્રીહરિને સ્વાધીન છે

૩ શ્રીમદ્ભાગવતમાં સુદુમ્નની કથા પ્રસિદ્ધ છે તેનો ઇતિ-હાસ એવો છે કે, તે પુરુષાર્થ (મરદ) જતાં નણવાર તેને પુરુષ મટી સ્ત્રી, અને સ્ત્રી મટીને પાછો પુરુષ, અને વળી પુરુષ મટીને સ્ત્રીપણના રૂપને પ્રાપ્ત થયો એક જ દેહમાં નણવાર પલંગ (નદવો) ચાંદ પુરુષ, અને સ્ત્રી, એમ ઉભય પ્રમાણનાં સખ દુખની સ્થિતિ બોગવી આ બનાવનું દષ્ટાન્ત પ્રભુનું કર્તુમ્ અકર્તુમ્ અન્યથાકર્તુમ્ સર્વ કરવાને સ્વતંત્રસામર્થ્યસૂચક ભગવત્કૃપાજનું છે માટે ગિરિરાજ પર્વતને

શિક્ષા બચ મુનિવો કરો, અંતર ધરો ન એક;
હરિ કરાવનો જળ જસો તસ તિહિ ઉપજિ બિબેક.
તુલસી સંત સમાગમ, તાબિનુ મોહ ન લાગ;
મોહ ગયે બિનુ રામપથ, હોહિ ન દદ અનુરાગ. ૫

ટચથી આગળી ઉપર ધારણ કરી રાખનારા અદ્ભુતસામર્થ્યવંત ધી-
કૃષ્ણનું જ ધાર્યું (ધ્યન) ચાલુ છે. ને તેમાં ન્યૂનાધિક કરવાને કોઈનું
પણ કાંઈ બળ ચાલતું નથી.

૪. આ પ્રમાણે પ્રભુનું સ્વતંત્ર સત્તારૂપ પ્રજળ સામર્થ્યરૂપ
માહાત્મ્યગાનાદિ સમજવા માટે ગ્રંથકાર કવિવર્ષ ઉપાધ્ય જતાવે છે કે,
શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રીહરિરામજી મહાપ્રભુવિરચિત શિક્ષાપત્ર ગ્રંથના વચ-
નામૃત સાંભળવા, અથવા જોવા શિક્ષારૂપ વચનો સાંભળતાં છતાં
પોતાના હૃદયમાં દૃઢ નિશ્ચયપણે તે કસાવી રાખતા નથી. જેથી શિક્ષા-
રૂપ વચનો અવજી ક્યાં છતાં તેનું મનન અને નિદિધ્યાસન ન કરવાથી
તે વચનો સદા સ્મરણમાં રહેતાં નથી. અને તેણે કરીને થીપુરુષોત્તમનાં
અદ્ભુત દિવ્ય નિર્દોષ ચરિત્રાનો અર્થ સમજી શકતા નથી. જે વખતે
જેમ કરાવવાનું શ્રીહરિને હોય છે તે જ પ્રમાણે તેને વિવેકરૂપ બુદ્ધિ
ઉપજે છે.

૫. શ્રીગમજાત મહાત્મા તુલસીદાસજીની સાખી છે કે, જ્યાં
સુધી સત્પુરુષનો સમાગમ ન રાખે, એટલે તેમના રુદ્રપદેશરૂપનાં
સાર અમૃતરૂપ વચનોનાં અવજાદિ ન કરે ત્યાં સુધી અગાને કરીને
અનિસ પદાર્થોમાં ચમત્કી મોહાસક્તિ બાળે નહીં. અને જ્યાં સુધી તે
મોહ ન ટળે ત્યાં સુધી ભગવદ્માર્ગ ઉપર તેની દૃઢ રચિ પ્રીતિ પણ
ઉદય ન થાય.

એકેં દુઃખ સુખ એકઠેા, સો સુમરી મત રાય;
બિચિત્ર લીલા કૃષ્ણકી, ધનિકેા ધની ન કાય.

૫૩

કરતુમકરતું અન્યથાકરતું સંઘ્રય ઈય;
અજામિલ દુર્વાસા ભરત ઉઠાહરન નિદીસ.

૫૪

૫૩. એકને સુખ હોય છે તો ખીજને દુઃખ પણ હોય છે. એવું સુખ દુઃખનું જોડું અનાદિ કાળથી આવ્યું આવેલું છે માટે સુખે કરીને હર્ષાણુ થવું કે દુઃખે કરીને આર્કંદાશ્વ પડવારપ રડવાનું કે ગબરાઈ હર્ષ મટી જવાનું કારણ નથી. દરેક જાતનાં શીકૃષ્ણ પરમાત્માની અકલિત અદ્ભુત ગૂઢ લીલા જાણવી. તથા એ પરબ્રહ્મ જ સર્વના સ્વામી સ્વતંત્ર હોવાથી ગમે તે કરી શકવાને સમર્થ છે તે સર્વેશ્વર પ્રત્યેકજાતનાં પર ટાઇ પણ નથી.

૫૪ કર્તુમ્ લક્ષણ—અજામિલની કથા શ્રીમદ્ભાગવતના ૫૪-સ્કંધમાં છે કે, તે બ્રાહ્મણપુત્ર હતો, છતાં દુઃસંગને લીધે તે દુરાચરણી થયો હતો. તો પણ પ્રભુએ તેનું કષ્માણુ કસ્વાનું ધારેલું હતું તેથી તેને ઉત્તરાવસ્થામાં પ્રભુએ સુખે મેળવી તેમણે કરેલા ઉત્તમોત્તમ સદુપદેશથી પુત્રનું નામ નારાયણ પાડી તેમાં અત્યંત આસક્તિ રાખી. અંતે તેનું સ્મરણ કરવા છતાં પણ પ્રભુએ પોતાનું નામસ્મરણ કર્યાનું માની યમદૂતથી મુકાવી શકિ લીધી. (૧) અકર્તુમ્ લક્ષણ—દુર્વાસા ઋષિ સંકરનેા અંશાવતાર હોવાથી મહાત્મા પુરુષ હતા છતાં પણ તેમાં અસદ્ (તીવ્ર) ક્રોધ હતો અને અનેક જનોને ક્રોધ કરીને આપાદિ દર્ષ દુઃખી કરતા હતા છતાં તે ક્રોધરૂપ દુર્ગુણને પ્રભુએ ન

હરિચિત્તા તે જાલ અજાલ, કંતિ સમહીતે હોઈ;
 પે જિમિ દિનમનિ દીપ ત્યોં અલગ હલય ફલ સોઈ, ૫૫

ફેલ્યો. (૩) અન્યથાકર્તુમ્ લક્ષણ—ભરતજી રાગજ્ઞપિને હરણનાં
 બચ્ચામાં રહાતું નિમિત્ત માની તે વાસનાથી તેને ૩ તથા ૮/૮મ
 લેવડાવ્યા.

૫૫ શ્રીહરિની સત્તાથી સારી અથવા નહારી કૃતિ સર્વે કોઈ
 કરી શકે છે. પરંતુ તેથી કરીને પ્રભુમાં કોઈ રીતે વિષમતા કે કૂટા-
 ર્શ્ય કોઈ પણ હોય નથી. (૧) દર્શાવતાં જોઈએ—દિનમણિ—(સૂર્ય)ના
 અગ્નિવાળાશ્વ પ્રકાશથી સર્વ કોઈ નેત્રો હાથએ જોઈ શકે છે ને
 તેના અગ્નિવાળના બળે કરીને સૂર્ય સૂર્ય જોઈ તેમાં કેટલાક
 મોહિત થઈ જાય છે, અને કેટલાક તે નેત્રોને ઉપયોગ શ્રીહરિનાં,
 શ્રીસદ્ગુણનાં, કે સત્પુરુષનાં કે સદ્ગુણોનાં દર્શનાદિક કે સદ્કૃતિમાં
 કરે છે. પરંતુ તેથી કરીને સૂર્યનારામણને કોઈ દોષ લાગી શકતો
 નથી, કે તમારી દાગરીમાં અથવા તમારા પ્રકારે અગ્નિવાળના
 સૂર્યોત્પત્તિ સૂર્યમાં આસક્ત થયો માટે દુઃખ દોષ વર્તન નથી એમ ન સમ-
 જતું. (૨) તે ૮ પ્રમાણે રીપકના અગ્નિવાળના પ્રકાશયોગે કરીને
 પણ સમજતું. (૩) વળી એ ૮ પ્રમાણે ચંદ્રમાના પ્રકાશરૂપ અગ્નિ-
 વાળાનું પણ સમજી લેવું, જેની રીતે સૂર્ય—અર્થ, ને દીપક એ ત્રણ
 એ રૂપ ભોગવવાથી સદા અલગ (અલિપ્ત) રહે છે તેમ સૂર્યની
 દુષ્ટિનું રૂપ ધારીને ભોગવવું પડતું નથી. તેમ તેમના ઉપર વિષ-
 મતાનો કે કૂટાનાનો દોષ લાગી શકતો નથી.

બહુ બિગર્યો અતિ સુધરે, નો ધારે હરિ મનન;
 અતિ સુધર્યો સો અતિ બિગરિ, શ્રીહરિ નો અપ્રસન્ન. ૫૬
 હરિ રક્ષક કણુ કહું ન કર, જાય જંગલમે ભેક,
 સો કોપત નહિ બચેગો સત પતાલ તર પેક. ૫૭

છપ્પથ.

પાવન પતિત હું પતિત પાવન કરિ નમ ધરની;
 ધર્મ અધર્મ અધર્મ ધર્મ કરિ અકરનિ કરની;
 બિંદુ સિંધુ કરિ સિંધુ બિંદુ રતિ શૂન્ય સફલ કરી.
 અઘટિત ઘટિત હું ઘટિત અઘટિત કરે મન ધરિ હરિ;

૫૬. ગમે તેટલું બગડી ગયલું હોય, જે કોઈથી કદિ પણ ન સુધરી શકે તેવું હોય છતાં તે અતિથય સારી રીતે સુધરી શકે છે, પરંતુ તે ક્યારે, કે જ્યારે શ્રીહરિ તેમ કરવા મનથી ઇચ્છે ત્યારે જ. યજ્ઞી કોઇ કામ અતિથય સુધરેલું હોય, કે સુધરવા યોગ્ય થયેલું હોય તથાપિ જો શ્રીહરિને અપ્રસન્ન કરે તો તે સર્વ સુધરેલું પણ બગડી જાય છે. માટે સુધારવા બગાડવાને સ્વતંત્ર સામર્થ્યવંત તો ૧ શ્રીહરિ જ સ્વતંત્ર સત્તાધીશ છે

૫૭. શ્રીહરિ જેના રક્ષક હોય તેને કોઈ પણ સ્થળે કોઈનો ડર ભય કદાપિ પણ ચાય નહી. કદાચ તે જંગલમાં (અરણ્યમાં) હોય તો ત્યાં પણ તેવું રક્ષણ થાય જ. અને જો શ્રીહરિ રક્ષા (કાપ્યા) હોય (અપ્રસન્ન થયા હોય) તો તેથી બચવાને માટે કદિ ૭ સાતમા પ્રાતાંગમાં પેડો હોય તો પણ તે નહીં જ બચે.

પ્રભુ ચાહે સોહી ઇશ્વર કરે, અચિત્ત અતઠર્થ અકલગતિ.
મંત સોચી કૃતિ મત તું દયા, અચલ સરન શ્રીકૃષ્ણ પતિ ૧૦
મત ગયંદ.

કેહ ન જ્ઞાની અજ્ઞાનિનકો જગ ઇશ્વર આધીન સર્જન જોવે,
જોકો જોએં કરિ કૃષ્ણજસોં સો તાછતુ તે બિધિકેં બસ હોવે,
સ્થાનપ કાહુકિ કામ લગે ન મુહી છુધ ચિત્ત હરિપદ પ્રોવે,
નાથ દયા સખડી મતિ પ્રેરક, જો સમુઝે મુહંસે નહિ શાવે. ૧૧

૧૦. પવિત્રને પતિત અને પતિતને પાવન કરે છે. નમ—આકાશ.
ધરની—પૃથ્વી. ધર્મને અધર્મ કરે છે અને અધર્મને ધર્મ એમ ન થઈ શકે
એવું પણ કરવા સમર્થ છે. એક ત્રિદુને સમુદ્ર કરે છે અને સમુદ્રને
ત્રિદુસમાન બનાવે છે. બાઅશુબને બાઅશાળી બનાવે છે. અનર્થ
ન તર્ક કરી શકાય તેવી.

૧૧. કદી પણ કોઈએ જ્ઞાનીપણનો ફકિ અજિમાન ન રાખવો.
તેમ જ કોઈને પણ તું અજ્ઞાની જાણીને તેની અવગા ન કરીશ,
કારણ કે પ્રજુના જેવું કોઈ પણ જ્ઞાની નથી એમ જાણીજ્ઞાનીપણનો
હવો રાખી ગર્વિષ ન થઈશ,—‘કારણ કે આખું જગત ઇશ્વરને
આધીન છે. એમ સન્નિવ પ્રકરો સર્વન બહ્યાત્મદષિથી બચવૂં
પણીથી જુએ છે.’ જ્ઞાન અને અજ્ઞાનમાં પણ કારણકે ૧ બલ જ
હોય છે. જેને જે વખતે મીઠુંખુ બચવાન જેવો કરવા છાટે છે તે
પ્રમાણે તે ફાળે તે તેવો થાય અને નિષ્કે કરીને તેની વિધિ (રીત) તે
વખતે થાય છે. એમાં સ્થાનપ (કલાપણ) કોઈનું કામ લાગતું નથી
એમ માની જુદિમાન જનો શીલગિના ચરણકમલમાં પોનાની છુરિને
પ્રોવે છે (પ્રોવે છે) મંથકાર કહે છે કે, મારા નાથ મીઠુંખુચંદ

સાંપ મુને દ્રગતે ઉરતે ગતિ ધાન ગ્રહે કરિ ઝોર ન કોઈ,
 પુષ્પ પિયે જલ પાંજી લખે, ગુલમ્હેરિ અજળ અલીક ન સોઈ
 અશ્રુહિતે ઉત્પત્તિ મયૂરકી બીછુ હસે પુછસેં જગ જોઈ;
 નાય દયા સધરી બિધ સમ્રથ કૃષ્ણ કરે તબ કા નહિ હોઈ ? ૧

ભગવાન તે જ સર્વની જીવિના પ્રેરક છે. આ પ્રમાણે જે સમજે છે તેઓ પ્રભુની જૂદી જૂદી અનેક રચનાઓ જોધને હાઈ કે શોકને પામતા નથી. અર્થાત્ મુખ જોધને હર્ષિત થતા નથી, અને ક્રુષ્ણ જોધને રુદન કરતા નથી. એમાં પ્રભુની અદ્ભુત કૌતુક=અતિ આશ્ચર્યકારક રચનાનું વર્ણન છે.

૧૨. જુઓ. સાપને શ્વશુ કરવાને પ્રભુએ કશું (કાન) ન રચતાં તેની દગમાં (નેત્રમાં) શ્વશુ કરવાની સત્તા ધરી છે. વળી સર્પને ચાલવા સાથે પ્રભુએ તેને ચરણ (પગ) કર્યાં નથી. સારે તેના ઉરમાં (પેટમાં) ચાલવાની પ્રજાળ યકિત મુકી છે કે જેણે કરીને (પેટ વતે) તે ચાલે છે. વળી સાપને ધાણેંદ્રિય (નાસિકા) કરેલી નથી. તથાપિ તે નાસિકા દ્વારાએ જે સુંઘવાનું કામ થાય તેવું તેને ઉરમાં એટલે અંતરમાં પ્રભુએ સુંઘન દુર્ગંધ સમજવારૂપ ગતિનું જ્ઞાન-દાન કરેલું છે. આ ઉપર લખ્યા સર્વ પ્રસંગો સામાન્ય ક્રમના બંધારણથી ઉલટા પ્રભુએ રચ્યા છે, એવું અન્ય કોઈ પણ પ્રાણીમાં નથી. અજળ ગુલ મ્હેરી નામનું પક્ષી થાય છે. તે પુંછડેથી પાણી પીએ છે, અને તેને તેના ચરણમાં એવાં મુખ કર્યાં છે કે જેથી એ પગે કરીને તેનાથી ચલાય ખડે અને ચાલતાં ચાલતાં ચરાય પણ ખડે. આ વાત મિથ્યા નથી, પણ સત્ય છે. વળી નવાઈની વાત એ છે કે, સામાન્યક્રમ એવો છે કે ૧ અંડજ (ઈંડામાંથી) ૨ ઉદ્ભવ. (પૃથ્વી-

કળિત.

અહો હેમકસ્યપ પ્રજ્ઞાઠ પુત્ર ઉચ્ચ કંસ,
કાજલકો હેતુ દીપ મનિ કૃની જાત હે;

માંથી) ૩ જરાણુ (ઝોર) માંથી) ૩ શુક્ર (વીર્ય) માંથી. ૪ સ્વેદજ
(પરસેવા માંથી) માંકણુ એમ ૪ પ્રકારની મનુષ્ય અને પશુ પક્ષી
વગેરે જંતુમાત્રની ઉત્પત્તિ થાય છે. છતાં પ્રભુએ અજન્મ પ્રકારની
નવીન રીત પણ કરેલી જણાય છે જેમકે, (૧) અશ્રુનાં મિદુમાંથી
મયૂર (મોર) ની ઉત્પત્તિ થાય છે. ન્યારે મોર કળા કરી નૃત્ય કરે
છે, ત્યાર પછી તેની આંખનાંથી અશ્રુજળનાં છુંદ પડે છે, તે પૃથ્વી
ઉપર પડે છે, તેને તેની સ્ત્રી-રૂપ પૃથ્વીઉપર પડતાં જ ગાદી જાય છે
તેથી મોર અવતરે છે. (૨) જળમાંથી મચ્છરાદિની ઉત્પત્તિ થાય છે
(૩) દરેકને પોતપોતાનો બચાવ (સંરક્ષણ) કરવાને તથાકોઇ સામો
ઉપદ્રવ કરે તો તેને સાસન (સિદ્ધા) કરવા રૂપ જૂદી જૂદી રીતે
સાદિત્ય (ઉપરકર) પ્રભુએ આપેલું છે જેમકે-હાથ-પગ વડે મારે છે
મોઢેથી દાંતવડે બચકું ભરે છે, સોંઘડાં મારે છે, (ઘોઘે છે) ચાંચ
બેઠે છે, (મારે) જનાવરો કરડે છે. પરંતુ નવાઇની રીત પ્રભુએ
પુંજડાંથી મારવારપની પણ મુરકેલી છે, જેમકે-વીંછીને પુછડે અણી-
દાર કટિ (ડાંખ) રહે છે તે પુંજડાવડે ખીજાને કરડે છે,
વળી તેજ પ્રમાણે વધારે પાણીમાં પડી રહેનારા મગરોનાં
પુંજડામાં પણ તીક્ષ્ણ તલવારની ધાર કરતાં પણ અતિશય
તીખી ધાર પ્રભુએ રચેલી છે. આ દાખલાઓ જગતમાં જોઇ શકાય
તેવા છે. હવે એ દષ્ટાંતમાત્રનો સિદ્ધાંત કહે છે કે, દયારામના માથે
શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર તે સર્વ રીતે સદા સમર્થ છે. તેથી તે સર્વ કરવાને સંપૂર્ણ
સ્વતંત્ર હતાધીસ છે. તે કરે ત્યારે શું ન થાય ? અર્થાત્ સર્વ થાય જ.

અજમેલ પુત્રલાવ નામ લેત ધામ પાયો,
 ગ્રેમ રામ કહત મરે પિતાદિ વિખ્યાત હે,
 દયા ધર્મ પાડ્યો દોષ રૂપ લયોં ભરત ભૂપ,
 બિલ દીનેં બકી કૃષ્ણ દીની ગતિ માત હે.
 નિજ પાંડવ દુઃખી સુખી કૌરોં સો જગ જાને,
 દયા નાથ તિહારી ગતિ લખી નાહિ જાતહે,

૧૩

૧૩. એનો સાર પ્રજાની ગતિને કોઈ જાણી શકવાને સમર્થ નથી એ પરત્વે છે જીવો. (૧) હેમકરણ (હિરણ્યકરણ) આસુર જતા તેને ત્યાં શુદ્ધ દેવી સંપત્તિરૂપ પ્રલ્હાદજી ભગવદ્ભક્તરાજાનું પ્રાકટ્ય થયું (૨) ઉભયેન રાજા ભગવદ્ભક્ત શુદ્ધ દેવી સંપત્તિવાળા હતા જનાં તેમને ત્યાં પુત્ર આસુરી બુદ્ધિવાળો કસ ઉત્પન્ન થયો. (૩) દીપક=દીવો તે ઉજાવળ પ્રકાશવત્ જતા તે દીવામાંથી ઉત્પન્ન થવાથી પુત્રરૂપ કાળજામા પિતારૂપ દીપકના શુદ્ધ પ્રકાશવાળો મણિ માથે જના પછી નીચ કૃતિ જંતુ મારવાની નાગ કરે છે, નાગને માથે રહ્યા ઉપર મણિ હોય છે એવો ઉત્તમ નાગ જતાં તે પેલા મણિરૂપ શુદ્ધનો દુરુપયોગ કરે છે. અથવા વિપધર (નાગ) તેને માથે પ્રભુએ મણિ ઉત્પન્ન કર્યો છે એ કૌતુક પછી સચવે છે (૧) વળી અજમેલે પુત્ર (નારાયણ)નું નામ દીધું જતા નારાયણ ભગવાને પોતાનું નામસ્મરણ કર્યાનું માની તેને ભગવદ્ધામની પ્રાપ્તિ કરાવી. (૨) અને શ્રીરામચંદ્રજી ઉપર ગાઠ સ્નેહે વાત્સલ્ય કરના પિતા દશરથ-રાજાએ અંતે તે શ્રીરામ રામ કહેતાં શ્રીરામના વિશેષે પ્રાણત્યાગ કરી દીધા જતા તેને સ્વધામ ન આપ્યું. (૩) દયારૂપી ધર્મ ભરતજીએ

પ્રશ્ની સુતયા યોગ્ય તપે મુખ આપેાં વર્ષ,
 મહૂરત પ્રટવાંગ પાચે દેખો કેતો અંત્ર હે;
 એક નામ અન્નમેલ શુનિકા ત્યોં આધો નામ,
 પારધિ સ્વદેહ સ્વર્ગ સમરે બિના મંત્ર હે,
 બુદ્ધિમેં કસર કળૂ કહે હરિ મહામૂર્ખ,
 સહજ ચલ્યો બાય બાકે કીને ભવ યંત્ર હે;

પાળ્યા છતાં તે દોષરૂપ મણાઈ ૩ જન્મ થયા. (૪) બકી (પૂતના) એ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું અદિત (પ્રાણાપહાર) ધૃત્વીને પોતાના સ્તનને વિષે (ઝેર) ચોપડેલું, તેનું પાન શ્રીકૃષ્ણને કરાવ્યું છતાં તેને જનનીની પદવી ગણી પોતાની માતાને જે પદ તે પદવી પ્રાપ્તિનું કામ પ્રભુએ કર્યું. (૫) શ્રીકૃષ્ણે નિજ ભક્ત પાંડવોને અનેક વાર દુઃખ ભોગવાવ્યું હતું. (૬) અભક્ત કૌરવોને સુખ આપ્યું હતું, હે દયાનાય, દયારામના ધૃષ્ટદેવ સ્વામિન શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર ! ઉપર લખ્યા પ્રકરોવાળી આપની વિવિધ ગતિ તે સર્વ જન્મતમાં પ્રસિદ્ધ છે. તે કપરથી તમારી ગતિ જાણી શકાતી નથી.

૧૪. પ્રશ્ની સુતયાનો અમામ પરિશ્રમ કે જે ૪ ચાર મુખપર્વન તપે કરીને તપ્યાં હતાં ત્યારે તેમને દર્શન આપીને વરદાન પ્રભુએ આપ્યું કે હું તમારે ત્યાં પુત્રરૂપે અવતરીશ (પ્રકટ થઈશ) મુવજીએ માર ૧ મહિના તપ કર્યું તેટલામાં તેને પ્રભુએ દર્શન દીધાં અને ખટ્વાંગ રાજાને ૨ એક મુહૂર્તમાં (બે ઘડીમાં) દર્શન આપ્યાં જુઓ કેટલું બધું અંતર (બેદન્યારતમ્ય) ? એક જ નામ અન્નમેલે લીધું હતું, શુભિકાએ માત્ર અર્ધું નામ લીધું હતું. પારધિએ શ્રીકૃષ્ણને

દયાનાથ કૃષ્ણગતિ અતિ ગૂઢ કેન લહે ?

અથવા આહે સોધ કરે ઇશ્વર સ્વતંત્ર હે.

૧૪

હુહા.

કિયો કરેગે કરત સળ, સલો હી શ્રીગજરાય;

હરિ હારદ અતિગૂઢ હે તુરત ન સમઝયો જાય. ૫૮

બાલ્ય માણું જે ઉપરથી પ્રભુ (શ્રીકૃષ્ણ)ને કલેવર હોડવું પડ્યું, છતાં તેવા અપરાધીને સ્વદેહે કાંઈ પણ સ્મરણ કે મંત્ર જપ કર્યા વગર સ્વર્ગે મોકલ્યો. આવા દાખલા જોઈને કોઈ મૂર્ખ મનુષ્ય એમ કહેવા તૈયાર થશે કે પ્રભુની ભુદ્ધિમાં કાંઈ કસર (ખામી) હશે તો તે મહાન મૂર્ખ છે, કારણ કે અચાની (મૂઢ) જન પણ શ્રીહરિનું આયુ કર્મ પ્રાકૃત નથી પણ દિવ્ય છે એમ જાણે છે. તેને સ્મરે તો તે પણ સહજ રીતે ધર્મપદને પહોંચે છે, કેમકે સંસારની અનેક પ્રકારની રચના શ્રીહરિએ કરેલી છે તે રચના જોતાં પણ કલ્પના કરી શકાય છે કે પ્રભુમાં અપાર ભુદ્ધિ. દયાનાથ, દયારામના ઇષ્ટદેવ સ્વામી શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની ગતિ અતિશય ગૂઢ છે માટે તેમની ગતિને કોઈ પણ જાણી શકવાને સમર્થ નથી, કારણ કે ઇશ્વર ગમે તે કરવાને સંપૂર્ણ રીતે સદા સામર્થ્યવંત અને સ્વતંત્ર છે.

૫૮. શ્રીહરિનું હારદ (અંતરનેા અભિપ્રાય) કાંઈથી કળી શકાય તેમ નથી માટે તે અમુક રીતે જ છે એમ નિશ્ચય કરી કાંઈ કહી શકાય તેમ નથી. શ્રીગજરાયે સર્વ વાણું જ કહેલું છે, અને કરશે.

દૂહા.

તન તપાય કહું મન હું સજન માનિ ભગવંત,
 ગુન એકેક વર હહુન મે રુચિ પ્રમાન બનિ સંત. ૧
 જાકે હિય હરિ જસિ રહે સો હરિ સમ નિર્લેપ
 કહા મનસ્વીઃકૃતિ જને તાહુ ન ચોટે ચેપ. ૨
 કેવલ કૃષ્ણ પ્રમેયજલ આત્મસાત કિય બહિ,
 તાકી કૃતિ સખ કૃષ્ણદી નૃપ કુમાર સો આહિ. ૩

૧. કોઇ તન તપાવે છે ને કોઇ મન તપાવે છે, અથવા તન અને મન એ ઉભયને પોતાના વિરહે કમીને તપાવે છે એ તાપકલેષને પણ પ્રભુ પોતાનું સજન માની લે છે. એક એક ગુણ જન્મેમાં એક છે પણ એવી વિરહાત્મક સ્થિતિ મેંની ભગવાનની રુચિ (મજા) પ્રમાણે થાય છે.

૨. જેના હૃદયમાં શ્રીહરિ નિરાશ રહે તે શ્રીહરિની સમાન નિર્લેપ હોય છે, એમ જનાં એવા મન જનથી કોઇ વખતે મનસ્વી કૃતિ થઈ જાય તો પણ તે મેંને શુભાશુભ કમનો ચેપ અડકેનો નથી. કેમકે તે અદ્વૈતિથી રહિત હોય છે અને તેની શુદ્ધિના પ્રેરક પણ કારણરૂપે શ્રીહરિ જ રહેલા હોય છે.

૩. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ કેવળ પોતાના પ્રમેયજલકે કરીને જે જનને પોતાના આત્મસાત (પ્રાણસમર્પિત) કરેના હોય તેના સત્પુરુષની સર્વ કૃતિ શ્રીકૃષ્ણના સરખી બાજુથી જેમ કાંઈ રાગના કુમારની કૃતિ હોય તે પણ રાગના જેવી જ ચલાય છે, તેમ પુત્રમા અવગુણરૂપ જનાં રનેલ વાતસલ્યના કારણથી પિતારૂપ રાગમાં તે પુત્રના અવગુણ નથી તેમ સમજવું. એમ થવામાં પણ શ્રીભગવાનનો કાંઈ હેતુ (હદ) હોય છે, કારણ કે જાગૃકથી અણુસમજે પણ

નાહિ હોય હેતુ કંઈહું કૃપા સહજ પ્રજરાય;
 જો કષ્ટ હેતુ હોય તો કેસે કૃપા કહાય ? ૪
 દોષ પરે તહું ઘસિ ન ઉર, નિજ જનકે નંદલાલ,
 જ્યોં જનની પ્રિય મુચિ લગે અતિ અપરાધિ હું બાલ. ૫
 અજમેલ ગનિકા લહે, ડેહ નામ અપવર્ગ,
 સરતિ રામ રટિ તનુ તબયો, દશરથ અજહૂ સ્વર્ગ. ૬

કાંઈ થઈ ગયું હોય તો પણ તે બાળકનું વચન તેના પિતા પાળે છે તેમ ભક્તરૂપ પુત્રનું વચન પણ શ્રીહરિ પાળે છે.

૫. યદ્યપિ અત્તાન સ્થિતિ વચના બાળકરૂપ ભક્ત જનની કાર્ત્ત્વ કૃતિ દોષ રૂપની હોય તથાપિ પરમ સ્નેહી પરમ દયાળુ પિતાવત્ પરમ હિતકારી નંદલાલ (શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન) પોતાના નિજજન પોતાને પુત્રસમ પ્રાણ પ્રિય વહાલા હોવાથી તે વ્હાલપણાના કારણથી પિતારૂપ પણ તે પુત્રરૂપ ભક્તના કાંઈ પણ દોષ મનમાં આણતા જ નથી. જેવી રીતે જનનિ ને પોતાનો પુત્ર ગમે તેટલો અશુભિ (ગદો) હોય તો પણ માતાને પુત્ર ઉપર સંપૂર્ણ વ્હાલ હોવાથી તે ગદો જોખરો છતાં પણ પ્રિય અને શુભિ (શૌખ્યો=પવિત્ર=શુદ્ધ) જ લાસે છે. વળી એ જ પ્રમાણે તેના અગણિત અપરાધ હોય તો પણ જેવી રીતે માને સંપૂર્ણ વ્હાલ હોવાથી તે બાળક પુત્રના દોષ ભાસતા જ નથી. તે પ્રમાણે પુત્ર રચાને ભક્ત અને પિતા રચાને પુરષોત્તમ પણ તે નિજભક્તના અપવિત્રપણાને કે એના અપરાધરૂપ દોષોને ગણતા નથી,

૬. એના દાખલા આપે છે ભુઆ. (૧) અજમિલ અતિરાય દુરાચારી અને પરચીસંપટ અનેક પ્રકારના અપરાધવાળો હતો છતાં

કેન ભાંતિ પ્રભુ તુમ પ્રસન્ન, સે ન કાહુ કે જ્ઞાન,
કહુ નીતિમેં દુઃખ દીજે, કહું અનીતિ મુખ દાન. ૭
પૂરવ કરનિ સજ સ્યલ, દેખિ અસંસર જાત,
ઈશ્વર સ્વતંત્ર કૃપાનિધિ, નામ અલીક બહેં જાત. ૮

પ્રભુએ તેના કોઈ પણ દોષ ન ગણ્યા ને તેને નિઃપદની પ્રાપ્તિ કરાવી
(૧) નામ આર અક્ષરનું (નારાયણ) કહેવા માનથી પ્રભુએ તેની શુદ્ધિ
લીધી. (૨) ગણિકા (બાગડી વેશ્યા) અત્યંત દુરાચાર ને અધ
(પાપ) નું ધામ હતું તેને પણ પરમપદ આપ્યું. પોપટને ભણાવવા
વિશે ગા અર્ધુ નામ (૨) કહેવા માનથી શીરામે પોતાનું નામ કહેવાનો
આરંભ કર્યો તે પૂર્ણ નામવત્ ગણ્યું (માની લીધું) આ બન્ને મળી
૧૥ નામ લેતા માનથી અપવર્ગ (મોક્ષને) બન્ને પામ્યાં છે. છુએને
શ્રીરામચંદ્રજન્ય પિતા દશરથરાજાએ સમરતિ (એટલે સ્નેહસહિત)
શ્રીરામવિષયે હા રામ, હા રામ, એમ કહેતાં કહેતાં પ્રભુના વિરહે
તપીને ચરીર છોડી દીધું, તેના સ્નેહી પિતા ભકતને પણ પ્રભુએ સ્વર્ગ
આપ્યું અને મમમ પ્રજાને અને કુતરો જેમાં અનેક જંતુ (કીડા) પડેલા
પડેલા હતા તે સહિતને પરમપદ સ્થાન આપ્યું.

૭. હે પ્રભુ આપ કોઈ રીતે પ્રસન્ન થાઓ છો તેનું કોઈને
યથાર્થ જ્ઞાન થઈ શકતું નથી.

૮. જો સર્વ સ્થળે (એટલે સર્વ જગ્યાએ સર્વની બાબતમાં)
કેવળ પૂર્વ જન્મનાં યોગિન ક્રિયાભણુરૂપ પૂર્વની કરણી કરીએ તો તે
પણ સંભવી શકતું નથી. કારણ કે વેદાદિક સર્વ જાણનાં ઈશ્વરને
સ્વતંત્ર (કર્તુમ્, અકર્તુમ્, અન્યાકર્તુમ્ સર્વ કરવાને સદા સંપૂર્ણ
સામર્થ્યવંત કહેવા છે તથા કૃપાસાગર કહેવા છે. તે પ્રભુનાં નામગુણમાં
મિથ્યારૂપ દોષ લાગે પ્રભુ તો સદા નિર્દોષજ છે.

કોટિ યત્નતે' હોય નહિ, ચાંડાલી નૃપનારી,
 કષુ ભઇ સાધન સંભવિત તે બલ કૃપા બિચ્ચારિ. ૯.
 જળ ગોવિંદ કૃપા કરે, તળ તો સળ બનિ આવે;
 સુખ સંપત્તિ આનંદ ઘનો, ઘર બેઠે વે પાવે. ૧૦
 પૂરવડી જાને પ્રભુ, કષુ હૂં કહી ન જાત;
 સ્વપચરાની અતિઅસંભવ, કો લહિ નૃપહિય જાત. ૧૧

૯. કોટાનકોટિ (કરોડા) પ્રયત્ન કરે તો પણ કાંઇ ચાંડાલણી તે રાજાની રાણી થવાને કદિ પણ યોગ્ય થઇ શકે જ નહિ. છતાં કદાચ કોઇ કારણ નિમિત્તથી રાજા જ પોતાના આપથી જો તેનો સ્વીકાર કરે તો તેમાં તે ચાંડાલણીનું કાંઈ પણ સાધન ન કહેવાય. એવો રાજાની કેવળ કૃપાદૃષ્ટિપ અનુગ્રહનું જ કારણ કહેવું પડે. આ દૃષ્ટાંત સ્વસાપ્રદાયિક અંતઃકરણપ્રભોધ મયે શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીએ શ્લોક બીજામાં આપેલું છે તે આશયથી બહુ કવિવર્યે લખેલું છે.

૧૦ જ્યારે ગોવિંદ કૃપા કરે છે ત્યારે સર્વ અશક્ય વાતો પણ સારી રીતે શક્ય થઇ જાય છે. ત્યારે સર્વ પ્રકારની સુખ સંપત્તિ અને અતિશય આનંદ તેને ઘેર બેઠાં પ્રાપ્ત થાય છે.

૧૧ પૂર્વ જન્મમાં કોણે કેવી કૃત કરેલી છે તે જાણવાને પણ પ્રભુ જ સમર્થ છે પરંતુ જૂતકાળનું (ગયા જન્મનું વર્તમાન) જાણવાને અન્ય સમર્થ હોતા નથી, તેમ તે કૃતિ કરનારને પણ પોતાની પૂર્વ જન્મની કરણીની ખબર હોતી નથી. કહી ૯ માં કહ્યા પ્રમાણે જેમ ચાંડાલણી (અત્યંત જાતિની) છતાં તે રાજાની રાણી થઇ શકે એ કેટલું બધું અસંભવિત છે. છતાં જ્યારે રાજા તેનો પોતાની ઇચ્છાથી તેનું પાણિમણ કરી પટરાણી તરીકે સ્વીકારે ત્યારે તે રાજાએ ક્રિયા

સખ સુત સમ પ્રિય સ્વકીય હું, ન ગુન છત્ર ન બિચાર;
 સમઝ પડે નહિ હેતુ કહા, અધિક એક કષ્ટ ખ્યાર. ૧૨
 અપનો કિયો તજે ન બઠ બનિ કણુ દોષ અનેક,
 હરિ સહિષ્ણુ અતિ કૃપાનિધિ, સો કયોં છાંડે ટેક ? ૧૩

કારણથી એવી અપાત્ર સ્ત્રીને રાણી તરીકે સ પાત્રરૂપ ગણીને સ્વીકારી
 તે રાજના અંતરાય (મનના હેતુ) ને બાળવાને અન્ય સમર્થ
 નથી. એમ પ્રભુ રામરૂપ અને અકાલજ્ઞી છતાં રાણીરૂપ બને દોષવંત
 અપાત્ર જીવને મુક્તરૂપ સત્પાત્ર ગણી અંગીકાર કરે છે એમાં
 કિયા કારણથી પ્રભુએ સ્વીકાર કર્યો તે પ્રભુના દેવાની વાત અન્ય
 શુ કહી શકે ?

૧૨. સમગ્ર વિધની પ્રભુ પ્રભુને પુત્રની મારફત બદાની છે,
 તેમાં પણ વિશેષ પ્રિય (પ્રાણાધિકપ્રિય) પોતાના સ્વનીય બ્રહ્માન્ન
 બદાલા છે. એ ઉપરથી કાષ્ટએ એમ ન સમજવું કે રણુ તેના કાષ્ટ
 ગુણુ કે રૂપને લીધે તેના ઉપર બદાન રાખે છે. રૂપ કે ગુણુનો વિચાર
 કરવાનો નથી એ તો નિમિત્તરૂપ કહેવા માત્ર છે. કારણ કે અનૂત
 કાટિ બ્રહ્માડિના નાયક પ્રભુ તે દુઃખ જીવ ઉપર જાણી બધી કૃપા
 અત્યંત પ્યારપણી શા હેતુથી કરે છે તે સમજી શકાતું નથી.

૧૩. મ્હોટા પુરુષોમા સ્વાભાવિક ગુણુ એવો હોય છે કે, જે
 જીવને તે પોતાનો સ્વીકૃત (અંગીકૃત) કરી લે છે તેવા જીવથી પછીથી
 મને એટલા દોષ ચાપ તો પણ એકવાર પોતાનો કર્યાના કારણથી
 છાડી (મૂકી) દેતા નથી. ત્યારે મ્હોટા જે શ્રીહરિ જેનું નામ સહિષ્ણુ
 છે તથા અતિસય કૃપાની ખાણરૂપ છે તે પોતાના દાસના દોષને સહન
 કરે છે અથવા દોષો માફ કરે છે, કે દોષરૂપ કષ્ટતાજ નથી. સામાન્ય

કૃપાપાત્ર મહાપતિતકે, કરિ પ્રભુતા અધિકાર્થ;
 તરન યોગ્ય તારે પ્રભુ, તામે કેન બડાઈ ? ૧૪
 નટ નાચત નારી બની સખ સમુજત હિય પુરુષ,
 તહુ ધન દે મન વિકલ હુઈ જાન અજાણલ મૂખ. ૫૯

મોટા પુરુષોની ટેક પ્રતિષ્ઠા હોય છે કે એકવાર જેને પોતાનો કર્થો (માન્યો) તેને તે કદિ પણ તરછોડી મૂકતા નથી, ત્યારે પ્રભુ જે સર્વ મોટાના પણ મોટા છે તે તો પોતાના જનોને કેમ જ છોડી દેશે ? અર્થાત્ નહીં જ છોડે.

૧૪. પૂર્વે મહાપતિત જનો હતા તેવા જીવોને પણ પ્રભુએ અત્યંત અનુગ્રહ કરીને કૃપાપાત્ર કર્યા છે એમા જ પ્રભુની વિશેષ મોહાટાઈ છે. કારણ કે જે તરવા યોગ્ય કૃતિવાળા જનો છે, તેને પ્રભુ તારે એમાં કાંઈ પ્રભુની બડાઈ ન કહેવાય, પણ અધમ જીવોને તારવાથી જ પ્રભુનો યશ અધિકાધિક પ્રકટ થાય છે બીજો અર્થ એવો પ્રભુ યાય છે કે, પ્રભુના કૃપાપાત્ર જનોને પ્રભુના અપાર યશ ગુણની પ્રતીતિ હોય છે કે અધમ જીવોને કૃતાર્થ કરી પ્રભુ પોતાની પ્રતીતિ વિશ્વમાં જણાવે છે. કારણ કે સુકૃતિવત્ જનો કે જે તરવા યોગ્ય હોય તેને તારે એમાં કાંઈ વિશેષ વડાઈ ન કહેવાય પતિતપાવન, અધમોદ્ધારણ, ઇત્યાદિ અનેક બિરહ વાળા નામો સીમગવાનનાં પ્રસિદ્ધ છે.

૫૯. નટવો પુરુષાકૃતિ છતાં તે જ્યારે સ્ત્રીનો ભેષ ધારણ કરી, નૃત્ય (નાચ) કરી, તેમાં હાવ ભાવ કરે છે, ત્યારે પ્રેક્ષક મડળી સર્વને તે નટવો આ સ્ત્રીવેશ ધારણ કર્યાથી કાંઈ વારતત્વિક રીતે તે સ્ત્રી નથી એમ સર્વના હૃદયમાં નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન હોય છે, તોપણ તેને તેની સ્ત્રીના ભાવવાળી ચેષ્ટા જોઈને દ્રવ્યાદિક આપે છે અને તેનું

માયા રચના મોહન હિત હૂં તોહું મેન ન હાય
 સો બલ તાઠો જિન લહો બલ દીનોં બ્રજનાથ. ૬૦
 શુનુ મિત્ર બિધ પશ્ય સબ અધરમ મુધરમ હોય,
 ઉલટો હૂં મુલટોં બને કૃષ્ણકૃપાદગ જોય. ૬૧
 જિજેક સાધત હુખ લહે સો પુનિ ના પછતાય,

મોહિત સ્ત્રીરૂપ અને હાવબાવ કટણાદિ જોઈને જોનાર પુરુષનાં મન
 પણ વિકળ થઈ જાય છે જાણીતા છતાં પણ મૂર્ખ માણસ તે અજ્ઞ
 (માયા) રૂપી વેશમાં આસક્ત થઈ જાય છે.

૬૦. મોહનની માયારૂપ રચનાએ કરીને જેની મોહની લાગે છે.
 જો માયાની રચના ધ્રુવરેજગતના હિતાર્થે કરેલી છે તોપણ જે તે
 માયાના સત્રધાર બ્રહ્મ તેનું સ્વરૂપ જ આ માયા છે એમ જાણે છે,
 સમર્થ વિશ્વરચના બ્રહ્મરૂપ છે એમ જાણે છે, તેને તેનું મન હાથમા
 રહે છે. પરંતુ એમ ન સમજવું કે તે જીવનું બલ (સામર્થ્ય) છે એ
 મનને સ્વાધીન કરવારૂપ જે બળ તે પણ તે પ્રજુનું છે, એમ જાણવું
 કારણ કે મન ઈત્યાદિ સર્વ બ્રહ્મ શ્રીવજનાથે જ આપેલું છે મનના
 અધિકારતા પણ તે પ્રજુ જ છે

૬૧. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા જેના ઉપર અનુમત કરીને કૃપાદષ્ટિથી
 અવલોકન કરે તો તેને શુનુ પણ મિત્ર યાત્ર, વિધ (ઝેર) પણ
 (વિકાર) ન કરતા પથ્યરૂપ (અનુકૂળ ગુણ) દાખવે અને અધમ
 હોય તે પણ ધર્મરૂપ યાત્ર અને ઉલટું (વિપરીત) હોય તે પણ સતત
 યઈ જાય છે.

તે બિબેક સૂઝે પ્રથમ ને હરિ-હોષ સહાય. ૬૨
 સૂઝીકો કંટક કરે હોય બુ દહ નિજ ભક્ત,
 કે હરિ સમૂલ મિટાય દે ન્યાય ન ચહ સખ જકત. ૬૩
 હરિ જીનકો અપનો કિયો સો ફિર કેસો હુ હોય,
 નિજ બલ તાકો સખ ભલો કરે દોષ નહિ જોય. ૬૪

૬૨. નિત્યાનિત્ય પદાર્થનો તથા સાર અસારનો વિવેકરૂપ મર્મે
 જાણે અને પુરુષપ્રયત્ન નિમિત્ત માત્ર પુરુષપ્રયત્નરૂપ જાણી કર્તાવ્ય
 કર્મ કરે, દુઃખ વગેરેનો વિવેક સમજી તેમ વર્તે. યથા
 સંપત્તિ શક્તિ અનુસારે વિહિત કર્મ કરી અવિહિતનો ત્યાગ કરી
 વિવેકપુરઃસર વર્તાય તેવા સાધનોરૂપ હોવાય કર્યા છતાં - પણ ને
 કદિ તેનાં પરિણામે દુઃખરૂપ વિપરીત રૂઢ આવે તો તે વિવેકી જનને
 પાછળથી પશ્ચાત્તાપ કરવો ન પડે પરંતુ એવો વિવેક પ્રથમથી તો
 ક્યારે સૂઝે છે કે જ્યારે તેને પહેલેથી શ્રીહરિ સહાય હોય તો જ.

૬૩. સૂણી (શિસી) જેવું મદા મંકદ પ્રાપ્ત થવાનું હોય તેના
 અદલામાં જીજ્ઞ કટિ તાગવા જેટલું ક્ષુદ્ર દુઃખ પ્રભુ પોતાના નિજના દહ
 અંતરંગ ભગવદીધને ભોગવાવે અગર શ્રીહરિ તે સમૂળગું (મૂળસહિત)
 ભગર ભોગવે પણ મટાડી દે આવો ન્યાય કાષ્ઠ આખા જગતને માટે
 પ્રભુ કરતા નથી એવું તો કાષ્ઠ વિરલા સ્વકીય નિજ ભક્તને જે
 દદાશ્રયી હોય તેને જ માટે કરે છે.

૬૪. જેને શ્રીહરિએ પોતાનો દહ નિજનો ભક્ત કર્યો હોય, ને
 તે ને કદિ પાછળથી ગમે તેવો થાપ તોપણ પ્રભુ પોતાના બિરદ
 રૂપ અનુગ્રહથી તેનું સર્વે રીતે ભક્ત જ કરે છે અને તેના કાષ્ઠ પણ
 દોષ હોય તો તે તરફ પ્રભુ જોવા નથી, અર્થાત્ ચમ્પોશી (અખિ

સુકંઠ બિલીપન કુંતિસુત ધ્રુવાદિ કીની અનીત.
 સો સુપને હું સર્વસ હરિ હિયતે હઠયો ન હિત. ૬૫
 ખલ મલ ઠો સર્વસ હરિ અવિજ્ઞાત નિજ દોષ,
 નામ જનાઈન દુષ્ટ લણિ, નિજજન દાયક મોશ ૬૬

આડા કાન, દોષ છે એમ જણતાં હતાં જતાં કરે છે.

૬૫. સુકંઠ સારી રીતે ગજે વગજે એવા, જેના મળામાં પ્રજુ દાય નાખી બીગજેલા એવા, કંઈમાં ધારણ કરી રાખવાના દારૂપ પ્રિય એવા ભડો વિજીપણ, કુંતાડના પ્રવ (પાડવો) અને ધ્રુવ પરા-શર-બ્રહ્મા, મીમંસાદેવજી, અને એકલગુંગાદિ તેમણે અનીતિ કર્યાં હતાં તેમને પ્રજુએ સ્વપ્ને પણ અળગા નથી કર્યાં અને તેમના વિષે શ્રી હરિનું અંતરથી જે બ્રહ્મ અને હિનકારીપણું હતું તેમાં લેશ માત્ર પણ પ્રજુએ ફેરફાર કરેલો નથી.

૬૬. જુઓ સર્વ માસ માત્રના મગરૂપ (લપ, વૃદ્ધિ તિથિઓના સમુદાયવાળો મગ માસ) હતો, ખગરૂપ (દોષના બગારરૂપ) તેને સર્વસ શ્રીહરિ (પુરુષોત્તમ) જણતા હતા પ્રજુ કાંઈ તેના દોષથી અવિજ્ઞાત (અજ્ઞાણ) ન હતા મળ માનને પોતાની સર્વ રીતે અધ-મતા (અપાત્રતા) જણાઈ અને સર્વ ટેકાણે વિરક્તરૂપણને પાખાથી આપી પણ આવી, ત્યારે આર્તન દપૂર્વક પુરુષોત્તમને તે અનન્ય ભાવે શરણ ગયો ત્યારે જનાઈન શ્રીપુરુષોત્તમ ભગવને તેની સર્વ અયો-જનારૂપની અધમતા મટાડી સવ માસમા એક (પુરુષોત્તમ માસ) એવા નામની ઉચ્ચ પદવી આપી હતા દુષ્ટ જનો તે જનાઈન ભગ-વાનને શરણે ચતા નથી. તે તો નિજજનને મોશ આપવાવાળા છે.

હર બિધિતે' હું ના સુધરિ અસં બિગર્યોં ને કામ,
 દયા સુ સુધરે સહજ સઘ ને બેલી ઘનસ્યામ. ૬૭
 દહન દુઃખ દુસ્તર હું સદ ને કરતળ હરિ આપ,
 બળનાભ ઉદ્ધવાદિકેન કયોં ન લગ્યો દિવસાપ ? ૬૮
 અહૂર અર્જુન અતુરસનકે કિયે લક્ષ્મ અપરાધ,
 કૃપાસિંધુ હરિ નિજ લહી લગન ન દીને બાધ. ૬૯
 નિગજન રક્ષક બિનતિ બિન બનિહિ રહે ધનસ્ય,
 જહપિ નેન ગાફલ સદા પલ બિમિ લેત બચાય. ૭૦

૬૭. હર અને બિધિ (એટલે બ્રહ્મણ) થી પણ જે કામ બગડી ગયલું હોય તે સુધારી શકતું નથી. બગડેલું સુધારવાને તો હે દયારામ ! એકજ માર્ગ છે તે એ કે એવું બગડેલું કામ સદેજમાં સઘ (શીઘ્ર) પણે શ્રીધનશામરૂપ (મેધશામરૂપ પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ) ને દયાદષ્ટિ કરીને સહાયબૂત થાય તો તે જલદી સુધરી શકે.

૬૮. જે દુસ્તર અગાધ દુઃખ હોય તેને તાત્કાલિક દહન કરનાર આખી નાખનાર થીહરિ છે. માટે તે અસંધ દુઃખ મટાડવાની જે થીહરિ ઇચ્છા કરે તો તે તરત મટી શકે છે. દષ્ટાંતરૂપ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને આખા યાદવ કુલને દિવ (બાલણ) નો શાપ થયો હતો તેમ છતાં તેમાંથી ઉદ્ધવજી વળ્લભાભ અને અહૂરને, તે ન લાગવા દીધો.

૬૯. અહૂર, અર્જુન, સનકાદિક ૪ ભાઈ, એ સર્વેએ શ્રીભગવાનના ભક્તોને અપરાધ કર્યો હતો. છતાં કૃપાસાગર થીહરિએ એ સર્વેને પોતાના લક્ષ્મ બળીને તે ભક્તોને અપરાધરૂપ દોષ (બાધક) ન થવા દીધો.

૭૦. વળ્લભ (વળ્લભા રામ=શ્રીકૃષ્ણ) : સદા સર્વ સ્વકીય

દુર્વાસા ક્રોધી અતિ અહ્નનકે દુઃખદાય;
બચે જ્ઞાનતે કયોં ન બચિ? કરુના શ્રીગજરાય.

૭

કવિત

ઘેરી સોહૂ મિત્ર હોત માહૂર અંત્રીત હોત,
અનીતિ સો નીત હોત સુલગ્રી જિગારેકી.
કાયરકી છત હોત બિગ્રત સુખત હોત,
દાહક સો સીત હોત મેત કૃતિ કારેકી

ભક્ત જનની વચર વિનાતેએ રક્ષા કર્યા જ કરે છે કારણ કે ભક્ત-
જન તો કોઈ વખતે ગાદલ પથ હોય છે પરંતુ પ્રભુ તેની રક્ષા
કરવાને માટે અખંડ સાવધ રહે છે, તે કોની પેઠે તેનું દષ્ટાંત કે જેવી
રીતે નેત્ર (અક્ષુ=અથવા આંખ) માફલ હોય છે પણ પક્ષક સદા
સાવધ રહે છે તે મદા નેત્રનું રક્ષણ કર્યા જ કરે છે.

૭૧. દુર્વાસામુનિ (ચક્રનો અંધાવનાર) અતિશયક્રોધી, અને
સાપુરુષોને દુઃખ દેનારા હતા. જો તે ખરેખર યાત્રી હોત તો તે પોને
ક્રોધને રોકત માટે ક્રોધાદિ દુર્ગુણોથી દોષ જાણી શકે છે કે, જોને
મગરાય (શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન) કહેણા (દયા) કરીને બચાવે છે ત્યારે
જ તે બચે છે.

૧૫. (૧) કોઈ સમયે વૈરી (દુરમન) હોય તે પણ મિત્ર થાય
છે. (૨) માહુર (વિષ=ઘેર) હોય છતાં તે અમનવત્ થઈ જાય છે.
(૩) કાયર (આયલા=નમુંસક) ની છત થાય છે. (૪) વિપરીત
તે સુપરીત (અનુકૂળ) થાય છે. (૫) દાહક (દહન કરવાના સ્વભા-
વવાળો અગ્નિ, તે પણ શાંત શીતળ=હડો) થાય છે આ સર્વ કૃતિ
કાળાની (મેલ રથામ=ધનરથામ શ્રીકૃષ્ણની) છે. અથવા કાળા રંગની

કિંકર સો ભૂપ હોત મુખ્ય બુદ્ધરૂપ હોત,
 તુચ્છ સો અનૂપ હોત બડી ગતિ બારેકી.
 પાહન સો બને પેત ફૂટ દ્રગ હોત બેત;
 દયારામ જળે હોત કૃપા કૃપન પ્યારેકી.

૧૫

દોહા.

બિગર્યો હુ મુધરે સહજ સુમરત શ્રીગજરાય,
 ન મુધરે તો ઇચ્છા હરિ મિથ્યા ઓર ઉપાય. ૭૨

કૃતિપણ શ્રીહરિની ઇચ્છાથી સેત-સ્વેત-ચોળી થાય છે. (૬) કિંકર (ચાકર=દાસ=નોકર) હોય તે રાજ થાય છે. (૭) મુખ્ય (અગ્રાની) હોય તે બુદ્ધિમાન (પંડિત) થાય છે. (૮) તુચ્છ (હલકા કુદ્ર) જન હોય તે અનૂપ (અનુપમ જેને બીજાની ઉપમા ન આપી શકાય) તેવા થાય છે. એવી બહુ મોટી ગતિ બાલ (બાલકૃષ્ણ) ની છે. (૯) પાહન (પથ્થર) જેવા ભારવાળા તે પાંદડા જેવા હલકા થાય છે. (૧૦) ફૂટી ગયલાં નેત્રવાળા (આધ્યા) જે કે બન્ને નેત્રે અંધ છતાં પૂતરાઈ જેવા છતાં તેને સૂર્ય જેવું યાન ચક્ષુની નયોતિરપ દિવ્ય પ્રકાશરૂપ જ્ઞાન થાય છે ઉપર લખ્યું ઉલ્લેખ તે સર્વ સુલકું થવામાં દયારામભાઈ એ કારણ કહે છે કે, જેના ઉપર શ્રીકૃષ્ણની કૃપા થાય ત્યારે ઉલ્લેખ હોય તે પણ સર્વ સુલકું થઈ જાય છે.

૭૧. ગમે તેવું બગડી ગયલું કારણ હોય તો પણ શ્રીગજરાયનું સ્મરણ કરવાથી સહેજમાં સુધરી જાય છે. સ્મરણ ચિંતન કર્યા છતાં ન મુધરે તો તેમાં શ્રીહરિની ઇચ્છા માનવી. તે બગડેલું સુધારવા માટે બીજા ઉપાય તો કહેવા પૂરતા છે. શ્રીહરિ સિવાયનો બીજો કોઈ પણ ઉપાય રામબાણરૂપ સત્ય નથી,

સુધરેગી ન કણુ સોચતેં બિગર ગઇ જો ગાત,
 જાકો કણુ હુ ઉપાય નહિ સો સુધરે હરિ ગાત. ૭૩
 જાન્યો જો દુઃખ રૂપ યહ ચલિ ન જતનકો જોર,
 તખ સાહસ તજિ લીજીયે સરનો નંદકિસોર. ૭૪
 સખ બલ તજિ હરિ નામ રદિ દંઠ બરોસ દિન રે'ન,
 સત્ય સરન બિન કાહુકો અપનો દુઃખ કરે ન. ૭૫

૭૩. જે વસ્તુ બગડી ગઇ હોય તે ન સુધાર્યાથી શોય (ચિંતા) કરવામાં આવે તો પણ તે સુધરશે નહીં. જે જે બાબતમાં બીજો ઉપાય ન હોય તેવી તેવી સર્વ બગડેલી વસ્તુઓ સુધરવા માટે શ્રીહરિના શુચાનુવાદ ગાવા એ જ મુખ્ય એક ઉપાય છે. હિમ્મત રાખીને આ સર્વોં હરિ ઈલાજ કરવો.

૭૪. એમ જાણ્યું કે, આ રુધિરુ' દુ ખરપ છે અને તેને માટે બીજા સર્વ પ્રયત્નરૂપ ઉપાયોનું કંઈ પણ જોર ચાલી શકે તેમ નથી. ત્યારે સાદસ કર્મ (પરિણામે પાછગથી પસ્તાવું પડે એવું) કદિ પણ ન કરવું. ફટસાકે લોકો મહારાઈ જઈ આત્મકાત (પ્રાણમુક્ત) પ્રસાદિ કરે છે તેવું સાદસ કામ કદિ પણ ન કરવું. પરંતુ તેવી વિપત્તિ સમયે નંદકિસોર (શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન) નું જ અનન્ય સરણાગતિપણુ લેવું.

૭૫. બીજા કોઈ પણ જગ ઉપર આધાર ન રાખતાં શ્રીહરિનો અહોરાત્ર દંઠ ભરેગો ધારણ કરી અખંડ શ્રીહરિનામ સ્મરણનું રહણ કરવું. જ્યાં સુધી મને કર્મ વધને સય મંકદપે શ્રીકૃષ્ણનું સાચું શરણુ ન સ્વીકારે ત્યાં સુધી પરણજી શ્રીકૃષ્ણ પોતાનો સ્વકીય (અંગીકૃત) ભક્ત જન ન ગણે.

અકથ કદ આયો કળુ ચલ્યો પ્રયત્ન ન કોય,
તળ સળ તજિ હરિ રટત મુળ, હોય હોય ફિર હોય ૭૬
બિગરી જાન અબનવા તહુ મુધારિ હરિનામ,
સરનાગતકો અહિત કળુ કયોં હું કરે ન શ્યામ. ૭૭

કવિત.

કળુ મહાદુઃખ કોય હાનિ મહાપાપ તોપ,
ભય, આકૃત ઘોર હોત દોરા ભયો કામકો
ભક્તાદિક દોહ કોય શેષ શંકાદિ જકત
સકય વા અસકય જોર આસરો ન કામ કો
ઉભય લોક કામના અપૂરન ઉદ્વેગ ચૂક;
અતિ અનુચિત કૃતિ અરુ સોસ દામ વામકો

૭૬. જો કદિ બહુ જ ભારે મંકટનુ અગાધ દુઃખ (જે સર્વ
કષ્ટોનું વર્ણન પણ થઈ ન શકે તેવું પુષ્કળ અપરપાર) આવી પડતું
હોય ને તે મહાકવા માટે કાંઈ પણ પ્રયત્નનું બળ (જોર) આણી
શકે તેમ ન હોય ભારે તે સર્વ અમણિત અસલ દુઃખોમાંથી મુક્ત
થવાને સાર ખીજ સર્વ ઉપાયો છોડી દેખને શ્રીહરિનું રટન કર્યા કરવું
તો એણે કરીને સર્વ દુઃખોથી મુક્ત થઈ સર્વ પ્રકારનું સુખ થયો.
થશે ને થશે જ જોમ કે વારનું વચન મંપૂર્ણ નિષ્કાન્તમકપણથી કહે છે.

૭૭. જાણે અથવા અજાણે કાંઈ વસ્તુ બગડી હોય તો પણ
તે સર્વને સુધારવાને માટે ૧ શ્રીહરિનું નામસ્મરણ જ મુખ્ય છે શ્રી
હરિ પોતાના સરણાગતનું કદિ પણ લેશમાત્ર અહિત નહોતું થવા
દે. કારણ કે શ્રીમદ્ ગોસ્વામીશ્રીહરિપણ મહાપ્રભુનું વચન છે કે
કદાપિ પણ પ્રભુથી પોતાના ભક્તાજનનું અહિત થઈ શકતું જ નથી,

તો હુ દયારામ જોર ત્યાગિકે ઉપાય સળી

સરનો ગહે એક હરિહરિ નામ કે.

૧૬

ગઈ મુ ગઈ ગ્રહી લે રહી, હરિ ગુન મન મનિ પોય

મુહૂર્તમે ખટવાંગ બ્યોં બહી સહીસી હોય.

૧૭

કારણ કે તે સર્વેશ્વર પ્રભુ પોતાના ભક્તજનના સખા (મિત્ર) છે.

૧૬. કદિ અત્યંત દુઃખના ભંડારરૂપ અપાર અસલ કષ્ટ, કે હાનિ, કે મહાપાપ, કે નિવિધ પ્રકરના તાપ, કે ભય, યા આશંક (આપત્તિ મેકેટ)નું દાવાદળ દુઃખ દોષ કે કામાદિક ચતુષ્કોણું જોર વધી પડ્યું હોય, ભક્ત પ્રત્યાદિનો દોહ થયો હોય, કે કોઈ સમયની કાપ થયો હોય, (એટલે શેષજી કે સંકરે જેવા રુષ્ટ થયા દોષ) ને તેમાંથી બચાવને માટે તે અપવંત (બગ) હોય, કે અશય હોય તો તે સમયે પ્રભુ સિવાય બીજા કોઈનો આશ્રય (અન્યાશ્રય) ન કરવો. અતિશય અનુચિત (કરવા ચોખ્ખ નહીં એવી) કૃતિ પચાતાપ કરી દેહનું મોપણ કરે તેવી કે ત્રિપાદિને વિશે કામાદિ ચતુ પરાભવ કરનાં હોય તેવી સિંધતિમાં સદાકાળે માટે પરવશ પડ્યો હોય તો પશુ હે દયારામ (દયારામભાઈ કહે છે કે) તું બીજા સર્વ સર્વ ઉપાયોને છોડી દઈને તું એક શ્રીહરિનું ચરણાગનપણું પ્રદક્ષ કરીને શ્રીહરિના નામનો જપ ચિનન કર.

૧૭ શ્રીહરિના ગુણોરૂપ મણિને તાદરા મન રૂપીદોરમાં પરોવતો રહે. અને જે વાત વીતી ગઈ (અથવા બની ગઈ) તેની પશુ ચિંતા તું ન કરીશ ને હવે જે કંઈ શેષ બાકી રહ્યું હોય તેટલાને સંભાળી રાખ. જુઓને ભાગવનમાં કથા છે કે, એક મુદનમાં (બેચડી-માં) ખટવાંગ રાખનું મૃગ ચરાનું બાકી રહ્યું હતું તેટલામાં તે આ

દુહા.

હરિ ત્રાતકે ઘાતક ન કો, ઘાતક ત્રાતક નાહિ,
 બલ ન ચલે વહાં કાહુકો સાંચિ સમુજ મન માંહિ. ૭૮
 સહ બિબેક સનમુખ હરી સુમરિ કરે સખ કામ,
 તહુ કિર દુઃખ તામે' ભયો જાનિ રચિ ઘનશ્યામ. ૭૯
 સોચેતે' મુખ હોત નહિ સોચે દુઃખ નહિ' જાત,
 ચે જડ જિયકી પ્રકરતી સોચે બિના ન રહાત. ૮૦

પ્રમાણે જો ચેતીને ચાલ્યો તો આજો જન્મ, કે જે વ્યથા વ્યતીત
 ચર્ષ ગમે હોતો તે પણ સુધારી લીધો.

૭૮. જેના ત્રાતકે (સહાય=બોલી શ્રીહરિ શાય તેનો ઘાત કર-
 વાને કોઈ પણ સમર્થ ન થાય. તેમજ શ્રીહરિએ જેનો ઘાત થવાનું
 નિર્માણ કરેલું હોય તેને ઉગારવાને પણ કોઈની સહાયતા ચાલી
 શકતી નથી. પ્રભુએ જેને માટે જેમ ધાર્યું હોય તે પ્રમાણે થવામા
 અટકાવવારપી કોઈનું કાર્ષિ પણ બળ ચાલી શકતું નથી. આ પ્રમાણે
 છુ ત્હારા મનમા સત્યપણે સમજી રાખજો.

૭૯. માટે શ્રીહરિની સન્મુખ રહી વિવેક રાખીને સર્વ કામ
 કરજો. જો એ પ્રમાણે વિવેક પુરઃસર વર્તતા છતા પણ જો કદિ કદ
 આવી પડે તો તેમ કરવાની શ્રીહરિની ઇચ્છા માનજો. પણ તેને માટે
 તું સોચ ન કરીશ.

૮૦. સોચ કરવાથી કાર્ષિ સુખ થતું નથી. તેમજ દુઃખ પણ
 જતું નથી. પરંતુ જડ ભુદિવંત જીવની પ્રકૃતિ (સ્વભાવ)ને લીધે તે
 આચારની જન સોચ કર્યા વગર રહેતો નથી.

નહિ કરજેડી ભઈ કપૂ સોહુ હુંતખતા બનિ,
 ખેહાર ન બલ કલ કહાદિયે જિમિ પાહન તર પાનિ. ૮૧
 કરનો હે જો કૃબ્ધ સો મિટિ સકે નહિ કાય,
 નહિ કરનો મો કયોં હુ કણુ કાહૂ સો નહિ હોય. ૮૨
 કેા જાનેં મુખ ધૈયમિં કિધોં ભયે તે જગ,
 બવિશ ભયે પાછે દિખે હરિ ભજ તજ ઉદેગ ૮૩

૮૧. ત્યારે કોઈ પણ કામ નહીં કરવાનો હઠ નિશ્ચયવાળો ધરાયો હતો. છતાં તે કામ થાય, ત્યારે સમજાવું કે જો પ્રભાણે થવાનું ભાવિ હતું માટે તેમ શયું. હવે જો પ્રભાણે નહિ કરવા ચોખ્ખા છતાં પ્રારબ્ધ વશાત્ બની જાય ત્યારે ત્યાં બહુ બળ ન કરતાં ફળે ફળે (યુક્તિએ કરીને) તે કામખાથી બચવું. જેમકે જારે પથ્થર નીચે હાથ આવ્યો હોય ને તે કેકણેથી જો બહુ જોરે કરીને બળાત્કારે કાઢવા જઈએ તો હાથને નુકસાન પહેચે. માટે પથ્થર નીચે હાથ આવેતો હોય ત્યારે તેમાંથી નીકળવા ધીમે ધીમે (હળવે હળવે) યુક્તિથી તે કામ કાઢી લેવું.

૮૨ જે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ કરવું નિરધાર્યું છે તે કોઈથી મટાડી શકાય તેમ નથી. તેમજ તે પ્રભુએ જે કરવાનું નિર્માણ કરેયું નથી તે કદિએ કોઈ પણ ઉપાયથી કોઈ ચડી પણ ચઈ સંસ્કાર નથી.

૮૩. કોઈને પણ પરિણામક ફળ (ભાગી)ની ખબર નથી કે મુખ ચાર્મા છે ? ધીરજ રાખવામાં કે ઉનાવગ કરવામાં તેની બવિ-
 વ્યતી ખબર કોઈને પણ દોની નથી, પરંતુ તેનું ઉતરે બરિખરપ પરિણામિક ફળ આવે ત્યારે જ એટલે તે દેખાય ત્યારે જ સમજી

દેનો લેનો પૂર્વકો જાતે જિતનો હોય,
 સો લે દે કાહૂ તરહ મિલે જોગ સખ સોય. ૮૪
 ભસ્માંગહ ભય ભવ કરે, અર્જુન હુટે ગંવાર.
 તાકો દુઃખ ધરિયે નહી હરિકૃતિ સમય બિચાર. ૮૫
 હરિશ્ચંદ્ર નૃલ્ય યુધિષ્ઠિર અતિ દુઃખ સત્ય નિધાન,
 તોકોં કષ્ટ કુકરમતે તેરી ગિનતી કોન ? ૮૬

શકાય, તેટલા માટે ઉદ્દેગ (ચિંતારૂપી તાપ ક્રમેય) તેને છોડીને તું
 શ્રીહરિને ભજ.

૮૪. પૂર્વ જન્મ કર્મના સંચિત પ્રમાણે જેનું જોટલું જે પ્રમાણે
 લેહેણું કે દેહું હોય તે તે પ્રમાણે તે તેની પાસેથી કાઢ પણ રીતે
 (પ્રકારથી) લેવા આપવાનો પૂર્વ યોગ (પ્રસંગ) આવી મળશે.

૮૫. જુઓ ભસ્માંગદના ભયથી સમય ભવ (શંકર) ડપાં હતા.
 અથવા અર્થ એવો પણ નીકળી શકે કે—ભસ્માંગહ અસુરના ભયથી
 ભવ (મંસાર) અથવા જગતને ધરધસાટરપનો ત્રાસ ઉપજ્યો હતો.
 વળી અર્જુન સરખો મહાવીર બાણાવળી તેને ગમાર જાતિવાળાએ
 (હુટારા કાબાએ) લૂંટી લીધો હતો આવી વાતો સાંભળીને તેનું
 દુઃખ ધારણ ન કરીયે. એવા પ્રસંગે (સમયે) શ્રીહરિની ઇચ્છારૂપ
 કૃતિ જાણવી.

૮૬ સસવાદી હરિશ્ચંદ્ર રાજા તથા પુણ્યશ્લોકી નગરાજ તથા
 ધર્મના અંશાવતાર યુધિષ્ઠિર રાજા કે જેઓ સત્યમાર્ગે ચાલવાને સત્ય-
 ધર્મ રૂપ હતા છતાં તેમને પણ અતિશય દુઃખ પ્રાપ્ત થયું છે ત્યારે
 તું તો કુકર્મને લીધે જ કષ્ટ ભોગવે છે માટે ત્હારી તો તેની આગળ
 ગણતી જ શી ?

શ્રીરઘુપતિ નર તનુ કિયો અતિ દુઃખ અંગીકાર,
 તુ પામરદ્રી કા ચઢી ? ને ઈશ્વર કિરતાર. ૮૭
 સુખ દુઃખ પચવનકો કદ્દું સહજ હિ એક ઉપાય,
 અધિકોં લખિયે અપૂર્ણતે હરપ શોક મિટિ જાય. ૮૮
 યહ દિને સદા ન રહેજે એહિ બિચારો નિત,
 હરપ શોક જ્યાપે નહી કળહૂં અપને ચિત. ૮૯

૮૭ વળી ચોથો દાખવો એવો છે કે, પૂર્ણ મર્થદાત્રી શ્રીરા-
 અચંદ્રક ભગવદવતાર તેમણે પણ અનુષ્ટુપ ધારણ કરીને અતિથપ
 દુઃખને અંગીકાર કરેલું છે, કે જે ઈશ્વર દેવાથી તે દુઃખને ફેડવાને
 મટિ સત્તાધીશ હતા છતાં પણ તેમણે પણ તે જુક્તમાન કર્યું છે
 ત્યારે તું તો પામર છે તેથી ત્યારે જો તો તે ફેરવવામાં ક્યાંથી જ
 આવી શકે ? કારણ કે તે જમનરચના કરનાર ઈશ્વરસ્વરૂપ હતા.

૮૮ સુખ અને દુઃખ જે પચવાનો પચવચારપ સડન કરવાનો
 સહેજ એક ઉપાય કદુ હું કે-એ જાને પ્રમુગે (સુખ અને દુઃખના
 પ્રમુગે) આપણાથી વધારે જે મુખી અથવા દુઃખી હોય તેના દાખલા
 જોવા કે આપણા કરતાં પણ અધિક સુખ કે દુઃખ અમુકને હતું
 અથવા હાલ છે. સુખ આવે ત્યારે છાત્રી ન જરૂં અને દુઃખ આવે
 ત્યારે ડરવું નહીં આપણાથી જે અધિક સુખીવા દુઃખી હોય તેના
 દાખલા જોઈને ગર્વ તથા ક્લેશ ન કરતાં તેને સહીને સમાવશ, તે
 અધિક સુખીવા દુઃખચાગા હોય તેની આજ્ઞા મારાં તો કાંઈ જ
 સુખ કે દુઃખના વિસાળ જ નથી, એમ વિચારે તો હર્ષ કે શોક
 બેમાંથી કાંઈ પણ ન ચાય.

૮૯ વળી એમ પણ વિચારવું કે-હાલ મને જે કાંઈ સુખ કે

હરિ બિસરી મનિ માન તજિ જિન ઠા કરુ મતિ નીચ,
 મિલિ હેત્યેં સુખ સંપદા જ્યો અચાચ દુઃખ મીચ. ૯૦
 તે તુ નિવેદો સખ હરિ, તોહિ રહી કહો આચ ?
 તોફું રહિ જો આંચ તો સો ન નિવેદન સાંચ. ૯૧

દુખ પ્રાપ્ત થયું છે તેવું સુખ કે દુખ મને પ્રથમ ન હતું. તે જેમ હાતમા કાળે કરીને નવીન આચ્યુ તે જ પ્રમાણે આ સુખ કે દુખ પણ કાળે કરીને બદલાઈ જશે આવોને આવો યોગ કાંઈ સદાકાળ રહેનારો નથી. એવું નિત્ય વિચારે તો હર્ષ કે શોક કાંઈ પણ ચિત્તમાં ન બાપે

૯૦ મહામણિસમ પ્રકાશવત શ્રીહરિને વિસરીશ નહિ, અને તું માનાદિ સોક લાજનો ત્યાગ કરી દે અને કોઈ પણ કાળે રખે તું અસત્યુતિ કરતો. ' કોઈ પણ કાળે તું દુષ્ટ કૃતિ કરી નીચે પડાય તેવી હલકી વસ્તુ ભુલિ ન ગમ્ય અને એવો વિચાર દઢ કરી રાખ કે જે પ્રમાણે પૂર્વ જન્મની સત્કૃતિ અનુસારે હાલ વગર માગે તને સુખસંપત્તિ લાભાદિ પ્રાપ્ત થયું છે તેજ પ્રમાણે આ અવસર (સમય) નો રગ પણ કાળે કરીને બદલાઈ જશે ને અસત્ય કૃતિના પરિણામ રૂપ દુખ હાનિ કે મૃત્યુ પણ તને જરૂર આવશે જ જેવી રીતે વગર છત્તે કે વગર માગે દુખ અને મૃત્યુને જોડરૂપી હાનિ વગેરે આવે છે તે જ પ્રમાણે આ પ્રાપ્ત થયેલું સુખ સંપત્તિ લાભાદિ પણ તેવું જ તું બાપી લેજે

૯૧ તે તો શ્રીહરિનો બ્રહ્મસંબધ ચતી વખતે શ્રીસદ્ગુરુદ્વારાએ સર્વાત્મનિવેદન કરતી વખતે સર્વનિવેદન (સગર્વણ) શ્રીકૃષ્ણને કરી દીધેલું ■ ત્યારે હવે કોઈ પણ પદાર્થ ઉપર ત્હારે કાંઈ પણ સ્વત્વ

સખ ઇન્દ્રિય સ્વતઃસિદ્ધ જ્યો બિના પ્રાન જડરૂપ,
 તેસે સખ સાધન ખલુ બિના કૃપા ગ્રજ ભૂપ. ૯૨
 હરિ દીનો મુખ ચોં મિલે જ્યો શ્રીફલમેં તોય,
 ગજ કપિત્થકી નાંચ ત્યોં સમુજ હાનિહૂં હોય. ૯૩

સ્વામિત્વ કે હક્ક રહેલો જ નથી, જ્યારે તે સર્વના મુલીક તે પર-
 બ્રહ્મને ક્યાં છે તેમ જતાં તને શા માટે આંચ (પરિતાપ=ચિનામિ)
 થાય છે? અને જ્યારે તને તેવી ચિંતા મ્હે છે ત્યારે તે મનકર્મ વચને
 સત્ત્વ મંડળે સર્વે બ્રહ્માર્પણુ નિવેદન કરેલું જ નથી અર્થાત્ પ્રજુને
 છેતરવારૂપ તેં કૃતિમાત્ર (ક્રિયારૂપનું ફક્ત) નિવેદન કરેલું દશે.

૯૨ જેવી રીતે ઇન્દ્રિયો માત્ર તેમાં પ્રાણુ હોવા વગર કાંઈ પણ
 કાર્ય કરવાને તે જડ હોવાથી સ્વતઃસિદ્ધ સક્રિયમાન ન થાય, તેવી જ
 રીતે સર્વે સાધનો પણ શ્રીકૃષ્ણની કૃપા વગરનાં પોતાની મેળે કાંઈ
 પણ ફળ આપવાને સક્રિયમત્ત ન થાય એ નિશ્ચય છે. અર્થાત્ પ્રાણુ-
 રહિતની ઇન્દ્રિયો જેમ જડ છે તેમ પ્રજુકૃપા વગરનાં સાધનો કૃતિમા-
 ત્રવાળાં તે પણ જડ છે

૯૩ શ્રીહરિએ કૃપા કરીને આપેલા સુખના દાનના ફળ વિશે
 દર્શાવે. છુલેા શ્રીકૃષ્ણ નાળીયેરના ગર્ભમાં પાણીથી રીતે ભરાઈ રહે છે
 પાણી તો જડમૂળ બીજમાં પડી સીંચાય છે, તે બીજની અકુરિઓમાં કે
 તે વૃક્ષમાં કે તેના પાંડાં કાળાં કાળીમાં કાંઈ પણ જળ હોતું નથી,
 છતાં એ દુભના શિખર (હંચી ટોચે) લાગેલા ફળ (નાળીયેર)માં તે
 ઉપર છાંડાં ને તેમાં શુદ્ધ જડરૂપ કાચલાં, તે સર્વને બેદીને તથા
 કાચડીની અંદર એ જળ શી રીતે અને ક્યારે, ભરાય છે તેની ખબર
 પડતી નથી, તેમ પ્રજુ કાંઈ અવલિત સુખદાન પોતાના નિજ

ને તેરી સો ઝોરકી બસ્તુ કિહૂં નહિ હોહિ,

દુઃખ પ્રયત્ન તાજિ ઝોર કિન ત્યો પ્રાપ્ત કણુ તોહિ. ૯૪

હાકોતોને આપે છે છતાં તેની સર્વ જનોને, સદ્ગત સમજાયું ન હોવાથી ખબર પડતી નથી. હવે તેથી વિરુદ્ધનું દુઃખરૂપ જવા કાળનું દર્શાવ આપે છે કે જીવો ગજ (દાથી) આપું કાહું ગળી જાય છે અને તે ગુદા દ્વારા સીદમાં પાછું બહાર મળી આવે છે ત્યારે નીકળે છે, એમાં પણ પ્રભુની એક અજબ તરફની યુક્તિ લાસે છે કે એ આપું કાહું જેવીને તેરી સ્થિતિમાં છોડા સહિત બહાર નીકળે છે. તેના છોડારૂપ ક્યક્ષાને જઠરામિની અગ્નિ ન લાગતાં તે કાચલાની અંદરનો ગર્ભ તેનેજ માત્ર તે જઠરામિ બાળી નાખે છે. એમાં વિચાર કરો કે એ કોણમાં અગ્નિએ શી રીતે પ્રવેશ કર્યો કે તેમાં રહેલો ગર્ભજ માત્ર કેમ દહન થયો ? અને તેની ઉપરના પકરણનું મજબૂત છોડારૂપ ક્યક્ષું પ્રથમ કેમ ન બળ્યું ? સાર એ મહત્ત્વ કરવાનો છે કે-સુખ શ્રીહરિનું આપું આવે છે અને દુઃખરૂપ જવાકાળ પદાર્થ તે પ્રભુ મજા પ્રમાણે જાય છે અને તે જ પ્રમાણે સુખરૂપ લાભ કે દુઃખરૂપ હાનિ પ્રાપ્ત થવામાં પણ ઈશ્વરમજાણ પ્રવળ સત્તાનું કારણ સમજવાનું છે.

૯૪ પ્રભુ તો સમગ્ર જગતના અનંત પ્રાણીઓનું એ પ્રમાણે કરે છે. અને તારાથી (જીવથી) તો બીજા કોઈની વસ્તુ કદી પણ થઈ શકતી નથી. માટે તથા ઈશ્વરમજાણે પ્રાપ્ત થતા દુઃખને ટાળવામાં કેવળ પુરુષપ્રયત્નરૂપ શ્રમ ઉપર આધાર રાખતો હોય તો તે છોડી દે. તું જે પ્રમાણે બીજાનું દુઃખ ટાળવાને અશક્ત છે તે જ પ્રમાણેનું ત્હારું દુઃખ પણ ત્હારી મેજે મટાડવાને કદિ પણ સુશક્તતા ન માનીશ.

છલગલ કરિ કયોં હું લઈ, અધટિત કાહુકી બસત,
 કયોં વાહિપેં બચવે, કપટી ધર્મ ધન અસત. ૯૫
 ખલ હથગત તહુ મિલેગી બસતુ જી તેરી આહિ,
 સાત સંદ્રક નિસંક ધરિ અય જી તેરી નાંહિ. ૯૬
 ક્ષમા રાખિ અતિ બોલિ મતિ હરિ સુમરન જિન બૂલ;
 બને સુ હરિધ્મજા સબહુ સમુજિ હિયે મત હુલિ. ૯૭
 ભલો અરિહુ કેા ભલ કર હુષ મિત હું હતિ જાય,
 કૃષ્ણા સુત, રિપુ છુડાયો અહિ પોપકકો ખાય. ૯૮

૯૫. છળ (કપટ) થી અથવા બળ વાપરીને (જુદી લેઈને) કેમ ખીજાની વસ્તુ લેવાની અધટિત ઇચ્છા કરે છે? કેમકે તું કૃમતિથી તેની પાસે જઈશ તો તને કપટી કહ્યો વળી તારી ધર્મરૂપી દોશ તોના પશુ એ કુકર્મથી અસત થઈ જશે.

૯૬. નિસ્યે કરીને કહું છું અથવા હે પુરુષ, તને કહું છું કે- જે તારી વસ્તુ ખજાના હાથમાં ગયવી હશે તો પશુ તે તને પુનઃ પ્રાપ્ત થશે (આવી મળશે). વળી એમ છતાં પશુ જે જવા કાળ વસ્તુ છે તે કદાપિ સાત તારાં મારીને તે બરી હશે, સાત પેટીમાં રાખી હજે, પશુ તારી નહિ હોય તો જશેજ.

૯૭. માટે તું ક્ષમારૂપી સદગુણી ધર્મને ધારણ કરજે. અતિશય બોલીશ નહીં (એટલે અવશ્ય જરૂર પુરતું બોલજે) અને કદિ પશુ શીઠરિતું સ્મરણ ન બૂલીશ અને જે કાળે જે કાંઈ થાય તે સર્વમાં શીઠરિની ઇચ્છા માનજે. એવું તું તારા મનને કદિ પશુ ડોલાવીશ નહીં.

૯૮. ભલા મનુષ્યો હોય છે તે પોતાના વૈરીનું પશુ સારું કરે

ઘુરો અને નહિ સજનતે' ખલ લલ કિયો ન જાય,
 દેખિ સુધા કાઠું ન દુખદ ગિખ કાઠું ન સુખદાય. ૯૯
 જિય કૃતિ કરિ ફલ હાથ હરિ. લલ અલલ ન કુઈ જાન.
 નાતર કો અપનો ઘુરો કરે કરો અનુમાન. ૧૦૦

છે અને નાદાન (નહારા) માણસની મિત્રતામાં જીવની ખુવારી થાય
 છે જુઓને કૃષ્ણા (કૌપદીજી) એ પોતાના પુત્ર અભિમન્યુનો વૈરી
 (ક્રોધાચાર્ય)નો પુત્ર અશ્વત્થામા તેનો નાશ ચર્તા (પ્રાણ લેતા) અટકાવી
 તેને મરણના લપથી છોડાવ્યો. જુઓને નાગની ભક્તિ કરનારા તે
 નાગને દરરોજ દુધનું પાન કરાવી તે નાગને પુલની સંખ્યા કરીને તેમાં
 તેને સુવાડે છે છતાં તે વિપરેપ જનાવરમાં તે અમૃતરૂપ દુધ તે વિષ
 (ઝેર) વૃદ્ધિકારક થઈ અજાણે જો તે પાલન પેપણ કરનારાથી તેના
 ઉપર પગ પડ્યો હોય તો તે પ્રગમે પૂર્ણા પેના પોષકના અપાર ગુણ
 ઉપકારને બૂલી જઈ તેને કરડી તે પોષણ કરનારના પણ પ્રાણ
 લેવા પર્ગતનું અસલ કુખ આપે છે. આ પ્રમાણે સજનન અને
 ફળનના સ્વભાવો હોય છે.

૯૯. સજનન પુરુષથી કરિ પણ અસતરૂપ નહારી કૃતિ ૨
 શક્તી જ નથી. અને ખળ (કુદ) માણસથી કોઈનું પણ લઈ (સાર)
 થઈ શકતું નથી. સજનન પુરુષનો સ્વભાવ એવો હોય છે કે, જેવી
 રીતે અમૃત કોઈને પણ દુખરૂપ ન જ થાય. સમગ્ર વિશ્વને તે
 સુખદાયી જ હોય છે (થાય છે).

૧૦૦. વળી કેરી કૃતિ કરવાથી શુ રળ (કેવું રળ) પરિણામે
 આવશે તેની સારા માહા પરિણામિક રળની અગાઉથી કોઈને નાહિતી
 હોતી નથી કેમકે દરેક માણસ દરેક કૃતિ તેનું સારૂ રળ આવવાનું

. . કળિત.

સદા કાલ એકસી ના નિલે રીત કાઢી,
 ને લોગી કિધાં યોગી કિધાં રંક ભૂપ કહિયે,
 નલ ઊભો હતો ગયો, મુગીવકો ગયો ગયો,
 યાકો ઠહા હોય જાય નહી હોય પૈયે
 હુર્ષ શોષ યતન કીયે આવે નહી જાય કળૂ,
 બિન માગ્યો દુઃખ મૃત્યુ સુખ હૂ ત્યોં લહીયે.
 ધીરજ ના તનિયે દયા સધાબર લલચે મુખ,
 કૃષ્ણ કૃષ્ણ કહિયે પ્રભુ રાખે ત્યોં રહિયે.

૧૭

ધારીને જ કરે છે પરંતુ તે કૃતિનું કાને શું રળ આપતું ક્યારે, કેવું,
 કેટલું કેવી રીતે? એ સર્વે કર્મફલપ્રદાતા ઈશ્વરના હાથમાં હોય છે
 ને કર્મ કરતી વખતે જ તેનું પરિણામિક રળ ખોલું આવશે એમ
 ખબર હોય તો કેાઈ પણ પોતાની મેળે પોતાનું શું થાય એવું
 કેમ જ કરે? એમ સહેજ અનુમાન કરવાથી સમજ
 શકાય તેવું છે.

૧૭, સદા સર્વદા એક સરખી રીત નબી શકતી નથી. (અર્થાત્
 કાળે કરીને બદલાયા જ કરે છે). ભોગી હોય, કે યોગી હોય, રંક
 હોય કે ગાન હોય, તો પણ સર્વને આ નિયમ સામાન્ય રીતે લાગુ
 પડે છે. જુઓ પુણ્યઓડી નળ રાગને ત્યાં કેટલો બધો વૈભવ
 હતો? છતાં તે કાળે કરીને જતો રહ્યો. સુગ્રીવ (વાળીને બાપ)
 રામબક્ત થતા પહેલાં સ્ત્રીસહિત રાજ્ય વૈભવી હતો. બળવાન મોટા
 બાઈએ તેને મારીને કાઢી મુક્યો એટલું જ નહીં તે સુગ્રીવની

દ્રોપદી જી પાયે દુઃખ, સહિ હે પ્રહલાદ ખીડ,
 અંબરીષ રુકમાંગદ દુઃખતે અઘાયે હેં;
 ભીશ્મ જૂ બિલીષન જૂ પાંડો નલ હરિશ્ચંદ્ર,
 ધ્રુવ કેતા ચંદ્રહાસ દુઃખી ભયે ગાયે હેં;
 મહેતાજી, મીરાં, જયદેવ, જની, તુકારામ,
 માધોદાસ, તુલસી, પીપાદિક પીરાયે હેં;

જીને પણ તે મ્હોટાભાઈ વાળીએ ભોગવવા માંડી જેથી તેને પાહા-
 ડમાં વસવું પડ્યું હતું. આ પ્રમાણે અસલ દુઃખથી તે પીડિત હતો
 છતાં તે શ્રીરામચંદ્રભગવાનને શરણ ગયો તો શ્રીભગવાનના સમર્થ
 બળ પ્રભાવવાળા આશ્રયથી ગયત્રી સર્વ વસ્તુઓ પુનઃ પ્રાપ્ત થઈ. વળી
 વધારામાં મ્હોટા ભાઈ વાળીના રાજ્ય ગાદીના માલીકરૂપ પણ થયો.
 મારે અભાવમાન એવા હૃદ વૈભવો જાણીને તે આગ્રાથી હર્ષ ન
 કરવો. તેમ ગયાથી શોક પણ ન કરવો. કારણ કે ગમ્યુ પણ મળી
 શકે છે અને હોય છે તે પણ જા્ય છે, કાંતો એ વૈભવાદિકને છોડીને
 આપણને જુ પડે, કે કાંતો તે વૈભવો આપણને છોડીને પણ જા્ય
 છે. વળી પ્રયત્નરૂપ થમ કર્યાથી કાંઈ આવે નહિ અને માગ્યા છતાં
 પણ મળે નહીં એમ નિર્ધાર કરી પ્રભુની ઇચ્છા પ્રમાણે જેવી રીતે
 વગર માગે પણ દુઃખ અને મૃત્યુ આવે છે તે જ પ્રમાણે સુખ પણ
 પ્રભુની ઇચ્છા હશે ત્યારે વગર માગે આવીને પ્રાપ્ત થનાર હશે તે પ્રાપ્ત
 થશે જ. મારે દુઃખરૂપ આપત્તિ કે હાણુ મૃત્યુને પ્રસંગે ગભરાઈ ન
 જતાં ધીરજ રાખવી. કદિ પણ ધીરજને છોડવી નહિ અને શ્રીરાધા-
 વરને લજ અને મોડેથી સદા શ્રીકૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ એમ ભગવતનામનો
 જપ કરીએ અને જે કાળે જેવી સ્થિતિમાં પ્રજ્ઞ રાખે તે કાળે તેમાં
 સંતોષ માનીએ.

હરિભક્ત દુઃખ તો અવશ્યે દયા કરે મતિ,
બિના કદ પાચે કહો દોન કુણુ પાચે છે ?

૧૮

કથિત.

માતૃ સ્વસા મૃતાદિ ગમન હત્યા પિતા શુર,
ગો નૃપ ત્રી પ્રહ્લ બ્રહ્મ સિમ્હ સંત કરનો છે.

૧૮ મ્હોટા મ્હોટા (સમર્થ) હરિના ભક્તોએ પણ એ જ પ્રમાણે પ્રભુ ઇચ્છારૂપ માનીને અપાર કષ્ટો વિવિધ પ્રકારનાં સહન કર્યા છે. જુઓ (૧) સતીમાં શિરોમણિ દ્રૌપદીજી (કૃષ્ણા) એ દુઃખ સહ્યું છે. (૨) પ્રત્લાદજી ભક્તરાજે પણ પીડા સહન કરી છે. (૩) ગાંધરીય રાજા અને (૪) રુક્મિણી રાજાએ પણ બહુ કષ્ટ ભોગવ્યું છે (૫) વળી બીજા પિતામહ. (૬) વિબીષણ, (૭) પાંડવો, (૮) પુષ્પ શ્લેષી નગરાજા અને (૯) સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્રરાજા, ૧૦ ધૃવજી (૧૧) કુંતાજી અને (૧૨) ચંદ્રાસ એ સર્વે દુઃખી થયલાં અનેક રથે વર્ણન છે. વળી (૧૩) નરસિંહ મહેતા, (૧૪) ગીરાંબાઈ, (૧૫) જયદેવજી, (૧૬) જનીબાઈ, (૧૭) દુધરામ શુભા, (૧૮) શ્રીજગન્નાથરાયજી ઉપાસકે માધવદાસજી, અને (૧૯) શ્રીરામભક્ત દુધસીંહજી અને (૨૦) હારકામાં શ્રીહારિકાષીશે જેને સમુદ્રમાં પ્રતીતિ આપી સાવ મુવણીની મૂળ સ્થિતિની હારિકાષીલાનો વેળાવ દેખાડી જીવ ઉપર રાંખ ચઢનાં અંગન (ચિન્હ) મુઝા આપી તેવા પીપાજીભક્ત ઇલાદિ અનેક સંત પુરોએ પણ પીડા ભોગવેલી છે માટે થીહરિના ભક્તને દુઃખ તો અવશ્ય હોય છે જ. એવું જાણીને દયારામલાલ કહે છે કે દુઃખ આવે તેથી ડરવું નહિ. એટલે જ વિચાર કરવો કે, પૂર્વે મોટા સમર્થ ભગવદ્ભક્તોને પણ દુઃખ આવી પડેલાં છે અને કહો કે કિયો

(અનૃત) વિશ્વાસઘાત, મિત્રદ્રોહ આતતાષ

પંથ મહાપાપસોં ઉચિત નાં ઉચરનો હેં.

સકય વા અસકય કર્મ ઈત્યાદિક ભયે કંબૂ

તો હૂં બેઢવાની કહૂં સાહસ નાં મરનો હેં.

સખી પાપ તાપ કયા મિટવે કેા ચહ ઉપાય

નામ હરિપાદોઠક લેનો હરિ સરનો હેં.

૧૯

લક્ત કષ્ટ પામ્યા વગર શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને પામ્યો છે ? કેાઇ પણ કષ્ટ ભોગવ્યા વગર એ પરબ્રહ્મા પદને પામેલો નથી.

૧૯. માતૃ ગમન કરનાર, સ્વમા (સાસુ) ગમન કરનાર, દીકરી કે બહેન બાણેજ કે ગોત્રાદિ ગમન કરનાર અથવા પિતા, ગુરુ ગાય, કે નૃપ (રાજા) યા સ્ત્રી કે બ્રહ્મહત્યા કરનાર અથવા ગર્ભહત્યા કરનાર (બાળહત્યા કરનાર) એ કુટ્ટ જનોથી સત્પુર્યે ડરીને તેઓનાથી દૂર રહેવું. વળી એ જ પ્રમાણે અનૃત (અસત્ય વદનાર-મિથ્યા બાપણ કરનાર) તથા વિશ્વાસઘાત કરનાર-કે મિત્રનો દ્રોહ કરનાર, એવા પાંચ મહાપાપકર્મ કરનારા આતતામિજનો સાથે ભાગણ પણ કરવું યોગ્ય નથી. આ પ્રમાણે કાળછૂપવંક સંભાળ રાખીને સાવધગીરીથી વર્તતા છતાં પણ જો કલ્યાય પ્રજાની ઈચ્છાસ્પ અદૃષ્ટપ ભાની પદાર્થની પ્રજાળ સત્તાએ કરીને તેમ કરવામા અસકય પામવા મુશકય છતાં કેાઈના બતાવકારરૂપના ઈલાજથી એ નહીં કરવાની કૃતિ છતાં કદાચ એમાંની કેાઈ વાત બની બય તો પણ તેથી ગભરાઇને સાહસ કર્મરૂપ પ્રાણહાત=આતમહત્યા કદિ પણ ન કરવી, કારણ કે ઉપર લખ્યાં મહાપાપો આઘ લઇને જીવન પણ ગમે એટલા પાપો થયા હોય તો પણ તે પાપરૂપનો તાપક્રયેષ ન કરતાં એમ થવામાં મુશ્કર-

કુંડલિયા.

કોઈ બસતુ અપની ન હે સબકે ધની પ્રજરાય.
 જળ લગ જ્યોં રાખે રહે કિર પઠવે બહાં જાય.
 કિર પઠવેં બહાં જાય કહ્યુ ન અપની લહિયે
 મમતા દુઃખકો મૂલ સુ બિછરત મહાદુઃખ પૈયે.
 કહે દયો હરિદાસ રહો સાખીવત હોઈ
 આયે હર્ષ ન લહો ગયે તળ સોસ ન કોઈ. ૨૦

મજાદરૂપ લાવી પદાર્થ માની એ સર્વ તાપસહિત સંતાપનો નાશ કરવા માટે શ્રીહરિનું નામસંકીર્તન કરવું તથા શ્રીહરિનું પાદોદક (શ્રીપાદતીર્થ અથવામૃત) નું પાન કરવું અને શ્રીહરિના દૃઢ આશ્રયપૂર્વકની શ્રીહરિની અનન્યશરણાગતિ મહત્વ કરવી.

૨૦ કોઈ પણ વસ્તુ વાસ્તવિક રીતે આપણી છે જ નહિ, કારણ કે સર્વના ધણી તે શ્રીકૃષ્ણ જ છે. માટે તે પ્રભુ ન્યાં લગી જે સ્થાને રાખે ત્યાં લગી જ તે ત્યાં રહી શકે છે. તેને ન્યારે (જે સમયે) ન્યાં મોકલે ત્યાં જાય છે એમ જાણી કોઈ પણ પદાર્થને વિષે આપણી (પોતાની) માલકી કે સત્તા કે સ્વત્વ માનવું એ બરોબર નથી. કારણ કે પરથી વસ્તુ ઉપર આપણે મમતા બહારી છે એવું માનવું એ જ દુઃખના મૂળરૂપ છે અને પોતાની ગાન્યતાને લીધે જ તેનો વિયોગ થતાં અત્યંત દુઃખી થાય છે. માટે શ્રીહરિના દાસ દયારામ કહે છે કે, જગતમાં સાક્ષીવત્ રહેવું. જેમ કોઈ સાક્ષીદાર હાજર હોય તેટલા કારણથી કાંઈ તે પક્ષકારના કાર્યના સારા માહા પરિણામના જવાબદાર થઈ શકતા નથી એટલે પક્ષકારને લાભરૂપ ફળ આપવાથી કાંઈ સાક્ષીને હાં પશ્યુ ન થાય તેમ તે પક્ષકારને નુકસાનરૂપ થઈ કાંઈ ખોટ જાય

છાપ્પય.

તિથિ વાર નજર યોગ કરનાદિ અનિષ્ટ હુધ,
 બામ પૃથ સસી કાલવાર સૂલ દોસ નહીં કુર્ષ,
 વ્યતિપાત બેધત બિષ્ટિ અત્યુયોગ સળ ઠરિ
 કાલ પાસ યમઘંટ અપશુકન અમંગલ હુ ઠરિ,
 ભય સંકટ ચિંતા ચૌર રિપુ તાપ સળ થર હેરત
 સળ અમુલ સુમુલ બનિ દયામલુ કૃષ્ણ નામ સુમરન કરત. ૨૧

તો તે ખેતરૂપીનો શોક પણ કાંઈ સાક્ષીને ન થાય તેમ વર્તવું એટલે
 પ્રાપ્ત થયાથી હર્ષ ન કરવો, અને ગયાથી શોક ન કરવો.

૨૧ સવ અશુભને મટાડી સર્વ પ્રકારનું શુભ થવા માટે ઉપાય
 રૂપનો આ છાપો છે. ૧ તિથિ, ૨ વાર, ૩ નક્ષત્ર, ૪ યોગ, ૫
 કરણ છત્યાદિ અનિષ્ટરૂપ કુયોગ હોય અથવા કાળ પાસા તરફ કે
 પાછલા પીઠ ભાગ તરફ અદ્રમાનું ધર હોય અથવા શક્ત દોષ હોય કે
 વ્યતિપાત મા વૈધૃત કે વિષ્ટિ યોગ હોય કે મૃત્યુયોગ હોય એવા
 કુયોગો સર્વ જોતિષ શાસ્ત્રાદિકમા શુભાશુભ શુકન અપશુકનના વર્ણવેલા
 છે, વળી મૃત્યુ (કાળ) કે યમહતના પાસમા સપડાવા જેવું હોય, કે
 યમઘટ કે અપશુકન અમંગલ ચિહ્નસચ્ચક હોય, વળી ભય કે સંકટ
 મા ચિતા ચૌર, વૈરી, અગ્નિ ઇલાદિક રૂપથી હોય, કે પાપે કરીને
 સંતપ્ત રહેતા હોય તો એ સર્વ અશુભ યોગમાત્રથી ન ડરતાં, એ
 સર્વ ઉલટ રૂપનાં ટળવા, તથા સર્વ વાતે શુભરૂપ સુખકારી શ્રેયસ્કર
 થવા ઇચ્છનારે સદા સર્વદા (અખડ) શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માનું સ્મરણ ચિંતન
 કરવું કે જોઈ કરીને તે ભયરૂપ પદાર્થમાનને પણ થરથરાટ ઉપજી તે

• દોહા

અકથ કષ્ટ આયો, કષ્ટુ ચલ્યો પ્રયત્ન ન કાય,
તબ સબ તબિ હરિ રટત મુખ હોય હોય ફિર હોય. ૧૦૧
જાહિ જિતો જબ જયોં લિખ્યો તાહિ તિતો તબ ત્યોંહિ;
દેખિ મિલત ફલ ફલ જ્યોં કસુદુમ લત બિન ચોંહિ. ૧૦૧
રે જન જન બિન વચ્ચુ ધરિ ધરધરધર ધરિ આસ
શ્રંગિ શ્રંગ સાખી હરે ઉપબન પતિ ઉઠાસ. ૧૦૨

સર્વ અશુભ અમંગળ ટળી જાય છે. અને તેના બદલામાં સારી રીતે શુભ રૂપ યોગ થાય છે.

૧૦૧ જ્યારે કથન પણ ન કરી શકાય (એટલે ધણા અગણિત હોવાથી તે સર્વત્ર વર્ણન પણ ન થઈ શકે તેવું અપરંપાર) કષ્ટ આવી પડ્યું હોય, અને તે મટાડવામાં ખીન્ને કોઈ પણ ઉપાયરૂપ શ્રમવાગો પ્રયત્ન પણ ચાલી શકતો ન હોય એવી નિરુપાય સ્થિતિમાં આવી પડ્યા હોય તેને તે સર્વથી મુક્ત થવાને સારી ખીન્ન આગવપાગવપના ક્ષુદ્ર ઇલાજોને ઓડીને શીઘ્રરિતું રટણ કરવું. શીઘ્રરિતો નામચિનને કરીને જરૂર મુખ થાય, થાય ને થાય જ એમ ત્રણવાર દઢ નિશ્ચય પછે કહે છે.

૧૦૧ જેદને, જેટનું, જ્યારે, જેવી રીતે, જાવિરૂપ પ્રાપ્ત થવાનું પ્રયત્નને નિર્માણ કરેનું હોય તેને, તેટનું, ત્યારે, તે પ્રકારે થઈ આવી મહે છે એવું જોઈ લે. જેમકે ફલ-ફલ લુટી લુટી કસુમાં ને જુદાં જુદાં જોડોમાં વિવિધ અનંત લતાઓમાં વચર માગે થાય છે.

૧૦૨ હે મનુષ્યો હે મુશ્કેલીઓ, તમે રજો અન્ય કોઈ પણ તૃષ્ણા રાખના, પણ તમે સર્વ જુદીને ધારણ કરનારા ગેપજી, તે

નામ વિસંભર કૃષ્ણ કે જિન મન સોચે રંચ,
ચિતા ધરિ દઢ કરિ હરિ, સુજની રચિ કે ચંચ. ૧૦૩

ગેપજસહિતને ધારણ કરનાર શ્રીકૃર્માવતાર કે જે અંશાવતાર છે તે અંશાવતારના પણ અવતારી શ્રીગિરિરાજધરણ્ય શ્રીકૃષ્ણપરમાત્મા છે તેની જ એક આસા રાખો, કારણ કે વસ્તીમાં તો કોઈ પણ વૃક્ષાદિકને જળ રેડનારા મનુષ્ય ફિક્કની સહાયતા હોય છે પણ જ્યાં વસ્તી હોતી નથી એવા અરણ્યમાં તથા પ્રત્યેક પર્વતો સુદામાં અને ગિરિની ગુફાઓ સહિતમાં પ્રત્યેક વૃક્ષો બારે માસ લીલા ને લીલા રહે છે, કારણ કે તેને પ્રભુ સિવાય અન્ય કોઈ પણ જળ સિચવા બદ્ધ નથી અને ઉપવન (વાડીઓ) તે મનુષ્યનો આશ્રય કરીને રહેવા છે ત્યારે તેને મનુષ્યો તરફથી જળ સિંચાતા છતાં પણ તેના પાંદડા સુકાત પણ ઉદાસ (નિરાશ) થઈને સુકાઈ જાય છે.

૧૦૩ જે શ્રીકૃષ્ણતું નામ વિશ્વભર છે તે વિશ્વમાત્રતું પોપણુ કરે છે માટે તે વિશ્વભર કહેવાય છે એવું શ્રોત્રમવાનતા નામનું બધ છે માટે તું રખે ખાનપાનાદિકનો શોક કરતો જોને તું માણુશ્રીના ગર્ભમાં હતો ને ત્હારો જન્મ પણ થયો ન હતો તે વખતે એ વિશ્વભરે ત્હારી અગાઉથી ચિતા ધારણ કરી ત્હારે માટે ત્હને મરુ (દાત) આવના પહેલાથીજ પ્રભુએ અજન્મ મુક્તિથી તારી માતાના સ્તનને વિષે માદક, પાચક ને સ્વાદિષ્ઠ મધુર દુધ ત્હારે ધાવવાને સાડ પ્રભુએ મુક્યું છે, કોઈ કહેરો કે એમાં તે વળી અજન્મ મુક્તિ શી છે? પણ લગાર ઝીણી ભુદ્ધિએ વિચાર કરી જોશો તો જાણ્યો કે આખા અગમાં કેવા કેવા પ્રકારના ગદા અપવિત્ર પદાર્થોનું સાહિત્ય ભરેલી છે. મળ, મૂત્રસ્થાન કંક, વીર્ય, પદ, લોહી, નધિર, મેદમજ્જા, માસ,

જીવત લગ ભચ્છન બસન, ઝોર મરન તજિ તાપ,
 અહાર યોગ રચ્છન મરમ કરિ હે આપુર આપ. ૧૦૪
 હોત હિ હરિ પય પાન દિય જળ મતિ ગતિ બચ નાંહિ,
 સો અખ તો કે ભૂલિ હે જો સોચત મન માંહિ ૧૦૫

વિધા, લાજ, આગડી, હાડકા, કૃમિ, ઇલાદિ દુર્ગંધમય પદાર્થોથી ભરપૂર ઉદર ભરેલું છે તેમા આત્મ અમૃતરૂપ દુધ આવે એવી તે શી યુક્તિ તે વખતે રચી હતી? કાંઈજ નહિ. તેવા સ્થાનમાં તે પ્રભુએ તને રતનપાન કરવાની શુદ્ધિ આપી માતાના ઉરોજમાં તે પ્રભુએ પમામૃત ભરી મુક્યુ વળી તે દરોજ તાજુ અને ત્હાં પેટ સારી રીતે ભરાઈ શકે તેટલું અને તને પચ્ચરૂપી પચી શકે એવું હલકુ અને સ્વાદિષ્ઠ એવું તું ઇચ્છે તે વખતે આઠે પ્રદર તાત્કાલિક હાજર રહે એવી ગોઠવણ તે પ્રભુએ કરી મૂકી હતી ત્હારે માટે એ સુમણી તને દાન પશુ આપ્યા (હિઆ) ન હતા એના સમયથી ભરી રાખી હતી તેનો તું ખીજા બાગેનો દાખવો જોઈને વિચાર કરજો.

૧૦૪ જીવતાં સુધી જોજન અને વચ્ચે તથા મરણ એનો તાપ (કચેશ) રહે જ તેનો ત્યાગ કરવો કારણ કે ખાનપાન માટે યોગાયોગ સંબંધ, તથા રક્ષણ એ સર્વ બાવી પદાર્થ (અચરમંજારપ પ્રબળ સત્તાથી) પ્રાપ્ત થાય છે એવો મર્મ સમજ અને ત્હારા જીવતપર્યંત તને પ્રભુએ નિર્મેલા પ્રારબ્ધ પ્રમાણે સર્વ પ્રાપ્ત થશે જ.

૧૦૫ જન્મ મર્તાંજ શ્રીહરિએ માતાના રતનમા અમૃતરૂપ દુધ મુકેલું હતું, તે વડે ત્હાં ખાનપાન ચર કરી આપેલું હતું જ, ને નખને ત્હારામાં કોઈ પણ શુદ્ધિ કે કાંઈ પણ વિચાર કરવાની શક્તિ કે તને કાંઈ પણ ગતિ (ખજર) ન હતી, તેમ તને વાચા બોલવારૂપ

તૂ ચિત્ત ચિંતા કયોં કરે વિશ્વંભર પ્રજાપાલ
સકર સકરખોર કેા કે હધિ મધ્ય દયાળ.

૧૦૬

વાણી સરખી પણ ન હતી, તે વખતથી જે વિશ્વંભરે વગર માગે અને વગર પ્રયાસે ત્હારે માટે આહારની અગાઉથી કાગળ સખી તને મેળવી આપ્યું હતું તે પ્રભુ શું તને હવે બૂલી જશે કે છોડી દેશે? કહિ પણ નહીં બૂલે અને ત્યાગ પણ નહીજ કરે. તારે તું ભોજનવસ્ત્રાદિકની શા માટે ચિંતારૂપ સોચના કરે છે?

૧૦૬ તું મનમાં શા માટે શીકર કરે છે? આખા વિશ્વનું પાલન પોપણ કરનારા વિશ્વંભર (ભગવાને) શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર કે જેને વ્રજપાલ કહે છે તે પ્રભુનો વિશ્વાસ દહ તું રાખ્ય, જુઓને ઉદધિ સમુદ્રમાં એ એ સાગરના દ્વીપ (બેટ) માં સકરખોર પક્ષી થાય છે તે અનન્ય ભાવે સદા શ્રીહરિનો આશ્રય દહ રાખીને શ્રીભગવાનનું સ્મરણ કર્યાં કરે છે તો તેને પ્રભુ ભાં એટલે સમુદ્રના બેટમાં ભાં ચારે પાસે સમુદ્ર છે ભાં સમુદ્રના મધ્યમાં તેને ખાવાનો આહાર માત્ર સાકર હોવાથી સાકર મેળવી આપે છે એવો વિશ્વાસ તું પણ રાખને ભોજનવસ્ત્રાદિકની ચિંતાનો પરિત્યાગ કર.

ચાલતા પ્રસંગને જરાક યોડીવાર મુલતવી રાખીને વચમાં શ્રીહરિમાં વિશ્વાસનું પ્રતિપાદન કરવા સાર કહે છે કે જે તું એ પ્રભુનો દહ વિશ્વાસ છોડીને પુસ્ત્યપ્રયત્નરૂપ સાધનારૂપ બળનો આધાર રાખીશ તો તેનું ફળ કેવું આવે છે તે સમજવાને સાર છે દાખલા છે.

(૧) જુઓ પ્રાચીનગર્દિપરાજાએ અગણિત યજ્ઞ કર્યા હતા, કે જેણે યજ્ઞ કરીને સમગ્ર પૃથ્વી ચીતરી નાખી (જાણ નાખી) હતી, છતાં તેને તે સાધને કરીને ઉત્તરો ભય થયો હતો. નારદજીએ એને

હૂંહા.

ગ્રામીનગર્હિષ્ઠ નૃગાદિક અતિ સાધન લય કથ.

ગીધ ગનિકા વ્યાધાદિ હરિપદ સહજહિ યુનિ રૂપક.

વચમાં તે અનેક પશુઓની હિંસા કરેલી છે તે ત્હારા મરણની વાટ (રાહ) જોઈને માર્ગમાં ત્હારે વેર લેવાને હાથમાં અસ્ત્રશસ્ત્રાદિ ધારણ કરીને બેસી રહ્યા છે, એમ કહી તે સર્વ પશુઓને બતાવ્યા, તે જોઈને ગ્રામીનગર્હિષ્ઠરાજાને મગ્ધરૂપિણી મંત્રોપદેશ સ્વર્ગાદિ પદ મેળવવાની વાત તો બાણ ઉપર રહી પશુ ઉલટો લય પેદા થયો હતો. (૨) વળી નૃગાદિકની પશુ કથાઓ છે. નૃગરાજાએ અનેક ગાયોનું દાન બ્રાહ્મણોને કર્યું હતું. એક વખતે એ રાજાએ એક ગાય એક બ્રાહ્મણને દાનમાં આપેલી છતાં તે ગાય બૂલથી તે બ્રાહ્મણને ઘેર ન જતાં એ રાજાની ગૌશાળાની ખીરકે હતી તે ગાયોની કાઠવમાં તે આવી ગપલી હશે, તેની એ નૃગરાજાને ખબર ન હતી. જેથી બૂલથી અભણે તે દાન કરેલી ગાયનું દાન બીજે દિવસે બીજા બ્રાહ્મણને બૂલથી અપાઈ ગયું, જેથી દાન લેનારા બંને બ્રાહ્મણોની વચમાં ભારે ક્રોધ પેદા થયો. જે ક્રોધના યોગે કરીને એ નૃગરાજાને અનેક ગાયોના દાનરૂપ પ્રુપ્તને બદલે આ સદજ પાપરૂપ કૃતિનું રજ તેણે પ્રથમ ભોગવ્યું. કાંપીડાનો દેહ પ્રાપ્ત થયો, અને તે યોનિમાં અનેક જીવોનું તેને ભક્ષણ કર્યું પડ્યું. તે કૃતિથી તે ભારે દુઃખને પામ્યો હતો. અને નિઃસાધન (સાધન રહિતના) જીવોએ પ્રજા છે એવો દદ વિશ્વાસ ધારણ કરેલો હતો તેટલા કારણથી તે પ્રજાના પદને પામ્યા હતા તેના દુઃખમાં આપે છે જેમકે; ગીધ પક્ષી. (૨) પોપટને બચાવનારી શુનિષ્ઠા. (૩) વ્યાધ (પારધિ) આ મર્વે થી દરિના પદને સદજમાં પ્રાપ્ત થયા છે

મત્તગચંદ.

શ્રીમદબલ્લલકો દદ આશ્રય, શ્રમ બિનાહિ સજે સુખખાનિ;
કૃષ્ણ કૃપા સો બલ સઝથ હું અયોગ્યકું યોગ્ય કરે અથ હાનિ.

એવી કયાઓ છે તે તું સ્પષ્ટપણે સાંભળોને પ્રભુ ઉપર દદ વિશ્વાસ
ધારણ કર. પ્રભુ સ્વકીય જનના સાધનની અપેક્ષા રાખતા નથી. તદીય
(ભગવદી) જનને માટે કાંઈ પણ કાળ કે કર્મનું નિયમકપણું હોતું
નથી. કેવળ પોતાની કૃપા દષ્ટિથી પ્રભુ અવસોકન કરે છે. કૃપાયાત્ર
જનને માટે તેના વિશેષ કારણરૂપ પ્રભુ યાચ છે.

૧૩. શ્રીમદ્વલ્લભચર્યશ્ચનો દદ આશ્રય રાખવાથી વગર અમે
સ્વર્ગ પ્રકારના સુખની ખાણ પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રીકૃષ્ણપરમા-માર્તું કૃપારૂપ
સમર્થ બળ હોવાથી અયોગ્ય જન પણ યોગ્ય થાય છે તથા સર્વ
પ્રકારનાં અથ (પાપ=અથવા દુઃખ)ની હાનિ થાય છે એટલે પાપ તથા
કષ્ટથી મુક્ત થાય છે. વળી અન્ય સાધનની પણ પ્રભુ અપેક્ષા રાખતા
નથી. પોતાની મેળે ક્યાં બરાબર માની લે છે. એ પ્રભુ કીયા તે
વિષે કહે છે કે-જે પ્રભુએ શ્રુતિરૂપાને, તથા દંડકારણ્યવાળા અભિ-
કુમાર ઋષિઓને (ઋષિરૂપાને) તથા યતારૂપા, ગોપકુમારિકાઓને
રાસલીલામાં દાન આપવાનાં પ્રથમ વરદાને આપેલાં તે પ્રમાણે રાસ
વિહાર કરી અગણિત સુખનું દાન કર્યું તે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા કદિ
અપરાધ ન જોતાં શ્રીગુરુદેવની કાહાણી વિચારી દયા ક્યાં જ કરે છે.
અથવા એવો પણ અર્થ થઈ શકે છે કે, એવાં જે શ્રીગોપીજનો
તેમણે એ રાસલીલાવાળું વરદાનનું સુખ પ્રાપ્ત થતી વખતે માન કરેલું
હતું તોપણ તેમનો તે કાંઈ પણ અપરાધ ન ગણતાં કેવળ શ્રીગુરુની

સાધન જોર અપેક્ષ રખે નહિ આપહિ સો કરિ હે નિજમાની.
 રસહીલા કરિ માન તમે ન કષ્ટુ અપરાધિ દયા શ્રીગુરુ કહાની.
 અનાયાસ ણિશ્વાસળલ, અજગર પાવે અહાર,
 ત્યોં તોડો સળ મિલહિગો ખુમિ લજિ નંદકુમાર. ૧૦૭

કદાણી (સીધારસ)નું સમર્થ બલ માનીને દયારામ મંથકાર કહે છે કે-
 મારા અપરાધો (દોષો)ને પ્રભુ ગણતા નથી.

૧૦૭. અનન્યાયાસ (કાંઈ પણ પ્રયાસ વગર) જુઓ કેવળ
 પ્રભુ ઉપર સુદૃઢ વિશ્વાસ (આધાર) અજગર રાખીને તે 'કાંઈ' પણ
 પ્રયત્નરૂપ ઉદ્યોગ નહીં કરતાં આજસુની પેઠે પડી રહે છે. તો પણ
 તેને પણ પ્રભુ ત્યાં આહાર મેળવે છે. તે જ પ્રમાણે તને પણ સર્વ
 મળશે જ. માટે તું પ્રસન્નતાપૂર્વક એ શીનંદકુમાર શ્રીકૃષ્ણ બગ-
 વારને બજ.

૨૨. જુઓને અજગરને વગર ઉઘમે દયાળુ પ્રભુ તે આહાર
 મેળવી આપે છે અને ચંચી પર્વતના ચંગ (ચિખર) ઉપર ઉમેલાં
 દુમ (દક્ષ)નું પોપણુ પ્રભુ તેના ઉપર મેહેર (દયા) કરીને તે ઝાડોને
 બારે માસ ફીલાં રાખે છે. પૃથ્વી ઉપર પત્ર સુકવાની પણ તદારામાં
 સત્તા ન હતી-આંખો પણ ત્હારી ઉસડેલી ન હતી, દાંત પણ ઉઘ્યા
 ન હતા, રાક્ષા-ત્હારી મેળે તું ઉડી ચક્રવાને પણ એવી અવધામ
 ઐટલે તું માના ગર્ભથી પૃથ્વી ઉપર બહાર પ્રસળ્યો તેવી છેક અચાક્ય
 સ્થિતિ વખતે તારો જન્મ થતા અમાડથી પ્રભુએ તારા આદાર
 માટે ત્હારી માતૃશ્રીના સ્તનમાં અગૃત જેવો આદાર પલામન ભરી
 મુક્યું હતું. તું વિચાર કરી જો કે તે વખતે તેં શી ઉદ્યોગ (પુરુષ-
 પ્રયત્ન) કર્યો હતો? કાંઈ જ નહીં-જતાં તે વખતે પણ પ્રભુએ તને

કથિત.

અજગરકો અનાયસ અહાર દેત હેં દયાલ.
 શ્રંગી શ્રંગ દ્રુમજ પોખેં એગ્રી ભકી મહેર હે;
 ઉદમ તેં આજ લીયો હોત હિ પયપાન હીયો,
 બિન માગે જાને દોષ દેખે નહિ જહર હે;
 પ્યાધ હો સ્વદેહ સ્વર્ગ પૂતના હો અંબ ગતિ,
 તિનહૂપે દયા દેખો કિયો જાને કહેર હે;
 વિશ્વકું ભરત દયા નાચ નામ વિશ્વભર.
 ખિસરેંએ તો કું એક તોપેં કા બેર હે ?

૨૨

રુએ પચે તેવો સ્વાદિષ્ટ પાયક એવો ખોરાક-તને પયપાન-આપ્યું.
 તે તે વખતે સ્તુતિ પ્રાર્થના કે માગણી પયપાન કરવાને માટે કાંઈ
 કરી હતી કે ? અર્થાત્ કંઈ પણ કરેલી ન હતી છતાં પણ પ્રભુએ
 પોતાને આશ્રયે હું રહેતો છું એમ માનીને ત્હારા ખોરાકની કાળજી
 રાખી હતી. વળી પ્રભુની અગણિત દયાશ્રુતાનો હું વિચાર કર કે
 કેવળ મહાપાપકર્મ કરવાને પ્રજ્ઞ થયેલી બકી (પૂતના) તેજે શ્રીકૃષ્ણ
 ભગવાનને પ્રાણ્તાં કષ્ટ દેવાની કુર્ણુદિ મનમાં ધારણ કરી પોતાના
 કુગ ઉપર વિષ (ઝેર)નું લેપન કરીને તે વિષપાન કરાવવાને શ્રીગોકુ-
 ધમાં પ્રભુને ત્યાં આવી. પ્રભુને પયપાન કરવાની સુધા ન હતી છતાં
 બળાકારે શ્રીકૃષ્ણને પોતાના બોળામાં લેધને તે વિષ (ઝેર) વાળુ
 પયપાન કરાવવા લાગી, તે પ્રભુને તે પાયું છતાં પણ પ્રભુએ તેનું
 કાંઈ પણ મનમાં ન આણતું તેના કુભાવને સહભાવરૂપ ગણ્યો કે
 જે પ્રભાણે મને મહારી માતા શ્રીયશોદાજી બોળામાં લઈને પ્રીતિ-

મત્સ્યગાંધ.

જો યુગની હરિ દેનિ ન હોય તુ આતુર કાહિકુ ચંચુ જનાવે ?
 પોપન બિંધ પ્રભુ બલ ના તબ નામ બિચંબર કાહિ ધરાવે ?
 જીવન જ્યોં દઈ દીન અમંત્રન બેઠકિ દોરિ તહુ વહિ પાવે,
 રે જઠ રાખિ પ્રતીત દયા તજિ તાપ હરિ શુન કયો નહિ ગાવે ?

પૂરંક સ્તંભામૃતપાન કરાવે છે તે પ્રમાણે એણે મને કરાવ્યું એમ
 જાણી જે શ્રેષ્ઠ ગતિ માતાને આપેલી તેવી ગતિ આ દુષ્ટ કર્માચરણી
 પૂતનાને પણ શ્રીકૃષ્ણે આપી. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનમાં અપાર ક્ષમા અને
 અપાર દયાહૃતા જણાય છે. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને સ્વધામમાં પધારવાની
 ઇચ્છા કરી હતી તે વખતે પ્રભુના વામ (ડાબા) ચરણારવિંદ ઉપર
 એક વ્યાધિ બાણ તાડીને મુક્યું; જે ચરણકમળના તળીયામાં વાગ્યું,
 અને પ્રભુ એ નિમિત્ત ધારણ કરી નિજધામમાં પધાર્યા, છતાં એ
 પારધિને પણ કૃપા કરી તેને દેહસહિત સ્વર્ગે મોકલ્યો. તું તો તે
 શ્રીકૃષ્ણનો દાસ છે, માટે ત્હારી મંભાજ તો પ્રભુ અવશ્ય લેશે જ.
 કેમકે જેમનું વિશ્વંભર એવા બિરહનું નામ છે તે આખા જગતનું
 ભરણપોષણ કરે છે ભારે શું તે પોતાના દાસને જ વિસરી જશે ?
 ત્હાગે ઉપર કૃપા કરે એમાં કાંઈ વાર લાગે તેવું નથી એમ નિશ્ચ-
 યના સૂચવે છે.

૨૩. જો યુગણી (ખાનપાન આકાર) શ્રીકરિને આપવો ન હોત
 તો તે અતુરશિરોમણિ પ્રભુ અચુ જ મૂળમાં શા માટે કરન ? સુમમ
 જગતનું પોષણ તે વિશ્વંભર પ્રભુના બળથી જ થાય છે. જો પ્રભુના
 બળથી પોષણ થતું ન હોય તો તે પ્રભુનું નામ “વિશ્વંભર” છે એવું
 નામ પ્રભુએ શા માટે ધરાવ્યું છે ? દર્શાવે આપે છે કે, જેવી

કુહા

પ્રારબ્ધ જ્યોત દિયો, જળ લગ રહે સરીર,
તેરો તોફ પોયથી નિશિંત લાજી બલખીર

૧૦૮

રીતે કનકના અથના પતંગ કે તુલ્યને કોઇ મનુષ્ય આકાશ તરફ
ચલાવે છે તો પણ તેની દોરી ને અદાનરે પોતાના હાથમાં જ
ધરણુ કરી રાખેલી હોય છે. યદ્યપિ ને કનકવા કે પતંગ કે તુલ્ય તે
ધારણુ કરનારના હાથથી દૂર ગયલો છે, તથાપિ તેની દોરી તે અદા
નરના હાથમાં જ રહેલી હોવાથી તે આગળ માર્ગે પતંગાદિ ઉડતા
જતા પણ તે ધારણુ કરનારના આધીન (સ્થ) જ રહેલ હોય છે
અને જ્યારે ત્યારે તે ઉડાનનારની ઇ જામા આવશે ત્યારે તેના અણુ
કમળમાં આનસે જ તેમ જ સર્વ જીવમાત્ર પ્રભુભાંથી ઉત્પન્ન
થયના હોવાથી તે તમામ જોની જ્યાં સુધી તે પ્રભુ દમાની રાખશે
ત્યાં સુધી રહી આખરે તે પ્રભુને જ પામશે અને જે પ્રમાણે પતંગ
ગાદિ તે ઉડાવનાર મનુષ્યના આધીન (વશ) રહે છે, તેમજ જીવો
પણ સદા ત્રીહરિને શરણે જીવન પર્યંત રહેલા છે જે જીવ એ પ્રમાણે
પ્રભુ સાથે દૈન્ય ભાવ રાખી તેમના આધીન થઈ પ્રભુને પરાયણ
રહેવા છે, તે જીવોને પણ જરૂર પ્રભુ આમત્રણરૂપે પોતાની પાસે
બોલાવી પોતાની નિકટ ગમશે એ પ્રમાણે હે જડ સ્વભાવવાળા, તું
પ્રભુની પ્રતીતિ રાખ અને દે હ્યારામ, તું સર્વ તાપ છોડી દઈને
ને ત્રીહરિનું ગુણ ગાન કેમ કરતો નથી ? અર્થાત્ તે પ્રભુના ગુણ
નુવાદનું ગાયન કર

૧૦૮ જ્યાં લગી સરીર વિદ્યમાન રહેનારું પ્રભુએ લાવી મુકરર
કરે છે, (દષ્ટાંત)રૂપ પ્રારબ્ધે નોતર (આમનણ) દીરે છે, તે

હરિ સુમરન અતિ દુઃખમે સુખ મન ભવ જાનલ,
 કુંતા ચાચો કૃષ્ણમે દીલે દુઃખ દયાલ. ૧૦૯
 તબ મન છુટિ સંસારતે દુઃખ પાવે સખ ઠોર,
 નાતર લગિ રહિ લાલસા, જન્મ બહુર ફિર બહુર. ૧૧૦

પ્રમાણે તને પહોચશે, માટે તું નિશ્ચંત યત્નને બજાવીર એટલે બજા-
 રામજના વીર બાઈ શ્રીકૃષ્ણ અથવા અગાધ બગવાનને વીર=સમર્થ
 કહે છે, તે પ્રમાણે અત્યંત પરાક્રમી શ્રીકૃષ્ણને ભજ.

૧૦૯. જ્યારે અતિશય કષ્ટ આવી પડે છે ત્યારે અન્ય સર્વના
 આધાર છૂટી જઈ અનન્ય ભાવે શ્રીહરિનું સ્મરણ થાય છે. કહેણું
 ભજન સુખમંપત્તિરૂપ સંસારની જંગલમાં થઈ શકેનું નથી. આવું
 મર્મ બાણીને શ્રીકૃષ્ણભક્ત કુંતાજીએ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પાસે માગણી
 કરેલી છે કે, હે દયાનિધિ, મારા ઉપર આપનો અનુગ્રહ છે, માટે
 આપના વિષે મહારી સદોદિત વૃત્તિ (લાગણી) કાયમ રહે તે સાર
 સદા મને કષ્ટ (વિપત્તિ) જ આપજો. કે જેણે કરીને મહા મન
 અખંડ આપનું જ સ્મરણ ચિંતન કર્યા કરે.

૧૧૦. કેમકે દુઃખ પ્રાપ્ત થયેલું હોવાથી સંસાર ઉપરથી મોહા-
 સક્તિ છૂટી જાય છે. સંસારમાં (અજ્ઞાને કરીને-મોહે કરીને થયેલી
 અહંતામમતા) ક્યારે છુટે છે કે, જ્યારે તે સર્વ ઠેકણે દુઃખ દુઃખને
 દુઃખરૂપ વિપત્તિઓ જ પામે છે, ભોગવે છે, ત્યારે તેને એ સંસાર
 ઉપર આપોઆપ અરચિ ઉપજે છે તીવ્રતર વૈરાગ્ય ઉદય થઈ, તેનો
 ત્યાગ કરી દે છે.

૧૧૦. (૧) કનક (સોનું) (૨) મુક્તા (મોની) (૩) કાચ સુખડ
 કેસર ચંદનાદિ પદાર્થને તેના મણીના અંગનો સંગ થઈ શકેતો

કુહા.

કનક મુક્ત ચંદનાદિક ધનીકો વૈ ધરમાંહિ,
 તસ છેદ ધરસં બિના, અંગ સંગ તો નાહિ. ૧૧૦
 જાતે અથ દુઃખ જ્ઞાન વહુ કિર કિર કયેં કૃતિ વેહિ,
 અસકય બનિ કરતા ન તૂ હરિ ધમ્મ હે એહિ. ૧૧૧

નથી. એટલા પદાર્થો કાઈ માલીકના ધરમાં હોય પણ તેને છેદ (છિદ્ર)
 પાડ્યા વગર કે ધર્મણુ (ધર્મ) વિના, સુવર્ણ તારે તપાય, એરણુ
 ઉપર હથોડાના અનેક ધા સહન કરે, જતેડામાં ધાલે તેણે કરીને
 ખેંચાય, સોનું છેક નરમ કરી તેનાં અંગ વાંકાં મુઠાં મરડીને ચીમ-
 ટામાં ધાલી ચુંટીઓ ખણવા જેવું કષ્ટ સહન કરે ત્યારે તે બુધ્ધશરણ
 આબુધ્ધ યજ્ઞેશી તેને તેના ધણી પોતાના અંગ ઉપર ધારણુ કરે છે.
 (૨) મોતી થતા પહેલાં સ્વાતિ નક્ષત્રનું શુંદ છીપાણે ઝીલી તે છી-
 પાણુમાં રહેનારો છવડો તેને પોતાના ઉદરમાં ધારણુ કરી રાખી
 મ્હોડું બંધ કરી સમુદ્રના અપાર જળમાં ભોંયતળાયે બેસી રહે ને
 તે પરિપક્વ પૂરેપૂર્ણ મોતી પાકીને સિદ્ધ થાય, તેને સમુદ્રમાંથી બહાર
 કાઢીને પછી તે સાચું હોવાની ખાત્રી કરે. પછી તેનું અંગ બહાર
 પાડીને છેદે ત્યારે તે પણ સહન કરે ત્યારે તે " મુક્ત " (મુક્તા =
 મોતી) ધર્મ આબુધ્ધશરણ થાય છે. જો એટલાં કષ્ટો સહન ન કરે તો
 તે આભરણુશરણ ન થાય, ને ધણીના અંગનો સંગ કરવાને લાયક
 (પાત્ર) ન થાય.

૧૧૧. જે અપ(પાપરૂપ) કર્મ કરવાથી દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે
 એવું જાને કરીને (બણતા) છતાં પણ અને કેટલીકવાર તે અસત્
 કર્મના આચરણનું દુઃખરૂપ અનિષ્ટ ફળ ભોગવતા છતાં પણ પાછી

અલલ કાલુકો હરિ ન કરિ-તૂ તો ઘરકો દાસ,
 દીખત અલલ હિતુ ગૂઢ પ્રભુ તૂ ધરિ દઢ વિશ્વાસ. ૧૧૨
 ઈક દુ બેર કષુ રરિ બચ્ચો, ચેં કિત સદા બચાવ ?
 પ્રકૃતિ પલટની હાય હરિ, તેરો કષુ હૂ ન દાવ. ૧૧૩

ફરીફરીને તેવા પ્રકરની કૃતિ થાય છે. વળી પોતાની તેવું કર્મ કરવાની ઇચ્છા નહીં હોવાથી તે અસતકર્મ ન ચલાવે જનતા ઉપાયરૂપ પ્રયત્ન કર્યા છતાં પણ બલાત્કારે અથવા શુદ્ધ શ્રમિષ્ઠ થઈને પણ તેવું કાર્ય થઈ જાય છે એવા પ્રમંથે ભવિષ્યરૂપ પ્રશ્નની ઇચ્છા માનવી. કેમકે પરાણે અજાણેરીથી-વગર ઇચ્છાએ તે ટાળવાને અશક્ય થઈ જતી જાય છે માટે તેવા પ્રમંથે તું કર્તાપણાનું અકિમાન ન રાખનાં ઇશ્વરઇચ્છા એમજ દતી એમ માન. જે કૃતિ પોતાને અણુગમતી છે અને તેનો ત્યાગ કરવાને પુષ્કળ પ્રયત્ન ચાને ખંત રાખ્યા છતાં પણ ભાવિપદાર્થ યોગે બને સારે તેમાં ત્હારી કૃતિ માનવાની નથી પણ ઇશ્વરઇચ્છારૂપ જાણવી.

૧૧૨. પ્રભુ સમગ્ર વિશ્વમાત્રના દિનકારી છે તે ઠાકતું પંજી કદીએ (અદિત) સર્વથા કરનાજ નથી. ત્યારે તું તો તે શ્રીહરિનો દાસ થયો છે માટે ત્હારૂં તો અદિન પ્રભુ નહિજ કરે. જેમાં આપાત્તી એાછી શુદ્ધિને લીધે ઉપર ઉપરના વિચારે કરીને એનું લાગે કે, આ થાય છે તેમાં અદિન દેખાય છે કે અદિન ચરો એનું ભામે છે. પરંતુ તે અદિતરૂપ દેખાના પદાર્થમાં પણ પ્રભુએ પરમ દિનકારીપણું ધારેલું હોય છે. પરંતુ તે ગૂઢ હોય છે. એમ તું દઢ વિશ્વાસે કરીને મનથી માનજે, ને પ્રશ્નોનાનિશ્ચય વિશ્વાસધારણુ કરજો.

૧૧૩ તે પ્રમાણે એકાદ જે વાર કદિ તું તેથી દરીને બચાવ-

જિય સંભ રિ ચલિ જોર કહા સુભાવ તુરી સુખ જોર
સોહિ બચે ઇક કર ગ્રહી, રાખે નંદકિસોર. ૧૧૪

હુસ્તર હુઃખ જાતે જુગો ફિર ન કરે વહ કામ,

વાના પ્રયત્ન કર્યાથી બચ્ચો હોમશ. પરંતુ તેણે સદાકાળ તારાથી કેમ
બચાવી શકાતું નથી ? ઘણી વખતે ઉપાય કર્યા છતાં પણ જાતી
પદાર્થ નીકળ્યાના પ્રસંગો પણ આવે છે. માટે એ ઠેકાણે પ્રભુનું કહ્યું
જ ધ્યાન છે એમ નિશ્ચય કરી પ્રભુનો દંડ વિશ્વાસ રાખવો. જેની
જે પ્રકૃતિ (સ્વભાવ) પડેલી હોય તે કદિ બદલાતી નથી. પ્રકૃતિ
પક્ષથી એ તો શીદરિના હાથમાં છે એમાં ત્યારે કંઈ પણ દાવ ન ચાલે

૧૧૪ યદ્યપિ દરેક જીવ પોતાને મળેલી શુદ્ધિ અનુસાર વિચાર
કરીને સંભાળીને ચાલે છે તથાપિ તેમાં જીવનું કામ જોરે કે ડહાપણ
ચાલતું નથી એ પ્રકૃતિ (સ્વભાવ) નો વેગ તુરી (અશ્વ=ધોડા) જેવો
પ્રબળ હોય છે જેવી રીતે ધોડાને તેના મોઢામાં લગામ ધાતી તે
લગામની રસી (દોરી) તે ધોડા ઉપર સ્વારી કરનાર પોતાના હાથમાં
રાખે છે તે સ્વાર જે પ્રમાણે જો તરફ ગતિ કરવાનું ધારે છે તે તરફ
લગામની દોરી રાખી તે ધોડાને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ચલાવે છે
તેમ સર્વ જીવ માત્રની દોરી સર્વેશ્વર પ્રભુના હાથમાં (કાણુમાં) રહે છે
તે જ પ્રમાણે ચલાવે છે તેમ ચાલે છે માટે જો તે ધોડા આડે માર્ગે
કાતર (ખાઇ)માં કે પાણીમાં કે આડે માર્ગે જતો હોય તો તેને સ્વારી
કરનારો લગામની દોરીથી અટકાવી રાખે છે તેમ જોમે ને નદકુમાર
શ્રીકૃષ્ણ પોતાની પ્રકૃતિથી બચાવવા ધારે છે તેજ એ પોતાની જાતિની
પ્રકૃતિ (સ્વભાવ)થી બદલાઈ બચી શકે છે

૧૧૪ હુસ્તર (સદન ન યદ્યપિ એવ અપાર) ૬ ખ જે કારણથી

હે' થોં તહુ બનિ પરાધીન તબ ઇચ્છા ધનરયામ. ૧૧૪,
કબિર.

સત્રાજિત દુર્યોધન ચૈઘકે કુબેન સહે,
સમય બાની કૃષ્ણ બિભુ સદા મુચિ ગાત્ર હે;
શ્રીરઘુપતિ કેા કહી સહી ધોબી દુષ્ટ બાની,
રાવન સીતાકુ કહી જગતકી જો માત્ર હે;
સંભુક કહુ વચન હક્ષ પ્રભાપતિ કહે.
નરસિંહકો મંડલીક નમન કે જો પાત્ર હે;
પંથાલી ધ્રુવ પ્રહ્લાદાદિકે બડ ભક્તરાજ,
દુરબચ સહે કયા તૂ તો કોન માત્ર હે ? ૨૪

જેણે ભોગવ્યુ છે તેવુ કાર્ય (કૃતિ) તે શ્રી ન કરે એમ જણે છે છતાં
પણ તે તેવુ કામ શ્રીથી કરે છે. એ પ્રમાણે છે તો પણ ત્યારે
પરવશ થાય ત્યારે તે જાણતા છતાં પણ પરાધીન થઈને કરવા પ્રવર્તે
છે. ત્યારે જાણવુ કે એ પ્રમાણે શ્રીમગવાનુની ઇચ્છા રૂપ બાવી (પ્રારબ્ધ)
છે, માટે તેમ બને છે.

૨૪ જુઓ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને કુવેણ (અસખ્ય શબ્દોના કહુ
વચન) ૧ સત્રાજિત યાદવે, ૨ દુર્યોધને ૩ ચૈકે (શિશુપાલે) કણાં દતાં
પ્રભુ તેને શિક્ષા કરવાને મંપૂર્ણ સ્વતંત્ર છતાં તે સહન કરી રહ્યા હતા.
પ્રભુ નિર્દોષ દતા છતાં તેણે કહેલાં અસહ્ય વચનોને પણ તેમનું
અનિષ્ટ કરવાનો સમય તે વખતે આવેલો ન હોવાથી તે વખતે સહન
કરી રહ્યા હતા. વળી ભગવદ્વતાર શ્રીરામચંદ્રજીને કહુ વચન ધોબીએ
પોતાની સ્ત્રી ઉપર ક્રોધના પ્રભંગે દષ્ટાંતરૂપે શ્રીસીતામહારાણી (કે જે

કવિત.

અવાતે ઉબારે માંબાર બાલ સુમરન તે,
ભારત ખગ છોંના રાજે હાંપિ ઘંટ કરી કા,
બલ જવાલા ન્યાન વ્યાધ ઘેરી માધો મૃગી રાખી,
શિશુ સહ કપોત રાજે નાસ તીન અરિકો;

જગતજનની) તે રાવણના લાં રહ્યા હતાં છતાં શ્રીરામચંદ્રજીએ પોતે તેમને ધરમાં રાખ્યાનો દોષ કયન કર્યો. આ દોષ ખોટો કદ્યો હતા, છતાં તે વચનને તે શ્રીરામચંદ્રજીએ સહન કર્યા હતાં. વળી શંભુને (શ્રીમહાદેવજીને એ જ પ્રમાણે કડવાં વેણુ તેમના સસરા દક્ષ પ્રભુ-પતિએ કહ્યાં હતાં. વળી ભગવદ્ભક્ત કાકીયાવાડ પ્રાંતના જુનાગઢ ગામના રહીશ નરસિંહ મહેતા બ્રાહ્મણ વૈષ્ણવને કે જે ક્ષત્રિયાદિ સર્વ વર્ણને નમન કરવા યોગ્ય છતાં તે ગામના મંડલીક રાજાએ કેટલાંક દુર્વચનો કહ્યાં હતાં. પાંચાલી (દ્રોપદીજી મહાન સતીઓમાં શિરોમણિ ભૂપણ્ડરપત્રી) તેમને ભર સલામાં અનેક દુર્વચન દુઃશાસનાદિ કૌરવોએ કહ્યાં હતાં. એજ પ્રમાણે ધ્રુવજીને પણ કડવા અસહ્ય વેણુ મેળું મારવારૂપ તેમની ઓરમાન (સાવધી) માતૃશીએ કહ્યાં હતાં.

વળી પ્રહલાદજીને તેમના પિતા હિરણ્યકશિપુએ તથા વિદ્યાશુર પુરોહિત ચંદ્રામર્કે પણ કહ્યાં હતાં. તેમને પણ અસહ્યપુરોએ અસહ્ય કદુ વેણુ કહ્યાં હતાં, તો પણ તેમણે તે સહન કર્યા હતાં, ત્યારે તેમની આગળ તું દયારામ! જીવ તો ત્યાં કાણુ માત્ર છે?

૨૫ અવાતે એટલે મૃતિકાનાં વાસણ પકવવા સળગાવેલી બદીથી, (કુબાર લોકો મૃતિકાનાં પાત્ર પકવવાને સાર નીમા સળગાવે છે તેથી) ઉબારે (ઉગારે) માંબાર (મચાડી) તેનાં બાળ (બચ્ચાં). શા

પાંડવ મુધન્વા ગજ સબ્બદિક ઠણ ઠાટ્યો,
 સ્મૃતિ માત્ર દોરે નહિ મિલંબ પાવ ધરીકો;
 આપસિ 'અતિ કબૂ ડરપે મત દયારામ,
 સળ મંકટ લય હારી મુઝન શ્રીહરિકો.

૨૫

માટે ઉગાર્યા કે તે બીલાડીએ લગવાનું આર્તનાદે પોકારથી પ્રભુનું
 સ્મરણ કર્યું હતું તેથી. કથાલાગ એવો છે કે, એક બિલાડી કુંભારના
 ઘરમાં રહેતી હતી એણે પોતાનાં તરત પ્રસવેલાં બચ્ચાંને, કુંભારે
 કાઢવથી તૈયાર કરવા માટેલાં કાચાં પાત્રો ખાલી (કાલાં) હતાં તેમાં
 એલાં હતાં, તેની ખબર તે કુંભારને ન હતી તેથી તે કુંભારે અધુ-
 નાણે પેલાં મૃતિકાનાં પાત્ર નીમા (ભડી) માં તે પાત્રો પાકે તે સારૂં
 મુઝાં અને ભટ્ટીને ચારે બાજુએ અગ્નિ સળગાવ્યો, તે અગ્નિવાળી
 ભટ્ટીમાં પેલાં ઘરતનાં પ્રસવેલાં બાળકો પણ પેલાં પાત્રનાં મંગે કરીને
 ભટ્ટીમાં મુકાયાં છે ત્યાર પછી પેલાં બચ્ચાંની માતા આવીને પોતાનાં
 બચ્ચાં ને પાત્રમાં ને રક્ષણે મુઝાં હતાં ત્યાં તેને જોળવા લાગી.
 પણ તે પાત્ર કે પોતાનાં બચ્ચાં કોઈ પણ ન જડ્યાં ને પછી તેણે
 મનથી ભણ્યું કે આ મૃતિકાનાં પાત્રો, કુંભારે આ ભટ્ટીમાં મુક્યાં છે
 તેમાં તે પોતાનાં બચ્ચાંનાં પાત્ર પણ એ નીમામાં મુકાયુ છે તેથી
 હવે એ બાળકોને ઉગારવાનો હું શો ઉપાય કરું? પછી તેણે પોતાની
 વાણીથી પુષ્કળ સ્હોર બેકાર કરવા માંડ્યો, ને આંખમાંથી અશ્રુ
 પાડી રડવા લાગી. વિચારવા લાગી કે હે પ્રભુ, જો આ ભટ્ટી સળગી
 ઉઠશે તો મહારાં બચ્ચાં પણ બળી જશે માટે હે પ્રભુ, તમે હવે એ
 બચ્ચાંનું રક્ષણ કરજો. ઈશ્વરદયાએ તે કુંભારે પેલી ભટ્ટી (નીમા)
 સળગાવવાને આઠે દિશા તરફ અગ્નિ મુકીને તે સળગાવવાનો ઉપાય

પુષ્કળ સાહિત્ય અગ્નિ સદીપન થવાને કથો પશુ પ્રભુદંષ્ટાએ જે તરફ પેલા બચ્ચાનાણુ પાત્ર હતુ તે તરફ લેશ માત્ર પશુ ઉની આચ સરખી પશુ ન લાગી ને અગ્નિ થવામા સહાયક જે પનન એ દિશા તરફ તદ્દન બધ થઈ ગયો બાકીની સર્વ દિશા તરફ પુષ્કળ અગ્નિથી તે બાડ (પાત્ર) પાખ્યા પશુ (ખીલાડી) ના બચ્ચા હતા તે તરફ જુએ તો તે નીમા કાચી રહી પછી પેલા કુભારને જ્ઞાન આપ્યું કે એક કાચા માટલામા ખીલાડીના બચ્ચા નાના વાગેલા હતા તેને માટે આ ખીનાડી, નીમાની, આણુબાણુ ગોધ કરી પોતાના નેટાર (નખ) મારીને ખોલે છે એમ જાણી સર્વ પાત્રોને બહાર કાઢ્યા તો તેમા પેના બચ્ચા જેવા ને તેવા પ્રભુએ જીવતા રાખી ઉચારેના જણાયા હતા બચ્ચાને તેની મા સાથે મિત્રપ પ્રભુએ કરાવી તેને બચાવ્યા હતા કુરુક્ષેત્ર સ્થાનમાં જનાના માર્ગમા એક ખગે (પક્ષીએ) પોનાના ઇંડા મુક્યા હતા, તે માત્ર અગ્નિશિત સૈન્ય સમીપ આવેલુ જોઇને તે પક્ષીએ વિચાર થયો કે મહાભારત યુદ્ધ સાર આપલુ બહુ સૈન્ય મેં મુકેના ઇંડા તરફ જાય છે જેથી તે ઇંડાવાળા બચ્ચા અગ્નિહવે મરી જશે તેથી તે ખગે તેનું રક્ષણ કરવાને માટે નવભગવાનનું આત્મ નાદથી સ્મરણ કર્યું જેથી તે સૈન્યમા ૧ હસ્તીને બાધેનો ધન આનતા આનતા તે ખગા ઇંડા તરફ આવ્યો ત્યાં તે ઘટ નીચે તૂટી પડયો ને તેમા તેવા ઇંડાને પ્રભુએ બચાવ્યા ૪૩૧ એ. દરજી હતી તેને ચારે પાસે ૪ પ્રકારના શત્રુ ઉભા હતા (૧) એક દિશા તરફ શિકારી કુતરાને મુકેનો તે તેને મારવા તાકી રહ્યો હતો (૨) ખીજ તરફ પારધિ જાતે માણુ તાકીને મારવા ઉભો રહ્યો હતો (૩) ત્રીજ તરફ તે પારધિએ દન બાગના સગર સગમવાની લગાડયો હતો (૪) ગોથી

દિશા તરફ જાળ પાચરીને તેમાં ફદિા તેને ઘેરવા કર્યો હતો. આવી રીતે દરણીનેા ચિકાર કરવા માટે પારધિએ યુક્તિ કરી હતી. આવી રીતે ચારે પાસે તે દરણીને નાતવાનો એકે ઉપાય (માર્ગ) ન રહ્યો જેથી તે દરણીએ મલરાષ નિસરા થઇને પ્રજુનું રમરણુ આવેા વિપત્તિ મળ જાણીને પોતાનું રક્ષણ કરવા પ્રજુ સહાય થાય એવી માગણીથી કર્યું ત્યારે પ્રજુએ તેને બચાવવા માટે એક અદ્ભુત પ્રકારની યોજના કરી તે નીચે પ્રમાણે—(૧) ઈશ્વરમંજાથી વર્ષા ઋતુ નહોં છતાં અકાળે વરસાદ આવવા સારુ પુષ્કળ વાયુ (પવન) મુસનાટ કરતો હુટયો. તેણે કરીને પારધિએ ધારણુ કરેલી પ્રતંચા ધનુષ્યની દોરી તે કામઠી મહ હાયમાં સ્વાધીન ન રહ્યાથી તુડી મધ પેયુ બાણુ ગદાવેલું તે તેના હાથમાંથી છુડી ગયું અને તે બાણુ પેલા શિકાગી કુતરાને વાગ્યું, તેણે પ્રાણ્તાંત દુઃખ તે પારધિએ આપ્તાનું જાણીને તે કુતરાએ તેને કરડી ફાડી ખાધો. વરસાદ પુષ્કળ થવાથી પેશો અગ્નિ પણુ એાવવાઇ ગયો. આ પ્રમાણે શ્રીમાધવ જગવાને તે દરણીને સર્વ દિશા તરફ માર્ગો ખુલા કર્યા અને તે નાશી મધ. અને અદિત કરચ ઇચ્છતા હતા તેજ મરણુ પામ્યા. પોતાના માળામાં પોતાનાં બચ્ચાં સહિત બેઠાં હતાં તે કપોતપક્ષીને મારવાને માટે તેની પુાળ ૩ ત્રણુ ફુરમનો હતા. તેથી તે કપોત પક્ષીએ તે જમમાંથી મુખ થવાને પ્રજુનું રમરણુ કર્યું હતું (૧) તે કપોતપક્ષીનેા ચિકાર કરવા માટે ઉપર બાજપદી જમતો હતો, (આકાશમાં બાજપક્ષી ઉડતો તાકનો હતો) (૨) અને નીચેથી પારધિ બાણુ મારવાને તાકી રહ્યો હતો. તે બાણુની પ્રતચા ચલાવીને તૈયાર થઈ ઉજો દતો (૩) અને વચમાં (મધ્ય બાજે રક્ષના પોવાણુમાં) અજગર જેવો સાપ મ્હોટો હતો તે તેનું બસણુ કરવાને તલપી (તાકી) રહ્યો હતો. પારધિએ તેને મારવાને

ફંદા.

પુત્રશોક દુઃખ ટરે સુનિ ચિત્રકેતુ ઇતિહાસ,

સુનિ સુત મૃતક બુદ્ધાર્થ કે હર્યો મોહ ભવ ત્રાસ. ૧૧૫

બાણ મુકવા જતાં ઇશ્વરજીએ પુષ્કળ પવનને લીધે તથા ઉઠે પ્રત્યાની ફેરી કરેલી હોવાથી ધારણા નિશાન તરફ તે ન જતાં પેલા ઉચે ઉડતા બાજપક્ષીને તે તીર જમને વાગવાથી તે મરણ પામી નીચે પડ્યો. કપોતપક્ષી પણ મહારાટ સ્થિતિથી નીચે વેગળું પડ્યું તેને તલપ મારીને પકડવાને સાર નાગ પણ નીચે પડ્યો. પેલું બાણ નીચે ભેંચ ઉપર પડતા નાગના મર્મ સ્થાન તરફ બોલાવાથી તે નાગે પેલા પારધિને ફંસ કર્યો તેથી તેના ગ્રાણી નીકળી ગયા, અને એ પ્રમાણે ત્રણે મારવાને તાપરં રહેલાનો નાશ થયો અને કપોતપક્ષીને તેના બચ્ચાં સહિત પ્રભુએ ઊગારી લીધો. વળી ભગવદ્ભક્તો પાંડવો, અને સુધન્વા, તથા હાથીના રાજાશ્વ મજેન્દ્ર (હસ્તી) ઇત્યાદિકનું પણ પ્રભુએ મંકટ કાપ્યું છે, વળી તે કદ તેમણે પ્રભુને સંભારતાં માત્રમાજ અતિશય ઉતાવળથી પ્રભુએ દોડીને તાલકાલિક દૂર કર્યું છે. ને તેમાં ૦૧ પા ધડી જેટલો પણ વિઝંજ કરેલો નથી. માટે અતિશય આપત્તિશ્વ મંકટ પ્રાપ્ત થાય તો પણ તેથી ન ડરતાં હે દયારામ તું તે સર્વ પ્રકારનાં કષ્ટો અને ભય માત્રને દૂર કરનારા શ્રીહરિનું સ્મરણ કર.

૧૧૫ શ્રીમહાભગવતમાં ચિત્રકેતુરાજના પ્રસંગમાં કહ્યું છે કે, પુત્ર ઉપર અગાનશ્વ માદ મોહ કરીને મિથ્યા ધારણ કરેલી અહંતા-મમતાશ્વ આસક્તિ ઢળવાના દર્શાતરૂપની ક્રમા ચિત્રકેતુને દેવર્ષિ નારદના મંવાદની પ્રસિદ્ધ છે કે, એ સુનિચે ચિત્રકેતુરાજના પુત્રના મૃત કલેવરમાં ચૈતન્ય પ્રકટ કરી તે મૃતક પુત્રને બોલાવી તે દ્વારાએ વૈરાગ્યનો

પરતિય મોહ મિટે સુનત પુરવા જૂતાંત,
 માનિ જાય દુ ખ દોષ નિધિ પરકિય હુઈ મન શાત ૧૧૬
 પતિ બિયોગ દમયતી સહિ નલ દુ ખ પત્નિવિયોગ
 લેલી મજનુ આદિ બિન સ્વારથ ભુગયે ભોગ ૧૧૭

નવોપદેશ કરાવી ચિત્રકેતુરામને પુત્રપરવે થયો મોહ અને જન
 (એસાર)ના અવતા મમતાપણના ત્રિવિધતારથ દુ ખકેશને ત્રાસ
 નિવૃત્ત કરાવ્યો આ દર્શાત પુત્ર ઉપર મોહ ધારણ કરનારનો મોહ
 દગવા માટે શ્રીમદ્ભાગવતમાં આપેલું છે

૧૧૬ વગી જેને પરસ્ત્રીમા મોહાસક્તિ ચર્ષ હોય તેને તેથી રહિત
 નગરપુત્ર બીજી દર્શાત એક (પુરવા) રામનું એજ શ્રીમદ્ભાગવ
 તમાં આપેલું છે કે, એ રામને હરેશી નામની સ્વર્ગમાંની દેનાગના
 (આસરા) ઉપર અતિશય કામાસક્તિ હતી એ રામએ ભોગ ભોગ-યા
 જના કામાસક્તિ મઠ ન પડી તેથી કિમ્બુગીન આદિમાં અનેકઠેક જો
 શ્રીમગથી વિવિધ પ્રકારની અનેક અસલ વિ બધા (દુ ખ) ભોગ-રી
 પડે છે અને એમા દુ ખ અને દોષના લગાર છે એવું આ કથાથી
 સ્પષ્ટ સમજાય છે તથા મોહાસક્તિ દળી ત્રીન વૈરાગ્ય ઉદય થાય છે
 અને પગનિયમાં કદિ પણ નપટ ન થતાં મનની શાંતિ થાય
 એ સરિત છે

૧૧૭ શાસ્ત્ર વિહિન પતિપત્નીનો નિયોગ (દિદમંનસ) તે પણ
 જો અતિશય કે મોહાધપણથી હોય તો તે પણ દુ ખાથી છે જુઓ
 ધર્મ પરાયણ દ પતી (નગરામ, અને દમયતી ઉત્તમનું જે,) તેમને
 પણ પરસ્પર મેન્મેકને વિયોગ થનાથી અસલ કષ્ટ ભોગ-રુ પડ્યું
 હતું (દમયતીને પતિ નગરામના વિયોગનું અને નગ રામ (પતિ)

ધનહાનિ દુઃખ તથા દરે, સુનિચે કથા કદર્થ.

ભામે અનરથ પંચદશ સમુજિ ત્રાસ મુખવર્થ.

૧૧૭

શ્રી સંકરસન સિવ સતી બિધિ જનપતિ મુરશય;

નારદ મુપનાદિક મતિ બ્રમિકા ઇતર કથાય.

૧૧૮

ને પોતાની સ્ત્રી દમયંતીના વિયોગનું દુઃખ બોગવતું પડ્યું હતું. વળી "લેલી મઝતુ" ની વાર્તા જગતમાં પાક મોહોત્ત હતી તો પણ પરમીય ભાવરૂપની મોહાસકિત હોવાથી ઉભયને અતિ દુઃખદાયક થઈ એ બંનેનાં નિર્દોષ સ્નેહમાં પણ મરણ થયાં હતાં. આ વાત લેલી મઝતુની વાર્તા કારસી (હિંદુ) ક્રીસ્ટિયોમાં જગત્ પ્રસિદ્ધ છે. વગેરે આવા પ્રકારના દાખલા યુક્ત છે જેમાં કંઈ પણ હિત (સ્વાર્થ) વગર પણ દુઃખ બોગવેલું છે.

૧૧૭. જેને દ્રવ્યનું સંકટ હોય, દ્રવ્ય થયું હોય, કિંવા મૂળમાં હોય જ નહિ એટલે દરિદ્રપણાની સ્થિતિ બોગવતો હોય ને તેથી કરીને તે દુઃખ માનતો હોય તેણે શ્રીમદ્ભાગવતમાં કદર્થજની કથા છે તે સ્મરણવી. તે દ્રવ્યની અભિલાષા (તૃષ્ણા) ન રાખવી. કારણ કે શ્રીમદ્ભાગવતમાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે, ધનમાં ૧૫ પંદર પ્રકારના અનર્થરૂપ હોય રહેલા છે એમ સમજવું. જે દ્રવ્યની લાલસાનો ત્યાગ કરે તો તેહના સર્વ ત્રાસ (દુઃખ) નિજત થાય, અને સર્વ પ્રકારનું શ્રેષ્ઠ મુખ મળે.

૧૧૮. જીઓ મ્હોટા મ્હોટા (સમર્થ પુરુષો)ની મતિ પણ મોહે કરીને બ્રમિત થઈ ગઈ છે ત્યારે તે આગળ ઇતર દુદ્ધ જનોનાં તો વાત જ શી કહેવી? એટલે તે તો મોહોવાય જ એમાં કાંઈ નવાઈ નથી (૧) શ્રીસંકર એટલે સૈયજી, અચરા જળરામજી, કે વદ્મજીજી, પણ ભગવાનની માયામાં મોહિત થઈ બુદ્ધિવામાં પડ્યા છે. (૨)

સમ શુભ શુનનિધિ શુક સુનિ અબલોં છિતિ ન સ્વધામ,
ત્યોં ભૂશુપતિ હનુમાન્ હૂ ભક્તિજ્ઞાનકે આમ. ૧૧૯

અને શ્રીચિવજી (મહાદેવજી) બીલડીમાં ને શ્રીમેલિનીસ્વરૂપમાં બાન
લુપ્ત્યા હતા. (૩) સતી (શ્રીપાર્વતીજી) શ્રીરામચંદ્રજી તે બ્રહ્મસ્વરૂપ છે
એમ શ્રીમહાદેવજીએ કહ્યા હતાં ન માનતાં પડીશા લીધી અને મોદ
પામ્યાં. (૪) ત્રિધિ (બ્રહ્માજી) શ્રીકૃષ્ણાવતાર થવામાં અગાડથી પ્રાર્થના
કરવા માટે ગયા હતા, છતાં તેમણે શ્રીકૃષ્ણની આશ, ગાય મંડળાની
લીલા જોઈ ભ્રમિત થયા હતા. (૫) ગણપતિ -દેવ અને દાનવોએ
મળીને સુમુદ્ર મથન કર્યું તેમાં મંદરાચળને બોળી નાખવા માટે તૈયાર
થયા. (૬) સુરરાય (દિવતાઓના રાજા હઈ) પોતાનું પૂજન ન થયાર્થે
જોડું લાગ્યું હતું તેણે નજમાં પોતાનો પ્રતિવર્ષે થતો બલિપત્ર શ્રીકૃષ્ણે
લેમ કરાવ્યાર્થે શુભે થઈ ટોપ કરી અપાર જળની રૂઢિ કરી હતી.
(૭) નૈધિક બ્રહ્મચારી દેવર્ષિ નારદજી, હતાં તેમણે સ્ત્રી પરણવાની
બ્રહ્મચર્યભંગ થવારૂપ કૃતિ કરવાને તૈયાર થઈ વજખાં માર્યા હતાં.
(૮) સુપર્નાદિ (મરુડજી વગેરે) શ્રીરામાવતારમાં શ્રીરામચંદ્રજીએ વેદ
મંત્રોની મર્યાદા રાખવા સારૂ મર્યાદા મંત્રથી પોતે સર્પના પાસથી)
બંધાવારૂપ લીલા કરી, ને સર્પાભંગ ઉપર મર્યાદા મંત્રનું બજ
ચાલતું હોવાથી પોતાના વાદનરૂપ મરુડજીને મંભાયાં (બોલાવ્યાં) તેથી
મરુડજીને એમ ભાર્યું કે, શ્રીરામચંદ્રજી જો શ્રીભગવાન હોય તો
પોતે પોતાની મેજે સર્પાભંગથી મુક્ત થાય પણ પોતાની મેજે બંધન
ન છૂટ્યું હું આગ્યો ત્યારે જ સર્પ નિરૂપ થયા. એમ પોતાની
શુશ્રુભિમાનપણની અહંકૃતિ કરી લુપ્તવામાં પડ્યા હતા.

૧૧૯. સર્વ સદૃશ્યના ભંગરૂપ શ્રીકૃષ્ણદેવજીમુનિ, છતાં તે હજી

સાધનબલ નહિ પરમપદ હરિ ઇચ્છાતે હોય,
 ગીધ ગનિકા અમૃત સહજ ધનીકો ધની ન કોય. ૧૨૦
 અંગદ અતિ દટયો તહુ નિકટ ન રાખ્યો રામ;
 હઠિ ઠલ્પે ભત કામના સરન ગહે ઘનશ્યામ. ૧૨૧

સુધી પૃથ્વીમાં સ્વધામને પ્રાપ્ત થયા નથી. વળી એજ પ્રમાણે કૃત્ય-
 પતિ એટલે ભગવદ્વતાર પરશુરામજી અને હનુમાનજી, જે કે ભક્તિ
 અને જ્ઞાનના ધામરૂપ હતા છતાં તે પણ પરબલને પ્રાપ્ત ન થતાં
 ચિરંજીવિરૂપ થઈ ભૂતળમાં જ રહ્યા છે.

૧૨૦. સર્વ દર્શનોના સારરૂપ સિદ્ધાંત વચન એ છે કે, કોઈ
 પણ સ્વતંત્ર સાધનરૂપના બળે કરીને પરમપદને પ્રાપ્ત થવું નથી.
 અર્થાત્ જે કોઈ પામ્યા છે તે સર્વને શ્રીહરિની ઇચ્છા એ જ મુખ્ય
 કારણ (પ્રભુના અનુમહરૂપ) કૃપારૂપ જ કારણ છે. એ પ્રભુઇચ્છારૂપ
 અનુમહકૃપાબળે કરીને જુઓ ગીધ-ક્ષી અને મણિકા અપાત્ર દોષ
 નિવાન છતાં પરમપદને પામ્યાં છે, સત્યામૃતરૂપ બ્રહ્મપદને પ્રાપ્ત
 થયાં છે. આ ઉપરથી અનુમાન કરીને વિચાર કરશો. તો સહેજ
 જણાઈ શકે તેવું છે કે, પ્રભુ સર્વના સ્વામી સ્વતંત્ર કર્તૃમ્ અકર્તૃમ્
 અન્યથાકર્તૃમ્ સર્વ કરવાને સદા મંપૂર્ણ સ્વતંત્ર સામર્થ્યવંત છે. એ
 પરાત્પર પરબલ તે જ સર્વના ધણી (સ્વામી) છે અને તેમને માથે
 અન્ય કોઈ પણ પ્રભુ નથી.

૧૨૧ કોઈ કહેશે કે-પ્રભુની સ્તુતિ પ્રાર્થના કરીએ તો તેણે
 કરીને તે પોતાનું પરમપદ સ્થાન આપશે જ. પરંતુ રામાયણમાં કથા
 છે કે, વાણીના પુત્ર અંગદે શ્રીરામચંદ્રજી આગળ સદા પ્રભુના ચરણ
 કમળમાં રાખવાને ઘણા કાલાવાલા કર્યા હતા, છતાં શ્રીરામચંદ્રજીએ

ઉદવ અતિ પ્રિય કૃષ્ણ મન, તહુ ન લે ગયે સાથ,
 પ્રભુ ઇચ્છા જો સોઇ ભલ, હોય રોષ નહિ નાથ. ૧૨૨
 અહંકાર અન્યાયીય કે હરિ શુરુજન અપરાધ,
 અકથ હોયહુ હરે, હરિ શરન પ્રભાવ અગાધ. ૧૨૩

તેની ઇચ્છા પ્રભાણે પોતાની નિઃશ્ચિન્તા તેને ન રાખ્યો માટે તે હામલ
 કરીને કાંઈ પણ કામના ન કરે. ત્હારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરવી કે કેમ ?
 એ કેવળ શ્રીહરિની ઇચ્છા ઉપર છે. માટે તે શ્રીહરિનું તે શરણ
 ધારણ કરતો.

૧૨૨ વળી શ્રીકૃષ્ણાવતારમાં ઉદવજી જાની ભક્તરાજ શ્રીભગ-
 વાનના અંતરંગ સખા હતા. શ્રીકૃષ્ણને તે અતિશય બદાલા હતા.
 તથાપિ તે પ્રભુએ તે પોતાના ભક્તને પોતાની સાથે જ પરમપદ
 પ્રાપ્ત ન કરાવ્યું. તેમને પોતાની જોડે જ ન લેઈ જતાં કાંઈક વખત
 સુધી ભૂતજમાં રાખી તેમને પણ પોતાના અંશાવતારરૂપ બ્રહ્માશ્રમ
 ધામવાસી શ્રીનરનારાયણ ઋષિનો સમાગમ કરવાની આજ્ઞા કરી પધાર્યા
 માટે જે કાળે પ્રભુની જેમ ઇચ્છા હોય તેમાંજ ભક્ત માનવું, પરંતુ
 તેમાં કદિ પણ પ્રભુનો દોષ આણી પ્રભુ ઉપર રોષ ન કરવે.

૧૨૩ કદાચ કામ હવે અહંકારી, કે અન્યાયી હોય: અથવા
 શ્રીહરિ, શ્રીસદગુરુ, કે શ્રીહરિજનનો અપરાધી હોય, કે તે કથન પણ
 ન થઈ શકે (કહી કે મણી સદાય પણ નહીં એવા) હોયવાનો હોય
 ને તેણે કરીને તે દુઃખી હોય તો તે સર્વ દુઃખમાંથી મુક્ત થવાને
 સાર શ્રીહરિને સરણે જવું. શ્રીહરિની દત્ત અનન્ય સરણાગતિ ગમ-
 વાનું કારણ એવું જ કે, એ ભગવદાશ્રયરૂપ સરણાગતિનાં બળનો
 અપાર પ્રભાવ છે.

બની અવસા સિવ સિવા ચિત્રકેતુ બક સંત
 તનકે હું સોચ ન મન ધર્યો મનિષ્યજ્ઞ ભગવંત. ૧૨૪
 પૂછ્યો શ્રીગોસ્વામિસોં, પ્રથિપત બેરી હાથ.
 કેહું સાહિબ કેસે મિલે? બોલે બિહુલનાથ. ૧૨૫
 પ્રભુકે મિલવો હોય તો મિલે સહજ મેં આય,
 જિય પ્રભુ મિલવો અતિ કઠિન જદપિ અનેક ઉપાય ૧૨૬

મત્સ્યગંધ.

હારકું દીલ લગી મહેતા તબ પુત્રિ ઉકાર્ધ કદા બિપરીતી
 કાકુર અયાસ ગંગ પાઇ તહુ રાગિ છુરી કદિ જો નહિ જીતી;

૧૨૪ શ્રીભગવાનના મ્હોટા ભક્તરાજ ચિત્રકેતુરાજ હતા કે
 જેમને કૈલાસ સ્થાન પર્યંત જવા આવવાની ગતિ હતી, એવા મહાતુ-
 ભવી ભક્તરાજે પોતાનાં અસ્થ યાનને લીધે શ્રીમદ્દાદેવજી અને
 શ્રીપાર્વતીજીની અવસા કરી હતી. બ્રહ્મકોટિના શ્રીમદ્દાદેવજી કૈલાસમાં
 શ્રીપાર્વતીજીને લત્તમગમાં લેઇ દિગંબર સ્વરૂપે બિરાજેલા બેઠા સદાશિવ
 સ્વરૂપને વિશે દોષ માની શિખામણ દેવા લાગ્યા જે ઉપરથી તે
 ચિત્રકેતુરાજને શ્રીપાર્વતીજીએ શાપ દીધા છતાં પણ ચિત્રકેતુરાજને
 તેથી લગાર પણ મહારાવરૂપ શોચ ન કર્યો, ને એ પ્રમાણે થવાનું
 શ્રીહરિએ ધારેલું હશે એમ મનમાં માન્યું હતું. આ કથા શ્રીમદ્ભાગ-
 વતમાં પ્રસિદ્ધ છે.

૧૨૫-૧૨૬ એક સમયે પૃથ્વીપતિ (સાર્વભૌમ ચક્રવર્તી) બ્રહ્-
 માહે શ્રીમદ્ગોસ્વામિશ્રીચિદ્વેદ્યાનાથજીને હાથ બેઠીને પૂછ્યું કે, હે
 મહારાજ ! માહેજ (ખુદા) શી રીતે મળે? ત્યારે પૃથ્વીપતિને

શ્રીવિદ્યાનાથજી (ગોસ્વામીજી) એ આજ્ઞા કરી કે-જો તે ખુદા (પ્રભુ) જ આપ પોતાનું જિરફ વિચારી કેવળ અનુમદશય કૃપા કરીને જેને દર્શન આપવાની ઇચ્છા કરે તેને જ તે પ્રભુનો મિલાપ દર્શનાદિ થાય. પરંતુ જો જીવ પોતાની મેજે અનેક પ્રકારના ઉપાયરૂપ અગણિત સાધન કરે તો પણ તે મળવા (પ્રાપ્ત થવા) બહુજ કઠણ (દુર્લભ) છે.

૧૪ શ્રીમદ્ભગવાન કોઇને વચ નથી. (કારણ કે તે સદા સ્વનંત્ર છે) તથાપિ તે ભગવાન ભક્તોને વિશ્વાસ આપે છે, અને ભક્તને જાણે આર્થાન હોય તેમ વર્તે છે. તેના દાખલા. (૧) જુનાગઢના ભક્તરાજ કવિ શ્રીકૃષ્ણ મહેતાને પ્રભુએ મહાશિવ પોતાની પ્રતીતિ આપી હતી. (૨) શ્રીમદ્દેવજીદ્વારા શ્રીકૃષ્ણવર્મા શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મામાં રાસવિધાસનાં તેમને દર્શન કરાવ્યાં હતાં; અને પ્રેમસંકષ્ણભક્તિના પ્રભાવે તેમનાં અનેકાનેક કાર્ય પ્રભુએ કર્યાં હતાં. જેમકે, (૧) તીર્થ કરનારા યાત્રાળુઓને લખી આપેલી દુહી શ્રીદ્વારિકાધીશ પ્રભુએ સ્વીકારી તે દુહીનાં નાણાં આપ્યાં હતાં. અને પ્રભુ શામળદાસ નામ ધરાવી, એ નરસિંહ મહેતા સેક, અને પોતે તો તેના શુભાસ્તા છે એમ તીર્થવાસી જોના પ્રત્યે કહ્યું હતું. એટલે પ્રભુએ ભક્તના ભક્તપણાનું જીરફ (નદ) ધારણ કર્યું હતું. (૨) નરસિંહ મહેતાના પુત્ર શામળના વિવાહ અને લગ્ન કરવામાં સહાયશ્રુત (અનુકૂળ) થયા હતા. (૩) નરસિંહમહેતાની પુત્રી કુંવરબાઈના મીર્મત પ્રસંગમાં મોસાળું કર્યું હતું. (૪) નરસિંહ મહેતાને તેમની વેવાણે મહેલું માયુ હતું સારે પ્રભુએ મહેતાને સ્નાન કરવા મુક્યું હતું પાણી દુંડે શીતળ (સમોવક) કરવાને માટે વરસાદથી જળની વૃદ્ધિ કરી હતી. (૫)

ચો દિનમે' મરિ ગાય જીયે જિ, ન સઘ કહી મુર નામ મુખીતિ,
કહત દયો હરિ ન જસ કાહુ લહી જડ જાગત હું ખંડ પ્રતીતિ.૧૪

નરસિંહમહેતાના પિતાનું પ્રભુએ સ્વહસ્તે શ્રાદ્ધ કર્યું હતું. અને
આશ્વમેજીને જમાડી દરેકને સોનાની મ્હોરની દક્ષિણા આપી હતી
મત્યાદિ અનેક પ્રસંગે પ્રભુએ પ્રતીતિ ધણીવાર આપેલી હતી, જતાં
ત્યારે અનેક કમંઠ અને સંન્યાસી મત્યાદિ કે માંડલિક રાજાને એ
મહેતાજીની વિરુદ્ધ તે અસત્ય અને પાખંડી બળિયારી છે મત્યાદિ
મિથ્યા દોષરૂપ અપવાદો કહી, જો તે સાચો હોય તો શ્રીદામોદર જગ-
વાનને મહેતાજી પુષ્પની માગ કંઠે ધરાવે અને જરસભામા તે માગા
મહેતાજીને પ્રભુ પ્રત્યક્ષ આપે તો તેને સાચા મળુવા અને તેમ ન
બને તો મહેતાજીને ધૂત પાખંડી જાણી સવારે શિરશ્ચેદ કરવો એવી
હઠાઝદપણાની આડ્ય વચમા રાખી નરસિંહ મહેતાને ચારે બાજુ
તરફ ઘેરે ધાકી વચમા રાખ્યા હતા, મહેતાજીએ પોતે સાચા હોનાથી
તેમ કરવા હિંમત બીડીને નહુ કે, પ્રભાતમા (જહાણ વાતા) મ્હારા
પ્રભુ મને પોનાની માગા (પ્રસાદીદાર) જરૂર આપશે જ, એવી
જરસભામા પ્રતિજ્ઞા કરી. પાછળી ગની વ્યતીત થવા આવી તો પણ
ચેની પુષ્પના હારની માગા પ્રભુએ ન આપતા જતનનું વચન મંપૂર્ણ
સત્ય કરવાને સાર જહાણ વાય ત્યા મુધીની દીવ (લિધમ) કરવા
માની. જેથી તે દહ પ્રતીતિમા લગાર ખડિતપણરૂપ પ્રતીતિ રાખી
પોતાની પુત્રી કુવરજામને કહેવા લાગ્યા કે, આપણી સદાય પ્રભુએ
ધણીવાર કરી ખરી, પણ આ હાર આપવામાં દીવ (વાર) લગાડે
■ તેથી માંડલિક રાજા આ સર્વ સભાની નચમા મને મારશે માટે
હે બેટા, હવે હું તને આ આપતિ સમયે પણ શિખામણુ દઉં છું

કે, કદાચ મહાર મૃત્યુ થાય તો પણ તું એ શ્રીકૃષ્ણપરમાત્માને જ માતા, પિતા, દાદા, મામા, પીયર, મોસાજ આદિ સર્વમાં ગણીને તેમનો જ આધાર દૈ રાખજે. એ પ્રમાણે મંપૂર્ણ દૈ પ્રતીતિમાં જરાક વિશ્વાસ ખેડિત થયો હતો—જે કે પ્રભુએ તો મહેતાજીના કહેવા પ્રમાણે હાર ભક્તરાજને ભક્તના કહેવા પ્રમાણે જાણવાના જ આધો હતો. પરંતુ મહેતા સરખાની દૈ વિશ્વાસની પ્રતીતિમાં રૂચક ખામી રૂપ જણાયું. એ આવા શ્રેષ્ઠ ભક્તનાં મંપૂર્ણ લક્ષણમાં વિપરીતતા દેખાડે છે.

(૨) દાખલો સપ્તપુરી જેવું મહાધામ શ્રીદ્વારિકાપુરી ત્યાં ઘણા કાળથી શ્રીદ્વારિકાધીસ હતા ત્યાંથી એ પ્રભુ ભક્તરાજ વિજય-સિંહ બોડાણાજીને માટે ભક્તની વયોદ્ધતાના કારણે થયેલી અશક્તિ-રૂપ તેના શ્રમને જાણીને પ્રભુએ પોતે પરિશ્રમ લેખને એ પુરી છોડી બોડાણાજીને ગામે ડકારણમાં પધાર્યાની વાત જગત્પ્રસિદ્ધ છે. પ્રભુ ભક્તને ત્યાંજ બિરાજે છે એ પ્રતીતિ જગતને થવા સાર બોડાણા-ભક્તના ધર્મપત્ની ગંગાબાઈને કહ્યું કે, ત્હારી સવાચાલપુર સોનાની વાળી (કટિ-નયની) છે તેટલા વજનપૂર હું થઈશ ને તું મુમળાએ આમળ ચોખ્ખું રૂપ૫ કહે જે કે, તમને શ્રીદ્વારિકાધીસપ્રભુની મૂર્તિના તોલ બેગજર સોતું તોળીને આપીશ. એ પ્રમાણે કલા છતાં એ ગંગાબાઈને મંપૂર્ણ દૈ ભરેસો શ્રીરણુછોડરાય ભગવાનનો ન રહેવાથી કદાચ પ્રભુનાં સ્વરૂપનું વજન વધી પડશે તો હું વધારે સોતું ક્યાંથી લાવી આપીશ ? એવી યંકા રહી ને પ્રભુને વિષે દૈ મંપૂર્ણ પ્રતીતિ (વિશ્વાસ) માં ભગવેક (જગ) અણુપ્રતીતિ આવી, ને તે કારણે જો ઉચ્છેદ પરિણામ કદિ આવજે તો હું તરત પેટમાં છરી મારીને આત્મધાત (પ્રાણહત્યા)

કરીશ. એટલા માટે જંગાખાઈએ ડોકરપાં શ્રીકાકારજીને તોલતી વખતે પોતાના પેટ ઉપર નાભિની નીચેથી ન્હાની તેજદાર અને અણી પાણીદાર, છરી એવી પોતાની જોડે રાખી પહેરેલા લુગડાં નીચે ખોસી રાખી હતી. જો કે પ્રભુએ તો પોતાનું વચન સંપૂર્ણપણે પાળી ભરસ-ભારમાં યશ આપવાને ભક્તરાજ જંગાખાઈની લાજ રાખી હતી. પરંતુ જીવ સ્વભાવને લીધે હું કદાચ નહીં જીતું તો આ છરીવડે મ્હારા પ્રાણ હું મ્હારી મેજે કાઢી નાખીશ એવો અવિશ્વાસ પ્રભુવચન છતાં પ્રભુ ઉપર આણ્યો હતો.

(૩) નામદેવજી ભક્તરાજનો દાખલો ભક્તમાળા ને ભક્તિવિ-જ્યાદિકે ભક્ત ચરિત્રોમાં પ્રસિદ્ધ છે. કથાભાગ એવો છે કે નામ-દેવજી શ્રીવિક્રમનાથજીના ભક્તરાજ હતા, તે દરજીના દીકરા છતાં ભગવદ્ભક્તિમાં અમણી જેવા હતા. તેમણે ભગવદ્ભજન નિષ્કામ ભાવે કરતા અને પ્રભુએ તેમને પ્રત્યક્ષ (સાક્ષાત્કાર) દર્શન અને સાક્ષાત્ અનુભવના પરમા બહુવાર આપેલા હતા. તેમની ભજન સ્મરણ કીર્તનની ભક્તિનો યશ પ્રુબ્ધ ફેલાયેલો તેમના ઉપર ધર્મી રાખનારા ભગવદ્ભક્તિરહિત જડ કર્મવાદી ધણાહતા, તેમણે આ ભક્ત-રાજનો અતુલિત યશ પ્રભાવ સકુન ન થઈ શકવાથી એ ભક્તના ઉપર ગોદત્વાનો ખોટો દોષારોપ કરવાને માટે નામદેવજીભક્તના ખેત-રમાં મૂત ગાય મુકી અને એ ગાયની હત્યા નામદેવજીએ કરી છે એવી ખોટી અકવા (વાત) ચલાવી-નામદેવનું માન ખંડન થાય તે માટે ધણા લોકોને બેગા કર્યા. ભક્તરાજ નામદેવજી શુદ્ધ નિર્દોષ હતા. તોપણ જગતમાં પ્રસિદ્ધિ સત્યની કરાવવા સાર નામદેવજીને મુખે એમ કહેવડાવ્યું કે એ ગાયનો વધ મેં કરેલો નથી. એ વાત જો

દોહા.

સતી આદર દક્ષ ન કિયો ગુરુકો કીયો ન શકે;
ભગવત ઈચ્છા માનિયે, વાકે દિન અતિવક.

૧૨૯

ખરી હોય તો ૪ આર દિવસમાં આ મૃતક ગાય સજીવન થજો એમ
કહી પ્રજુનું નામરમરણ કરતા હતા. ભક્તદ્વારા બોલાવનાર પ્રજુનાં વચન
૪ દિવસની અંદર એ ભક્તપ્રધાનમાં (ખ્યાનમાં) ન રચાથી મૃતક
ગાય કેમ ઊઠતી નથી? એમ સંદેહ કરી પ્રતીતિમાં જરાક ખાંપણ
પણ લાગે તેવી અત્રદ્વા રાખી હતી. ભગવતતામ સજીવન કરવાને
સમર્થ હતાં સઘ થવા ન કહ્યું. જો કે પ્રજુએ તો ભક્તનું વચન
પૂરેપૂરું સત્ય કહ્યું પરંતુ વચમાં જે અવિશ્વાસ લગાર ઉપજ્યો એટલું
મેંપૂર્ણ ભક્તના લક્ષણમાં ખામી જેવું ગણાયું. આ સર્વ દાખલાઓ
આપીને દયારામભાઈ કહે છે કે, સર્વેશ્વર પ્રજુ રતંત્ર છે. તે કોઈને
વશ (આધીન) નથી. મ્હોટા મ્હોટા ભક્તોને પણ ક્વચિત્ ક્વચિત્
પ્રજુને વિષે પણ અવિશ્વાસ આવ્યો હોતો.

૧૨૭-૧૨૮ આ બે કુદાઓ હસ્તાક્ષરની વિખિન પ્રતમાં ફાટી
ગયલાં છે.

૧૨૯ (૧) સતી (શ્રીપાર્વતીજી) તો આદર તેમના પિતા દક્ષ
પ્રજાપતિએ ન કર્યો. (૨) શકે (દંદ્ર) પોતાના ગુરુનું આદરસન્માન
ન કર્યું. આ પ્રમાણે વિપરીત મતિ થવામાં ભગવતપ્રજ્ઞા માનવી.
જ્યારે દિવસ વાંકા (નજાગા) આવ્યા હતા ત્યારે ઉલટ કૃતિ કરવાની
મતિ યાય છે. અથવા જીજ્ઞે અર્થ એવો પણ થઈ શકે છે કે પૂર્વ
જન્મના અનુસાર ઈશ્વરે પોતાની ઇચ્છાએ અનિષ્ટ ફળ આપવા
ધાર્યું હોય ત્યારે તેની મતિ ઉલટી થાય છે.

પંખિરાજ શ્રીગરુડજી, લક્ષ્યો કાગતે જ્ઞાન,
સાધેંસુ બટે યહુ ખરી ગર્વ લંગ લગવાન.

૧૩૦

૧૩૦ પખી (જે પગલાંનાં જનાવર પક્ષીઓ) માત્રના રાજા
શ્રીગરુડજી શ્રીભગવાનનું વાહન તેને ગર્વ થયો કે, અનંત કાલિ બ્રહ્માંડના
નાયક શ્રી ભગવાનનો ભાર હુંજ વહન કરવાને સમર્થ છું એવો ગર્વ
(અભિમાન) યથાથી તથા શ્રીરામાવતારમાં શ્રીરામચંદ્રજી જ્યારે નાગાશ્વ
મંત્રનું માન રાખવાને સાફ નાગપાસથી બંધાયો હતા ત્યારે નાગાશ્વના
પાદથી મુક્ત થવા મરુડાશ્વ મંત્ર શ્રીરામચંદ્રજીએ બણી મરુડજીને
બોલાવ્યા મરુડજી આવતાજ નાગો (સર્પો) તરત જતા રહ્યા એ લીલા
જોઈને પણ શ્રીગરુડજીને અભિમાન આવ્યું કે, હું આવ્યો તો નાગાશ્વના
પાસથી શ્રીરામચંદ્રજીને મેં છોડાવ્યા ત્યારે છુટ્યા, માટે હું શ્રીરામચંદ્રજી
કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ છું. આવી વિપરીત બુદ્ધિ યદિ અર્થાત્ મોઢે કરીને
અજ્ઞાન ભાર્યું હતું. એવા પક્ષી માત્રના રાજા મરુડજીને થયેલું અભિ-
માનરૂપ અજ્ઞાન નિવૃત્ત થવા માટે તે બ્રહ્મનું શુદ્ધ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાને
માટે પોતાની રૈમત (પ્રજા) વૃક્ષ કાગાદિતિવાળા કાક બુચડીજી પાસે
તે પ્રાપ્ત કરવા સાફ જવુ પડ્યું હતું ને તેમના જ્ઞાનોપદેશો કરીને પછી
પ્રભુનું યથાર્થ જ્ઞાન થયું હતું ગર્વનો ભગ કરાવવાને સાફ શ્રીભગવાને
આ પ્રમાણે કહ્યું હતું. આવા સાધુ ભગવદ્ભક્ત સદા શ્રીભગવાનની
પાસે રહેવાવાળાને પણ અજ્ઞાને કરીને મોઢ વર્ગ વધી જાય છે ત્યારે
અન્ય સામાન્ય વૈષ્ણવોને યાચ એમા કાર્ધ નવાઇ જોતું ન મળાય.
પ્રભુસંબંધી સાધના સાધવાથી ઉચ્ચ પદની પ્રાપ્તિ થાય છે એ વાત ખરી,
પણ મોટા થાય છે ત્યારે અભિમાન વધે તે કારણે તેવાને ગર્વ
હોવો એ ઉચિત નહિ એમ જાણી ભગવાન તે ગર્વ ભગ કરવા માટે
તે જનો ઉપર અનુગ્રહ કરે છે.

કુમૃત્યુ સ્વર્ગન વિયોગ દુઃખ કૃષ્ણકથાતે જાય,
 ઉત્ર ધર્મ ઇતિહાસ મુનિ મુસંગ કરિ હરિ ગાય. ૧૩૧
 મુનિ ભુશંડિ મુખ શિવ કથા, મૂલ દાસકો દાસ,

૧૩૧ મૃત્યુ (અઘાજ મૃત્યુ) દુઃખરૂપી થયું હોય. તો તે ટળવાને
 માટે તથા ગ્વજન સર્ગા કુલકુટુંબીનાળાં પોતાનાં સહોદર સંબંધીનો
 વિયોગ થયો હોય તો તે દુઃખ દૂર થઈ તેનો પુનઃ (ફરી) મિલાપ થવાને
 સાર ઉપાય એ છે કે, શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની કથા વાર્તા સાંભળવી. જુઓ
 પાત્રીના પુત્રો દરીયામાં ડુબી ગયેલા હતા તે મૃતક પુત્રોને શ્રીકૃષ્ણે
 આણી આપ્યા હતા. વળી (૨) ઓદેવકીશના મરણ પામેલા પુત્રોને
 પણ શ્રીકૃષ્ણે આણી આપ્યા હતા. અને (૩) દારિકાકીનામાં બ્રાહ્મણના
 મરણ પામેલા પુત્રને લોહાક્ષોક પર્વત ઓગળીને જૂમાનારાયણના ધામમાં
 તે પુત્રો દતા આ શ્રીકૃષ્ણ ૮ આઠે આવરણ બેઠીને ગયા ને ત્યાં જઈને
 ત્યાંથી શ્રીકૃષ્ણે તે પુત્રને આણીને તે બ્રાહ્મણને આપી દતો.
 (૧) ઉત્ર (ઉત્રમેન રાજ) ને ત્યાં આમુરી ભુદિવાળો કંસ પુત્ર પ્રકટ
 થયો હતો. (૨) ધર્મ પ્રકટ થયા હતા. એ ઉભયના ઇતિહાસની કથા
 સાંભળવી અને સત્પુરુષનો સંગ (સુમંગ) કરી શ્રીહરિને ગાવા (પ્રભુનું
 નામ ગંડીતન ગુણ જ્ઞાન કરવું) અથવા આ બંને કરીને ભેગો અર્થ
 એવો પણ નીકળે છે કે, ઉત્ર ધર્મ એટલે સાધારણ દૈનિક આ (વર્તુ
 અને આશ્રમના) ધર્મ વર્ણનની કથા કરતાં પણ અતિશય શ્રેષ્ઠ ધર્મ
 (આત્મધર્મ, અથવા ભગવત્ધર્મ) પરત્વની કથા, જેમાં હોય તેવા
 ઇતિહાસ સાંભળી (સત્પુરુષદ્વારાએ થવજી કરી) તે શ્રી ભગવાનના
 ગુણાનુવાદ ગાવા એવો પણ અર્થ થઈ શકે છે.

૧૩૨ મરુજી ભગવદ્ભક્ત, વાદનને (પાર્ષદપ દતા તેમણે)

જોપુર એ વક્તા મુ કા નહિ માત્સર્યાભાસ ૧૩૨

હરિશ્ચંદ્ર નલ પાર્થ સહ, પત્ની ભયે પરાધીન

પુન્યશ્લોકી ભક્ત હરિ, તું વહા કેા રતિહીન ? ૧૩૩

કાગ લુપટીજના મુખ થકી કલ્યાણકરી કથા સાભળીને નિર્ભય કયો
કે, હું તે પરાતપર શ્રીપુરુષોત્તમનો દાસાનુદાસ છું મહારા પુરમા આની
ત્રે ભગવતકથા કહેનારા વક્તા મારા પ્રારબ્ધ યોગે મળેના નહિ
હોવાથી મહારામા અગ્રાને કરીને મિથ્યા માત્સર્યરૂપી દોષ આવેનો
હતો અથવા મેં આવા ક્ષત્રપુરુષોનો સમાગમ પ્રથમથી જ્ઞે કયો
હોત તો મને કદિ પણ આણુ અભિમાન (મર્વ) આવત જ નહિ અને
મહા એમ જ માનત કે હું તો શ્રીરામચંદ્રજીનો દાસાનુદાસ છું તે
ભગવાન કયા ? અને તેમની સમતાના લેખામા હું ક્યા ?

૧૩૩ સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્રરાજ, અને પુણ્યશ્લોકી નગાજી
સરખાને તથા અર્જુનને એ ત્રણે જણુને ચોતાની પત્ની (શ્રી) સહિત
પરાધીનપણે રહેવાનો પ્રસંગ ભાવિયોગે આવી પડેનો હતો તેઓઅન્ય
સાધન માર્ગે તે સાધન ઉપર જળ રાખનાવાળા હતા પરંતુ તું તો
શ્રીહરિનો ભક્તિવાળો ભક્ત છે તારે તારૂ રતિ (એટલે પ્રારબ્ધ)
શુ તેમના કરતા હીણ (ઓણુ=મહ ભાગ્ય) ■ ? ના નથી જ, કેમકે
તારામા એક વિશ્લેષ રીતે પ્રભુનો અનુગ્રહ થનાતુ મુખ્ય કારણુ એ
રહ્યુ છે કે તારી રતિ (પ્રીતિ) તો તે પ્રભુ ઉપર જ છે અને
પ્રભુ પણ તારા ઉપર રતિ (સ્નેહ) રાખે છે એ પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિ
પ્રભુ પરત્વે રતિ (ચ્છોડી) પૂર જોટથી પણ ઘાઈ ઝોળી નથી બીજો
સરળ અર્થ એવો થાય છે કે, મ્હોટા મ્હોટા સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્રરાજ,
શ્લોકી નગરાજ અને શ્રીકૃષ્ણભક્ત સખા અર્જુન આ ત્રણેને પત્ની

સુથરા દિલ વેસાહિ રખી જેસા આગે થા,
માનું ધાગા મૂંજકા થાયા હી ના થા.

૧૩૪

સહિત પરાધીન દસા પ્રારબ્ધ યોગે ભોગવતી પડી છે ત્યારે તેમની આગળ તું તો બામ્બહીન એવો, તેની તો વાત જ શી કરવી ?

૧૩૪. ઉક્ત (દર્શાત) રૂપ એવી આખ્યાયિકા છે કે, એક સુથરા નામનો ભગવદ્ભક્ત હતો તે હમેશાં તીર્થાટન કરતો હતો. તે હમેશાં અનેક તીર્થો પુરીઓ, ધામો, અને પુણ્ય ક્ષેત્રોમાં જઈ ત્યાં દરેક ઠેકાણે ૩ તથા રાત્રિ પર્ચન રહેતો, તે ભગવાનનું ત્યાં ધ્યાન, જપ, પાઠ, સ્તુતિ ઇત્યાદિ ભગવત્પ્રભંરૂપ કર્મો કરતો હતો. વૈરાગ્યવંત પણ હતો. પોતાની પાસે કંઈ પણ પદાર્થ માણિક પ્રપંચનો તે રાખતો નહીં હતો. એક સમયે અરણ્યમાં જતાં માર્ગમાં એક રસી (દારકું) પડેલી તેણે જોઈ. ત્યાં કોઈ પણ મનુષ્યની વસતિ ન હોવાથી ધણી-ચાર શુધી કોષ્ઠ માલીક મળે તો તેને તે સોંપીને જવા સાર ત્યાં કેટલાક દિવસ પર્ચત રહ્યો. પણ કોષ્ઠ માલીક પેદા ન થયો ત્યારે તેણે તે દારકું પોતાની પાસે રાખ્યું ને આશ્વના માંડ્યું. વરસાદ તે સાત પડેલો નહીં ને ઉન્હાળાનો દિવસ હતો તેથી માર્ગમાં જળાશયો (તળાવો, સરોવરો, નદીઓ વગેરે)માં પણ પાણી સુકાઈ મધ્યસ્થ હતું જેથી બહુ દૂર છેટે ગયો ત્યારે ૧ રૂનો ઉઠો જેમાં જળ હતું તે સુથરાની નજરે પડ્યો. ત્યાં પાણી કાંઈવામાં પેશુ દારકું સકાપક ઉપ-યોગી કામમાં આપ્યાથી તેણે તે દોરડાનો આશ્રય ધારણ કર્યો. ને મનથી માન્યું કે જો આ દોરકું મને જડ્યું ન હોત તો તપાવરના ખારે ઠટમાંથી મદારૂં મરણ થઈ જાત. એમ જાણી તે દોરડાની ઉપર તેણે આધાર રાખ્યો પણ દોરકું સરખાવ્યાર, અને દોરકું જે જે પદાર્થોથી

બને છે તે વસ્તુમાનને ઉપગમનાર, તથા દોરકુ મેળવી આપનાર, એવા
જે પ્રભુ તેની ઉપર આધાર ન રાખ્યો તેથી ઈશ્વર ઇચ્છાએ એનો
યોગ આવ્યો કે, ખાંધે ભરાવેલું પેયું દોરકુ રસ્તે જતાં અગાળે ભૂતથી
કાંઈ ટેકાણે પડી ગયું કે કાં તો તે દૂધા ઉપર જ તે ભૂલી ગયો.
સાજનો મ્હારો દોરકાને સાથે રાખનારો પ્રથમથી ન હતો જેથી
તેને તે દોરકાનું જાન પણ ન રહ્યું આ પ્રમાણેની સ્થિતિમાં તે દૂર
આવ્યો ગયો ગિરિ પર્વત મુક્ત નદી ટેકરા વગેરે ઉતરીને બીજી
મળ્યો જ્યારે પહોંચ્યો ત્યારે તેને ત્યાં પુષ્કળ લાગી પણ કૂવો કે
વાવ ઇત્યાદિ જળાશય દષ્ટિએ ન પડ્યું જેથી તે કૂવો શોધતો હતો
એટલામાં પ્રભુ ઇચ્છાએ એક કૂવો નજરે પડ્યો ત્યારે તેણે તેમાંથી
જળ કાઢવાને માટે પેલું જડેલું દોરકુ સહાયું ત્યારે પોતાની પાસે
દોરકુ ખોળવા લાગ્યો તો દોરકુ ન મળે ત્યારે તે બહુ નિરાશ થઈ
ગયો, અને તે દોરકુ ક્યાં પડી ગયું કે ક્યાં તો તે કૂવા ઉપરજ ભૂતથી
રહી ગયું તેનો વિચાર ઉઠા કરવા લાગ્યો—એવું તેને સ્મૃતિ આવી
કે, ખરેખર તે દોરકુ પેલો અગાર વનમાં જ કૂવો હતો તેના પરચાર
ઉપરજ હું ભૂલી ગયો (વિસરી ગયો) હવે જો તે ટેકાણે પાછો જાઉં
તો તે અતિશય દૂર છે, વળી મને ત્યાં પણ પુષ્કળ લાગી છે, બહુ
આધ્યાના પરિશ્રમને લીધે થાકી પણ ગયો છું છતાં કદાચ પાણી
જવાની હિમ્મત રાખું તો પણ તે કૂવો હવે જડસે કે નહીં ? એવા
બહુ લાખા વિચારમાં પડી ગયો ત્યાંતુરતાથી જીવ પણ ગભરાવા
લાગ્યો પછી વિચાર કર્યો કે, પ્રભુએ જ મને તે દોરકું મેળવી આપ્યું
હતું, ને તે મળવા પહેલાં પણ મારો નિર્મલ ચાતરો હતો પણ મેં
તે પ્રભુનો આશ્રય છોડી તે દોરકાનો આધાર રાખ્યો તેથી આ વિપ
ત્તિમાં હું આવી પાડ્યો એમ નિશ્ચય કરી તે દોરકાની કાગજી (ચિંતા)

મન મરકટકે પગ ચુબ્ધોં જલપિ અનાદર શેલ,
તલપિ નચાવત શક હડી નિપટ કલદર લોલ. ૧૩૫

છોડી દઇ તેજે પોતાના દિલને (મનને) બોધ કર્યો કે, હે સુથરા,
તું પ્રથમ તો દોરડા રહિતજ હતો ત્યારે પણ ત્હારો કાગણેપ થતો
હતો. એમ જાણી તું તે સર્વેશ્વર પ્રભુનો દંડ આધાર રાખ. પ્રભુ તને
સર્વ કાંઈ આપશેજ. એમ નિશ્ચય કરીને આગળ ચાલવા
માગ્યો. તો તે દેશ તરફ પ્રભુની ઇચ્છાથી પુષ્કળ વરસાદની
દેવી થયેલી દેવાથી ત્યાં સર્વન સ્થળે ખામગ્યો, તળાવો, કુવા,
વાગ્યો, હોજ વગેરે પુષ્કળ પાણીથી ભરપૂર હોવાનું નજરે પડ્યું.
ત્યાં તે વનમાં જ્યો કંદમૂળ ફળાસ બાગબગીચા પ્રત્યુદ્ભવત જાણ્યા
અને અનેક પક્ષીઓનો હારવ પણ અવજે પડવા લાગ્યો. આવી
એકદમ અણચિત્તવી આનંદદાયક તે સ્થાનની શોભા જોઈ તે બહુ
વિસ્મિત થઈ ગયો, ત્યાં તાપ, યમ અને મુખા તૃપ્ત નિવૃત્ત થવાના
સર્વ સાદિત્યો હાજર જાણી ત્યાં ખાનપાનાદિ કરી વિશ્રામ લીધો.
અને તે પછી પ્રભુનો દંડ આશ્રય જ સદા રાખવા નિશ્ચય કર્યો. ને
પ્રથમ થયેલી દોરડાશી ચિંતાનો ત્યાગ કર્યો.

૧૩૫ મનરૂપી મરકટ માંકડા ને મદિરા પાછ મરત કર્યો હતો
વળી પગે વીંછી દરડ્યો. તેની તેને પીડા ચતુ છે તોપણ મદારીને
તે વાતની વીંછીના દસની બળતરાની કાંઈ ખબર નહિ હોવાથી ને
તેને બરોબર નાચ્યો. જેવ દરાવવા માટે તે હમગ્રહ કરે છે કેમકે
તે આ વાતર માંકડા જો બરોબર રમત નહિ કરે તો મને આ
નમારો જોવા એકદમ થયલા લોકો કાર્ત ધનાદિ આપશે નહીં તેથી
તે મદારી રેના માંકડાને વારંવાર શિક્ષાશ્પ દડ દે છે સિદ્ધાંત અમ

જગહાં ગિચાસ હરિ વહાં, જગહાં લોભ વહાં માપ,

જાવવાને માટે ભકત કવિ વર્ષે મનને માંકડા જેવું કહ્યું છે કારણ કે મનનો વેગ વાયુ કરતાં પણ વધારે છે અને એક ક્ષણમાં અનેક મનોરથો કરવાવાળું છે તથા મોહમાયા અહંતા મમતા અજાનાદિને વશ થાય એ રૂપી મદિરા પીધી છે. મનને આડે માર્ગે જતુ રોકવાની સલાહ આપનાર મનના ઉપર સત્તા જોગવનાર તથા સારા માઠાને નિશ્ચય કરનાર તેના ઉપર શુદ્ધિ છે તે શુદ્ધિરૂપી મદારી છે તથાપિ તે શુદ્ધિ પણ ધણે ભાગે પોતાના મને નિશ્ચય કરેલા સ્વાર્થરૂપ લોભ લાલચમાં ફસાય છે જેવી રીતે પેલા માંકડાને થતી વેદનાને કે તેની વિકસિત સ્થિતિને જાણવાને જ્ઞાનવાંમી નથી, તેમ આ શુદ્ધિ પણ મનમાં ઉઠેલી વિવિધ તૃષ્ણાઓરૂપ ઉઠેલી જર્મિઓને કે તેણે મનમાં કરેલા તક વિકર્ષોને પણ તે શુદ્ધિ જાણવાને સર્વથા નથી. સારા માઠા પરિણામિક બાબા ફળ જાણવાની તે શુદ્ધિને પણ ખખર હોતી નથી. મને ધારેલી તૃષ્ણાઓમાં વીંછી જેવો દંડ કરી સાલનાર ચિંતારૂપી વીંછી કહ્યો છે. મનના વિવિધ પ્રકારના વર્ત્તો રૂપ તૃષ્ણા મનોરથો-રૂપી ચિંતા તે પેરે પેરે નિરંતર સામ્યા કરે છે. યદ્યપિ તેને મદારીરૂપી શુદ્ધિ તેના અયોગ્ય મનોરથો ન કરવા માટે તેના અનાદર કરે છે તથાપિ ક્રોધ ક્રોધ વખતે તો તે માંકડારૂપી મન અને મદારીરૂપી શુદ્ધિ એ બન્ને સ્વાર્થરૂપી લોભને આધીન થઈ એકમેકને મળી જઈને પણ વિપરીત એક કરવાને કટિબદ્ધ (તેજાર) થાય છે. અને તે શુદ્ધિ (મદારી) મન(માંકડા) ને નચાવે છે. આ સર્વમાં શુદ્ધ દોષરૂપ લોભને કહ્યો છે. માટે સર્વ દોષમાં અર્થ કામનાવાલા લોભનો ત્યાગ કરવો એ રસિનહાઈ છે.

૧૩૬ આ કુહો ૧૩૮ અને ૧૩૫ બન્નેના સિદ્ધાંત તાત્પર્યરૂપને

જયહોં સંતોષ વહાંહિ સુખ, જયહોં તૃષ્ણાં વહાં તાપ.૧૩૬
 ચિતા કાઠૂ ખાતકી મહાપ્રભુ કહિ મત રાખિ,
 બ્રહ્મસંબંધ ચિતામનિ તુવ હિય દિન જિન ભાખિ.૧૩૭
 તેં સખ અરખ્યોં કૃષ્ણકા તોફૂં રહી કા આંચ,
 તોહિ રહી જો આંચ તોં લોં ન સમર્પન સાંચ ૧૩૮

સમજાવનારો છે. જ્યાં પ્રભુના ઉપર દઢ યકીન વિશ્વાસ છે ત્યાં સદા પ્રભુ તેની નજર છે જ. જ્યાં લોભ હોય ત્યાં સર્વ પ્રકારના દોષ અનર્થરૂપ પાપનો વાસ જાયવો એટલે લોભે કરીને પાપ કર્મ કરવાની મતિ પ્રવૃત્ત થાય. જેની સંતોષ જ્ઞાતિ છે તેને તેમાં સુખમાનનો ભંગાર રહેલો હોય છે. અને જે તૃષ્ણાવંત છે તેને જરૂર તાપ (શોચ, પરિ-તાપ, ચિતા) થાય જ.

૧૩૭ શ્રીમદ્વપયકાચાર્યજી (શ્રીઆચાર્યમહાપ્રભુજી) એ નવરત્ન-મંથે પોતાના વૈષ્ણુવોને આજ્ઞા કરી છે કે, કોઈ પણ વાતની ચિંતા લોકિકની, કે અલોકિકની તું ન કરીશ. કારણ કે જાણનો સંબંધ તને કરાવ્યો છે. એ પરમાત્મ પરજાણનો સંબંધ ચિંતામણિ જેવો પ્રચિત્ત સર્વ મનોરથોને પૂર્ણ કરી સર્વ અબીષ્ટ ફલતું દાન કરવાનો છે. માટે તું ત્હારા હૈયામાં દીન યદ્ય પ્રાકૃતજનને તું તે કહીશ નહીં. પ્રાકૃત શ્રુતજનો આમળ તું ગરીબાર્થ દેખાડીને તેમને પ્રાર્થાશ નહીં.

૧૩૮ તે જાણનો મંત્રબંધ કરતી વખતે સર્વાત્મનિવેદન કરી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને તે સર્વસ્વ સમર્પણ કરેલું છે તેથી હવે કોઈ પણ પદાર્થનો તું માલિક ન રહ્યો. પણ સર્વેશ્વર પરજાણ પરમાત્મા તેજ સર્વના સ્વામી માલિક યથા જ્યારે તું કોઈનો પણ માલિક ન રહ્યો ત્હારી

ખડુત યત્ન કરિ મિલાવે' સહજ હિ મેં' સો ખોય,
 અટપટી લીલા પ્રજેશકી, સગુઝી પરે ન કોય. ૧૩૬
 કોડીચે ચિત ના ધરે. સો કોરી લગિ રોય.
 ઉદાર કપન ન કોઈ જગ હરિ પ્રેરી મતિ હોય. ૧૪૦

સત્તા માત્ર છુટી ગઈ ત્યારે હવે તેવી પરાધ સચાવાળા માલિકના પદાર્થોને વિષે ત્યારે ચિંતા કરવાનું શું પ્રયોજન છે ? ઉછીની માગી આણેલી વસ્તુ તે માલિકને પાછી સોપી આવ્યો, ત્યારપછી તે વસ્તુને તે માલિક તેને જેમ યોગ્ય લાગશે તેમ તેની તે વ્યવસ્થા કરશે. હવે તારે તેની શ્રીકર શા માટે કરવી પડે ? તારે કંઈ પણ પરિતાપ કરવાની જરૂર જ નથી. છતાં જ્યારે તને તેને અર્પણ કરેલા પદાર્થની ચિંતાશી અગ્નિના તાપ રહ્યો ત્યારે તે વસ્તુનું મન કર્મ વચને સત્ય સંકલ્પ સર્વાત્મનિવેશ (સમર્પણ) પ્રભુને કર્યું જ નથી માટે તને ચિંતા રહે છે.

૧૩૮. સર્વે કંઈ શાહુકારના દીકરા છે અર્થાત્ પ્રભુના દીકરા છે. કેમકે પરમાત્મા તે સર્વના આત્મા છે. અને આત્મા માત્ર પરમાત્માના અંશભૂત ■ ને પરમાત્મા અંશી છે એ પરમાત્મસ્વરૂપ આત્મા સર્વ દેહધારી માત્રમા ગિરાજે છે માટે આત્મારૂપી ધન સર્વની હૃદયગ્રુહા પ્રદેશમાં રહેલું હોય છે, પરંતુ જેણે પોતાનું હૃદય ખોલીને તપાસીને જોયું નથી. તે એ તત્ત્વરૂપ ધનની જોણે ખોળ તપાસ કરી ન હોય તે દેશાત્મ દરિદ્રીની ચેઢે ફરે છે.

૧૩૯. જે બહુજ પ્રયત્ન મહેનતે કરીને જે મેળવે છે તે પુરુષ સહેજના તે ખોઈ પણ નાખે છે તે શ્રીવ્રજેશ પ્રજ્ઞના ઇશ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા છે તેમની લીલા અટપટી છે. અકલિત—ન જાણી શકાય, કે ન સમજી શકાય તેવી છે.

૧૪૦. જે ત્યાગી તીવ્ર વૈરાગ્યવંત હોય જેણે સર્વ માયિક પ્રપં-

હાર રુચિ બિન કહ્યું હું ન લયો રુચિ બિન કહ્યું હું ન હોત,
રુચિ બિન કહ્યું ન હોય ગો-મૂઠ કાઢે ઠાં દોત ? ૧૪૦

કીયો હોત સખ કૃષ્ણકો, કહ્યું કરિ સકે ન કોઈ,
તહું અતિ સૂક્ષ્મ રૂપ જિય તામુ બ્રમન તો હોઈ. ૧૪૧

અતો ત્યાગ કરેલો હોય. એટલે કરોડો રૂપિયા જેવી મિલ્કતમાં પણ જેની લેશ માત્ર પણ તુષ્ટા જેના ચિત્તમાં ન હોય તેવા પુરુષ પોતાની કરોડો રૂપિયાની મિલ્કતો પરમાર્યરૂપમાં ખર્ચી નાખી સંગ્રહરહિત વર્તતા હોય છે તે પણ કોઈ સમયે નજીવી કીમત જેવી કોડીરૂપ હ્રુદ પદાર્થને ગ્રેજવવાને માટે રદન કરતા હોય એવો પ્રસંગ પણ આવે છે. માટે વિશ્વમાં કોઈ ઉદાર કે રૂપણ પણ નથી એમ માનવું, જે કાળે જેને જેવી ગતિ છુદ્ધિ પ્રભુ આપે છે, પ્રેરે છે, તે કાળે તેની તેવી વૃત્તિ થઈ તે પ્રમાણે તે કરે છે. આ ઉપરથી એ સિદ્ધાંત સૂચવે છે કે, સર્વમાં યવામાં, ને ન યવામાં ઉભયમાં પ્રભુજી બુદ્ધિના પ્રેરક રહેલા છે.

૧૪૦ શ્રીહરિની રુચિ ઇચ્છા=મરજી વિના કાંઈ પણ થયું નથી. અને તેમની ઇચ્છા વગર કાંઈ પણ થયું નથી. તેમ તેમની મરજી વગર કાંઈ પણ થઈ શકનાર નથી. નિશ્ચય છે. માટે હે મૂઠ અઘાની =મૂખ ! તું શા માટે રો છે ?

૧૪૧ સર્વ ઠેકણે શ્રીકૃષ્ણનું કર્યું તે જ થાય છે. કોઈપણ કાર્ય કાંઈ પણ કરવાને અન્ય કોઈ પણ સમયે થઈ શકતા નથી. તો પણ આ વાત જહુ સદ્ગમ સમજણની હોવાથી તેનાં જોષએ તેવાં રૂપદ અને મંપૂર્ણ રૂપને જીવ જાણી શકતો નથી. તેટલા માટે જીવની મતિ બ્રમણ થાય છે.

ચૂક અરુ ચિંતા યહ હુહુ જીયકો ધર્મ સુ હોઈ,
હરિ મિટાવે તો મિટે, બિચરે મિટે ન કોઈ. ૧૪૨
હરિ બિન મોંસુ બને ન કંછુ સળકુ ન ઇંદ દંદ હોઈ,
તાપ દારનો હોય હરિ, તબ કર્તાપન જોઈ. ૧૪૩
કલહ કુઃખ નારદ કુર્વાસા ન અઘતાપ,
હરિ આયસ કુલ ક્ષય તહૂ પાર્થ કલેશ રુચિ આપ ૧૪૪

૧૪૨ ચૂક ભૂલ અને ચિંતા, એ બંને જીવના ધર્મ છે માટે જીવના સ્વાભાવિક ધર્મથી તે થાય છે. જ્યારે શ્રીહરિ મટાડે ત્યારે જ તે માટે છે. પણ જીવથી સ્વતંત્રપણે પોતાની મેળે એ મટી શકતા નથી.

૧૪૩ શ્રીહરિની સત્તા ઇચ્છાને પ્રેરણા વગર ખૂબી કાઢીપણ બની શકતું નથી. એ વાત નિશ્ચય છે. તથાપિ સર્વને તેણું સંપૂર્ણ દંદ જાન હોતું નથી. અથવા તેવી દંદ મતિ સદા રહેતી નથી. જ્યારે શ્રીહરિને તાપ ચિંતા દાગવા હોય ત્યારે જીવ પોતાનું કર્તાપણું ખુલે છે.

૧૪૪ દેવમુનિ નારદજીનો સ્વભાવ બીજાને કુઃખ આપવારૂપ કૌતૂહલ કરી એકમેકની માંહે પરસ્પર કલેશ કલહ કક્ષાસ કરાવવાને તેમાં તેમનું પ્રિયપણું રાક્ષપણું હોય છે. કુર્વાસા મુનિનો સ્વભાવ સદાજ અપરાધ ઉપર અતિશય ક્રોધ કરી શાપાદિક દબને બીજાને કુઃખ દેછે તાપ કલેશ કરાવવારૂપ ખડેલો છે. એમાં પણ શ્રીહરિની ઇચ્છા હોય છે. જુઓ તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પોતાનાજ યાદવકુળનો સંહાર કરવાની ઇચ્છા કરી, પરસ્પર પછી યાદવકુળનું નિકેદન કર્યું. પાર્થ અર્જુન સરખા પોતાના સખાને તેની ઇચ્છા વિરુદ્ધ મહાભારત જેવું મુદ્

અચિત્ય અતઃકર્થ અટપટી અસંભવ અકલ અનૂપ,
કહુ હું ન કહત બને સમુચિ હરિ ઇચ્છા ઇહરૂપ. ૧૪૫
કથિત

ચાહે સોહી કરે કૃષ્ણ હે બાત સાંચી
થેં સો મુનિ પુષ્ટિ દાસકો કરનો નાંહિ હે
નિજ દેખી બિમુખકો ધર્મકો અધર્મ કરે,
અધર્મકો ધર્મ તાકુ પરે પાય છાંહિ હે.
કરન ઝોર પાંડવ એ દોહુકો દણ્ડત દેખો,
લક્ષ્મીકો ન નાશ કૃષ્ણ કહ્યો ગીતા માંહી હે.
અતિ બડો અપરાધી તોહુ શ્રીજી છોડે ના
હયાપ્રભુ શ્રીખણ્ણ મહી જ્યાકી બાંહી હે.

૧

કરાવવુ તેમાં તેને ક્ષેત્રરૂપ 'કૃષ્ણ' કરાવ્યું પણ તેમાં તેના પરિણા-
મિક દિતરૂપ 'હલ' આપવાની પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણની ઇચ્છા હતી, તે
પ્રમાણે જ બન્યું.

૧૪૫ જે ચિંતનમાં પણ આવી ન શકે, ચિતબ્યામાં એટલે
જુદામાં પણ ન આવે તથા જે તર્કમાં પણ આવી ન શકે એવી
અટપટી સમજણ ન પડે તેવી અને જે વાત સંભવી પણ ન શકે
તેવી તથા બીજાને તે કલ્યામાં બળ્યામાં પણ ન આવે તેવી અને
જેની ઉપમા પણ બીજાને આપી ન શકાય તેવી કામ પણ કહી ન
શકાય વર્ણો ન શકાય કે કાંઈ પણ સમજણમાં ન ઉતરે કે પ્રભુની
આવી ઇચ્છા છે કે તેનું આવું રૂપ લક્ષણ છે. શ્રીકૃષ્ણ મ્હાય તે જે
ઇચ્છે તે કરવાને ઐશ્વર્યવાન છે કેમકે કર્તુમ્ અકર્તુમ્ અન્યથાકર્તુમ્
સર્વ કરવાને સદા સ્વતંત્ર સમર્થ છે, સર્વ પ્રકારની મશ્વરતા તેમાં

હોવાથી તે સર્વેશ્વર કહેવાય છે એ ઇશ્વરના પણ ઇશ્વર પરમેશ્વર છે. આ વાત સાચી છે કે-એ ઇશ્વરની સદાપતા હોય તોજ સર્વ કાર્મિક કાર્ય કરવાને શક્તિવંત ગાય. પણ એવું સાંભળીને પ્રુષ્ઠિ અતુ ગ્રહી શ્રીકૃષ્ણદાસે કાઠનો ઠર રાખવાનો નથી અર્થાત્ નિર્ભય રહેવાનું છે. શ્રીકૃષ્ણે પોતાના દેખી જનોને તથા પોતાથી વિમુખ રહેલા અધર્મી જનોને પણ ધર્મરૂપ માની તેની સુગતિ કરી છે. દેખી જનો-જેમકે-કંસ શિશુપાલ, પૂતના બકી ઇત્યાદિ ભગવતવિમુખ પડેલા જનો. આધ પારધિ મામકી વેશ્યા ઇત્યાદિ ગણિકા, બીજમપિતા અધર્મ કૃતિવાળાજનોનો ધર્મરૂપ માની તેને પણ સદગતિ આપી છે. વસુ-દેવજી પિતા તે શ્રીકૃષ્ણના હિતાર્થે અસંસ બોલ્યા છતાં તે પરધર્મરૂપ ગણ્યું. પાંડવોએ વેદવિરુદ્ધ કેટલીક કૃતિઓ કર્યા છતાં અધર્મ ન ગણી અર્જુને પોતાના બહેન (સુભદ્રા) ઉપર વિષયવાસનાની વિકારવાળી સુધિ ધારણ કરી હતી છતાં તે અધર્મરૂપ ન ગણ્યા તેને અનુકૂળ થયા હતા. જેમને પણ પડવાથી નમન કરવાથી છત્રરૂપ હાયાની પેઠે સુખ મળે છે. ઠ કરણુરાજન-દરેરાજ સવા મણુ સુચર્યુંનું બ્રાહ્મણોને દાન દેતા આપતા હતા. આવા ધર્મિષ્ઠ હતા તેને પરમપદની પ્રાપ્તિ ન આપી એવા રાખલા અનેક છે. ભગવદ્ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ અર્જુન પ્રત્યે સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે, તુ ભર સમાર્થ બનને બુદ્ધ (હાથ) ઉંચા કરીને નિઠરપણે કહે જે કે, શ્રીકૃષ્ણના ભક્તનો કદિ પણ નાશ થતો નથી. એકવાર શ્રીકૃષ્ણે જેનો સ્વીકાર અંગીકાર કર્યો હોય તે શરણાગતજન કદિ પાછળથી અતિથય મ્હોટા અપરાધો કરે તો પણ તેને શ્રીજી કદિ પણ છોડતા નથી જ, દયારામભાઈ કહે છે કે જેની બાંહ શ્રીકૃષ્ણપરમાત્માના પરમપ્રિય શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીએ આલેલી છે તેનું કદિ પણ અહિત કે અદુભ થનાર નથી જ.

કુહા.

ભક્ત અહિત બિન આહિ સો કરિ ઇશ્વર મુક્તમર્થ,
 પેં ન કહેં તો પ્રતીતિ ટરિ તાબિન હુઈ સખ જ્યર્થ. ૧૪૬
 નિજજન અતિ અપરાધ કણુ દેખિ દેઈ કણુ દંડ,
 પેં કરતેં છોડે ન હરિ, છોડેં મત હુઈ ખંડ. ૧૪૭
 એહં મમ અસહન જલ્પ અતિ, અનીતિ હરિ ન અનુકલ,
 પ્રપંચ રતિ હરિભજન ના દુઃસંગ નોં દુઃખ મૂલ. ૧૪૮

૧૪૬ ઇશ્વર ચઢાય તે પોતાને જેમ ગમે તેમ, પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે સર્વ કરવાને સમર્થ છે, તથાપિ તેમનાથી કદિ પણ ભક્તનું અહિત તો થઈ શકતું જ નથી. એટલે ભક્તનું અહિત થાય એવું તો કદિ પણ ચઢાતા જ નથી. જો એ પ્રમાણે ન કહીએ તો ભક્તને પ્રભુની પ્રતીતિ વિશ્વાસ ન રહે, અથવા એવો પણ અર્થ થાય કે જો એ પ્રમાણે પ્રભુ ન કરે તો પ્રભુની ઉપર ભક્તજનનો વિશ્વાસ પ્રતીતિ ન રહે અને પ્રતીતિ ન હોવાથી અવિશ્વાસ આવ્યાથી ભક્તનું સર્વ મિથ્યા થઈ જાય.

૧૪૭ ૨ પ્રભુનું હૃદય પણ મન-અથવા પ્રતિજ્ઞા એવી છે કે, કોઈ વાર પ્રભુએ જેનો દાથ પકડ્યો સ્વીકાર્યો તેને પ્રભુ કદિ પણ છોડતા નથી. જો છોડે તો તે પ્રભુની ટેકમાં ખંડિનપણું થાય. ૧ પ્રભુ પોતાના જનના જે કદી બહુ અપરાધ દોષ દોષ ત્યારે તે જોઈને તે ભક્ત ઉપર અનુમદ કરવાને માટે પોને તેને સિક્ષાદંડ દે છે.

૧૪૮ અદંતા, મમતા, અને અસહનતા, તથા જલ્પ વિતંડાવાદ કરનારા, અથવા અસત્ય=મિથ્યા ભાષણ કરનારા તથા અતિભાષણ કરનારા અથવા અતિશય અનીતિ કરનારા એવા જનો શીઠરિને અનુકૂળ

દોહા.

જ્યોં જ્યોં કરે સુ કરન દે-સજ સમુજત ળજનાથ,
ઇકે કાંટા ઇકે કતરની, દોહુ હરિકે હાથ.

૧૪૯

પસંદ હોતા નથી. અથવા શ્રીહરિસંબંધી ધર્મ ભગવતધર્મ જોડને પ્રિય હોતો નથી અને પ્રપંચથી મુક્ત થઈને શ્રીહરિનું ભજન કરતા નથી. અને અસત્ પુરુષનો સંગ કરે છે તે સર્વે દુઃસંગનાં મૂળ છે અથવા એ ૯ નવ પ્રકાર દુઃસંગનાં મૂળ કહેવાય છે. ૧ સર્વ પ્રકારના તાપ આધિભૌતિક, આધ્યાત્મિક, અને આધિદૈવિક એમ ૩ તથા પ્રકારના મુખ્ય તાપના પેટામાં સમાવેશ થઈ શકે એવા પેટા પ્રકારરૂપની શાખાના અનેક સંતાપનાં દુઃખ હોય છે તે તમામને ટાળવાનો એક ઉપાય હવે ઔપધ શ્રીકૃષ્ણપરમાત્માનું નામ છે. જે એ ભગવાન તુ સ્મરણ જપ કરે છે તે સર્વ ચિંતાથી મુક્ત થઈ નિર્ભય ભયરહિત થાય છે એમ પાંડવગીતામાં કહેલું છે. ૨ વળી શ્રીહરિને વિશે સ્મૃતિ રાખે પ્રભુને ન ભૂલે અથવા શ્રીહરિનું સ્મરણ ચિંતન કરે તો તેની સર્વ વિપત્તિઓ સારી રીતે મટી જાય છે. ૩ શ્રીકૃષ્ણભગવાન સર્વ પ્રકારના ક્રોધોશનો નાશ કરનારા છે.

૧૪૯ સર્વ દુઃખોને નાશ કરનારા શ્રીમાધવ ભગવાન છે. ગ્રંથની સમાપ્તિ કરવા સારૂ દુહા અને સોરઠો લખી આખા ગ્રંથના સારરૂપનું તાત્પર્ય નિરૂપણ કરે છે હે જીવ! પ્રભુ જે કાળે જે જે કાંઈ કરે છે તે કરવા દે શ્રીહરિ તું તું કરે છે તે તું જોયા કર, મજનાથ શ્રીકૃષ્ણ સર્વ સમજે છે. તેમનો ન્યાય ઇ-સારૂ અદ્વલ છે. સર્વને જોતા તેના કર્મ પ્રમાણે ફલ આપવા સારૂ પ્રભુએ પોતાના હાથમાં ધર્મન્યાયનો કટો રાખેલો છે અને એક હાથમાં ધટ વધ ન થાય તે સારૂ કાતર પણ

સખ કહ્યું કરતા શ્રીહરિ, કરે આહિસેા કામ,
ભક્ત અહિત કળુ નહિ કરે, દંડ પ્રતીતિ લજ નામ. ૧૫૦
અંધકલેશ કુઠાર ઇહ બાંચિજી કરે' વિચાર,
તાહિ કલેશ ખ્યાપે નહી-હરિપદ ઉપજે ખ્યાર. ૧૫૧

રાખેલી છે-અદંકાર ગર્વાદિ કરી કાઈ પાસ બાળુ વધારે થઈ જતું
હોય તો તે કાતરવડે તેને કાતરી નાખી બરોબર કરે છે. અથવા ખીજે
અર્થ એવો પણ થઈ શકે છે કે, પ્રભુએ મુકેલી સત્તા ચૈતન્યથી જીવ
જે જે કરે તે કરવા દે છે. પ્રભુને જીવના તનની મનની અને અંતરની
અંદર કૌણા ગ્રામ વિચાર સદિતની ખબર હોય છે અને જેને તેને
જેના તેના કર્માનુસાર યોગ્ય સમ બરોબર ફગતું દાન શુદ્ધ ન્યાયથી
અદલ કટિ તોળીને આપે છે. માપવા સાર કાંટો અથવા માપ બરવાર પ
ગજ પોતાના હાથમાં રાખે છે અને ખીજા હાથમાં માપ કરતાં વધી
જાય તો તેને કાતરવા સાર કાતરની કાતર રાખેલી હોય તે વડે તેને
માનગર્વાદિકરપથી ધુલીને વધી ગયો હોય તેટલું કાતરી નાખી તે આહું
કરી બરોબર જેદને તેને પોતાના સમાન પાપકર્મને ભોગવાવે છે. એવા
પણ અર્થ નીકળી શકે છે.

૧૫૦ સર્વ કાંઈ કર્તા અને કરાવનાર કાર્ય અને કારણમાં શ્રી
હરિ છે. તે વ્દાય તે તેમને યોગ્ય લાગે તે અથવા તે જેમ ઇચ્છે
તેમ કાર્ય કામ કરે છે. પરંતુ પ્રજાથી ભક્તનું અહિન તો કદાપિ
સર્વથા થઈ શકતું જ નથી. એવી પ્રજાની દંડ પ્રતીતિ વિશ્વાસ
રાખીને તેમનું નામ રમરણ કરવું.

૧૫૧ આ અંધનું નામ કલેશકુઠાર છે. એ વાંચીને તેનો વિચાર
કરે તો તેના હૃદયમાં કદિ કલેશ થાય નહિ. અને શ્રીહરિના પદમાં
ભગવત્પરણકમલમાં-પ્રીતિ વ્દાલ ઉપજે.

સોરઠો

સકલ દોષકી માત, ચિંતા ચિત્ત જહાં લગ બસે,
વહાં લગ નહિ અવદાત, હરિ બસવે લાયકે હિયો. ૧૫૨

દોહા.

ચિંતા કાઢૂ બાતકી કરનિ ન કહિ હરિ જન,
કરનિ ભજન ન હરિ મિલનકી બાતેં હરિ પરસન્ન. ૧૫૩

૧૫૨ સર્વ દોષોની માતા જનની સ્થાન ચિંતા છે, એ ચિંતા ચિત્તમાં મનમાં ન્યાં વસી રહેલી હોય ત્યાં લગી તેનું હૃદય શ્રી-હરિને બિરાજવા લાયક શુદ્ધ નિર્મળ પ્રકાશિત થતું નથી અર્થાત્ તેનું અંતઃકરણ મલિન રહેલું હોવાથી તે મલિન અપવિત્ર સ્થાનમાં પ્રભુનો સ્કુટ આવીભાવ થતો નથી.

૧૫૩. શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રીહરિરાયમહાપ્રભુએ શિક્ષાપત્રમાં ૨૫૯ આજ્ઞા કરેલી છે કે કોઈ પણ વાતની ચિંતા ન કરવી. અથવા શ્રી મહાપ્રભુ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીએ નવરત્ન ગ્રંથમાં આજ્ઞા કરેલી છે કે, શ્રીહરિના જને શ્રીહરિને શરણુ સમર્પણુ થયલા હરિજનોએ લૌકિક કે અલૌકિક કોઈ પણ પ્રકારની લગાર પણ ચિંતા કે પિ પણ કરવી નહિ. અલૌકિક મુક્તિ અથવા મોક્ષ થવા સુદ્ધાંતની પણ કાળજી ચિંતા ન કરવી. ૨ છતાં જો કદાચ અલૌકિક વાતની માય તો તે શ્રીહરિના ભજનની શ્રીહરિની સેવાની અથવા શ્રીહરિના સ્મરણ કીર્તન કરવાની અને શ્રીહરિને સાક્ષાત્કાર પ્રલક્ષ મળવા પુરતી કરવી. જેણે કરીને તે ભજન સેવન કરી પ્રભુ મિલાપનીજ તીવ્ર આત્તિ લાગણી હોવાથી તે પ્રભુની પ્રસન્નતા મેળવવારૂપ માય છે. પાછલી

ચાતિ બિપ્ર સાઠોદરે દયારામ હરિદાસ,
દીક્ષા જીએા બહુભી દીનો અંથ પ્રકાસ.

૧૫૪

સોરઠો.

દુઃખ દુરિત સખ કલેશ હરે નામ શ્રીકૃષ્ણ ધ્રુવ,
મંગલ મોદ અશેષ પૂર્નાકામ માધો મિલે.

૧૫૫

શ્રીકૃષ્ણના ભક્ત કરિ દયારામલાઇએ રચેલો
કલેશકુઠાર અંથ સંપૂર્ણ સારી રીતે પૂર્ણ થયો.

ધીતિ શ્રીકૃષ્ણભક્ત કવિ દયારામવિદ્યિત કલેશકુઠાર
અંથ સંપૂર્ણ. શુભ લવતુ. શ્રીકૃષ્ણાયંતુમસ્તુ.

શ્રીભગવદ્ભક્તરાજ દયારામભાઈના લલિયા-લેખક
પટેલ અમીન હાલેલાભાઈ દુર્લભદાસને આ અંથ આપેલો
તે પુસ્તક સાથે પણ આ પ્રતનો મુકાબલો કર્યો છે.

હીનો બીજો અર્થ જોવો પણ થઈ શકે છે કે, ભગવત્પ્રીત્યર્થ
ન થયાની ચિંતા કરણી કૃતિ અથવા કરવી તો તે શ્રીહરિનું ભજન
સેવન=મરણ ન બન્યાની અથવા શ્રીહરિ મને મળ્યા નહિ તે મળ-
વાની કરવી-કે જેણે કરીને તેવા જન ઉપર શ્રીહરિની પ્રસન્નતા
ઉપજે (થાય છે)

૧૫૪. અંચકર્તાની ચાતિ સાઠોદરા બાહ્ય છે. વૈષ્ણવમંપ્રદાય-
માંના શ્રીવલ્લભમંપ્રદાયની તેમણે દીક્ષા લીધી છે. અને તે જ મંપ્ર-
દાયના સિદ્ધાંતને અનુસરીને તેમણે આ અંચનો પ્રકાશ કર્યો છે.

૧૫૫. અંચની સમાપ્તિએ ફલ દર્શન ફલશ્રુતિ લખવી જોઈએ
એવો શાસ્ત્રાધાર યુક્ત સિદ્ધાંત છે. તે પ્રમાણે ફલશ્રુતિ લખે છે

કાલજ્ઞાનસારાંશ.

કુહા.

- શ્રીગુરુ ગિરિધરલાલપદપંકજ કરં પ્રણામ;
સકલ પાપ સંતાપ હર, અભિમતિ પૂર્ણકામ. ૧
- કાલજ્ઞાન કથા ઘણી, તેહિમાંથી મહી સાર;
કથન પ્રયોજન જેટલું, કીધુ સરળ પ્રકાર. ૨
- શંકર ઉમિયાને કહ્યું, અલર્કને મુનિ દત્ત,
તે પ્રમાણુ શ્રી મેં કય્યું, રખ્યે લહો મન મત્ત. ૩

કે આ અંથનું પઠન પાઠન કે અવલુ મનનાદિ કરવાથી તે કરનારના સર્વ પ્રકારના કુખો દૂર થઈ જશે કેમકે શ્રીકૃષ્ણભગવાનનું નામ સર્વ તાપ કપેશ કુખોને ભાગવા વાળું છે. મહાભાગસ્વરૂપ મંગલ પદાર્થ માત્રનું પણ ભાગસ્વ કરનારા પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ છે તે શ્રીભગવાનના આ અંથમાં નામો છે. ભગવાનના નામનો અદ્ભુત અપાર પ્રભાવ એવો છે કે, તે નિશ્ચયે કરીને સઘ સર્વ કુખ અને કપેશ માત્રને હરીને આનંદદાતા અને સર્વ પ્રકારની અભીષ્ટ ઈચ્છેલી કામના પૂર્ણ કરી તે પરમાનંદ પુરુષોત્તમને મેળવે છે પ્રાપ્ત કરાવે છે.

૧. આ અંથમાં કનિષ્ઠે સર્વ મનુષ્યને બોધ થતા માટે પોતાનો કાલ ક્યારે આવશે, તેનો વિચાર યુગલુતત્રાદિને અનુસરીને કર્યો છે. જાણા સ્પષ્ટ તેમ જ સરળ હોવાથી સર્વિસ્તુત વિવેચનની આવશ્યકતા જણાસતી નથી.

૨ આ સંવાદ પટેલા પાર્વતી અને શકર વચ્ચે ચાલેલો, અને પછી અલર્ક અને દત્તમુનિ વચ્ચે ચલ્યો તેના આધારે મેં કહ્યું, કાંઈ મદ્યુક્ત મનથી—કપોલકલ્પિત રીતે નથી કહ્યું.

૩ સમગ્ર અંથ લખવાનું પ્રયોજન એટલું છે કે, મનુષ્યદેહ

હલ્લેશ મનુષ્યાદેહ છે, આવે કોઈકવાર;
 તે પામ્યાનો લાલ એ, લજવા નંદકુમાર. ૪
 જન્મ્યું તેહને મરણ તો, જ્યારે ત્યારે થાય,
 પછી તેને ધન્ય જેહનો, હરિ લજતાં દિન જાય. ૫
 ત્યમ સંસારી જીવથી, સદા બજન ક્યાં થાય ?
 પછી અંતે સઘળું તણ, લજવા શ્રીમજરાય. ૬
 અંત સમય કયમ સમજીયે, કેટલું અજગું મૃત્ય ?
 તે સંશય છેદન કરે, કરું સમજાવી ગત્ય. ૭
 કાંઈ સવેળા થાય જ્યમ, આગમ કાલજ્ઞાન,
 ત્રિવરસથી દિન એક લગી, એનું કરું વિધાન. ૮
 શ્વાસોદ્વાસ સદા રહે, નાસા દક્ષણ વામ,
 રંધ્ર ઉભય રવિ ચંદ્રમા, ઇકા પિંગલા કામ. ૯

ચારંવાર મલતો નથી. કાગ ક્યારે આવશે, તેનો નિર્ધાર કાઢને છે
 નહિ માટે ઠાળના આવવા પહેલાં જે કાંઈ લક્ષણો—કાલાગમન સૂચક—
 ગ્રહનો જણાય છે, તે શાસ્ત્રોક્ત રીતે કરું છું તે બરાબર સમજીને
 પરસોક્તની સામગ્રી તૈયાર કરીને સજ્જ થવું. મતલબ કે પરાતપર,
 પૂર્ણ પુરુષોત્તમ, નિર્ગુણ બ્રહ્મસ્વરૂપ સદાનંદ શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુનું બજન કરવું.

૫ જાતસ્ય હિ ધ્રુવ મૃત્યુર્દ્યૈ જન્મ મૃતસ્ય ચ । ત-
 સ્માદપરિહાર્યેયે ન ત્ય શોચિતુમર્હસિ એ ભગવદ્ગીતાનાં જ
 તાત્પર્યને અનુસાર મૂલમાં કવિ કરે છે.

૭. કેટલું અજગું મૃત્યુ—મરણ કેટલું હવે દૂર રહ્યું ?

૮. પોતાના કાલનું રાત્રી પહેલેથી જ સવેળાએ થાય એ માટે
 ત્રણ વર્ષથી એક દિવસ સુધીનું વિધાન હું સ્પષ્ટપણે વર્ણવું છું.

૯-૧૦. નાસા—નાસિકા. દક્ષિણવામ—જમણી કાબી—નાસિકાનાં

- રાષ્ટ્રી ઇડા શશી સમજ્ય, જમણી પિંગલા સૂર,
પલટાયે ધડી પાંચમાં ભેતો રહે ચતુર. ૧૦
- રાત્રિ દિવસ દશ જાનુ સુર, વહ્યો નિરંતર ભય,
પાંચ વરસ આયુષ લહી, નિશદિન ગોવિંદ ગાય. ૧૧
- એક માસ ઇક રાત્રિદિન, વહે વાયુ એક ધાર,
ત્રણ વરસ આયુષ લહી, લજવા નંદકુમાર, ૧૨
- યુગ્મ દિવાનિશિ પિંગલા, વહન કરેજ અખંડ,
યુગ્મ વરસ આયુષ પશુ, હરિ ભૂદયે યમદંડ. ૧૩
- ત્રણ અહરનિશ એક પુટ, વહ્યા કરે ભે વાય,
વર્ષ એક લગી જીવનું, જાણી લજવા ત્રજસાય, ૧૪
- દેવ પંચ કુવ ને શશી, અરુધતી નિજ છામ;
જે ગગને દેખે નહીં, એક વરસમાં ભય. ૧૫

જમણા રાત્રિમાં હિંદમાં સર્પની નાડી સમજવી. તેનું નામ પિંગલા
ડાળો બાજુના કાણમાં ચંદ્રમાની નાડી અને તેનું નામ ઇડા. તે પાંચ
પાંચ ધડીએ પલટાય છે એ ચતુરાધમી ભેજે.

૧૧. રાત્રિદિવસ, તે પશુ દશ સંખ્યા જોટલામાં જે નિરંતર
સર્પનાડી રહે તે પાંચ વર્ષનું આયુષ્ય સમજીને ગોવિંદશુભ ગાવા.

૧૨. એક માસ સુધી એક રાત્રિ અને દિવસમાં એક જ
વાયુ, ડાબો અથવા જમણો એકસરખો વહે, તે ત્રણ વર્ષનું આયુષ
સમજવું.

૧૩. સર્પની નાડી જળે દિવસ રાત્રિ સુધી અખંડ રહે તે જે
વર્ષની આવરણ જાણવી.

૧૫. દેવપંચ—અ કાસમાં કુવનો તારો, ચંદ્ર અને અરુધતીનો તારો.

- રવિકિરણ દેખે નહીં, જોય અનલ શશિવર્ણ;
તે એકદશ માસમાં અતે યામે મર્ણ ૧૬
- મૂત્ર પુરીય ભરિ વાપિકા, કનક રજત સમ રંગ;
જાગૃત સ્વપ્ને જો લખે, દશ માસે તનુ લંગ, ૧૭
- ભૂત પિશાચ ગાંધર્વનગર, વૃક્ષ કનકસમ ભાસ;
જે જનને તે જનનો, નવમે મહિને નાશ. ૧૮
- દીપ સુવર્ણ સરીખડો દીપે દેહ વિરૂપ;
નવમાસે નર મરણ લહિ, સમરી લે મજભૂપ. ૧૯
- કનક સદશ નર કૃષ્ણ છબી, શરે ખડીકણ થાય;
સુમતિ વિકારિ પ્રકૃત રૂપે, આઠ માસે મરિ જાય. ૨૦
- પુષ્પ યકો ફશ પલકમાં, કૃશ થો પુષ્પ દંધ,
એહેવી પ્રકૃતિ ક્યાં પછી, જીવે મહિનાં અષ્ટ. ૨૧
- રજ કદંબ ડગલાં ભરે, અધ પગલાં દેખાય;
સાત માસ જીવ્યા પછી, પરલોકે તે જાય. ૨૨

૧૬. અનલ અગ્નિને શશિવર્ણ—અલ સરખો ધોળો જીએ

૧૭ વાપિકા—વાવ કનક સુવર્ણને રજત રૂપે—તનુભગ દેહભગ.

૧૮. ગાંધર્વ નગર—આકાશમાં તરેહવાર જે આકારો જણાય છે,
તેને ગાંધર્વ નગર કહે છે

૧૯. વિરૂપ બેડોળ—વજ્રરૂપ પ્રભાવિય શ્રીકૃષ્ણ.

૨૦. કૃષ્ણની રમ મ છબી કનક સદશ સુવર્ણ જેવી જીએ. સુમતિ
જીએ તો આઠજ મહિના જીવે.

૨૨. ધૂળમાં કે કાદવમાં અલતાં આખું પગતુ ન દેખાય પણ
અધુન જણાય તો સાત માસ જીવે.

- કપોત ગર્ધવ ઉલૂક કાગળેસે જેને શીથ;
 પટ માસે મરવું લહી, તે સમરે જગદીશ. ૨૩
- નિશા ચંદ્ર દિન રવિ વહે, શ્વાસ માસ લગિ એક;
 તો હજન પટ માસ લગી, હરિ સમરે સુવિવેક. ૨૪
- અવર વિધિ વળી એક છે, હરિ શુભ લાજન નીર,
 તેમાં સૂરજ મિંબને જોવું વિના સમીર; ૨૫
- જો ખાંડુ દીસે દક્ષિણે, તો આયુષ્ય ખટ માસ,
 ત્રિ પાંચમે છે ઉત્તરે, એકજ પૂરવ પાસ, ૨૬
- મધ્ય છિદ્ર જો દેખિયે, તો આયુષ્ય દશ દિન,
 દયા લજન શ્રીકૃષ્ણનું, કરિએ ધૈ આધીન. ૨૭
- વળી કહું શુભ એક વિધિ, હુલ્લ યોગી જન્ન.
 લક્ષણ છાયાપુરુષનાં, સમજી લે ધરિ મન, ૨૮
- એકાન્તે ઉભાં રહી, રવિ રાખવો પૃથ;

૨૩. કપોત હોસે, ગર્ધવ ગધેડો, ઉલૂક ધુવડ.

૨૪. નિશામાં ચંદ્રની નાડી અને દિને સૂર્યની નાડી વહે તો.

૨૫ તેનો ખીજો પશુ પ્રકાશ છે. જલથી ભરેલા એક પાત્રમાં પવન ન હોય અને પાણી સ્થિર હોય તે વેળાએ સૂર્યનું પ્રતિબિંબ જોવું. જો તે ખંડિત જણાય, તે પશુ દક્ષિણ દિશા તરફ. તો છ માસનું આયુષ્ય.

૨૬-૨૭. પશ્ચિમ તરફ ત્રણ, ઉત્તર ભણી બે, પૂર્વમાં એક, અને મધ્યમાં પશુ જો છિદ્ર જણાય તો દશ દિન જ જીવે. આ પ્રકાર ઉપરના સૂર્ય પ્રતિબિંબ જ સમજવો.

નિજ છાયાને નિરખિયે; કંઠે અનિમિષ દા.	૨૯
લક્ષ મંત્રનો મંત્ર હરિ, નામ એક રાત આઠ,	
અખંધ કર પદ રાખિયે, મનમાં કરીયે પાઠ	૩૦
વળતી વ્યોમ વિલોહીએ, દીસે છાયાપુરુષ,	
સ્ફટિક સરખો ઉજળો, કળ સમાન હરિ દર્શ.	૩૧
ઉજવળ દીકરે ઘુલ સદા, ત્યારે દીસે રથામ;	
તો મૃત્યુ ખટ માસમાં, સમજી સમરે રામ.	૩૨
પીતે વ્યાધિ રક્તમય, નીલે હૃત્યા હોય;	
તો ઉદ્દેગજ ઊપજે, નાનાવર્ણે જોય.	૩૩
દક્ષિણ બાહુ ન દેખિયે, નિજ બંધુનું મૃત્ય,	
પદ્માસે વા વર્ષ વા બે વર્ષે તો સત્ય.	૩૪
જો નવ દીસે વાંમ કર, ઓ મૃત્યુ ત્યમ જાણ્ય,	
બંને બાહુ ન દેખિયે, પોતાનું પરમાણ્ય.	૩૫

૨૯-૨૯ છાયા પુરુષનું લક્ષણ કહે છે. પૃથ પાછળ રવિ સૂર્ય અનિમિષ એકી નજરે, પાપણો હલાવ્યા વિના એકીદસે.

૩૦-૩૧-૩૨: અન્ય એક લાખ મંત્રનું બધ જોમો છે, એવો ભગવન્નામરૂપ મંત્ર તેનો પાઠ એકસો આઠવાર કરવો. હાથ અને પગનંધ ન રાખવા અને મનમાં પાઠ કરાવો. વ્યોમ-આકાશ ત્યારે છાયા, પુરુષ દેખાશે. તે સદા ઉજ્જવળ જ છે, છતાં જો રથામ જણાય તો ૬ માસે મૃત્યુ

૩૩. તે પુરુષ પીળો જણાય તો રક્તનો કોષ વ્યાધિ થાય લીલો જણાય તો હૃત્યા થાય, અને કવર્ણ જણાય તો સોક થાય

૩૪. દક્ષિણ બાહુ-જમણો હાથ.

૩૫. વામકર-ડાબો હાથ

મરણ માસમાં શીશ વણ, સમઝી લે ધીમંત,	
ઝંઘા નહિ વા સ્કંધ નહિ અષ્ટ દિવસમાં ઝંત.	૩૬
છાયા લોપ સમૂલગી, તત્ક્ષણ મૃત્યુ યાય,	
અવર વિધાન કહું નથી, અંધ ઘણો વધિ જાય.	૩૭
આનંદ હસતી દેખીયે, જો પોતાની જાય,	
આયુષ મહિના મ્યારતું, અધિકું નવ્ય કહેવાય.	૩૮
લોચન અંશુલિ દાબતાં, જ્યોતી જુએ ન જોડ,	
ચાથે માસે તે મરે. એક પક્ષ છે એહ,	૩૯
લોલીશ દેખે વીજલી, અબ્ર વિના આકાશ,	
ઇંદ્ર ધનુષ આભાસ જલ, હવે જો ત્રણ માસ.	૪૦
દિન તારા રજ ચોદિશે, ઇંદ્ર ધનુષ નિશિ જોય,	
તે નરને જે માસમાં, નિશ્ચે મૃત્યુ હોય.	૪૧
ધુંટણ ભસ સરીખડાં, પડે ચાલતાં ત્રાસ,	
એહેવાં જોહેને ચિન્હ તે, હવે એકજ માસ.	૪૨
સોળ દિવસ લગિ સૂર્ય સ્વર ચલે ન કરે લિપાય,	
એક માસ હવી. કરી, તે જન જમપુર જાય.	૪૩

૩૬. લોચન નેત્રથી, અંશુલી આંખોમાં જોતાં પ્રકાશ જણાય નહિ. તે ચાર મહિને મરણ.

૪૦. અબ્રવિના-વાદળ વિના. ઇંદ્રધનુષ વર્ષાઋતુમાં જે રંગ ભેરંગી કામદાના આકારનું ધનુષ્ય જે જણાય છે તે. આભાસ જલ-મિથ્યા

૪૩. સોળ દિન સુધી સૂર્યનો જ નાડી ચાલે.

- સંપૂરણ શશિ નિત્ય પહે, નહિ રવિસ્વર આભાસ,
 વેહેલો તે હરિને સજે, આયુષ એકજ માસ. ૪૪
- તૈલ તોય ઘૂત કાચમાં, નિજ તનુ જોય પ્રત્યક્ષ,
 હીસે શીથ રહિત ધડ; છવે એક જ પક્ષ. ૪૫
- જેહેની કાયા સુંઘતાં, શબ અસ્થિ દુર્ગંધ,
 અધમાસે તેહેને પણ, નિઃચે મરણસંબંધ. ૪૬
- ટચલિ અંગુલિ દેખિયે, વચલૂ વેડું ચાંમ;
 ત્યારે છવન સોળ દિન, સમજી સમરો રામ. ૪૭
- શીતલ લાગે રવિ પ્રભા, સંતાપે શશિકિરણ;
 પવન ઉજી શીત ન સમજ્ય, તો અધમાસે મર્ણ. ૪૮
- સંગે છુટે પવન સહ, મૂત્ર પુરીષ જ ભેદ,
 દશ દિવસે તે નર મરે, તેમાં નહિ સંદેહ. ૪૯
- સ્વરૂપે અંગુલિ દગ દુબે, ચક્ર અરુણ રંગ શામ,
 નવ દીસે દિન દશ થયે, તે પોહિંચે ચમધામ. ૫૦

---

૪૪. શશી ચંદ્રનીજ નાડી ચાલે. સૂર્યનો આભાસ પણ ન થાય
 ૪૫. તેજમાં, લીમાં, કાચમાં પોતાનું શરીર જોતાં માયાવિનાનું
 એકલું ધડ જ દેખાય તો એક પખવારીયું જ છવે.

૪૬. શબ. મડદાં. અસ્થિ. હાડકાં.

૪૭. ટચલી. છેલ્લી. નાની આંગળી. કનિકિકા.

૪૮. રવિપ્રભા, સૂર્યનું તેજ. શશિકિરણ ચંદ્રનો પ્રકાશ.

૫૦. આંગળીથી થોડી જ આંખો દાખતાં, રયામ અથવા
 અરુણ હાલ રંગનું ગોળ ગોળ જે કાંઈ જણાય છે તે ન જણાય તો.

નહાતાં કર પદ ને હૃદે, સહુ ચેહેલાં સુકાય,
 શોષ શમે' નહિ જલ પીયે, દશ દિવસે મરિ જાય. ૫૧
 અરુંધતી ધ્રુવ વિષ્ણુપદ, તારક મંડલ માત્ર,
 અંડ વિષે તે પિંડમાં, પણ જાણે સદ પાત્ર, ૫૨
 બ્રહ્મટિ વિષ્ણુપદ જાણિયે, નવ દેખે જે જન્ન,
 તેહેને કૃષ્ણ ન જૂલવા, શુવન છે નવ દિન. ૫૩
 જે તારા નિજ માત્રના, માયા મંડળ સાથ,
 નવ દેખે નર તે તણુ, આયુષ દહાડા પાંચ. ૫૪
 ધ્રુવ નાનાથ ન દેખિયે ત્રિદિન મરણુ છે સત્ય,
 જિહ્વા તેજ અરુંધતી, સખે ન તે દિન મૃત્ય. ૫૫
 એક અંગુલિ જે ગણે, એક અંદ્ર યુગ જોય.
 સહિદ્ર દેખે છાય નિજ, શીઘ્ર જ મૃત્યુ હોય. ૫૬
 પ્રેત લેટિયે વિષ જાળી, ખર થીયે અસ્વાર
 જાગૃત સ્વપ્ને દેખિયે જાણ્ય કાલ તત્કાળ ૫૭
 પિત્ત સદન વાયુ વસે, પિત્ત જાય કફ કાંમ,
 કફ આવી કંઠે બસે, સદ જાય જમધાંમ. ૫૮

૫૨. અરુંધતી, ધ્રુવ પગેરે તારા મંડલ માત્ર જેમ બ્રહ્માંડમાં છે, તેમ પિંડમાં શરીરમાં પણ છે.

૫૭. વિષ-જહર, જાળી, જાણણ કરીને, પ્રેતને મૃત મનુષ્યને ખર-ગદલ ઉપર.

૫૮. પિત્તના સ્થાન વાત વાયુ વસે, પિત્ત નાડી કફને ટેકાણે જાય. કફ કંઠે આવે તો તો તત્કાલ મરે.

- નિશા દાઘ હોય શીત દિન, કંઠ વિષે કદ્ર હોય.
તેહેને કથો ઉપાય નહિ, તે જન જમપુર જોય. ૫૯
- ગુદા બ્રહ્મ હોય દીન સ્વર, સંગે ખાંસી સ્વાસ
વ્યાકુલ હિક્કા ચોપતનુ, જમપુર તેહેનો વાસ. ૬૦
- દુઃખ ચરણ નાભિ તથા, નાસા શીતલ હોય
શીપ તમ જેહેનું રહે, તે નવ જીવે કોય. ૬૧
- બુદ્ધિ લજ્જા પ્રસાદિક, સર્વ સમૂળાં જાય,
દીપ જતાં નહી વાસના, નિઃચે મૃત્યુ થાય. ૬૨
- કિન્નર રીંછ ચઢ્યો થકો ગાતો દક્ષણ જાય;
એહેવું સ્વપ્ને દેખતાં, શીઘ્ર જ મૃત્યુ થાય. ૬૩
- રક્ત કૃષ્ણ અંબર ધરી હસતી ગાતી નારય
તાંણિ જાય દિશ દક્ષિણે શીઘ્ર જ મરણ વિચાર ૬૪
- જાણે કદંબ સાગરે, બુડ્યો શિર પરચંત,
એહેવું શમણું દેખતાં, સદ સમજવો અંત. ૬૫
- કાળો પુરુષ ગિહામણો. શસ્ત્ર કંગાંમી ધાય
પથ્યર મારે સ્વપ્નમાં, તુરત મરણ કહેવાય. ૬૬
- કર અંશુલિ રૂંધે કરણ, આત્મનાદ ન મુણાય
સ્વભાવ જે જનનો કરે, બહેલો જમપુર જાય. ૬૭

---

૫૯ રાત્રે બળનરા થાય દિવસે ટાક વાય.

૬૩. કિન્નર, ગધર્વ, ગાનાર. રીંછ ઉપર સ્વાર થઇને દક્ષિણ દિશા તરફ જાય શીઘ્ર જ તત્કાલ.

૬૫ સાગરના કાદવમા માથાપુર ફૂળ્યો તો.

૬૭ કરઅંશુલી-હાથની આંગળીઓથી કાનને રુંધતા જે કાંઈ આત્મનાદ મંભજાય છે તે ન મંભજાય તો જલદી જમપુર પહોંચે.

પોતાનું પ્રતિબિંબ પર લોચનમાં નવ દ્રશ્ય,
એહેવું ચિન્હ કહે થતાં, મરણ સમીપ અવશ્ય. ૬૮

માત પિતા શુરુ દેવ દ્વિજ, વૃદ્ધ પૂજ્ય મહાપુરુષ
નવ પુણે નિહા કરે, ત્હેને મરણા કર્ષ ૬૯

કર કપાલ ધરિને જીએ, કાંડું અનિમિષ દટ,
કમ કમ ફશ શાસે લલ્લ, પુષ્ટ થતાં મહાકષ્ટ. ૭૦

મરણુ તો સમજે સદુ, પણ ક્યારે ? નહિ ભાન
એક દિવસ આડો રહે, ત્યાંહાં જ લગી નહિ જા'ન. ૭૧

જાણ્યાથી ભય ઉપજે, ત્યારે હરિ સમરણ.
પ્રીત પ્રભુ સાથે વધે, અવર અકાંઈ થાય. ૭૨

૬૮. પોતાનું પ્રતિબિંબ જીજ્ઞાસા નેત્રમાં ન જણાય તો મરણ પાસે જ છે એમ સમજવું.

૭૦. હાથ બરોબર એ આંખો વચ્ચે રાખે અને તે તરફ એકીટસે જુએ, અને તે જોતાં જો ફશતા બાહુ જ સુશાયે. હાથ જણાય તો તો સાર, પણ પુષ્ટ જણાય તો તો કષ્ટ જ પ્રાપ્ત થાય.

૭૧. એક દિવસે બધાને જણુ છે, તે તો સદુ જાણે છે, પણ તે ક્યારે એ કાઢને ભાન નથી હોતું. એક દિવસ જ આડો રહે છે, પણ તે તો ગદલનમાં જ હોય છે.

૭૨. તે જ્યારે સમજાય કે મારું મરણ અમુક સમયે જ છે, ત્યારે તેને ભય ઉપજે અને પ્રભુને સ્મરવા માડે. પ્રભુ તરફ પ્રીતિ અને એ જ મારો ખરો અને આખરનો સાથી છે એમ નિશ્ચય થાય.

- તે માટે આ મરણનાં પ્રકટ કથ્યાં મેં ચિન્હ
ચેતે તો હરિને મળે પરાપકાર વચન ૭૩
- આયુધ્ય એળેય સહુ ગયું, લગ્ન્યા ન દણુ ભગવંત
તેહેનું પંણુ કદ્યાણુ છે, બે સમરે હરિ અંત. ૭૪
- અંતકાળ હરિ સમરતાં, સઘ ટળે મહાદોષ
નયમ ગંજીદે આખરી, યુજ્ય કરે સહુ સોષ. ૭૫
- બે ઘટિમાં ખટવાંગ પામ્યો પૂરણ બ્રહ્મ
સાથે મન પ્રભુ સમરતાં, તું પણ પાંખીશ ત્યમ. ૭૬
- સહુ સાધનનું શિરમણિ, મરમ ન જાણે મંદ
માથે પ્રેમે સમરવા, રામકૃષ્ણ ગોવિંદ. ૭૭
- આચારજ પ્રભુ સરિખડા જાણુ તેહેને શર્ણુ.

૭૩. દયારામભાઈ દહે છે કે આ ગ્રંથ લખીને મારે કાંઈ જાનીમાં કે પંડિતોમાં ખપતું નથી, પરંતુ મરણનાં આવાં ચિન્હ થાય છે એમ સમજીને જો કાંઈ જીવ પહેલેથી ચેતીને પ્રભુ ભક્તિ પરાયણ થશે તો આ મારા કલ્યાં વચન સાર્થક થશે.

૭૪. અન્તે યા મતિઃ સા ગતિઃ એ સિદ્ધાંતાનુસાર જીવ-ગીભરમાં કાંઈ પણ ન થઈ શક્યું હોય પણ આખરે જો પ્રભુ સાંભરે તો તેનું કદ્યાણુ જ થાય.

૭૫. ગજકાની બાજી રમતાં જેમ આખરે જાણી જોઈને રોક કરે છે, તેમ છેવટે હરિ સમરવા.

૭૬. ખટવાંગનું વૃત્તાંત કલેસકુદારમાં આપ્યું છે.

નિત્ય રહેવું સતસંગમાં, તજવાં દુષ્ટાચર્ય. ૭૮
 જે દિન હોયે ધોંયતાં, પ્રજા વૃંદાવન જાય
 નહિ તે ધંધો સહુ તજી જ્યહાં ત્યહાં ગોવિંદ ગાય ૭૯
 સતી બળવા જ્યમ નીકળે, ત્હેને કશું ન મિષ્ટ
 ત્યમ તું મનથી સહુ તજી, પ્રિયકર જે પ્રભુ ઇષ્ટ ૮૦
 નિત્ય પ્રતિ રહેજે નિરખતો, કહ્યાં તેટલાં ચિન્હ
 મરણ જણાયે સવારું, હરિપદ ધરજે મનન. ૮૧
 દિજ નાગર સાંકોદરા, દયારામ હરિદાસ
 તેણે કાળ જ્ઞાન આ કીધો અર્થ પ્રકાશ. ૮૨

ઇતિ શ્રીમહાદેવ ભૂમિયાસંવાદે કાલજ્ઞાનસારાંશ મૃત્યુચિન્તા
 સહ વર્તમાન કવિદયારામવિરચિત વ્યાખ્યાન સમાપ્ત
 શ્રીકૃષ્ણાર્પણમસ્તુ

૭૮. જે મરણ આડા થોડા દિવસ બાકી રહ્યા હોય તો
 પ્રજામાં જવું

૮૧ કવિ કહે છે કે મેં જેટલા ચિન્હ બતાવ્યા છે, તે રોજ
 જોતો રહેજે, અને પ્રભુ ભાજનનો રસ્તો પકડજે. ચિન્હ જોઈને વીલ
 કરવાની અને ચારી ધાજી પડેલાતું શુ ચરો નેવી ચિંતા ન કરીશ.

શ્રીદશમસ્કંધશ્રીકાનુક્રમણિકા.

રાગ, આસાવરીની ત્યાલ્ય.

- શ્રીશુકદેવને પ્રથમ હું, પ્રેમમું લાગું પાય;
શ્રીવલ્લભ શ્રીવિકૃલ પ્રભુ, શ્રીયમુના મુલદાય. ૧
- શ્રીગોપીજનવલ્લભ. શુણ્ણિધિના શુણ્ણ ગાથ;
દસમસ્કંધ અનુક્રમપદ્યોંધ કરીને પ્રકાશ. ૨
- શ્રીભાગવતની કથા સહુ, અમૃત સાર પવિત્ર;
તેહ તણું પણુ દોહોવણુ, કેવળ કૃત્યચરિત્ર. ૩
- તે પણુ વિસ્તારે વણુંતાં, ધણીએક લાગેરે વાર;
મટયે સંક્ષેપે સ્મરણુ થવા, અનુક્રમ કરુંરે ઉચ્ચાર. ૪
- સ્કંધ દ્વાદશમાર્માં, દ્વાદશમે અધ્યાયે કથાય;
પ્રથમ સ્કંધથી અનુક્રમે સંક્ષેપે બારે ગવાય. ૫
- સૂત પુરાણી કહે મુણે, શૌનકાદિક મુનિ થાંત;
નવમસ્કંધ સમાપ્તિ પછી કહું જેહ વૃત્તાંત. ૬
- પરીક્ષિત રાજાએ પુછીયુ. શ્રીશુકદેવને પ્રગ્ન;
ઈંદ્રદેવ માહારા પ્રાંણુ શક્ષક તમે કોહો છો એ કૃષ્ણ. ૭
- તેહનું ચરિત્ર વિસ્તારે કોહો. થોડે તૃપ્તિય નાં થાય;
મુણી એમ પ્રસન્ન થયા મુનિ, વરણુવી કહી સહુ કથાય ૮
- પૃથિવી મુખારધ ધ્રુવાદિકે, સ્તવન કર્યું જગન્નૃપ;
હરિ જણાવ્યું જાવો પ્રકટીયું, વજ્રમાં શ્રીકૃષ્ણ સ્વરૂપ. ૯
- વગતી આકાશવાંણી દારે, કંસને જણવી એ વાત;
દેવકીનો ગર્ભ અદ્યમે તે, છુને કર્યો ઘાત, ૧૦

દેવકીસહ વસુદેવ કારાગ્રહમાં નાંખીઆ કંસ;
 મૃત્યુલીતિ ધરી ભગિનીના અદ્ય મુતનો કયો દવંસ. ૧૧
 ત્યાર પછી માયા મોકલી. શ્રીકૃષ્ણ દીધુરે કાંમ;
 દેવકીથી રાહણી ઉદરે ધરજ્યે બલરાંમ. ૧૨
 તું પછી નંદમુતા થઈ અવતર જે મજ માંહે;
 પછી પ્રભુ દેવકી ઉર વસ્યા, બ્રહ્માંદિ સ્તવ્યા ત્યાંહે. ૧૩
 વળતી પરમેશ્વર પ્રકટીયા વસુદેવે વર્ણવ્યું રૂપ;
 દેવકી સહિત સ્તુતિ કરી વળતા વધા જાવભૂપ. ૧૪
 પૂર્વવૃત્તાંત કહ્યું સહુ મજ જાવાની પેર;
 ત્યમ વસુદેવે વિશ્વંભર પધરાવ્યા નંદને ઘેર. ૧૫
 કન્યા લાવ્યા તેહને કંસે પછી કરવા માંડી ઘાત;
 તેણે કહ્યું તાહારો શત્રુ તો કયલું પ્રગટ્યો સાક્ષાત. ૧૬
 કંસે તદુ તરછોડીઆં વસુદેવ દેવકી બેઠ;
 સાંત્વન કરી બલ જ્ઞાન કથ્યું જણવ્યો બહુ નેહ. ૧૭
 દૈત્ય સંગે કરી મન ધાયું છેહો વિખલુંનાં મૂળ;
 સાધુ બ્રાહ્મણ ગાય પીડા હણો લધુ બાળ અતૂલ. ૧૮
 વળતી જે શ્રીકૃષ્ણ પ્રગટીયા મજ માંહે આનંદરૂપ,
 માહા મોહોછવ ત્યાંહાં થયો સહુ મજજન મજભૂપ. ૧૯
 વાર્ષિક ભરવા મજેશ ગયા પછી મધુપુરી માંહે.
 મળવું થયું વસુદેવજીનું નંદજીને ત્યાંહે, ૨૦
 વસુદેવ કહે કાંઈ ઉપદ્રવ જાસે મુને મજ માંહે.
 માટે વહેલા સહ વહીભ નંદજી જાજ્યો ત્યાંહે, ૨૧

- પૂતનાના પયપાંન મિયે પ્રભુ શોશ્યો પ્રાણ.
 આપી દયાનિધિએ ગતિ ઉત્તમ જનની પ્રમાંણ. ૨૨
- ધૂમ તેહેનાં દેહદહનનો બેઈ કહ્યું નંદે એવ,
 અહો ભાઈ વસુદેવ હીસે કોઈ મોટા દેવ. ૨૩
- શકટ ભેદન કરી માર્યો તણાવત મહા અમુરેશ,
 વળતી માતાને દેખાડીયું મુખ વિષે વિશ્વ અશેશ. ૨૪
- એકાંત્યમાં પછી ગર્ગ મુનિ ધર્યાં કુંવરનાં નામ,
 કારણ બતાવ્યાં વિવેક શું શ્રીકૃષ્ણ જે બળરામ. ૨૫
- ધુર્તવેડાલા ગોપીજન ઘેર મૃત્તિકા ભક્ષણ જેહ,
 દધીતુ પાત્ર ભાંજ્યું માટયે બંધન કર્યું ભાખ્યું તેહ. ૨૬
- ભકતવશત્વ જણાવ્યું બિધાયા અનુષાંભ દાંમ,
 વૃક્ષ પાડ્યાં ચમલાભૂંન આપ મુકાવ્યો તે કામ. ૨૭
- કૃષ્ણરમ્ભત નલકુબર કરી તેણે મુત સાક્ષાત.
 નંદાદિકે મળી ધાર્યું ગમન દેખી બહુ ઉત્પાત. ૨૮
- વૃંદાવિપિન જઈને વશા ત્યાંહાં કર્યું બાળ ચરિત્ર,
 વચ્છચારણની લીલા કરી મળી સમવય બહુ મિત્ર. ૨૯
- વળતી તો વધ વચ્છામુર કર્યો બકને તળવ્યું શરીર,
 માર્યો અઘામુર ગોપરક્ષણ કર્યું મહાબળ ધીર ૩૦
- ભોજન કીધું સખા સહ હરખે શીયમનાં તીર,
 મોહ્યાં વિવે દેખી હરિ નવ ભુક્તે ઉચ્છિષ્ટ અહીર. ૩૧
- વચ્છગોપાદિક સહુ પછી હરણ કર્યું પ્રભુદેવ
 ગોમુત ગોપાદી સરવ યયા શ્રીહરિ સ્વયમેવ. ૩૨

પ્રાણનો મોહ ગયો પછી હરિસ્તબ્યા લેઈ શરણ,
 ગોચારણ મહાકીડા કરી ઘેનુકામુર કહ્યું મર્ષ. ૩૩
 વળતી શ્રીકૃષ્ણ પધાનીયા મજ કરતા વેણું ગાંન,
 વન શોભાયે ભર્યા બહુ ગોપીજનને કરે મુખ દાંન, ૩૪
 વિપરી વિમૂર્છિત ગોપ છવાડયા કરી અર્ગી દ્રષ્ટ,
 કાલ દમન કર્યું નાગનું પત્નીની સ્તુતિ કહી સ્પષ્ટ. ૩૫
 દાસ અભ્યાનું ઠારણ કહ્યું વન્દિત્યથા કરી ચુર.
 કીરા કરતાં પમાડીયો મરણ પ્રવળામુર. ૩૬
 ગોગોપ ભય થકી રાખીયાં કીધું દાવાનળ પાન.
 વર્ષા શરદ ખતુ વરણી કહું કૃષ્ણ વેણું શું ગાન. ૩૭
 કાત્યાયની મત કંન્યકા કીધું નિરાવરણ સ્નાન,
 વજ્ર હંધ્યાં મજ નારણ આખ્યાં સદિત ફલ દાન. ૩૮
 વરણ્યું વૃંદાવન વૃક્ષ ભાંગ્યા મુનિ ચામ્યા ગોપેંદ્ર,
 કીધું જોજન ઋષિ પત્નીનું રૂપા કરી ધર્મ ધુરેંદ્ર. ૩૯
 તાપ પશ્ચાત્તદિગે કર્યો ભાખ્યો, ભાંજ્યો ઇંદ્રયજ્ઞ,
 અન્નકુટ આરોગ્યા કૃષ્ણ ધરીયો ગોવરધન મગ. ૪૦
 મરહન ગર્વ મુરેશ કર્યો વર્ણુ ગર્ગ વચ્ચન,
 ગોપ સાથે નિરવાણ કર્યો નંદે તે કર્યું કથન. ૪૧
 ઇંદ્રધેનુએ સ્તુતિ કરી ધરીયું ત્યાંહાં ગોપિદ નામ,
 મતાદી ધર્મ આશ્રિત નંદકલેશથી છોડાવ્યા શાંમ. ૪૨
 નંદાદીક સહુ મજજનને આપી પછી વૈકુંઠ ગત્ય,
 વેણુનાદ કર્યો મોહ ને મોહ્યા ગોપીજન અત્ય. ૪૩

વજ્રખાળા તેડી રમણ કયું ગોપી આંખુ અભિમાન,
 અંતરધ્યાન થયા હરિ વળતી કયું સુખ દાન.
 રાસકીડા બહુ વિધિ કર્યો જળ ધ્યજ લીલા આનંદ.
 મહાસરપના ગળ્યા થકા હરીયે' મુકાબ્યા નંદ. ૪૫
 શંખચૂડને હણ્યો પ્રભુ ટાળ્યો ગોપીજન ત્રાસ.
 યુગલ ગીત વરણન ગોપી વન કીડા કરી અવીનાશ. ૪૬
 માર્યો અરીષ્ટા દવસુર હરિ કંસ નારદની કથાય,
 અકૂર કથની ગુહ્ય કેશી હણ્યો શ્રીનમ્રરાય. ૪૭
 નારદ નંદકુવર મળ્યા સ્તુતિ કચુરે ભવીશ,
 માર્યો ઓમામુર ગોપ રસણુ કયું શ્રીભુગદીશ, ૪૮
 વળતી આંખ્યા અકૂર નજ વીથે નીરખ્યા શ્રીકેશવરામ;
 આનંદ પામ્યો અતિ ઘણો પુરી પ્રભુ વાછીત કાંમ. ૪૯
 હરિ હળધરને એકાંતે અકૂરે સહુ કહી કંમ વાત.
 વિરહ વિલાપ ગોપીજન કર્યો પ્રભુ પધાર્યા આક્ષાત, ૫૦
 અકૂરને હરી હૃદય વિષે દગ્ધન દીધું અનુપ
 મુદ્દલક મૃત કરી સ્તુતિ મધુપુષ્પિ પધાર્યા જગભૂપ, ૫૧
 રજકતારું સીર ઝેરુ વાયકને દીધુ વરદાન.
 માળી મુદામાને પ્રશન કયું કુમળસનમાન. ૫૨
 ધનુષ ભાંજ્યું ને રથ હણ્યા દુસ્વપ્નભય કંસદાન,
 રંગ ભુમી વીગે ગજ હણ્યો કુવચાપીડ મહાન. ૫૩
 રંગ ભુમી વીથે દોડા પ્રભુ જેને જેહેવોરે ભાવ.
 મલ માર્યા કંસ બ્રાત સદિત હણ્યો પામીને દાવ. ૫૪

માતુલપત્નીયોનું કર્યું સાંત્વન દેઈ ઉપદેશ;
 માતપીતાનું હૃદયું દુઃખ સંતોખ્યા સ્વજન અશેષ. ૫૫
 નાન્યાલિયેક કયો ઉથસેનને પોતે મુંદરક્યામ
 સાંત્વન કરી નંદાદિકને મોકલ્યા શ્રીગોકુળ ગામ. ૫૬
 પછી દિગ્ગતિ સંસ્કાર કયો પધાર્યા શુરુધામ;
 વિદ્યા ભણ્યા સહુ પ્રસન કર્યા સાંદીપની કંબુરાંમ. ૫૭
 મૃતકે પુત્ર આચારજને આખ્યો લાખ્યા દર પાંચજન;
 કરી પધાર્યા મથુરાં વિષે હરખીયાં સરવ જન. ૫૮
 પછી મજે ઉદ્ધવ મોકલ્યો નંદ યસોદા મીલાપ
 અદીત થયાં ઉદ્ધવ લખી ગોપી પ્રેમ પરિતાપ ૫૯
 સાંત્વન કરી મજનારે આખ્યા મધુપુરી હરિજન
 કુળજ્યા સદન પધાર્યા હરી વળતા અકૂર લોવન ૬૦
 અકૂરને પછી પ્રેયાં પ્રભુ ગજપુર જન પાસ;
 પાંકવ પ્રયા બ્યથા હરિ બાધ કર્યો દ્રગ નાશ ૬૧
 પૂરણ થયું પૂર્વાર્ધ હાવાં ઉત્તરાર્ધ કથાય
 સાંભલ્ય કેહે શુકદેવજી પ્રીતે પરીક્ષતરાય. ૬૨
 ઇતિ પૂર્વાર્ધ સંપૂર્ણ

અથ ઉત્તરાર્ધ પ્રારંભ

વૈયાસકી એમ બોલીઆ સાંભળ ભૂપત્ય;
 જામાત્ર વધ સુણી દુઃખ થયું જરાસંધને અત્ય. ૧
 આખ્યો અદી તેદેની તેણી સેના સરવ.

- ગુફા ભયંકર રીંછની તેહેમાં પ્રભુ એક પેઠા. ૧૩
- યુધ્ધે હારી જાળવાને ત્યાંહાં પુત્રી સંગે પરણાવ્યા,
જાણુવતી મણી સહિત લેઈ હરી દારકાં આવ્યા. ૧૪
- આખો મણી સત્રાજીતને લેઈ જ્ઞાન પામ્યો,
સત્યભાંભા મુતા કૃષ્ણને પરણાવી દુખ વાંચ્યો. ૧૫
- વળતી શ્રીહરી હજધર બેલુ પધાર્યા ગજપુર,
સતધનવા પ્રેર્યો ઉભયે કૃતવરમા અકૂર. ૧૬
- તેણે સત્રાજીતને હણ્યો નાઠો હરી ભયધારી,
કૃષ્ણરાંમ સહ આવીને પુકયે જઈ નાંખ્યો મારી. ૧૭
- મણુ કહયુ મણી નથી એકને રાંમકૈતવ વારયુ,
ગયા મીથીલાપુરી રીસમાંહાં રદન પ્રકાસ્યું ૧૮
- ગદા યુધ્ધ હર્યોધનને ત્યાંહાં શીખવ્યું રામ,
મણી મળ્યો અકુરયો હાખ્યો હજધરશાંમ. ૧૯
- શકપ્રસ્થ મણુ પધાર્યા પછી પાંડવ ધામ,
અર્જુન સહવન કીડતાં લાવ્યા કાર્તીકી વામ ૨૦
- દ્વારાવતી પધારી વર્ષા કૃષ્ણ કૃષ્ણા રાંણી,
મીત્રવીંદા હરી લાવીયા સત્યા પટરાણી. ૨૧
- જદ્રા વર્ષા પછી લક્ષ્મણા ઉદાહ વખાણુ,
માર્યો નરકાસુર મુર હણ્યો તમબ્યા પિઠ પ્રાણુ ૨૨
- તાંત્રાદીકને હણ્યા હરી કન્યા સોળ હજાર,
દ્વારીકાં મોકલી ચલ શું ખાળા હરણી અપાર. ૨૩
- કુંડળ અરખ્યાં અદીતીને કર્યું છત્રતું દાંન,

- પારીજાત માટયે ઈંદ્રનું લાંબું અલીમાંન. ૨૪
- જીતી મુરેસને લાવોયા મુરતરૂ નીજધામ,
સંલોગ્ય પામે સહુ ત્રીયા સંતોષ્યાં સત ભામ. ૨૫
- પાંચી બ્રહ્મણ રાજ કન્યા સહુનું કર્યું નાથે,
પરીહાસ કૌતક પ્રભુ કર્યું રૂકમણી સાથે. ૨૬
- વેણુ વીખીત મુણીને થયાં મૂરછીત દ્રગ પાંચી,
સાંતવન કરી કૃત્તે આર્તીંગી મનાવ્યાં પટરાંણી. ૨૭
- પછી પ્રતી ઉત્તર પ્રેમદા પ્રભુ વચનના કીધા,
મુણીને સંતોષ્યા શ્રીહરી સામા સહુ અર્થ સીધા. ૨૮
- સોળા સહજ સત સરવને થયા હથથ પુત્ર,
અકેહી પુત્રી પણ થઈ બેહેલુ હરી ઘર સૂત્ર, ૨૯
- અનીરૂઢ ઉદયાહમાં પછી રૂઝિમને હર્યો રાંમે
ચીત્રા લેહા અનીરૂઢ લાવી ઉખાને ધાંમે. ૩૦
- હાખા સહોત અનીરૂઢને પછી બાંધીઆં બાંલે,
હરીહર યુધ થયુ ઘણુ વરણું લાય કાંલે. ૩૧
- ભવ જવર સ્તુતી ભગવંતની કીધી દીનતા દાખી,
જુજ બાંણામુરના હરી છેલ્ય મુગ મુમ રાખી. ૩૨
- સ્તવ્યા આધવને ઉમાધવે બજા મુતર દીધો,
ઉખા વર્યા અનિરૂઢજી જગમાં જસ કીધો, ૩૩
- નૃગ નૃપ માહાકકલાયની કૃત્તે ગતી કીધી,
ભકતી વીમુખ બ્રહ્મ સ્વનો રોપ બે ચોખ દીધી. ૩૪
- બગમદ્ર પછી વજમાં ગયા સહુજન મુખ દીધું,

આકરસણ યમુનાજીનું કાંઈ કારણ કીધું.	૩૫
પૌણ્દ્રક પ્રાણ હર્યા હર્યો કાસીરાજ માહાપાત્રી,	
કાશીનું હૃદય કર્યું હરી ચીવને બસ્મ આપી.	૩૬
રેવતાચળ બળભદ્રજી લીધા દીવીદના પ્રાંત,	
સાંજ કેવરે લક્ષ્મણા હરી ત્યાંહાં સંભ વખાંણ	૩૭
ગંગા પુર ગંગામાં નાંખતાં નમ્યા માટે બચાવ્યા,	
હળધર દ્વારવ બળ હણી વધુ સહ સુત લાવ્યા,	૩૮
નવીન લીલા લખી નારદે હરીની પ્રીયાધામ,	
સંશય મટયો અકલીત પ્રભુ કહી કર્યો પરણામ.	૩૯
નારદ ચરણ પૂજ્યા પ્રભુ ગ્રહસ્થતા વીધી લાખી,	
નીત્ય કંતી શ્રીકૃષ્ણનિ અતી અદ્ભુત લાખી.	૪૦
સલા સુધરમાને વીશે શોભા અદ્ભુત	
ત્યાંહાં નૃપ પાંડવનો તથા આવ્યા યુગદુત.	૪૧
બિધવાદીક મંત્રી તણે મનમુગ્ધો લીધો.	
વીથારવા સરવ ઈંદ્રપ્રસ્થ ત્યાં જાવાનો કીધો.	૪૨
છોડાવ્યા નૃપ કરી સાંતવના સ્વસ્થાંન બોલાવ્યા.	
બીમ નૃવંશ શ્રીકૃષ્ણજી સુખે નીજ મેહે આવ્યા.	૪૩
સર્વ થકી આદે કર્યું અરચન કૃષ્ણચરન,	
દુહ લખી શીશુપાળનું પ્રભુ કીધું મરણ.	૪૪
સ્વજન સહીત મર્મ રાયજી કીધું અવભૂથ સ્થાન,	
જળ સ્થળ બ્રહ્મ સુયોધનનું શાંત્યું અલીમાન.	૪૫
સાલવને પ્રહુમંનનો વરણ્યો મંથામ,	

- માયાપુર ભંજન કર્યું આવી મુંઝરાંમ,
સાલવસહ દંતવકત્રનો પ્રભુ આંણ્યો અંત,
જાત તેહેના સતલીલાએ માર્યા ભગવંત. ૪૬
- રાંમ પધાર્યા તોર્યને તે કયા અલાંપી,
સુતને હણ્યો સુત તેહનો સ્થાપ્યો વર આપી ૪૮
બદલને બલદેવણ માર્યો કાંમ,
- સકળ તીરથ પાવન કરી પધાર્યા બળરાંમ. ૪૯
પાર્યનું સાર્યપણું કર્યું કર્યું ગીતા સુ' જ્ઞાન,
મીત્ર મુદામો આવીયા કીધું સનમાંન. ૫૦
પુણ ગુરૂ ગ્રેહેવાસની વારતા મળી કીધી,
શકને દુલ્લભ સંપદા હરી ભકતને દીધી, ૫૧
સુર્ય ગ્રહણ મીથે' પ્રભુ કર્યું કુરુક્ષેત્ર પવીત્ર.
- કુંડેબ સહીત પધારીયા ત્યાંહાં મળ્યા સહુ મીત્ર. ૫૨
ગોપીજન શું હળ્યા મળ્યા વાંછીત ફલ આપ્યું.
દાંન પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનું કર્યું મહે દુખ કાંપ્યું. ૫૩
ફણા મુકુરણની રૂકમણી આદે રાંણી,
મળી વીવાહની વારતા નીજ નીજની વખાંણી, ૫૪
કૃષ્ણે રૂપીપુજન કર્યું કીધો વમુદેવે ચર,
વીર ન બોધ નારદે કર્યો વમુદેવ શું મર. ૫૫
પુત્ર આપ્યા ખટ દેવકી મૃત્યુ પામેલા લાવી,
ભકત બાળી અર્જુનને મુલદ્રો પરણાવી. ૫૬
મીધીલાપુરમાં પધારીને કીરતી ભકતની કીધી,

- ખહુલાઈ રંક મુતદેવની સેવાસમ ગણી લીધી. ૫૭
- નારાયણ નારદ તણે અંવાદ પરમ ખરીત,
 વેદ સ્તુતિ પરબ્રહ્મની કરી સાર ચરીત ૫૮
- શંભુદાસ વૈભવ મળે હરીજનને નહીં કામ,
 ત્યાંહાં કથા કહી વકે હર ગદ્યો રાખ્યા હરી ટાળ્યો ભંમ. ૫૯
- કાંણુ વડું તણે દેવમાં માંડ્યો વાદ મુનેશ,
 ભુગુણે જઈ નીચે કર્યું વીધુ એજ સરવેશ, ૬૦
- અર્જુન ગર્વ ઉતારવા હયાં પ્રાંદાણુ બાળ,
 લોકા લોક થકી પર જઈ આંણી આપ્યા ગોપાળ. ૬૧
- કૃષ્ણકીડા રતીરસ ભરી થકું કયમ વખાંણી.
 પતી પ્રેમે પટરાંણી સહુ વરણી વિરહે વાંણી. ૬૨
- અમુરબ્યામોહ થવા કરી ભીલા જાંતરધ્યાન,
 નીત્ય કીડા શ્રીકૃષ્ણ છે દેવી જનનેહાન, ૬૩
- એ દશમ અનુક્રમણીકા ગુરૂ પ્રભુજી પ્રતાપ,
 પુરણ કરી પદબંધનથી ન્યુનાધીક માફ. ૬૪
- એકસોને એકત્રીશ છે પદ પુરણ સાર,
 અથ ઇતી લગી હરી કથા સંગ્રોષ કર્યો વિસ્તાર. ૬૫
- શંકરીતટરે સોહામણુ ચારૂ ચંડીરે ગામ.
 શ્રીશેષશાઈ પ્રભુ વસે ત્યાંહાં કવિ વિશ્વામ. ૬૬
- વીપ્ર નાગર સાઠોદરે નામ ભટ દયારામ,
 સીધા વૈષ્ણવ વલ્લભી ગાય ગુણ ઘનશામ. ૬૭
- ગાય શીખે જે સાંભલે વૈકુંઠ પદ પામે,

સકલ પાપ સંતાપ સેજે નાપાશે વાંચે.

૬૮

ઇતિ શ્રીદશમ સ્કંધની અનુક્રમણિકા સંપૂર્ણ. શુભમ્.

કટ્યાણમસ્તુ.

આ ગ્રંથની મૂળ કાપી જેવી અમને મળી છે, તેવી જ રીતે કોઈ પણ પ્રકારના ફેરફાર વિના પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે. આ ગ્રંથ શ્રીવલ્લભાચાર્યચરણકૃત 'દશમસ્કંધાનુક્રમણિકા' ઉપરથી કવિએ રચ્યો છે.

ધ્રુપદ. રાગ કટ્યાણ.

મહામંગલરૂપ, શ્રીગુરુદેવ મહાપ્રભુ;
જા છે પદ પદકો પ્રથમ સિર નાધયે.

મહામંગલ રૂપ ટેક.

નામ લેત ઉદે હોત, પરમ આનંદ કંદ,
સકળ સંતાપ પાપ દરે છળ ક્યાધયે.

મહામંગલરૂપ. ૧

બ્રહ્મા શિવ વિષ્ણુ પરબ્રહ્મા સો શ્રીગુરુરાયે,
અધિક સમે તીરથ, અંધિ રજ નાહાધયે.

મહામંગલરૂપ. ૨

દયા કહે આચારજી અધિકે કેા ફળે નાંહી,
શુરુસેવા ચિંતામનિ ઈષિસત ફલ પાધ્યે.

મહામંગલરૂપ ૩

જોટાની તરેહનું ધ્રુપદ. રાગ કટ્યાણ.

શ્રીકૃષ્ણ ગોવિંદ, ગોપાલ ગોકુલેશ,

ગોપીજનવલ્લભ, ગોવરધન ધરન ધીર.

શ્રીકૃષ્ણ ગોવિંદ. ટેક

પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ પ્રાણનાથ, પદનાભ,

પદ્મકાંત, હરત તન ધીર.

શ્રીકૃષ્ણ ગોવિંદ. ૧

ભકતવત્સલદીનખંડુ, દુહનિકંઠન,

જગન્નાથ જકતશુર, બાલકૃષ્ણ બલ બીર.

યશોદોત્તમગલાલિત. નંદલાલ, રાધિકેશ,

દયા ભિલેરત શ્રીધમુના તીર.

શ્રીકૃષ્ણ ગોવિંદ. ૨

પદ રાગ વેસાહી.

કૃપાળુ કૃષ્ણ સમુ નથી કોઈરે, મેંતો નિશ્ચે જાણ્યું છે

દયાળુ કૃષ્ણ સમું નથી. ટેક,

વેદથી વિરુદ્ધ કૃતિ ઘણી કીધી નાથરે, તે બિચારા અધમ

સ્હામું જોઈરે,

મેંતો નિશ્ચે જાણ્યું છે. ૧

જેણે બધાયો તે કૃતિ કેશવનીરે, ગાતા તે પાપને નાખે પોઈએરે

મેંતો નિશ્ચે જાણ્યું છે. ૨

ઘૃત વિષમ જવર વાળાને તેનું તેરે, જવરા કુથ સગે અમૃત હોઈરે,

મેંતો નિશ્ચે જાણ્યું છે. ૩

પદ્મપુરાણમાં પ્રગટ વચન છે રે, મુણીને સહુ સદેહ નાખ જો પોઈ રે

મેંતો નિશ્ચે જાણ્યું છે. ૪
 વેંધ વિઠલવર લાવતું ઔપધ કહાડે મહાદુસ્તર રોગ નીચાઈરે
 મેંતો નિશ્ચે જાણ્યું છે. ૫
 જે ભૂતલ દયાનો પ્રભુ પ્રગટ નાં થાય તો, અરેખરા પતિત મરત
 શાઈ રે.
 મેંતો નિશ્ચે જાણ્યું છે. ૬

પદ રાગ વેરાડી.

જોટાની તરહનું પદ

દયાળુ અખિલ જગમાં એકરે મહારો મજનો બહાલો છે.
 કૃપાળુ અખિલ જગમાં, ટેક-
 પારધિ સ્વદેહે સ્વધાંમ મોહલીયોરે;
 ક્ષમા કર્યાં સહેજે દોષ અનેકરે.
 મહારો મજનો બહાલો છે,
 દયાળુ અખિલ જગમાં એકરે,
 મહારો મજનો બહાલો છે. ૧
 પૂતનાને ગતિ માતની આપીરે,
 જેણે માહા કીધો કપટ વિવેકરે.

મહારો મજનો બહાલો છે
 દયાળુ અખિલ જગમાં એકરે,
 મહારો મજનો બહાલો છે. ૨

સાચો શત્રુ કંસ તેહને ઝુકિત પમાડ્યો રે

પણ નાં મૂકી કપાળતાની ટેવરે,

મહારો મજનો બહાલો છે,
હયાળુ અખિલ જગમાં એકરે.
મારો મજનો બહાલો. ૩

પાપી અન્તમેળ જમથી મુકાબ્યોરે,
જ્યમ કાંઈ ભુજંગ મુખથી લેકરે,

મહારો મજનો બહાલો છે,
હયાળુ અખિલ જગમાં એકરે.
મહારો મજનો બહાલો. ૪

એડેવી દયા દયા ઉપર ક્યારે કર્યો રે
હું હું સહુ સાધનરહિત છેકરે,

મહારો મજનો બહાલો છે,
હયાળુ અખિલ જગમાં એકરે,
મહારો મજનો બહાલો છે. ૫

૫૬ રાગ કાફી.

રામકૃષ્ણ રસના રતય મોરી, ચોંઢી તું ચોર બકત કયોં કિત લોરી

રામકૃષ્ણ, ટેક.

એહી તત્વ શ્રુતિચિખર પુકાર્યો. નાંહી ન પટતર ઇનકી કોરી

રામકૃષ્ણ, ૧

સહજ બનેં સજ સાધન સિરમનિ,
સો સમજેં જ્યાંકો લાગ્ય ખુદ્યોરી,

રામકૃષ્ણ. ૨.

ઐર ઉપાય ન હેં અસ કલિમેં,
દયાપ્રીતમ મિલવેં ચિત્ત ચોરી,

રામકૃષ્ણ. ૩

જોટાનું પદ.

સર્વોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ નામ હેં પાપ તાપ પ્રથે સખ છીનમે
નિર્ભય પરમાનંદ ધામ હેં, સર્વોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ નામ હેં ટેક
ઐર કોટિ હરિ નામ ન ઇનસમ,
જહપિ અતુલ ખલ આદિ રામ હે,
જેનેં દુજ તેં ચઢતી કળા શશી,
પેં ન કોઈ રોકેશ કામ હેં, સર્વોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ, ૧
કેવળ કૃષ્ણ ચંદ્ર પૂર્નિમા શ્રીસહ સરહ પ્રમાદ ગ્રામહે,
સખ સાધન કૃણ ત્રિવરન મેં દયાપ્રીતમ અલિપ્ત પૂરન કામ હેં
સર્વોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ. ૨

જોટાની તરેહનું પદ. રાગ કાફી.

રટય શ્રીકૃષ્ણ નામ મન મેરે,
અકથિત અથ અતીત હું છન ડરપેં,
સખ બહેં જેહે ભરમ કે ઢેરે. રટય શ્રીકૃષ્ણ નામ મન મેરે. ટેક
એક નામ તહું પુરુષોત્તમકો. મહાપાપ અગનિત હું તેરે,
સકલ નાદ હરી બાલ સુનત જ્યોં, મૃગગન મત હું મરત નેરે
રટય શ્રીકૃષ્ણ નામ મન મેરે. ૧
કૃષ્ણનામતેં સોહુ જરે, અથ લાની કીયેં કળુ મોહ અધેરે.

ગીલી ગ્રંથો થે કાઠ ન જયી જ્યોં,
 પરી હોરી ખીયસો કીન હેરે, રટય શ્રી કૃષ્ણનામ મન મેરે,
 સખ ખસ્તુ નાં સક્ષલ, ગિન લાવ હૂં
 નામ સુ નામી દયા પ્રભુ જસી હીય.
 પૂરન કામ ઇંદર જેરે. રટય શ્રીકૃષ્ણ નામ મન મેરે. ૩

૫૬.

જો હરિલાવ નથીરે લાવ નથી. તો.
 તાહરો સહુ શ્રમ મિથ્યા જાણ્ય.
 હું કહું તેહવું પરમાણુ, જો હરિ લાવે નથીરે લાવ નથી. ૧
 કામ ઝીત્યો ત્યારે વધ્યો એક વંદણ,
 કાંધ ઝીતે વધ્યો વૃક્ષરે,
 હોભ ઝીત્યો ત્યારે વધ્યો એક અજગર.
 યોગી ન કહે તોહિ દક્ષ, જો હરિ લાવ નથીરે લાવ નથી. ૨
 મોહ ઝીત્યો ત્યારે વધ્યો એક શૂરો.
 વ્યસની વધ્યો ઝીત્યે ગર્વરે.
 માછર્ય ઝીતે ઉનમત્ત વધ્યો, સમજ્યુ જોલે સર્વ,
 જો હરિ લાવ નથીરે લાવ નથી ૨
 પવન આહારી તો વધ્યો એક પન્નગ, પય આહારી વધ્યો વત્સરે
 મધુરસાધી તો મધૂરવધ્યો એક, તીર્થસ્નાની તો મન્દ્ર;
 જો હરિ લાવ નથીરે લાવ નથી. ૩

વેદ લણ્યો ત્યારે વધ્યો એક રાવણ, વિવિધશાસ્ત્ર ચંડોળરે,
 પૂજ્યો ત્યારે વધ્યો એક મણિધર, પણ મતિ અધરંગ રોળ,
 જો હરિ ભાવ નથીરે ભાવ નથી. ૪
 શૂન્ય સમાધે વધ્યો એક કેદી વધ્યો મૃગ વાસે રાનરે
 અદ્ય આહારી તો વધ્યો એક શુક, વધ્યો અદ્ય નિદ્રા તો શ્વાન;
 જો હરિ ભાવ નથીરે ભાવ નથી. ૫
 દાન આપે એક વધ્યો યશ લોભી, વધ્યો અશક્ત થયો શાંતરે.
 ત્યાગી થયે એક વધ્યો દરિદ્રી, અહિ વધ્યો વશ્યો એકાંત.
 જો હરિ ભાવ નથીરે ભાવ નથી. ૬
 શીત ઉષ્ણ વર્ષા સહે વધ્યો તરુવર તૃપા તને વધ્યો ધૂણુરે.
 નિઃશંક થયો ત્યારે સાંઠ વધ્યો એક, રોગી વધ્યો તને લૂણુ.
 જો હરિ ભાવ નથીરે ભાવ નથી. ૭
 વધ્યો પતંગ હોમે તન અગ્નિ ખુડે જળ વધ્યો એક દુખીયોરે.
 વડો થયો કયો દીપ જોલ્હાયો, મહાજન કેહે નહિ મુખીયો,
 જો હરિ ભાવ નથીરે ભાવ નથી. ૮
 સહિત ભાવ હરિ સર્વ સક્ષળ છે અંક સહિત જેમ શૂન્યરે
 દયો કહે ભણ લે ભાવે કાંઈ રહે નહોં ન્યૂન,
 જો હરિ ભાવ નથીરે ભાવ નથી. ૯

પદ રાગ કેલાનડો.

યહ માગેાં શ્રીભદ્રલલાલ. અપનેં ચરનકમલ મન મેરો,
 લુપ્થ રહે જ્યોં મધુવ્રત બાલ. યહ માગેાં શ્રીભદ્રલલાલ. ટેક.

નંદ નંદન પ્રખ્યાત નંદિની સેવું સતત મુખ જાત.

સત સંગત ગુન ગાવત અહર્નિશ. કચે નહિ કધુ અનુચિત ખ્યાલ
યહ માર્ગો શ્રીખલલલાલ. ૧

શ્રીખલલ સખ ખલલ સહ મોહો, અતિ ખલલ રહો ન્યેં મનો અહિ
ખાલ,

શ્રીમુખોધિની શ્રવન ખસ પ્રજ, નિત્ય (શ્રી) યમુના જલ પાન રસાલ
યહ માર્ગો શ્રીખલલલાલ. ૨

દદ આશ્રય શ્રીમહાપ્રભુપદકો, બિના મોલ ચેરો સખ કાલ.
દાસી દાસી કુંજ મહેલમેં, દંપતી પ્રસન્ન દેખી હોઉ ન્યાલ.

યહ માર્ગો શ્રીખલલલાલ ૩
યુગલ ઉચિષ્ટ આહાર નિત્ય પાઉ, અત્યંત અનુવત પ્રિયા ગોપાલ,
દાસ દયાકો યહ ફલ દીજે, સહજ કૃપા મેંટી સખ સાલ.

યહ માર્ગો શ્રીખલલલાલ. ૪

ધોળ.

મન મોહનને નાં ભૂલ્યું તું. દેખી માયાનો રંગ. (ક)

અંતે પસ્તાવો બહુ થશે. કોઈ નહીં આવેરે સંગ (ર)

મન મોહનને નાં ભૂલ્યું તું. ટેક.

મનુષ્યાદેહ ફલંભ દેવતા ઈચ્છે ભરતખંડ એકવાર;

તે તું પામ્યોં નેહરિને નાં ભાંભ્યા, ધિક ધિક ત્હારો અવતાર

મન મોહનને નાં ભૂલ્યું તું ૧

અઠાવીશ નરકની યાતના, મુણતાં આવેરે ત્રાસ,

તે ભોગવવાં પડશે તુને, જો નહીં સ્મરે અવિનાશ

મન મોહનને ના ભૂલ્ય તું ૨

આ આંદરણું દિન ચારનું, તેમાં સોધી લે વસ્ત,
અંધકાર ઓંચીતો યદ્ય જશે ભાગ્ય ભાનુનો અસ્ત

મન મોહનને ના ભૂલ્ય તું ૩

હૃદાયો લીંબુ લેહેકાવતાં, રાત્ર્યાસનનો આનંદ,
શાંણા હોય તે સમજી કરી, વેહેલા ગાળ્યો ગોવિંદ (૨)

મન મોહનને ના ભૂલ્ય તું ૪

બાહે મધ્યે અંતે લગી, છે દુઃખરૂપ સંસાર
સુખ એક શ્રી કૃષ્ણ શરણમાં, બાકી ક્યદું ના લગાર (૨)

મનમોહન ના ભૂલ્ય તું ૫

જમકિંકર ગ્યારે ઘેરશેને, કંઠે આવશે પ્રાણ
રનેહ નથી કરતો શ્રીકૃષ્ણ શું, ત્યાં છેડાવશે ઠોણ (૨)

મન મોહનને ના ભૂલ્ય તું ૬

માટે વાત અનેકની, કરું છું એક વચન.

પ્રેમ લઈ લે શ્રીકૃષ્ણને દાસ દયાના લવન

મન મોહનને ના ભૂલ્ય તું ૭

ગરબી

(જીવ જાણી લે જીવ પ્રીત જગદીશ વિના ના સારી.)

(એ ગરબીની તરેહનો જોટો.)

હો પ્રિય બહેની, હરિશ્યામ વિના સંસાર તો સર્વ અસાર છે
જગમાં જન્મી હરિસ્વરૂપ જાણેથી લવનો પાર છે. ટેક.

પૂર્વે જો મૈત્રયી નારી, મુનિ યાજ્ઞવલ્કયની સ્ત્રી સારી,
અર્હું જ્ઞાન, પ્રપંચને વિસારી હો પ્રિય જોહેની હરિ જ્ઞાન વિના
સંસારે સર્વ અસાર છે. ૧

ગાર્ગીપિણ્ડુ સ્ત્રી બાતિ કહાવી, જોહેને અન્ય વાત ઉર નાં ભાવી
થઈ નિર્ભય પુરુષ પદે આવી હો પ્રિય ભગિની હરિજ્ઞાનવિના
સંસારે સર્વ અસાર છે. ૨

વિષયાએ વિદ્યા જો ધારી, વરિ ચંદ્રહાસને ઉગારી
અંતે જો રૂકિમણી ભણનારી, હો પ્રિય ભગિની, હરિજ્ઞાનવિના
સંસારે સર્વ અસાર છે. ૩

ધન્ય ભકિતવંત મીરાંબાઈ, અનન્ય ભણુ શ્રીમજ્જરાઈ
હારિકાધીશમાં તેહ સમાઈ, હો પ્રિય ભગિની હરિજ્ઞાનવિના
સંસારે સર્વ અસાર છે. ૪

દ્રૌપદી ચીર પૂર્યાં બહુ હરિ, જયદેવની સ્ત્રી મૂઘ ભવતી કરી
ભકિતએ કુલાધીન હરિ, હો પ્રિય ભગિની જ્ઞાન વિના
સંસારે સર્વ અસાર છે. ૫

વિઠ્ઠલ ભકિતવંત સુકેતાબાઈ જનિ છાંયે વિઠ્ઠલ ક્વનિગાઈ
હલાર્હું દળીયું વિઠ્ઠલરાઈ, હો પ્રિય ભગિની હરિ જ્ઞાન વિના
સંસારે સર્વ અસાર છે. ૬

કરમાની ક્ષિપ્રા બહાલ વિચારી, જમીયા જગદીશ્વર ગિરિધારી
શળશી રૂળ ખાધાં અવધ મિહારી, હો પ્રિય ભગિની હરિજ્ઞાન
સંસારે સર્વ અસાર છે. ૭

સતરૂપા દેવહુતિ ને મુનીતિ, વિદ્યા વળી યજ્ઞપત્નીનેજે પીજન

પ્રીતિ ભાગવત પુરાણથી દયો પ્રતીતિ હો પ્રિય ભગિની હરિજ્ઞાન
 સંસારે સર્વ અસાર છે. ૮
 એવી અગણિત સતી કૃતિને ન્હાળી સાચું સુખ લેવું મોહને ટાળી,
 શુષ્કવંતી થશે અતિ ભાગ્યશાળી, હો પ્રિય ભગિની હરિજ્ઞાન
 સંસારે સર્વ અસાર છે. ૯
 જ્ઞાને પ્રેમ જેહનો પ્રભુ શું લાગે, ત્હેનાં સર્વે દુઃખ સેહેજે ભાગે;
 દયો કરગરી કૃષ્ણ પામે માગે, હો પ્રિય ભગિની હરિજ્ઞાન વિના
 સંસારે સર્વ અસાર છે. ૧૦

અખંધ પદ રાગ સૌરઠ.

ગારે ગારે ગિરિરાજ ધરણુ ગારે—
 ગોપીકેશ રાધિકેશ પ્રાણુ પ્યારે પ્યારે,
 ગારે ગિરિરાજ ધરણુ ગારે
 હો ગારે ગારે ગિરિરાજ ધરણુ-ટેક.
 ત્રિગુણુ અબા કાળ અક્ષર પરમ સ્વામીરે—
 ઈશઈશ આત્મારામ અંતર્યામીરે
 જઠલ હૃદય સ્થિતિ લય કર બહુનામીરે
 વિભુ પ્રધાન પુરુષેશ્વર (રે જે વાર)
 સકળરૂપ અકળ સકળ ન્યારે ન્યારે—
 ગારે ગિરિરાજ ધરણુગારે
 હો ગારે ગારે ગિરિરાજ ધરણુ.
 વાણી મન અગમ્ય અનિર્દેશરૂપારે

અકળગતિ સ્વયંપ્રકાશ શ્રી અનૂપારે.
છબ લલિતત્રિલંગી નટવર મનભૂષારે
નંદાત્મજ યથોદોત્સંગલાલિત મનભૂષણ મનવલ્લભ
મનરતના દ્રગ તારે તારે—

ગારે ગિરિરાજ ધરણગારે.

૨

પૂરણ પરમાનંદ રૂપ રૂપરાશિરે—
આદિ મંદાવન રાસ રસવિલાસરે—
દયાપ્રીતમ ધ્યારિ નિકુંજવાસિરે—
પૂર્ણાનંદ પુરુષોત્તમ અદ્ભુત આનંદ કંઠ
મન્મથ મનહરણ બંસી વારે વારે,
ગારે ગિરિરાજ ધરણગારે—

હે ગારે ગારે ગિરિરાજ ધારણ

૩

તોરો

શ્રીગિરિધારિ પ્રાન પ્રિયે રાધા,
નામસોં ભાળે ભવ બાધા

શ્રીગિરિધર પ્રાનપ્રિયે રાધા,

કૃપાસાગરી સુકલ્યાની.
બહુભ બૃંદાબની રાની.

કૃપા સાગરી સુકલ્યાની.

પિતા બ્રહ્માનુ ક્ષીરતિ માતા,
શેષ શિવ જગુની મુખદાતા

પિતા ધૃષલાન કીર્તિ માતા,
દયા કરી દયો શનન રાખો,
દાસ તુહી મેરો શ્રીમુખ લાખો.

૫૬

હેજી બંસીવારેકે નોકીલે નૈન,
ભલા બંસીવારેકે નોકીલે નૈન
ખીર મોહે તીરસોં-ભટુ મોહે તીરસોં લગે.
મેરે ખ્યારેકે નોકીલે નૈન હેજી
બંસીવારે કે નોકીલે નૈન,
રેન ઘોસ મોહે કલ ન પરત પલ,
રેન ઘોસ હોં ખીકલ રહત હોં
હેજી ભલા પલક પરત નહીં ચેન
હેજી ભલા પલક પરત નહિ ચેન
હેજી બંસીવારેકે નોકીલે નૈન,
હાંસી મંદ માનોં મદનકી ફાંસીવે (બેવાર)
હેજી મુધા બારે સહુને બેન (બે વાર)
દયાકે પ્રિતમ બિના રહ્યો ન પરત વે,
દયાકે પ્રિતમ બિના રહ્યો ન પરત પલ
હેજી ભલા છિન છિન સતાવન બેન. (બેવાર)
હેજી બંસીવારેકે નોકીલે નૈન.

ગરબી.

‘જીવ જાણી લે જારે પ્રીત જગદીશ વિના નાં સારી.’ એનો જોટો.

ઓ ઉદ્ધવજી, બહાલે તો વિસારી અમને ગેહલ્યાં
 અમો શું કહીયે ? સસ રમાડી, તેડીને તરછોડ્યાં.   ટેક
 ખેલ બેલી પ્રી ૧ અમશું કીધી, સુરલીમાં એણે વશ કરી લીધી
 ગોપી સૌને વિબહળ કરી દીધી;   ઓ ઉદ્ધવજી ૧
 પ્રીતલડી તો કરતાં પહેલી, પ્રભુ દેખીને ચઈ છું થેલી;
 પણ મૂળો મોહન અમને મન મેલી.   ઓ ઉદ્ધવજી ૨
 એણે હૈડાંનાં તો હીર લીધાં, કાનુડે તો કામણુ કીધાં;
 ઘેર ઘેર દધી માંખણુ પીધાં.   ઓ ઉદ્ધવજી ૩
 એ કાનુડો કામણુ ગાજો, એની આંખલડીનો છે ચાજો
 પ્રીતિવન્ત શું પ્રીતથી નિહાજો.   ઓ ઉદ્ધવજી ૪
 પેલી કુબળા તો કામણુગાળી, તેની સાથે લાગી બહુ તાળી;
 એણે વશ કીધા છે વનમાળી.   ઓ ઉદ્ધવજી ૫
 અમે સાંમળીયાની સંગે રમતાં, વજ વન વનમાં પૂંઠળ ભમતાં
 અમો લેળાં બેસીને લોજનજમતાં,   ઓ ઉદ્ધવજી ૬
 મથુરામાં જઈ એણે કંસ રાહ્યો, એક આંગળીયે ગોવર્ધન તોળ્યો
 સત્ય વચી અન્યોક્તિ બોલ્યો.   ઓ ઉદ્ધવજી ૭
 દયારામના સ્વામીને કેહેજો. મથુરાં મૂકી દે ગોકુળ રહેજો
 સૌ ગોપિકાને દરશન દેજો,   ઓ ઉદ્ધવજી ૮

ગરબી.

‘જીવ જાણી લે, જરૂરપ્રીત જગદીશ વિના નાં સારી’
 (તેનો ભેટો)

મહારા મોહનલાલ, આવો તો કરું મહારા મનની વાતડી,
મહારા પ્રાણુ ખ્યારા, તમ માટે મેં તો ગાળી છે જાતડી ટેક
જાણું છું જે જગમાં છે રાહ્યા, એહવું જાણીને જોડી માયા
હવે મુજ ઉપર આણો દયા.

મહારા મોહનલાલ આવો તો કરું મહારા મનની વાતડી ૧
મેંતો રૂપ તમારૂં જોઈને, મહારૂં મનડું રહ્યું છે મહોઈને;
કાંઈ નિશદિન જાય છે રોઈને મહારા મોહનલાલ ૨
મેંતો તન મન સોંખ્યું છે તમને, કોઈની ન જીક ધરશે મનમે
હવે મહેર કરો મોહન અમને. મહારા મોહનલાલ ૩
પ્રભુ પ્રીત જીએને તપાસી, કુખજ તો કંઈ તણી દાસી;
તેની તો ચાલી જગમાં હાંસી. મહારા મોહનલાલ ૪
હરી આવડા હડીલા નાં થઈયે નન્દલાલ નમેશ નાં રહીયે
મુખ દુઃખ અમે કોને કહીયે ? મહારા મોહનલાલ ૫
મહારે સામુ સસરાની ન જીક કરી, મારા હૃદયકમળમાં રહ્યા છે વમી;
દયાના સ્વામી વિના બીજાથી દૂર ખસી. મહારા મોહનલાલ ૬

ગરબી.

(જીવ જાણી લે જાર પ્રીત જગદીશ વિના ના સારી)

મહારૂં મન મોહ્યું વાંસલડીને શબ્દે કાનડ કાળા;
હુંતો થેલી થઈ મહારા ઘરમાં નથી ગમતુ મહારા જ્વાલા ટેક
મેં અધર ઉપર વાળે ॥ સુણી અન્તર મહારૂં દાઝે છે;
એહનો શબ્દ ગગનમાં ગાળે છે. મહારૂં મન મોહ્યું ૧

એ વનમાં જ્યારે વાગે છે મુને બાણ સરીખી લાગે છે;
 મુને વિરહની વેદના જાગે છે. મહાર્ મન મોહું -
 હુંતો દોહોતાં દોંણી ભૂલી છું, વળી જમતાં અધુરી જૂલી છું;
 તહારં મુખ જોઈ જોઈ હું કુલી છું. મહાર્ મન મોહું -
 એણે તપની સાધના કીધી છે, કૃષ્ણે રૂપાસાધ્ય કરી લીધી છે;
 મારે દયાપ્રીતમે કર લીધી છે. મહાર્ મન મોહું :

ગરબો.

રાધે રૂપાળી રસીકી તારી આંખડીને,
 જોડી કૃષ્ણ સમાન છળી ફાંકડીને.
 ઉપમાએ અધિક નહિ મૃગ લોચની જો,
 વિના અંજન મનરંજન ભવ મોચનીને. ૧
 તહારં ચંદ્ર વદન કેહેતાં લાભું તારુણીને,
 એક તો કલંકી વિષ બિન્દુ વારુણીને. ૨
 વેણુ વાલુકી જડીત રત્ન રાખડીને;
 તહને જોતાં ખીલ્લ જોવાની ન થાય આંખડીને ૩
 રતિ રૂપ તણે ગર્વ મુકીને ખસીને;
 રસિક સય હૃદમાં સદા તું વસીને. ૪
 મદનમોહનનું મન હરતું મદન મોહનીને;
 નથી રચી તુંહી રચી છગી સોહનીને.
 સકળ ભૂપમાં તુને જોતાં લાધ્યો શ્રીહરિને
 ઉમા રમાને સાવિત્રી ત્રિપુન્દરીને ૬

અત્ર નાં ભાવે મુને નિદ્રા ન આવે, (ને) રહું આઠે પહોર ઉદાસી
 મીશે મીશેરે મુને સગાં સંતાપે ને લોક કરે છે મહારી હાંસીરે
 દરદમાં ડુબી ગઈરે મહારા રાજ રાજ કાંઈ કીધુરે કાંતુડા

મહારૂં ચિત્ત ચોરી લીધુરે ૪
 ઘટમાં વસ્યો છે ત્યમ ઘરમાં વશ કે, ઘેહલી મટાડી દેની મુજને
 હારા કરમાંહે સર્વે કરામત પાયે પડુ છુ ડું તો તુજને રે
 દયાના પ્રભુ દીન થઈરે મહારા રાજ રાજ કાંઈ કીધુરે કાંતુડા
 મહારૂં ચિત્ત ચોરી લીધુરે ૫

અથ ચોવીસ અવતારનુ ધોળ

ઠાળ.

એ અવતાર શ્રીકૃષ્ણનારે.

મધરૂપ ધરી સત્યવ્રત પાદ્યોરે કચરૂપે મંદરાચલ ઉદ્યાર્યે
 સૂકરરૂપે હણી હિરણ્યાક્ષ મહી મુકાવીરે નરહરિરૂપે હિરણ્યાકશ્યમાર્યે
 વાંમનરૂપે બળી છલી ઇંદ્રને સંતોષેરે, નક્ત્રી પૃથ્વીકરી પરશુરામ
 શ્રીરઘુવરજી રાવણ મારી સીતા લાવ્યાં હજધરરૂપે ટાળો દુષ્ટ ઠામ
 બુદ્ધરૂપે જહ નિદા દયા પાળીરે, મલેન્દ્ર માર્યા ધરી કલકી રૂપ
 કાલકરૂપે પરમહંસ દીક્ષા લાખી, ભૂમિ દોહી રસ કાહાડયા પૃથ્વ્યુપ
 હરિરૂપે શાહને માર્યો ગજ ઉગાર્યોરે, મુવવરહાયક પ્રભુજીનો અવતાર
 નરનારાયણરૂપે બદ્રિકાશ્રમરે, બ્રહ્માચારી સનમુદિક આરે ૪
 દત્તાત્રયરૂપે અમરક આદિ પ્રજોધ્યારે હયગ્રીવ વાલી લાખ્યા વેદ
 ઠપિલરૂપે સાંખ્યયોગ પ્રગટ કર્યોરે બ્યાસ રૂપે સ્વયા નિગમલેહપ
 યજ્ઞપુરુષ કપિમુત સુરત્રાવારે, મનવંતર રક્ષણ કરવા એકરૂપ

મોહનીરૂપે અસુર મોહ્યા સુર સંતોખ્યારે; આયુર્વેદ ધનવંતરી સ્વરૂપ
 ધવળ એ ચોવીશ સ્વરૂપનુંરે ગાતાં મુણ્ડતાં હોય વૈકુંઠવાસ
 સકળ સંતાપ પાપ ગયા સમુળારે ન્યાલ થયો ગાતાં દયો દાસ૭

રાગ સોરઠ.

કરોળે દયા કળ ગિરિધરલાલ મહાપ્રભો દીન દયાલ ટેક

દુહા.

કપા ન જામેં સો પ્રભુ દેખે સાધન રાહ,
 તુમ તો કરુનાકે નિધિ કયોં ન નીવાળે નાહ. કરો ૧
 સાધનસાધ્ય ન હો સકે તીહારે પાસ
 હયા ન કરીયત દીન લહી મહા મીલને અળ આશ કરો ૨
 કળકોં હરિ હરિ રહત હું, કદત ન કયોં સંતાપ ?
 કિધોં ગિસારો ગદકે છપી લખીમો પાપ કરો ૩
 ભક્ત નહી સો સાંચપે અધમ પતિતહું મે ન
 મો સુધી અજહું ના લઈ કેસે પંકજનેન ? કરો ૪
 ભજન ખિના દુઃખ નાં ટરે બિકલ બને ન ભજન,
 કા કરીયે જ્યોં ત્યોં બન્યોં, તાતે તુમ ન પ્રસન્ન કરો ૫
 અનંત હે અપરાધ મમ કેસે પેં હોં અંત
 અમિત હોળે ગિસરોં તુમ સકુમાર લગવંત કરો ૬
 ગુનાહગાર સાચો ઠયોં તિહારો હોં ઘનશ્યામ
 હે ન કો દંડ કહુ ઘરકો કરો ગુલામ. કરો ૭
 દયા દયાપર કીજીયે નિજબલ નંદગિયોર

મેરી ઝોર ન ઠણુ દેખીયે પલ પલકો હું ચોર કરો ૮

૫૬.

હરે દીનબંધુ કૃપાસિંધુ શ્રી કૃષ્ણ કરો

કેવલ કરુણા મુને આત્મસાત.

સર્વસાધનરહિત ધર્મ તમ ચરણુ-

પંકજ શરણુ આબો પાહી અખિલ તાત ટેક

જ્ઞાન વૈરાગ્ય નહીં ભક્તિ આધીનતા,

યોગ અષ્ટાંગ ન સુકર્મની પાજ.

ભખ્ય તપ તીર્થ વ્રત નેમ સ્વધરમ પણ ન મન

સતત અવિદ્યા અપની મહારાજ હરે ૨

દાન નહીં શુષ્ક ગાય સતસંગતિ ત્યમ,

નિગમ આગમ આર્થુ નહિ અભ્યાસ

ભાવ જ્ઞાન વિશ્વાસ તવ નાંમ નહી

ભજન સ્મરણુ વિવે પલ પ્રયાસ. હરે ૩

માટે મહારાજ રાજધિરાજ

શ્રીરાધા રમણુ પ્રભુ માહારો હસ્ત ધારો

સહજ શ્રીનાથ એકવાર કહો શ્રીમુખે

તુ તો દયા દાસ માહારોજ માહરો હરે ૪

અથ ધોળ શ્રીકૃષ્ણના ધ્યાનનું લખ્યું છે.

દાળ

- પ્રથમ પ્રભાતે શ્રીકૃષ્ણનું સ્મરણ કરીયેરે
 યજ્ઞની લીલા સઘળી હરિની સંગે ધ્યાને ધરીયેરે. ૧
- હરિનો મુગટ તે તો વૈકુંઠનો સાર લહીયેરે
 હરિનાં કુંડલ તે તો સાંખ્ય યોગ નિર્જ્ઞે કહીયેરે ૨
- હરીને નાકે માતી રાધિકાનું રૂપ છે રે,
 ચંદ્રાવળી ચિણુક આભરણનું સ્વરૂપ છે રે ૩
- હરિનું હસનું તે તો મોહની માયા કહેવાયરે.
 મુરલી શિવજીનું સ્વરૂપ એહેવું વેદ ગાયરે. ૪
- હરિનું તિલક મુખા ગ્રેભને પ્રમાણિયેરે
 કૌસ્તુભમણિ હૃદય જીવતત્ત્વ જાણીયેરે. ૫
- શ્રીવત્સ લાંછન તે મણિની છાયા જાણ્યોરે
 યનમાળા શુંજ છે ભકત ઉર આણ્યોરે ૬
- માયા પીતાંબર છે છડી પ્રહારૂપ લહુંરે
 ઇંદ્રશૃંગી મેઘ કેશનું સ્વરૂપ કહુંરે
- સંગે ગોપીજન તે શ્રુતિયો છે વેદનીરે
 ગોપ મન્ત્ર તેહની વાત કરું બેઠનીરે ૮
- શ્રીરાધાજી કૃષ્ણ આત્મારૂપ ગ્રેમભકિતરે.
 નન્દજી તો અક્ષરબ્રહ્મ જસોદા બાણો મુકિતરે ૯
- શ્રીગોકુળ તે વ્યાપી વૈકુંઠ સાક્ષાત છે રે
 કરમાં કમળ વિશ્વરૂપ વેદે વાત છે રે
- એવું ધ્યાન સદા શ્રીકૃષ્ણનું પ્રીતે ધરીયેરે
 યજ્ઞમાં વાસ મલે જાપસાગરને દાણમાં વરીયેરે ૧૧

સરવે વિસ્તારી ને કહેતાં ગીત વાધી બાયરે
માટે દાસ દયો કાંઈ એક હરિના ગુણ ગાયરે ૧૨

ગરબો

(‘શ્રીનૃસિંહવન સુખકારીરે સમરે નાસે સૌ પીઠા’ની ભેદ્યને)
એ પૂરણુ બ્રહ્મ પુરુષોત્તમરે, ન મલે કોઈ સાધનમે,
શ્રીગીતાંબાં શ્રીસુખરે, બોલ્યા હું વશ એક પ્રેમ. ૧
તે પ્રગટ પારખું પેખોરે, ગોપી પ્રેમે પ્રભુ પામી,
જેને શિવ બ્રહ્માદિક વહેરે, વશ કીધા કમળાસ્વામી. ૨
જે આત્મારામ અણત છેરે, કોઈતો નવ જાયે કળીયો,
તેહને છતી આધીન કીધોરે, પ્રેમ પ્રભુથી (પણ) બળીયો. ૩
એહનું રૂપ અતિશે જાહુરે, કોઈ ભક્ત વિરલા જાણે,
ન્યાંહાં વેદતણી પણ નહીં ગતિરે, તો પંડિતશું પરમાણે, ૪
સુણો કાંઈ એર પ્રેમનું બળ કહુરે, જેણે જુગલ છતી લીધો,
મહાસુબળ નાગરી નાગરરે, તેને પણ ઘેહેલો કીધો. ૫
એક સમે શ્રીરાધામોહનરે, બાંહે પરસ્પર કંઠ ધરી;
મહાસ્નેહરસમાંહે છકેલાંરે, પાસે લલિતાદિક સુંદરી. ૬
રયાંહાં વહાલે વિકળ હરિ બોલ્યારે, કહે સખી ખ્યારી કયહાં મળશે
કરે પોકાર આમું વહેતાંરે. આ વિરહ વેઠના કયમ ટળશે. ૭
એવાં વચન સુણી વિઠ્ઠલનાંરે. હસવા લાગી સહુ રાંમા,
ઓ પ્રાણુજીવન શિદ્ધ કલ્યોરે કંઠે વળગી છે રયાંમા. ૮
વળી એક સમે એકલકારે, હરિ પ્રિયા પાસે ના હુતી,

કોઈ મંગાવે પાડુકા ન્યમ કાંઈ પ્રાકૃત બાલક હોય.	૩
એક કહે કુલની માળા ગૂંથો આવડે છે જોઈ આજ,	
એક કહે ગેલી દાંણી લાવો કરે કરાબ્યાં કાજ,	૪
એક કહે માહરો ચોટલો ગુંથો એક કહે ભેટો લાલ	
ચુંગત કરવા દયો કહે તેને મુખ્યે અરાડે ગાલ,	૫
એક કહે કરના આળા કરીને નાચો નંદકુંમાર,	
એક કહે લાલા ગાઓ તો માંખણ આપું બીજાવાર,	
પ્રજ્ઞ અનાદિ વેદ કહે જેને પોહોયે નહિ મન વાચ;	
તેને ગોઠુલની નાર નચાવે વિધિ વિધિના નાથ.	૭
પ્રાંક્ષાનંદ ગમે તે માગો માગો વૈકુંઠકૈલાસ,	
બાલલીલા શ્રીકૃષ્ણની નિરખું માગે દયો દાસ.	૮

૫૬.

શિદ કરે શોચનારે, છે શિર શ્રીજી સરિખા સ્વામી
મહાકૃપાળુ જનવચ્છલ સમર્થ ઈશ્વર અતર્યામી.
શિદ કરે શોચનારે. ટેક
આત્માદિક સહુ કૃષ્ણ સમખ્યું, કહે જીહું કે સચું.
જો સાચું તો ત્હારે શી ચિંતા, જો ચિંતા તો કાચું.
શિદ કરે શોચનારે. ૧
જે ધકી કર્મ શુભાશુભ ઉપજે તે મતિ હરિને અરપી.
પછી તેની કૃતિ ત્હારી ચાંની ! શિદ મરે છે ઠરપી.
શિદ કરે શોચનારે, ૨

અથ ચઢીને ખાંધે ખડીયો. કહે શા માટે વહેંછે ?
વાહનને શો વિસમ તેથી? મૂરખપણું દુખ સેહે છે.
શિદ કરે શોચનારે. ૩

તદા કહિશું પું કૃતિ હરિ કરાવી કંયમ કહેવાયે ?
તે સાંચું પણુ તુજ કૃતિ કહેતાં સહુ કર્તા પદ ભયે,
શિદ કરે શોચનારે. ૪

જાણી જીગૃહ્સિત સનજન ન કરે અશક્યતાએ થાયે;
જાણી ભેષ અનુચિત આરંભે તે પછી શિદ પડતાયે ?
શિદ કરે શોચનારે. ૫

મીછી પાપ કરે પડતાયે ને તે તો કહીયે પાપી.
અથવા નારદાદિ પણુ નિર્ભય. નિશ્ચે હરિમતિ આપી.
શિદ કરે શોચનારે. ૬

તદા કહેશે એટલા ઉપર મેં કયું લાસે શા સાહે ?
તે પણુ ઇચ્છા સમન્વય હરિ, શીજી ત્યાં કરશે સહુ વા.
શિદ કરે શોચનારે. ૭

અકળ અટપટી ઇંધર ઇચ્છા, હારદ નવ સમન્તયે.
સહુ કરવા સમર્થ શીજી પણુ, નિજજન અમલ ન પડે,
શિદ કરે શોચનારે. ૮

કદિ વ્યવહાર વાણી મહોદાની, ચિંતા સરખું ભામે,
પણુ સૂક્ષ્મ (સૂક્ષ્મ) અમજણુ ઠી માટે અંતરથો નવ પડે,
શિદ કરે શોચનારે. ૯

સ્મરણ સમર્પણ નાં રહે નિરંતર, માટે ઉપજે ચિંતા;
જે રહે તો હુંપદ હારે સહુ, કૃતિ ભાસે ભગવંતા.

શિદ કરે શોચનારે ૧૦

ચિંતા દોષ વાતની પણ કરવી ન, શ્રીમહાપ્રભુ ભાખ્યું,
દયાપ્રીતમ પુષ્ટિ કૃણસંબધ માત્રે નિજબળ દાખ્યું,

શિદ કરે શોચનારે. ૧૧

૫૬.

(કે) વારી જાગિરે નાગર નટવા, ધરે વિવિધિના વેશ.
કળા રૂપેં થઈ કીડા કરે, ન્યારો નાયકરૂપે રહે શેષ,

વારી જાગિરે નાગર નટવા, ટેક

ખાજગર ખાજ સંસારની, તેં બલી રચી છે બાઈ,
મોહન મોર વજાડી મોહની, મુણી સહુ ગયું મ્હોવાઈ.

વારી જાગિરે નાગર નટવા, ૧

ઉલટ ખેલ ખતાવે ખલકને, કરે સહુની નજર બંધ,

૭ સુગટી રજની ફેંકે મંતરી, કરે દેખતાને પણ અંધ,

વારી જાગિરે નાગર નટવા. ૨

સાચો હીરો ખતાવે ઠીકરી. કરે કંકર કનક મહોર.

જાણીતા તે પણ જૂલા પડે, સૂઝે નહીં પોતાતો ઠોર,

વારી જાગિરે નાગર નટવા. ૩

તાહારી નટણી માયા જોર છે. કળા કામરૂ દેશની પૂર.

અજીત પણ ઉસ્તાદના જોરથી, બાંધી લીધો પંડિત સૂર.

વારી જાગિરે નાગર નટુવા. ૪

કહાડયા મુખ થકી ત્રણ દોરડા, રંગ કાળો ધોળો રે' હાલ,
તેહનો પાર નાં આવે ખેંચતાં. તે ત્રણેના જુજવા ખ્યાલ,

વારી જાગિરે નાગર નટુવા ૫

તે ત્રણ ગુણનાં ત્રણ પુરુષ થયા, એક બ્રાહ્મણ યોગી ગૃહસ્થ
બ્રાહ્મણ યોગી તો બળીયા ઘણા, તેથી ગૃહસ્થનો અધિ; દસ્ત

વારી જાગિરે નાગર નટુવા. ૬

પહેલે વિગે રચ્યાં બહુ પુતળાં, પૂર્યો ગૃહસ્થે મન અભિલાખ
જોગીયે અગ્રી કહાડયો આંખથી, સદુ બાળીને કાંધુ ખાખ,

વારી જાગિરે નાગર નટુવા, ૭

તાહારી મરણ જોઈ મત વાલીયા, વળી કર્યું એવું કર્મ,
ચુટકી મહિ કર્યો ચટુકલો, થયું હતું ત્યમનું ત્યમ.

વારી જાગિરે નાગર નટુવા. ૮

તાહારી અકળકળા ગોડીયા, રચી વિદ્યા ઇંદ્રમાળ,
સોં મોહોવાઈ પડ્યું તે ફદમાં, વૃદ્ધ જોબન ને વળી બાળ

વારી જાગિરે નાગર નટુવા, ૯

તાહારો મંત્ર શીખવ્ય તું મુજને, હું ચેલો તહારે થાગિં.
એહવી જડી બુદ્ધી મુને આપ્ય તું, જે તાહારી નટણીથી ન

મોહોવાગિં.

વારી જાગિરે નાગર નટુવા ૧૦

શરણ જાતાં આપી ભઠિત જડી, દીધો મંત્ર હરિનિજ નામ
એ સાધે આયાંથી મોહોવાશ નહીં, એમ કહે દયારામ. ૧૨

૫૫૬ જોડાનું.

તાદેશી જન તેહને જાણીયે, કે જેહમાં એહેવા ગુણ હોય.
નિદા સ્તુતિ નાં કરે કોઈની, સઘળે સમદષ્ટિ જોય.

તાદેશીજન તેહને જાણીયે, ૧

દરશન કરતા માનમાંરે, ભૂલાવે પ્રપંચનું લાન,
સ્મરણ કરાવે શ્રીગુણનું, નસાડે અથ અભિમાન.

તાદેશીજન તેહને જાણીયે. ૧

સકળ ચરચરને વિષેરે, વશ્યા દેખે ભગવાન,
શુભ ધર્યે સર્વ જઠતનું, દેશ તહીં અભિમાન.

તાદેશીજન તેહને જાણીયે. ૨

શુણ ગાતાં ગોવિંદનારે, પુલકિત તનુ થાય,
નેત્ર પ્રવાહ વહે પ્રેમનાં; હરખે હૃદય રૂંધાય.

તાદેશીજન તેહને જાણીયે. ૩

પરદુઃખે હાથે ઘણુંરે, કરે કોઈના નાં દ્રોહ.
ઇન્દ્રિયજીત સાચા સદા, નાં પામે માયામાં મોહ;

તાદેશીજન તેહને જાણીયે ૪

અચળ લીલા નંદલાલનીરે તેમાં લગ્ન જેહનું મન;
પ્રીત બહુ પર ઉપકારમાં, સદા પ્રસન્ન વદન,

તાદેશીજન તેહને જાણીયે. ૫

નિટવર જળકે નેત્રમાંરે કાન્તિ કરુણા મધ્ય હોય;
શાંત સ્વભાવ સંતોષ બહુ, દોષ કોઈના ન જોય.

તાદેશી જન તેહને જાણીયે ૬

વહાલા લાગે સહેજે સર્વનેરે, અતિ ઉદાર જેહેનું ચિત્ત;
 અનન્ય ભાવે બજે કૃષ્ણને, જેહેને વાહાલું નહિ વિત્ત
 તાદશીજન્ન તેહેને જાણીયે ૧૬
 હરિ ગુરુ વૈષ્ણવને વિષેરે, જેહેને સદા અતિ વાહાલ;
 દૃઢ વિશ્વાસ અતિ દીનતા, બોલે વચન રસાલ.
 તાદશીજન્ન તેહેને જાણીયે ૧૭
 સેવા સ્મરણ સત્સંગમાંરે, જેહની આસક્તિ અત્ય,
 કપટનો લેશ નહિ છુટે હરિ ચરણે સદા મત્ય,
 તાદશીજન્ન તેહેને જાણીયે ૧૮
 વ્યસનાવસ્થા વિઠ્ઠલેશ્વરે, સદા મુખે કૃષ્ણ નામ,
 તે ભગવદીયતણા દાસનો, સદા દાસ દયાસમ.
 તાદશીજન્ન તેહેને જાણીયે ૧૯

